De Denker. Deel 8 (1770)

bron
De Denker. Deel 8. De erven van F. Houttuyn, Amsterdam 1771

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_den001denk08_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

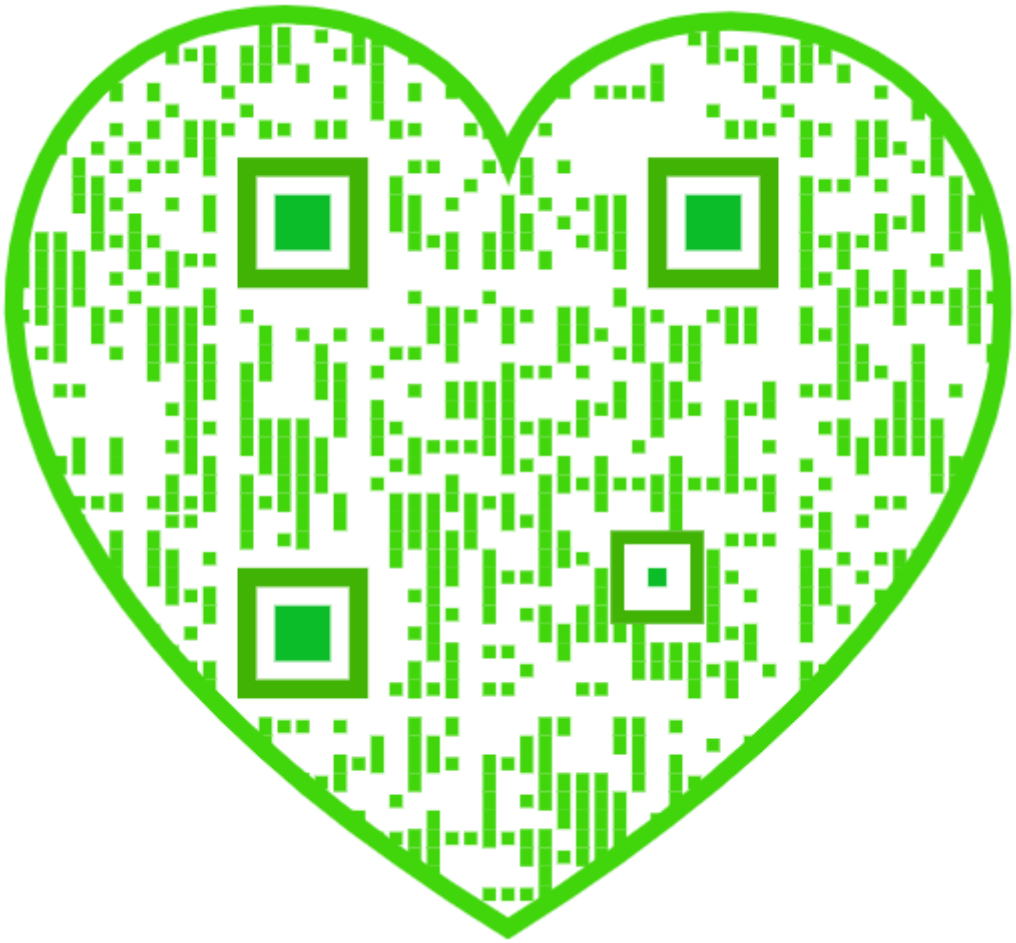

De Denker.

N°. 366. *Den* 1 January 1770.

[*Zedelyke overdenkingen op den* laatsten avond *des jaars*.]

Infanti nondum nato par omne futurum
Judico, defuncto praeteritumque seni.
Tollito praeteritum de vita, tolle futurum;
Quantillum vitae, quod tibi restat, erit?

OWENUS.

Bedrieg ik my niet, dan zal de volgende Brief mynen leezeren aanleiding geeven, om zich met zulke overdenkingen bezig te houden, die strekken kunnen tot eene verstandige bestuuring van hunnen zedelyken wandel; 't welk ik met myn schryven bedoel; waarom ik niet ongevoeglyk heb geoordeeld, dien heden, op den eersten dag des jaars, eene plaats in myn Werkte geeven. Dus luidt hy.

Myn HEÉR!

Ik ben gewoon den laatsten dag des jaars, en byzonder den laatsten avond, in eenzaamheid door te brengen, en als dan de opmerkelykste gevallen myns levens, de beste zegeningen, die ik genooten, de smertelykste gevallen, die ik ondergaan heb, en de gelukkigste verlossingen uit levensgevaaren, die my wedervaaren zyn, te zamen in een boek gesteld, 't geen nooit onder een ander oog dan het myne komt, en 't welk ik dikwils naleeze om mynen geest tot ernstige gedagten, en dankbaare aandoeningen op te wekken, aandagtig na te leezen: ingevolge deeze myne oude gewoonte, wil ik ook dat geschrift, op den naderenden laatsten dag des jaars, in handen neemen, en afgezonderd van myne Huisvrouw en Kinderen, het bestier der Goddelyke Voorzienigheid, het goed en kwaad, dat

my dit Jaar overkomen is, niet bedaarden gemoede nadenken, en, myne bespiegelingen verder uitbreidende, ook overwegen, wat myn Vaderland, myne Stad, myne Bloedverwanten, en myne Vrienden in dit ten einde hellende jaar is te beurt gevallen.

Dit zal byzonder myne gewigtige bezigheid op den avond van den aanstaanden dag des Heeren zyn, wanneer de herdenking van den staatelyken Godsdienst, door my bygewoond, myn hart zekerlyk bewegen zal tot eene stille en ernstige bedaardheid.

ô! Hoe gerust en veilig zal ik dan aan myne haardstede nederzitten, terwyl de storm daar buiten loeit, of de koude de aarde knelt, en de duisternis de waereld bedekt! Hoe gerust en veilig zal ik den vrede myns vaderlands overdenken, dien lieven en stillen vrede, zo langen tyd in het beroerde en nog niet bevredigde *Polen* gemist, in het twistend *Zweeden* onbekend, en vreemd geworden onder het muitend volk van *Londen*? Dierbaare Vrede! gy zyt de oorzaak dat het Nederland dit jaar zo wel ging; dat ik myne winsten door den koophandel zo gelukkiglyk thuis kreeg; dat ik middelen had om voor myn Huisgezin, en de opvoeding myner Kinderen te zorgen; dar ik den avond vergenoegd en vrolyk onder myn dak mag doorbrengen, en tot den almagtigen Bestierder der waereld opziende, zeggen: Gy hebt onze Landpaalen in vrede gesteld, Gy verzadigt ons met het vette der Tarwe!

Zal het my vergund worden, behaagt het den God myns leevens! den openbaaren Godsdienst by te woonen, en door allerlei Gezindheden te zien onderhouden, hoe gelukkig, zal ik zeggen, is myn Vaderland, waar men met geen moordschavotten de Conscientien der menschen, die geenen dwang dulden, dwingen wil, maar de tyden afwagt, en na de gelukkige jaaren verlangt, waarin de duisternis zal opklaaren, de dwaalingen zullen erkend worden, en de naam Gods één zal zyn op aarde!

Zullen de Leeraars, die ik hooren zal, voor myne Overheden bidden; het zal my aanleiding geeven om den zegen des Allerhoogsten daarin te erkennen, dat ik de Algemeene Staaten met Nederlands Erfstadhouder zo yverig, en niet min eensgezind, heb zien arbeiden tot 's volks

algemeen nut, tot 's lands veiligheid, tot den vrede der Kerke, tot beteugeling van booze zeden, en tot het geeven van nieuwe wetten, hier en daar door de omstandigheden der tyden noodzaaklyk geworden. O myn Vaderland! waar geen Jood, geen vreemdeling wordt onderdrukt, waar de armen zo veilig in hunne hutten woonen, door 't waakend oog der Vaderen des Vaderlands, als de Grooten in hunne Paleizen, wat hebt gy dit jaar boven veele andere volken in de waereld voor uit gehad! ken uwen zegen en waardeer denzelven. Ik geef u toe; gy zyt vreeslyk geteisterd door eene woedende veepest, en het slot der voorige maand is ryk geweest in het voortbrengen van geweldige stormen, die de droevigste overblyfzels van vernielde Schepen op uwe stranden gesmeeten hebben: maar hoe nodig zyn u de rampen, daar gy naar zegeningen niet wilt luisteren?

Staatelyke Godsdienst! zo vast gegrond op diamanten waarheden, zo treffelyk verdedigd tegen de beuzelagtige inwerpzels van ydele en dwaalende vernuften, zo lydzaam in het verdragen der geenen, die een weinig verschillen, zo mededogend met hen, die zieh tegen u aankanten: gy staat, en zult tot het einde aller jaaren staan, ook in dit Land, bidde ik, van groot en klein verdedigd tegen buitenlanders, die derzelver wysheid gaarne tot dwaasheid zouden maaken. O! voorregt, grootste aller voorregten! welk eene kennis, troost, vergenoeging en vreugd ontvang ik steeds in myn hart door deeze geopenbaarde Waarheden? U wilde ik niet ruilen voor de hooggeroemde vermaaken deezer waereld, of de alleen aangebeeden schatten deezer eeuwe. Ach dat myne Kinderen, daarin door my onderwezen, van God mogen geleerd zyn, 'er in blyven vast staan, getroost worden en sterven!

O! welken blyden avond mag ik heden beleeven! ik! myne Huisvrouw! myne Kinderen! De eeuwige Godheid, die ik in den beginne des jaars aanriep, heeft my, en de mynen tot hier toe gebragt en geholpen. Meer dan eens was ik, en waren zy in de oogschynlykste gevaaren; maar het aldoordringend en waakzaam oog onzes godlyken Hoeders heeft 'er ons tegen beschut, en uitgered. - Kinderziekte! hoe lang hebt gy u dit jaar in

myne vaderlyke stad opgehouden, hoe vreeslyk gewoed? Ouden en jongen, aanzienlyken en geringen, het vermaak der Ouders, en het cieraad der Geslagten zyn door u weggerukt, en ach! in welken grooten getale! myn hart treurt nog over zo veele treurende Ouders, welker traanen naauwlyks zyn opgedroogd. Gy mist thans of uwe volwassene Zoonen en Dochteren, of die lievelingen, welke in 't begin des jaars noch op uwen schoot dartelden. Ach! hoe veelen zyn 'er weg? De Dood ging bykans van deur tot deur aankloppen, en het onverzadigd graf bleef geopend om veelen te gelyk te ontfangen. O! welk eene vernieling onder de tedere spruiten! welk eene verwoesting onder de bejaarden? Hoofden der Geslagten! die u op den eersten dag deezes jaars verheugden in de Zegeningen van een lang leven, door uwe welmeenende Vrienden over uw Zaad uitgesprooken, en met zo veel genoegen van u ontvangen, waar is de vervulling? ach! hoe nietig en ydel zyn meenigmaal onze wenschen aan anderen gedaan? en weent nog myn hart met dat der bedroefde Ouders, hoe dankbaar moet, hoe verheugd mag het aan den anderen kant niet zyn, daar God de pestilentie, die in de duisternis zweefde, voorby myne wooning liet heen trekken, en myne kinderen spaarde.

Hoog in top gevoerde Pragt! gy zwierde op onze straaten, en hebt veelen, die naar uwe verleidende taal luisterden, uit de hoogte gebonst, uit de gezelschappen verjaagd, uit hunne Lusthuizen, ja zelfs veelen uit hunne Stads-woningen verstooten. Onzinnige, onbedagtzaame Medeburgers! leeft gy nu in afgelegen Provintiën, van eer en aanzien beroofd, of verslyt gy thans uwe dagen op een Boeren-Dorpje, om in een klein huisje, de weelde, die in uwe Paleizen alhier geheerscht heeft, te overdenken, en nu voor het eerst van uw leven te leeren, wat de mensch is, wat de begeerlykheid van het vleesch, wat de begeerlykheid der oogen, en de grootsheid deezes Levens? Ook gy, verleidende Pragt! waarde rondom myne woning, zaagt myn huis aan, zogt 'er in te dringen, en dat u betwist zynde, riept gy ten minsten my alleenlyk toe: ‘zult gy dan alleen onder eene zo groote, weldenkende, en my gehoorzaamen-

de Burgerschaare, alleen zo eigenzinnig zyn van my voor 't hoofd te stooten? zal een Man van zulk een *Capitaal* in deeze min aanzienlyke woning blyven leeven? is de naam van liverei-bedienden, koets, buitenplaats en *Assamblé* hier geheel onbekend? spreekt men 'er nooit, van eenmaal eene verandering te maaken naar den nieuwsten smaak? blyft alles ouderwetsch? onderhoudt gy zonder tusschenpoozen uwe kinderen met uwe vaderlyke strenge lessen, dat zy geenen tyd hebben om naar my te hooren? mogen dan nimmer hunne kamers, waar de volwassene zich met jufferlyke handwerken en goede boeken bezig houden, met de *Saletten* verwisseld worden'? - Deeze Taal, ô! Pragt, my toegevoerd, heeft my dit jaar zo weinig, als uwe andere redenen in voorige tyden, kunnen bewegen: hierom woonen noch, dank zy den Hemel! reine zeden in myn huis, en de verzoeking geniet het vermaak niet van my of de mynen bedorven te hebben.

ô! Lieve en geruste avond myns Levens, van hoe weinigen dus gezogt, bemind of beleefd. Tel nu grootsche Waereld, tel ze, zo gy tellen durft uwe *driehonderd vyfenzestig* dagen, waar in gy veel, maar niets gedaan hebt; tel de avonden, die met beuzelingen te beuzelen ten einde zyn gebragt; denk op de nagten, waar in de werken der duisternisse by u op den hoogsten prys stonden; en zeg ons nu, of liever tot uw eigen gemoed: wat heb ik met dit alles gewonnen? - Veel hebt gy gewonnen, geene waare maar doodelyke winsten, bitter ziels-verdriet, onrust en kwelling des geests; schatten die mogelyk in uwe harten nog niet gekend worden, om dat gy uw geweeten belet, die voor den dag te haalen, doch welke waarlyk in uwe zielen zyn opgelegd, en ook vroeg of laat van u zullen ondervonden worden. Gy Helden en Heldinnen der waereld, gy durft uwen Schepper niet danken voor deezen kostbaaren tyd, van u zo braaf doorgebragt: ik daag u uit, gy durft hem niet looven voor de inkomsten, welke dees tyd u heeft aangebragt; gy durft niet roemen op de verkwisting uwer goederen, en de gemaakte verteeringen, waarvan de Rekeningen, tot een penning toe voor u thans uitgeschreeven, wel

haast ten uwe huize zullen gebragt worden: of kunt gy blyde zyn over iets, waar op gy, wegens de verschuldigde betaaling, welke uw hart reeds nypt, en met angst vervult, naauwlyks durft denken? eindelyk gy durft niet juichen, dat 'er op nieuw één jaar van dit zondig en smertelyk leven voorby is, en gy zo veel nader aan de eeuwigheid, (een woord, welks betekenis gy niet wilt weeten,) zyt gekoomen. Beguichelde Grooten! wanneer zult gy de ydelheden des levens, en de kostbaarheid des tyds leeren kennen?

ô! Oude Deugd! bekoorlyke Godsvrugt! in Nederlands vroegen morgenstond zo yverig gevierd, als thans by de hedendaagsche waereld ongezogt, zyt gy niet versmaad in myn Huisgezin, ach! breidt u verder uit, en hervorm de geenen, die uwen bekoorlyken invloed, en veranderende bekeeringskragt niet begeeren! Open de verblinde oogen, verzoek waare schaamte, en dring met uw gewoon zoet geweld in de harten der geenen, die onder uwe gehoorzaamheid met oneindig bekoorlyker glanssen zullen uitschitteren!

Ik zeide hier boven, den laatsten avond deezes jaars aan my zelven te zullen denken, en zeker dit zal ik doen, al vervoert my thans de waare liefde voor mynen ongelukkigen verblinden naasten tot het loozen der tederste wenschen voor zyn geluk, gelyk ik my zo even daarin vervoerd zag; ik wil gedenken aan den gezegenden staat, waar in Gods goedertierenste Voorzienigheid my bewaard heeft. De Hemel gunde my gezondheid, waar door ik myn beroep, zonder eenige onvergenoegdheid over deszelfs last, kon waarneemen, terwyl myne lieve Echtvriendin, met denzelfden zegen beschonken, voor 't gansche Huisgezin en de opvoeding der Kinderen zorg droeg. O! hoe veele lasten hebben wy te zamen gedragen en verdragen: maar ook hoe veele zoetigheden hebben wy te zamen genooten! Voorbygevlooge tyden! uwe herdenking kan onze harten wel met genoegen, maar niet met naberouw vervullen. Wy hebben uwe dierbaarheid gekend, en gy hebt 'er ons voldoende inkomsten voor gegeeven. Ik zal den God myns levens looven, die myne jaaren uitrekte, om voor myne tedere Spruiten

te zorgen, en andere zegeningen, waar ik kon en mogt, te verspreiden. Hoe genadig was hy, zal ik zeggen, die alle last voor my ligt maakte, myne bange bekommernissen op zich nam, uit myne nooden my redde, den voorspoed op mynen weg zaaide, de nuttigheid der rampen my leerde, en zyne zegeningen met het nu eindigend Jaar niet laat ten einde loopen. Span uwe verbeelding uit, ô! myne Ziele, en bezef de grootheid deezer weldaadigheid. Verlustig u in dezelve, maar laat de dankbaarheid nooit in u kwynen. Roem hem, die niet gehouden was u wel te doen.

Ik zal dan ook my herinneren, dat 'er wederom veele dagen, veele maanden, ja een geheel jaar agter my verdweenen is. Nimmer zult gy, ô kostbaare Uuren! wederkeeren, gy zyt weg, voor altoos weg. Geen Engel kan u te rug brengen: maar, dank zy den Hemel! ik begeer het niet. Het is waar, dat de toekomende scheiding van myn Huisgezin voor my meer genaderd is, maar wat zal ik vreezen, indien 'er een Hemelsche Vader voor de mynen overblyft? Ik beef niet voor de zo wonderbaare als geduchte Eeuwigheid, want wie siddert des nagts voor den blyden dag des lichts? een Dag, niet nagevolgd van nagten, niet verzeld van donkerheden of taaningen der Zonne, niet beroerd door smerten, niet gevolgd van een' tweeden dood. Dan zal ik het beter hebben, dan ik het hier immer had, hoe wel het mag geweest zyn. Beef, ô! waereld, tegen dien tyd, myne ziele juicht, en de mynen, die God beminnen, zullen met my juichen!

Stille avond zyt getuige van myn vreedzaam gemoed! kostelyke oogenblikken weet, dat ik u hoog schat! gy gunt my tyd om my in 's Hemels gunsten te verblyden, maar ik weet ook u te moeten gebruiken om verzoening myner schulden te zoeken. Ook u ken ik, dwaasheden van myn leven! en zie u geenszins over het hoofd. Ik weet, welke vernedering, schuldbekentenis, en vernieuwde voorneemens my voegen, en met deezen te belyden, zal de avond deezes dags ten einde loopen.

Dan ik wil ook een deel van deeze onbenydde Uuren aan een' heiligen Zang besteeden. Zegeningen toch nu

te vergeeten, zou niet anders zyn dan 't Jaar met vernieuwde schulden te sluiten. Verre zy dit van my. Onder traanen van smerte mogen zich ook vreugde-droppelen mengen. Myn gezegend, al te ondankbaar Vaderland, myne Overheden, myne Leeraars, myne Bloedverwanten, en myne Vrienden, zal ik daarna in 's Hemels tederste liefde en magtige bescherming aanbeveelen; en terwyl eene woelende waereld den laatsten klokslag van 12 uuren afwagt, om met woeste zegenwenschen, meest van 't tydelyke, elkander te begroeten, en de hartelykheid van hunne beden met een rondgaanden beker te verzegelen, meen ik in de lieflyke armen van den slaap te rusten, en ‘Gy, ô Bewaarder Israëls! hoedt my dan: laat na het einde van dit Jaar, na den afloop der Eeuwen, de blyde Eeuwigheid voor my, en die u beminnen, opdagen!’

Ik ben, enz.

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thieby*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygb*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.
N°. 367. *Den* 8 January 1770.
[*De* Hovaardy *ten toon gesteld*.]

> *Hy die moedig is op zyne waardigheid en magt, of verwaand op zyne kundigheid, is gelyk iemant, die op een glad stuk Ys staat, en hoog opgeeft van zyn verheven stand; maar de Zon schiet haare straalen, het Ys smelt, en hy zinkt in 't Slik*.

CHINEESCHE SPREUK.

MYN HEER!

Hier nevens een Vertoog over de Hovaardy. Myn Vader, nu al verscheiden jaaren dood, was 'er de Schryver van. Lang heeft het tusschen de haasbalken, gelyk men zegt, gestooken, zonder Zon of Maan te aanschouwen. Ik vrees dat het UE. te ouderwets zal voorkomen, dan daar het my nu onlangs in handen kwam, vond ik het, mogelyk uit kinderliefde, nog al waardig geleezen te worden, en zende het UE. om 'er naar welgevallen mede te handelen.

VALE.

* * * * * *

De Hovaardy maakt zich meester van alle onze Hartstogten.

Zy is eene Ziekte der Ziele, een vleiënde Spiegel, die, zonder onze verdiensten te vermeerderen, 't denkbeeld dat wy van onze eigene waardigheid hebben, onvergelykelyk grooter doet schynen in onze oogen, dan die in der daad en waarheid is.

Men beschryft ze, dat ze is een uitbundige groote gedagte die men heeft van zichzelven: of eene valsche inbeelding van eene waardigheid en verdienste, die men meent te hebben, schoon men die niet heeft, maar 'er geheel van ontbloot is.

Verwektze in ons een voorneemen om dingen aantevaarden en uittevoeren die boven onze magt zyn, wordt ze Vermetelheid genoemd, en baart Roekeloosheid, Baldaadigheid, en somtyds Wanhoop: dan namelyk, wanneer men bezwykt of te kort schiet in 't gene men ondernam.

Beweegt ze ons om naar Eerampten te staan, dan wordt ze Staatzucht genoemd, en stygt altyd naar den hoogsten trap, niemant boven, ja niemant nevens zich konnende dulden.

Oordeelt ze dat ons de achting wordt geweigerd, die ons, zoo wy waanen, toekomt, men noemtze Ydelheid of Verwaandheid.

Boezemt ze ons in, op onze bekwaamheid of rykdom en magt te roemen, men noemt ze Snorkery, Pochgery en ydel Gezwets.

Doet ze ons anderen verachten, ze draagt den naam van Trotsheid en Hoogmoed, die ons onbekwaam maakt anderen hunnen verdienden lof te geeven.

Zy beheerscht Ouden en Jongen, Ryken en Armen, Godloozen niet alleen, maar zelfs Vroomen: ja, zy verblindt somtyds de oogen der Nederigen.

Men geeft ze verscheiden fraaië naamen, als van Edelmoedigheid, grootheid van inborst, verhevenheid des harte, enz.

Daar God het goede uit het kwaade doet voortkomen, trekt zy het kwaade uit het goede.

Zy doet ons duizend dingen onderneemen die wy niet ter uitvoer konnen brengen. Zy doet ons doen dat wy laaten, laaten dat wy doen moesten. Zy doet ons Kasteelen in de lucht en Toorens bouwen, zonder de kosten te overweegen.

Zy doet ons altyd onvergenoegt zyn en altyd naar hooger en hooger staan. Zy doet ons oordeelen tot alles bekwaam te zyn. Zy doet ons altyd tot lof van onze eigene bedryven spreeken, en trots handelen met die met ons in geschil zyn.

Zy verwekt in ons gemelykheid en nyd, wanneer anderen naar hunne verdiensten gepreezen of gevorderd worden. Zy maakt ons toornig als wy, naar ons bedorven begrip, niet genoech worden geacht of gepreezen, en wy altyd, naar 't spreekwoord zegt, den ouden Knegt moeten blyven.

Zy doet ons, somtyds tot ons eigen verderf vleiërs opzoeken, en onze oprechte vrienden, maar getrouwe berispers, schuwen. Zy doet ons vermaak scheppen in anderen te berispen en te hekelen.

Door haar verachten wy de goede hoedanigheden van anderen, waar van wy versteeken zyn, en worden kwaadspreekende, verminderende of bezwalkende daar door, zoo veel in ons is, den verdienden lof van anderen.

Zy maakt ons hardnekkig door 't goed gevoelen dat wy van onze begrippen hebben; zy maakt ons onwillig en onbekwaam om tegenspraak te verdraagen, schoon we somtyds van de valschheid onzer denkbeelden en gevoelens, en van de dwaasheid en boosheid onzer daaden overtuigt worden: dus doende, verhindert en belet zy onze beterschap.

Zy doet ons de menschen beminnen, niet naar hunne waarde, maar naar dat ze ons achten.

Zy belemmert en belet onzen eerbied als wy voor God verschynen. Zy doet ons de Eere die Gode alleen toekomt, ons zelven toeëigenen.

Zy doet ons morren tegen de Voorzienigheid, en de verzenen tegen de prikkels slaan.

Zy doet ons, in voorspoed, onze netten rooken en aan ons garen offeren. Zy leert ons onze kwaade be-

ven vernissen en ons voor ons zelven verbergen, terwylze onze goede daaden breet uitmeeten doet, en ons noopt om onzen eigen lof, hoe zeer wy dit in anderen wraaken, op het luidste uit te trompetten.

Maar wat mag de oorzaak zyn, van deeze algemeene, schoon afschuwelyke, en van elk met den mond gehaatte en verfoeide Ondeugd?

Zy heeft verscheiden Oorzaaken.

De eerste is Onweetendheid, gebrek van Zelfskennis. Als wy geene genoegzaame kennis van onzen plicht noch van ons zelven hebben, is 't dan wonder, dat wy ons zelven en onze hoedanigheden hooger schatten dan zy en wy verdienen? De kennis, die wy ons verbeelden te hebben, maar niet bezitten, maakt ons opgeblaazen.

De spoorlooze en onmaatige Zelfsliefde is ook oorzaak van de Hoovaardye. Deeze bedriegelyke zelfsliefde vertoont de dingen anders dan ze zyn, en hooger dan 't behoordt, gelyk ze, aan den anderen kant, de gebreken die in ons plaats hebben, voor ons verbergt.

Hier komt by de verkeerde Eer, die ons, van die ons niet kennen of vleiën, wordt aangedaan: Loftuigingen uit den mond der vleiërs hebben 'er menig bedorven.

Maar inzonderheid is eene kwaade Opvoeding oorzaak van deeze Ondeugd. Al wat men omtrent de Kinderen doet, strekt byna nergens anders toe, dan, om in hun de Hovaardy te planten en de Nedrigheid uit te roeiën: Men leert hun op hun zogenaamde fatsoen staan: geene verachtingen noch verongelykingen te dulden, als zynde dit niet Edelmoedig; zynze van grooten Huize, of van Adel, men laat hun die ingebeelde voorrechten door vergrootglazen zien: men leert hun leet met leet te wreken, alle ongelyken te vergelden, en die zulks niet doen, als laage en lasfe zielen, verachten.

Nochtans wordt de Hovaardy, by ongewyde en gewyde Schryvers met zwarte kleuren afgeschilderd, om 'er elk een afschrik van te doen hebben.

De Geschiedenis van *Icarus*, zoon van *Dedalus*, die, te hoog willende vliegen, in de Zee viel, is met geen ander oogmerk verzierd, dan, om de dwaasheid en kwaade gevolgen der Hovaardye af te schetsen, en elk van die verderslyke ondeugd af te maanen.

Hovaardige *Nebucadnezars, Sanheribs, Antiochussen, Herodessen* en anderen, om hunne Hovaardye naar verdienste gestraft, leeren aan elk de waarheid van dit gezeg: *Godt scheldt de vervloekte Hovaardigen, die van zyne geboden afwyken*.

Hoe duidelyk blykt uit het voorbeeld van den grooten *Paulus*, dat God de Hovaardye haat en afkeurt, daar Hy deezen Heilig een scherpen doorn in het vleesch geeft, op dat hy niet Hovaardig zoude worden, op dat hy zich op de uitneemenheid der Openbaaringen niet zoude verheffen.

God wederstaat de Hovaardigen. - En geen wonder, want de Hovaardy berooft God van zyne Eere, waar omtrent Hy nayverig is, en die Hy aan geenen anderen zal geeven.

De Hovaardy doet ons, in de daad, omtrent God handelen, gelyk die Keizer omtrent zyne Afgoden te werk ging, die, naar men meldt, de Beelden zyner Goden liet afhouden, om zyn eigen Beeld op te richten.

Zy doet ons, zonder God te erkennen, op ons zelven steunen. Zy maakt ons ongeloovig: ons wys maakende, dat wy uitmuntende Verstanden, sterke Geesten en verre boven alle onze medemenschen in kennis, doorzicht en wysheid verheven zyn; dat de Godsdienst beneden ons Character, en alleen voor 't Gemeen, voor Weetnieten en Bigotten geschikt is.

De Hovaardy is de Bron van alle Haat, Nyd, Krakkeelen, Vyandschappen, onrechtvaerdige Oorlogen, Onverdraagzaamheid in, en Vervolgingen om den Godsdienst, en van dergelyke Ondeugden.

De Hovaardy wordt niet alleen van God gehaat, maar maakt ons ook gehaat by de menschen: Een Hovaardige wordt van elk gevloekt en gehaat, zelfs van de allerhovaardigsten.

Die snoode Ondeugd maakt ons ongelukkig, ja de ongelukkigsten: Zy haalt ons duizend rampen op den hals, houdt ons in geduurige slaverny, en maakt ons het aangenaamste leven bitter. Verzuim van achting alleen, kan de Hoogmoedige al zyn geluk doen vergeeten, ja hem den dood veroorzaaken: De Nyd, die een verrotting der beenderen is, de Hovaardy verzellende, is deze een Slang gelyk, die haaren koesteraar doodde.

Om van haar niet overheerd te worden, moet men te vrede zyn met den staat, waar in de Voorzienigheid goed vondt ons te stellen: en wat is redelyker, daar wy nergens recht op hebben, ja de minste gunste, wegens onze zonden, onwaerdig zyn?

Al wat in de waereld is, moeten we op zyn' rechten prys leeren schatten, inzonderheid de Hoogachtingen, bestaande geheel in denkbeelden van anderen, van menschen, die wufd en veranderlyk zyn: staan we naar waare Grootheid, dat we ons op de betragting van Godsvrucht uitleggen: zoeken we waare Eer, dat we Nederig worden, dewyl de Hoogmoed onzen waaren Lof verduistert.

Altyd moeten we aan onze afhanglykheid gedenken, nooit zullen we dan vermetel zyn in onze onderneemingen, nergens op zullen we ons verheffen. Waar zouden we Roem op draagen, daar we alles ontvangen hebben, ter leen ontvangen hebben, en binnen kort van alles konnen berooft worden?

Nimmer moeten we onze Sterflykheid vergeeten. De Dood komt ons alle oogenblikken nader: In de uure des Doods moeten we alles verlaaten, en zelfs tot verbryzelinge wederkeeren

Trachten we, eindelyk, ons eigen waar Geluk, gelyk we verplcht zyn, te bevorderen, dan moeten we ons altoos met alle magt tegen de Hovaardy verzetten, want, *Hovaardigheid gaat voor de verbreekinge, en hoogheid des geestes voor den val*.

F I N I S .

* * * *

Zie daar, myn Heer! het Vertoog van myn' Vader. De Verhandeling mag mogelyk niet fraai genoeg uitgewerkt, of misschien te Preekachtig voor een Vertoog in den Denker zyn, de zaak als zaak komt evenwel nu zo wel te passe als in myns Vaders leeftyd. My dunkt zelfs, dat de Waereld in dit opzichte erger is dan toen ik jong was, doch ik hoop, dat ik dit kwalyk zal hebben, en dat is zeer mogelyk: Want als men zyne jaaren krygt begint men eerst ernstig te worden, en op zedelyke onderwer-

pen te denken. Dan, 't zy hier mede zoo 't wil, dit is zeker, dat de Duivelsche Hoogmoed ook tegenwoordig in alle menschen woont: Dit leert de ervarenis.

Laatst kreeg ik eene *Missive*, waarin onder anderen het volgende staat:

Hadt gy ooit gelooft, dat ik Hoogmoedig waar? Ik had het van my zelven nooitgedacht. Van achteren echter ben ik gewaar geworden, dat ik, my verbeeldende Nedrig te zyn, my zulks juist alleen uit Hoogmoed verbeeld heb. - Voor eenigen tyd, in eene moeilyke, schoon rechtvaardige zaak, gewikkeld zynde, meende ik dezelve, op myne bekwaamheid vertrouwende, naar myn genoegen te ontwarren. POLITIKUS was myn Raadsman. - Ik meende my veilig van hem te bedienen, waanende, dat ik, nog *politiker* dan hy was: maar ziet ik ben bedrogen uitgekomen. - Eindelyk zegepraalde de Hoogmoed myner partyen, trouw en billykheid met voeten tredende, over myne Hovaardigheid. Deeze riedt en blies my nog al in het uiterste te waagen. - Ik stelde op haaren raad nog eenige poogingen in 't werk, maar zonder te vorderen, - NOEMA kwam tusschen beiden en bragt my tot reden. - Nu zag ik mynen Hoogmoed en de dwaasheden daar uit voortgesprooten met beschaamdheid. Ik snuikte myne Hovaardy, duidelyk ziende, dat zy my ten slachtosfer zou gemaakt hebben van den Hoogmoed myner partyen, die meerder en magtiger waren dan ik. - Nooit hoop ik my meer te verbeelden van den Hoogmoed vry te zyn, maar altoos tegen denzelven, als tegen een' gevaarlyken en geweldigen vyand, te waaken.

Ik ben enz.

Onlangs in een Gezelschap zynde, was 'er een Dame, die aan de Jicht geweest, dog nu wat beter, hoewel niet geheel zonder pyn was, krygende zy, gelyk zy het noemde, somtyds nog *inpertinente* schooten door haare beenen, Zy, haaren mond eens zeer scheef trekkende, besloot ik, dat ze nu wel een zeer *inpertinente* schoot moest gevoelen, waarom ik, medelyden met haar krygende, en haar als van ter zyde tot geduld willende opwekken, vertelde, hoe zekere Juffrouw, eene braave burger vrouw,

by haar zeer wel bekend, nu al verscheide weeken aan de jicht hadt geleegen, en zeer elendig was: waar op zy my toegraauwde, ja dat tel ik niet, dat is maar gemeen volk. Ik repliceerde, dat ze juist zoo gemeen niet waar, en behalven dat, dat wy allen menschen, en, in dit opzicht, allen even waardig waren. Daar op wierd ik van die Jichtige Dame en het gantsche Gezelschap met verontwaardiging aangezien, uitgelagchen en beschimt, en men rekende het zeer *inpoliet*, dat ik die burger Juffrouw met deeze Dame dus als 't ware had zoeken te *egaliseeren*. - Hoe meesterlyk speelde de Hoogmoed hier zyne rol!

Hier zal ik nog een geval byvoegen. - Mevrouw GROOTHART is van Adelyken huize *aber* zonder geld. Zy trouwde met een' Koopman, die zeer goede *affaires* aan de hand hadt, schoon hy met eens anders geld negotieerde. Hy heeft zeer veel gelds gewonnen, en zou lang een Ryk man geweest zyn, maar zyne Vrouw op zekeren tyd gelaaten wordende, werdt hy, by ongeluk, met haar Adelyk bloed besmet. De Vrouw, niet denkende dat ze geen geld hadt, heeft haare huishouding als een Adelyke Dame ingericht. De Man, met Adelyk bloed besmet zynde, moest noodzaaklyk zyne *affaires* door knegts laaten waarneemen, en meer *Divertissementen* hebben, vergeetende dat hy eens anders geld gebruikte. De Kinders werden alle overeenkomstig met hun Adeldom opgetrokken, en moesten niets ter waereld verrichten. Dit alles ging wel, zoo lang de Gemaal van Mevrouw GROOTHART *crediet* kon krygen: maar toen dat uit was, was het ook met die Edellieden gedaan. Alles werdt, eindelyk, door de *Crediteuren* verkogt, en dus het Adelyke Huisgezin in armoede en verachtinge gedompeld. - ô Verderflyke Hoogmoed!

Z.B.

De Denker.

N°. 368. *Den* 15 JANUARY 1770.

[*Brief van* Iedereen *aan den* Denker.]

Nec mihi vera loqui pudor est, vitaeque fateri
Tot mala perpessae taedia.

TIBULLUS.

HEER DENKER!

B*on jour* Heer Zedenmeester! wie daar zo vroeg in den morgen, zult gy zeggen; Ik ben, om u te dienen, de overal bekende IEDEREEN, een man, van welken gy zelf dikwyls gewag maakt in uwe Vertoogen. Ik neem de vryheid, my by u, als mynen Vriend, te beklaagen over zo veele mishandelingen, en verongelykingen, als my dagelyks aangedaan worden. Ik kan en wil niet ontkennen, dat ik een raar en wonderlyk schepzel ben; want dikwyls ben ik zo dapper, zo verstandig, zo geleerd en zo deugdzaam, dat 'er thans geen mensch op de gansche waereld gevonden wordt, welke my in eene eenige pryswaardige hoedanigheid overtreft; en als ik by my zelven ben, en myne goede uuren heb, dan weet

ik inderdaad niet, hoe iemand op eene mogelyke wyze beter zou kunnen zyn, dan ik. Maar, zomtyds heb ik ook myne kwaade uuren, en alsdan slaa ik wel eens over tot ongebondene driften, dwaasheden en zelfs tot ondeugden, bedryvende, zonder schroom, dingen, die ik naderhand t'eenemaal afkeure; ja, wanneer ik in een' goeden luim ben, zo ergere ik my dikwyls over my zelven. en kan niet anders denken, dan dat ik twee zielen in myn lighaam hebbe, die van elkanderen verschillen als licht en duisternisse, en waar van de eene onfeilbaar een Engel en de andere een Duivel weezen moet. Het beklaaglykste is, dat myn Duivel nu en dan over mynen Engel den baas speelt. Ik ben reeds zeer oud, en men heeft my reeds in een oud boek, waar voor ik de hoogste achting heb, maar 't welk men thans in alle opzichten verdacht zoekt te maaken, naar het leven afgeschilderd, gelyk ik toen was, en nog ben; Ik volg namelyk meestal myn' eigen kop, en *Iedereen doet*, zegt dat Boek, *wat recht is in zyne oogen*.

Ik heb dikwyls in uwe Vertoogen gezien, dat gy u op my beroept; ja, dat gy my zomtyds wetten durft voorschryven. *Iedereen* weet, erkent, staat toe, of *moet* erkennen en toestaan; zo zyt gy gewoon te schryven. Nu, als ik in een' goeden luim ben, dan heb ik niets tegen u, en kan alle uwe blaadjes met genoegen en geduld leezen, waar in gy my vermaant, raadt, berispt en doorstrykt. Maar verlaat u niet te veel op die inschiklykheid, want zomwylen ben ik schrikkelyk boos op u, en als ik myne kwaade buien heb, schroom ik niet u te hoonen en te schelden, en alle uwe gedachten, zy mogen zo bondig zyn als zy willen, smaadelyk te verwerpen; wat drommel, denk ik, wat heeft die wysneus met my te doen, of my te beveelen; ik staa immers onder zyn commando niet. Ik raad u derhalven, myn goede Heer, in 't toekomende wat spaarzaamer van my te spreeken. Een Schepzel, zo wonderlyk van humeur als ik, laat zich weinig aan u gelegen leggen; en in myne nukken en slegte uuren vraag ik niet naar de redelykste en baarblykelykste bewyzen van Zedekundige Schryvers; ja, als ik eens voorgenomen heb, iets wit te noemen,

zo moogt gy, en honderd anderen van uw slag, oogenschynlyk zeggen, dat het zwart is, ik blyf echter by myn sentiment, en houd u daarenboven voor een' rechten Zotskap. Dan, vermits gy tegenwoordig, terwyl ik dit schryve, een' zeer goeden Vriend aan my hebt, zo zal ik u de lieden bekend maaken, waarover ik my te beklaagen heb, in hoope, dat gy myn Request niet van de hand wyzen zult, dewyl gy voorgeeft, voor my te schryven.

Gy kunt niet onkundig zyn, dat alle die geenen, welken in een' pennestryd ingewikkeld zyn, als zy hunne party in de engte dryven willen, en 't hun aan bewys ontbreekt, zich op my beroepen: *iedereen* zal alles toestaan, hoe gek en spoorloos het ook zy, wat die Schryvers beweeren willen. Ja, zommigen zyn zo stout, dat zy met den grootsten hoogmoed van de waereld staande houden, dat ik werkelyk van hun gevoelen ben. Men wil zelfs, dat ik, schoon ik beken, de Grieksche en ander oude of vreemde taalen niet te verstaan, uit eenige plaatsen van Grieksche Schryveren, my door een geleerd Prediker aan de hand gegeven, doch nooit by my nagezien of gelezen., overtuigd ben geworden, dat *Socrates* een groote Schoelje geweest is, en dat ik, uit dien Hoofde, een' ander' eerwaardig man, welke de eere van dien Wysgeer heeft zoeken te verdedigen, voor een' grooten Weetniet houde. Maar zeg, bid ik u, die Federhelden, dat zy oneindig beter zouden gedaan hebben, wanneer zy geschreeven hadden in eene taale, die de Geleerden alleen verstaan; ik zeg als nog, ik verstaa noch Grieksch noch Latyn, en naeuwlyks myne moederspraak; en, als ik al eens een Nederduitsch boek leeze, hoedanige boeken ik tot nu toe gedacht heb, alleen voor my geschreeven te zyn, slaa ik altyd alle vreemde woorden, en al het Latyn en Grieksch, dat 'er in voorkomt, over, willende gaarne myne onkunde bekennen, en in geenen deele gelyk gesteld worden met eenige waanwyze Catechiseermeesters en vroome Susjes, welken men, schoon even onkundig als ik, zedert eenigen tyd, meer van *Plato, Xenophon* en *Diogenes Loërtius* heeft hooren spreeken, als van andere by hen geliefde Schryvers in 't stuk van den Godsdienst. En, wat Socrates aangaat, wat ligt 'er

my aan gelegen, of hy een deugdzaam Man, of een slegt Kaerel geweest is; men moet my maar niet vergen, een oordeel te vellen over geschriften, die my te geleerd zyn, die my niet raaken, en daar ik geen belang by heb; men beroepe zich niet op my in geschillen, daar ik geen competente Rechter in ben; men laat *Iedereen* in rust en vreede zich bemoeien met zaaken, die hem wezenlyk betreffen, en men vordere niet van my, dat ik het voorbeeld volgende van deze of geene party, de andere op de smaadelykste wyze, uit de hoogte toespreeken, en in de diepste laagte beschouwen zal. Maar, om voort te gaan.

Daar zyn veele Schryvers, en onder dezen de meeste jonge Lieden, welken zich met de aangenaame verbeelding streelen, dat ik hen kenne, en hunne Werken leeze. Wanneer zy nu bevinden, het geene dikwyls gebeurt, dat zy zich daaromtrent in hunne gedachten bedroogen hebben, zo verwonderen zy zich niet alleenlyk deswege, en kunnen het naeuwlyks gelooven, maar zy worden ook rechtschapen boos op my, en schelden my uit voor een onverstandig schepzel, 't welk de waare verdiensten, op geen' behoorlyken prys, weet te stellen. Zeg toch deze Lieden, dat zy my van zulke sottiles niet verdacht moeten houden; dat ik meer te denken en te doen hebbe, dan my over al wat 'er geschreeven wordt te bekommeren.

Zommige menschen verzinnen honderd historietjes, waar door de goede naam van anderen verongelykt wordt; zy zyn zo vrypostig, dat zy my als hunnen Wapendraager ten stryde voeren. *Iedereen* weet het; *Iedereen* spreekt 'er van als van eene bekende zaake, van 't geene naamelyk, dat hun brein, altoos vindingryk in kwaadaartigheden, ten nadeele van hunne Naasten, uitgedacht heeft. Gy kunt ligtelyk bezeffen, hoe smertelyk het een' eerlyk man vallen moet, zynen naam te zien misbruiken, om onwaarheden te verspreiden en staande te houden. En, al geniet ik ook die elendige eere, dat veele eenvoudige halsen dat geene terstond gelooven, 't welk ik gezegd zou hebben, zo ben ik echter zo weinig daar op gesteld, dat ik veeleer hier mede opentlyk bekend maake, zulken Leugenaa-

ren, die zich op my beroepen, nimmer eenig geloof te willen byzetten, maar dat ik hen, indien zy dus voortgaan mynen naam te misbruiken, voor de grooste Eeredieven en Windbuidels houden zal.

Die hooge gedachten van zich zelven opgevat hebben, en zich op hunne vermeende deugd en voortreffelykheid veel inbeelden, zyn my ten uitersten onverdraaglyk. Deze Zotskappen zyn zo dwaas, dat zy gelooven, dat ik onophoudelyk aan hunne goede hoedanigheden denke, en nimmer tyd verzuime, om daarvan te spreeken. Het spyt my, dat ik buiten myne schuld deze Lieden tot ergenisse strekke; want, was ik 'er niet, zy zouden die grootsche gedachten van zich zelven in hunnen boezem niet koesteren. Maar geef hun te kennen, dat ik my zo veel moeite niet geeve, om aan hun te denken, dat ik van alle hunne voortreflykheden onbewust ben, en dat ik ze waardig oordeele, om van hunne verrukking in een Dolhuis geneezen te worden.

Aan de andere zyde ben ik in de oogen der hoogmoedige gekken een gemeen Sinjeur; zy verheffen zich boven my, den *Iedereen*, zo oneindig ver, dat zy my veel laager en geringer dan zich zelven schatten. Naar hunne gedachten overtreffen zy my in alle dingen, en ik ben zo veracht in hunne oogen, dat zy zich nimmer verwaardigen, my behoorlyk te groeten. Als deze Pofhansen maar een grein gezond verstand bezaten, zouden zy immers ligtelyk begrypen, dat 'er nooit een mensch op den aardbodem geleeft heeft, thans leeft, of leeven zal, die my in volkomenheden overtreft; ja, ik ben in staat myne verhevenheid zo zeker en onwederleglyk te bewyzen, dat 'er niemand aan twyfelen zal, of ik bezit volmaaktheden, die de allervolmaaktste mensch niet bezit. Zeg derhalve, myn Heer, all' die opgeblaazene narren, dat ik hen uit den grond van myn hart verachte, en dat ik hen altoos met dezelfde munt betaalen zal, waarmede zy my aan boord komen.

Gy zoudt niet gelooven, wat misselyke vertooning ik, naar de gedachten van sommige Saletjonkertjes, en coquette Juffertjes, in de waereld maak. Indien gy naar de eerstgemelden luisteren wilt, zo breng ik den voormid-

dag door in 't gezelschap van myn' Pruikmaaker, die meer dan drie uuren werk heeft om myne hairlokken eene schikking naar de mode te geeven; ik loop in 't midden van den winter bloot hoofds, in een' ruigen pels; ik zing; ik speel, ik dans, en doe niets, dat een redelyk mensch past; myne eenige bekommering is, om my by de schoone Sexe aangenaam te maaken; en, om zulks met gratie te kunnen doen, laat ik niets achter van 't geenen tot den opschik van eene manlyke Coquette behoort; ik heb, ten dien einde, myn Toilette, zo wel als onze hedendaagsche, zo adelyke als burgerlyke Dames, een aantal van doosen, keurig verlakt, en in eene nette order geplaatst; in de eene lipzalf, in de andere moesjes van allerleie soorten, pomade, zo riekend als zonder reuk; amandeldeeg, *eau de luce, eau de lavande*, alle soorten van kammen, enz.; indien gy de laatstgemelden hoort, zo draag ik Zakken en geene Japonnen; ik laat my in 't hair kappen; kortom ik doe al wat mogelyk is, om boven anderen in zwier van kleeding uit te steeken, en, uit dien hoofde, maatig ik my het recht aan, om anderen te verachten en beneden my te stellen; en, als ik my, 't zy in 't manlyke, 't zy in 't vrouwelyke, dus op 't allerfraaiste opgeschikt, en, een uur lang, my voor den Spiegel over my zelven verwonderd heb, kom ik openlyk te voorschyn. Zulke vervloekte leugenen vertellen zy van my. Heer Denker, daar ik echter een' eed wil doen, dat ik noch my zelven op die wyze opschikke, noch my immer over den opschik van die manlyke en vrouwelyke Coquettes verwonderd hebbe, of het moet in myne dwaaze uuren geweest zyn, wanneer ik zelf naeuwlyks weet wat ik doe.

Daar is een ander slag van lieden, welken zich inbeelden, dat ik op hen verliefd ben; zy hebben zo veel zin in hunne persoonen, dat zy gelooven, dat ik ook op het eerste gezicht zin in hun krygen moet. Als zy in gezelschappen komen, of over de straat gaan, behoeft geen mensch hen aan te kyken, of zy denken aan my, en houden zich verzekerd, dat ik smoorlyk op hen verslingerd ben. Maar zy zullen lang wagten, eer *iedereen* op hen verlieft; die Gekken! eilieve, zeg toch die aartige Heer-

tjes, die met hunne bekoorlyke persoontjes zo ingenomen zyn, dat ik, als ik al de oogen eens op hen slaa, hen of zonder opmerking beschouwe, of met hun den spot dryve. Ik ben waarlyk zulk eene verliefde Ziel niet, als zy zich inbeelden, en naauwlyks neem ik de moeite, een oog van aandacht te vestigen op een' persoon, die geene andermans liefde behoeft, dewyl hy zich zelven meer dan billyk en betamelyk is bemind. Ik hoope, dat alle de geenen, die my tot nog toe voor hunnen Minnaar aangezien hebben, na deze rondborstige verklaring, geene rekening meerop my zullen maaken.

Ik heb dikwyls bemerkt, dat er kwaadspreekende lieden gevonden worden, die Kooplieden en anderen achter den rug nageeven dat zy my geld schuldig zyn. Maar, ik beken hier mede opentlyk, en wil het voor alle hooge en laage Gerechten, zo in de Steden als ten platten Lande, bezweeren, dat ik niemand geld geschooten, of geborgd hebbe; die derhalven zich door die lastertongen beledigd vinden, kunnen openlyk staande houden, dat het loutere leugens zyn, en tegen hunne lasteraars eene acte van injurie instituëren.

Maar ik kan my naauwlyks van toorn bedwingen, wanneer ik bedenk, hoe gruwelyk ik van sommige sombere, liefdelooze en argdenkende Lieden, inzonderheid, wanneer de Wet der tien Geboden in de openbaare Redevoeringen verhandeld wordt, te lyden heb; want dan word ik, op de onbeschaamdste wyze, voor een' Afgodendienaar, een' Vloeker, een' Zweerder, een' Meineedigen, een' Sabbathschender, een' Haater van myne Ouderen, een' Moordenaar, een' Dief, een' Echtbreeker, en een' Begeerigen van 't geene een' ander toebehoort, uitgescholden. Zou men myne eere wel gruwelyker kunnen schenden, dan op die wyze, en wel in de tegenwoordigheid niet alleen van volwassenen, verstandigen en kundigen, van welken de meesten het openlyk afkeuren, maar ook van Kinderen, onnozelen en onkundigen, die alles geredelyk gelooven, en napraaten, wat hun voorgedraagen wordt; daar ik echter, met volkomene vryheid, zeggen kan, dat ik wel zo vroom niet ben, als ik behoor te zyn, maar ook zoo godloos niet als ik wel weezen kon. Ik neem het den Gieri-

gen en Wantrouwenden Lieden, die my voor een' Dief, Bedrieger, of iemand, dien men niet betrouwen kan, aanzien, en zich uit dien hoofde zorgvuldig voor my wagten, zo kwaalyk niet, om dat die eerschenders my voor zich zelven aanzien, en, gelyk men zegt, alle harten by hun eigen rekenen; maar op wat grond sommige Leeraars my met de allerhaatelykste verwen afschilderen, beken ik onmogelyk te kunnen begrypen. *Iedereen* is zo kwaad niet, als die Lieden denken; hy heeft zyne zwakheden, zyne gebreken, en zelfs zyne ondeugden; hy wil en moet wel toelaaten, dat men hem somtyds zyne zwakheden onder 't oog brenge, d t men zyne gebreken zoeke te verbeteren, en hem van zyne ondeugden pooge af te brengen, maar uitgemaakt te worden voor al wat leelyk is, dat is onverdraaglyk; ik protesteer 'er tegen, en zal myn protest doen gelden, ter plaatse, daar het behoort.

Zie daar, Heer Denker, een gedeelte myner bezwaaren; het verveelt my, anderen op te haalen; wees gy zo goed en beduid uwen Leezeren, dat zy my, als zy over iemand een ongunstig oordeel willen vellen, buiten het spel, en zelfs geheel buiten hunne gedachten laaten, dewyl men zeer zelden gegrond over my denkt en oordeelt.

Uw somtyds genegene, somtyds ongenegene, en veelal onverschillige Dienaar

I E D E R E E N .

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thiry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.
N°. 369. *Den* 22 January 1770.
[*De* Kritieken *gegispt*.]

Zo schuilt de Wysheid vaek in een' verborgen boek.
En daar ze weezen moet, daar is ze dikwils zoek.

N.N.

MYN HEER en NEEF!

Voorleeden Donderdag, toen ik my, na myne gewoonte met de jagt verlustigde, had ik het ongeluk van den ganschen dag hair noch veeder te zien: het geen de reeden is dat UE. In plaats van eenig wild, eenen woordenryken brief van my ontvangt; die, zo gy zulks goed vindt, tot een Vertoog in den Denker zal kunnen strekken, of UE. ten minsten tot een bewys zal dienen, dat de zwervende Musen onze landen nog niet ten eenemaal verlaaten hebben. Met het vallen van den avond, na huis willende keeren, dagt ik op een oogenblik myne vergeevsche reis vergoed te zullen zien. Want na de Stad keerende, stond myn Phylax voor een doorn - boschje, het geen my altoos een teeken van eenig schuilend Wild is. Hier

dagt ik op den laaten avond myn deel te zullen krygen; maar zag my schielyk in myne verwagting bedroogen. In plaats van eenig wild op te doen, trof ik hier een Schepzel aan, dat my scheen te behooren onder de classis van Aapen, Menschen en Vleermuizen: en ik bevond, dat ik niet ten eenemaal mis gezien had. Een bedaagd man, veel rapport hebbende op die geenen, welke in Schilderyen Philosophen verbeelden, sprong uit het boschje en sprak my op een' grimmigen toon dus aan: - ‘Wat komt gy my hier in myne rust stooren? Waarom zwervt gy, die my een Priester van Diana toeschynt, eeven als een metgezel van den loozen Ulysses, door deeze Streeken, die aan Phoebus en zyne Zusters gewyd zyn? Waarom, zo gy meer bezit dan de gedaante van een' mensch, verlaat gy den dienst der Jachtgodinne nier: en bevlytigt u, om uwe Zielsvermogens, zo gy eenigen hebt, tot nut uwer Medeburgers, tot heil van uw huisgezin, en uw eigen welzyn te besteeden?’

Ik dagt hier eenen verreezenen Socrates, of wel eene afstammeling van den hondschen Diogenes aangetroffen te hebben: maar, wyl ik niet van dat soort van menschen ben, die, op het zien van een grimmig weezen, vuur beginnen te spuwen, 't geen der jaagers anderzins vry eigen is, zeide ik; Wel vader! my dunkt, dat dit op u toepasselyker is, dan op my. Wat my betreft, ik besteed myne Zielsgaaven, zo als *de order van het geheelal* het komt te vereischen: myne gewoonte is, deezen tyd van het jaar in het veld door te brengen, ten deele om, door eene aangenaame beweeging, myne gezondheid te bewaaren, ten deele om myne huisgenooten te vervrolyken, door de aangenaame vruchten, die de jachttyd ons aanbiedt: maar, wat u betreft, indien gy iemand zyt, die vermogens bezit, om uwe meedeburgers tot nut te kunnen strekken, waarom steldt gy uw zwak ligchaam (ik sou gezwooren hebben, dat de Man van dees of geene galg gedeserteerd was) bloot, aan de ongemakken van de lucht, en blyft niet liever te huis, daar gy mogelyk beter uw gemak zult kunnen vinden, dan in dit boschje, dat, reeds van bladeren ontblood, de neevel op uw hoofd doet neederdaalen? ‘Hoe, voer hy voort, waar zou ik myn' tyd beeter kunnen besteeden? waar zou

myne Ziel beeter spys kunnen vinden! Hoe zou ik myn Vaderland tot grooter nut konnen zyn, dan dat ik my hier ophoude, alwaar ik eenen Schat ontdekt hebbe, waar by de Schatten van Attalus, noch Persiaansche Goudmynen, niets kunnen haalen? Welaan, zo uwe Ouderen uw welzyn niet ten eenemaal verwaarloost hebben, zoo beschouw dien Goddelyken Steen, *& eris mihi magnus Apollo*, zo gy deeze Inscriptie leezen kunt, welke de grootste der Helden heeft doen graveeren'. Hier zou ik het byna door lagchen verbrod hebben, doch ik bedwong my, (schoon myn Phylax in zyne taal den ouden man de huid vry wat vol schold) en trad tot de plaats, die hy my aanwees. De heerlyke Schat, die hy ontdekt had, was een stuk van een oude grav-sark, op welke deeze letteren, zynde de andere ten eenemaal uitgesleeten, te leezen waeren:

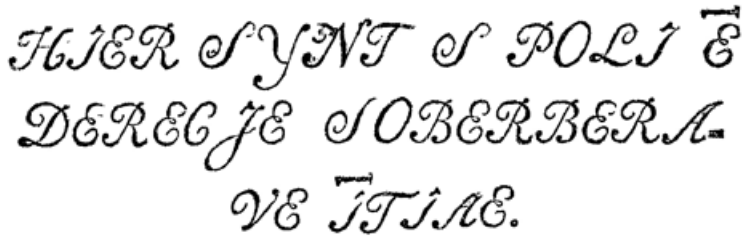

Naauwelyks had ik deeze woorden geleezen, of de goede man scheen de vallende ziekte te krygen, hy stampvoette, het kwyl liep langs zyn schoorsteenwitte das, tot op zyne muilen, hy smeet zyne zwart fluwelen muts tegens den grond, en riep uit: *Quantum est sapere!* het geen hy, met eene donderende stem, als een Grieksch toneelspeeler, eenige maalen herhaalde. Tot zich zelven weder gekoomen zynde, voer hy dus voort: '*Motos, praestat componere fluctus*. Wat zyt gy een ongelukkige! indien gy uwe jeugd wel besteed had, zoudt gy in staat zyn, om deeze inscriptie, welke de onkunde der Steenhouwers zo trouwloos gegraveert heeft, doch die de roest der tyden tot een gedenkteeken van den Trojaanschen AEneas heeft willen bewaaren, kunnen lezen. Deeze is de waare leezing, die gy te huis by den Mantuaanschen Zwaan na zult kunnen zien.

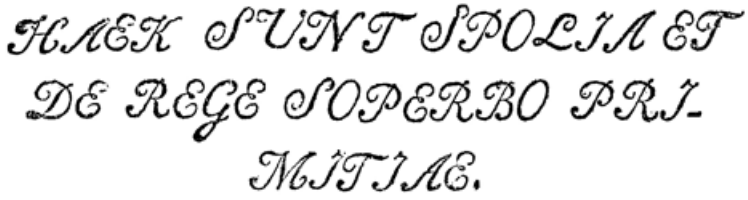

Nu begon ik byna te gelooven, dat de man zyn verstand was daar de Kreeften de eijers hebben: maar wyl men zich met Zotten voor eene enkle reis meede al kan vermaaken, vraagde ik hem, hoe 't mogelyk was, dat hy die woorden uit deeze letters kon leezen? Ik betuigde hem, dat ik 'er niet anders uit leezen kon, dan ik gedaan had, alzoo de tweede letter een J en de vierde een R was, en zo vervolgens. ‘*Frons priba decipit multos*, zei hy, ik heb door ondervinding en het hanteeren van Manuscripten geleerd, dat in veele en vooral de oudste handschriften, de letter J en A duizendmaal verwisseld worden; en die letter, die gy voor een R aanziet, is een waere K, welke de ouden altoos pleegen te gebruiken in plaats van een C. Schryvende niet *Cicero* maar *Kikero*, niet *Calendae* maar *Kalendae*. Ik ging voort met de andere letteren na te gaan, doch bleev wel voornaamelyk hier op staan, dat 'er duidelyk gegraveerd was *DERECJE*. Maar hy antwoorde: ‘uit het geen ik uw aanstonds gezegd heb, diende gy reeds onthouden te hebben, dat de ouden nimmer een C, welke eene Gotische letter is, gebeezigt hebben: en ziet gy niet dat het haakje, het geen u een C toeschynt, aan de Jota gehecht, een volkoomen G uitmaakt?’ Ik zweeg als een Westfaalsche Mof, en de Letterknaap ging dus voort: ‘Gy zyt dan nu volkoomen overtuigd, en kunt geenzins ontkennen dat deeze divine Inscriptie luidt:

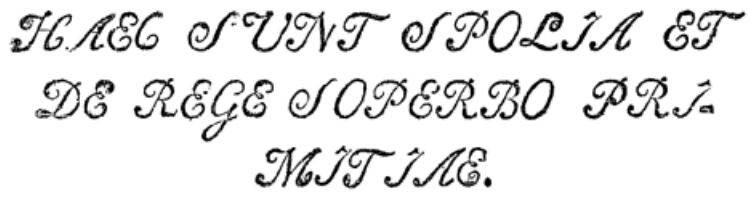

dat is, (ik geloov niet dat gy Latyn verstaat) *Deeze is de eerste huit, die op den Troischen Koning behaald is*.

Ik zeide, waarlyk, Myn Heer! gy schynt gelyk te hebben: maar wil my de gunst bewyzen van my een verhaal te doen, hoe deze Steen hier te lande is gekoomen. ‘Zeer gaarne, antwoorde hy, want nergens ben ik meer op uit, dan om myne Meedeburgers, door myne kennis, tot menschen te maaken. *Arrige aures pamphile!* Uw kan niet onbekend zyn, dat Trojen, na een tienjaarig beleg, door list der Grieken vermeesterd, en, *proh Jupiter*! in de assche gelegt is, en zulks alleen om een Vrouwspersoon, ach! Had Natuur nooit vrouwen voortgebragt, of den mannen, die zo veel edeler zyn, minder geneegenheid voor deeze Schepsels ingeschaapen! Doch, *sic crat in fatis*, en wie kan den loop der zaaken veranderen? Voorts is u bekend, hoe de Trojaansche AEneas, van haave en hov ontblood, en door het Noodloc gedreeven, door land en over zee, na duizend rampen en gevaaren, eindelyk aan het Land, thans Italien, voorheen *Hesperien* genaamd, aanlande, gelyk de Dichter zegt: *Est locus Hesperiam*, &c. Het zou te lang vallen om alles in het breede te verhaalen, *suadentque cadentia sidera somnos*: om derhalven tot de zaak te koomen; de vroome AEneas, Mezentius geslagt hebbende, heeft van de buit, die hy op hem behaald had, een zeegeteeken opgerecht, waarop hy deeze Spreuk deed graveeren:’

HAEC SUNT SPOLIA ex
DE REGE SUPERBO PRI-
MITAE.

‘Vervolgens de Stad Lavinium gesticht hebbende, heeft hy deeze buit in den tempel van den Oorlogsgod gebragt, en aan hem toegewyd. AEneas gestorven en zyn geslacht vermeerdert zynde, is eindelyk uit zyne nakomelingen, gelyk een phenix uit zyne asch

herleeft, voortgekomen den magtigen Romulus: deeze heeft eene Stad, naar zynen naam, gesticht, en alles, wat heerlyk is, daar heen gevoerd: denkelyk is het, dat hy onder anderen ook dit zeegeteeken van zyn' voorvader in den tempel van Jupiter Feretrius heeft laten brengen. En waarom zou ik dit niet voor zeeker durven stellen, daar ons de ondervinding leert dat een rechtschaepen edelman liever alle zyne Engelsche Effecten zal willen missen, dan het geringste stuk van zyn familie - waepen, het geen hy zich verbeelt, dat aan eenen zyner voorvaderen, in deeze of geene kruistogt, wegens eenig heldendaad vereerd is. *ut genus & proavos*.

'Dus ziet gy dan, hoe zorgelyk deeze inscriptie, *sulvo pretiosior auro*, tot de tyden van Romulus bewaard is. Een myner vrienden, een groot letterkunkundige, vermeent grondige bewyzen te hebben, om te gelooven, dat de Gaulen, ten tyde van Cammillus, deezen Steen vermeesterd hebben, en dat de Romeinen den zelven voor duizend ponden gouds gelost hebben, alzo het Palladium, van Numa geheiligd, niet anders was, dan deeze Steen, van welken de standvastigheid van het Roomsche gebied afhing; en ik ben niet vreemd van dit gevoelen, alzo, zedert dat deeze Steen Romen verlaaten heeft, het Roomsche ryk met snelle schreeden tot zyn' ondergang gehaast heeft. Lang is deeze Steen te Romen bewaard geworden, maar waarschynlyk is het, dat hy, onder andere Goden, welke de Romeinen altoos met zich pleegen te voeren, hier te land gekomen is, ten tyde van Keizer Claudius, die het Huis te Britten alhier gesticht heeft; het welk Brinio de Koning der Kaninefaten verwoest, doch Septimius Severus hersteld, en Antoninus Caracalla vernieuwd heeft. Zeekerlyk is deeze Steen, op dat de Soldaten altoos der ouden heldenmoed voor oogen zouden hebben aan het Huis te Britten vast gehegt geweest, en dit Kasteel naderhand door het geweld der zee geslecht en overstroomt zynde, *potuit abolere vetustas*, is deeze Steen door de golven op het land gedreeven, gelyk in Zeeland veele overblyvsels van de Godinne Nehalennia, Hercu-

les, en andere Godheden, aangeland zyn. Ja de geleerde Reinerus Suvius schryvt, *Libro primo Rerum Batavicarum*, dat hy zelf een' Steen van het Huis te Britten in de gevel van zyn huis te Gouda heeft laten zetten. Zie, dus heb ik u kortelyk een verhaal gegeeven van de fata van deezen Steen, *monumentum aere perennius*, dien ik in myn Cabinet zal laaten overbrengen, en waar over ik eerstdaags een tractaat in het licht zal geeven, zo dra ik iemand zal gevonden hebben, aan wien ik het zelve, tot myn profyt, zal kunnen opdragen.'

Dus eindigde de Critiek, en ik stelde alle myne welspreekenheid in het werk, om zyne geleerdheid te verheffen: waar door hy, heet geworden zynde, my verhaalde, wat nut hy der geleerde waereld toegebragt hadt door zyn schrander vernust: hy betuigde my, dat hy Cicero, Livius, Virgilius, Ovidius en anderen, meer dan op duizend plaatsen verbeeterd, en de waare leezing hersteld had; dat hy de eerste was, die uitgevonden had, wie de vader van Andromache geweest is; hoe veele nachten Penelope alleen geslaapen heeft; hoe veele kinderen Niobe gebaard heeft; welke de beschermgodin van Romen, wier naam niemand mogt noemen, geweest is; en hy eindigde met deeze woorden: gelukkig zou ons Land zyn, indien alle Regeerders Letterkenners, of de Letterkenners Regeerders waren, gelyk Plato zegt, want het woord Philosophen wordt van de uitleggers kwalyk door Wysgeeren vertaald.

Ik betuigde den man myn genoegen, dat ik schepte in zyn verhaal, ik gav hem te kennen, dat ik my gelukkig reekende, dat ik hem aangetroffen had, en verzocht, dat hy my de gunst wilde bewyzen van my te verklaaren wie hy was, op dat ik nader kennis met hem zou kunnen maaken en van zyne wysheid profiteeren. Het geen hy aldus beantwoorde. '*Momus* uit het Zaad der Goden voortgebragt, is onze eerste Stamvader geweest, uit deezen is *Tigellius*, en van deezen is in eene regte linie afgedaald *Zoïlus: Zoïlus* heeft stervende nagelaaten *Aristarchus*, uit *Aristarchus* is *Criticus* gebooren; deeze heeft in huwelyk gehad *Suspicio*, en by dezelve geteeld *Emendatio, Probabilitas* en *Videtur. Emen-*

datio en *Probabilitas* zyn zonder mannelyk oir komen te overlyden, en hebben by uitersten wille hun verstand nagelaaten aan haaren middelsten broeder: deeze heeft by *Opinio* verwekt *Forte, Comma, Punctum* en *Semicolon*, uit een' van deezen is voortgesprooten *Scaliger* de oude; en deeze oude gewan den jongen, *Scaliger* de jonge heeft voortgebragt *Etcetera* de eerste*: Etcetera* is vader geweest van *Bentley, Riemer* en *Heinsius*, en (gelyk sommigen willen) ook van *Salmasius*: *Salmasius* teelde *Etcetera* den tweeden; en deeze is myn eigen vleeschelyke Vader geweest, die my tot erfgenaam zyner weetenschappen benoemd heeft.' Ik bedankte den Critiek voor zyne onderrichting, en nam myn afscheid van hem; daar by voegende, dat ik hem eens weder zou komen bezoeken; doch hy verzocht my, dat ik die moeite spaaren wilde, alzo de geleerde waereld daar door veel nadeel lyden zoude.

Nouw, Neefje! ik heb je deeze rescontre meede willen deelen, op dat je ze (indien u zulks goeddunkt) in den Denker zoudt kunnen plaatsen, want het zal groot nut aan den Critiek doen, en de achting voor dezelven doen herleeven, die thans zeer gering is. Vaar wel! Ik blyf

Uw Dienaar en Neef!

PHILOCRITICUS.

CATWYK den 19 October 1769.

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thiry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *C.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.
N°. 370. *Den* 29 January 1770.
[Juliana Deugdlief *over de* Almanakken.]

At vos ite procul genus molestum.

J. BROUKHUSIUS.

MYN HEER!

Hoe vreemd het sommigen mogelyk zal voorkomen, dat eene jonge Juffer aan den Denker schryft, ik vertrouw egter van uwen heuschen aart, dat gy 'er den neus niet over op zult schorten, nog het oogmerk der Schryfster aan de waanwysheid eener *Sçavante* toeschryven. Zonder u te willen vleien, durf ik zeggen, dat gy vernufts genoeg hebt om myn waar oogmerk in deezen te vatten, en zo anderen dat niet begrypen, (want gy zendt mogelyk mynen brief in de waereld) dat zy 'er naar raaden.

Ik ben, gelyk men zegt, eene verstandige, schoone, goedaartige en ryke Juffer, waarom ik my op alle gezelschappen van veele Aanbidders altoos omringd vinde. Of men my vleit, wanneer men my het eerste toekent, zult gy misschien uit mynen brief kunnen raamen. Myne schoon-

heid wordt geroemd; doch ik voor my beslis nooit, of ik het waarlyk ben, zo om dat ik het verstand verre boven deeze gave des lighaams waardeer, als om dat ik daagelyks hoor, dat het geen de een schoon roemt, de ander voor eene dagelyksche tronie verslyt. Myne goedaartigheid durf ik voor UEd. wel regt uit belyden, want deeze hoedanigheid, weet ik, die my sedert lang op de kennis van my zelve naauwkeurig heb toegelegd, in geene kleine maate te bezitten. Wat myn rykdom aangaat, zekerlyk heb ik goederen genoeg te wagten, om van eenen Man van groote middelen, indien hy naar zulk eene juffer omziet, gelyk doorgaans gaat, aangezogt te worden. Het een en ander, vooral het laatste, Heer Denker! is dan oorzaak, dat niet weinigen onzer jonge Heeren, al sedert eenen geruimen tyd, hun hof by my gemaakt hebben, waar toe zy gelegenheid genoeg hebben, om dat ik my uit de groote waereld niet geheel kan afzonderen, hoe zeer myn hart 'er naar wenscht. Myne Ouders, niet gelyk aan de geenen, die gaarne hunne kinderen laat of nooit toestaan te trouwen, om dat ze zeer noode eene goede huwelyksgift van hunne goederen afspitten, hebben my al dikwils aangemaand de aanzoeken van den eenen of anderen braaven jongen Heer, al hadt hy zelfs geene groote middelen, niet af te wyzen, en hen te verblyden met wel te trouwen voor hunnen dood. Zy hebben zelfs, om 'er my toe aantemoedigen, beloofd, indien ik maar een' braaven Man koos, al waare hy niet overryk, my 25000 guldens meer tot een uitzet te geeven, en hunne laatste Nieuw - jaarwenschen liepen voornaamelyk daarop uit, dat zy zulks nog voor het einde deezes Jaars mogten zien.

Vol van dankbaare aandoeningen over zulk eene denkwyze myner tedergeliefde Ouders, viel my toen, ik weet niet hoe, los uit den mond: misschien gebeurt dit wel voor het midden; en ik kon zien, dat dit antwoord hen verblydde. Om voor u niet te veinzen, Heer Denker! en te zeggen, gelyk ik het meen: de vrees voor een ongelukkig huwelyk heeft my zeer lang in myne keuze opgehouden. De Sexe aan beide zyden legt zich met alle magt toe om te vertoonen, dat zy niet is, en te verbergen, dat ze is. Meer dan eens heb ik gezien, dat eene Juffer, die een groot aantal Minnaars heeft, door-

gaans den slegtsten uit den hoop kiest; en wanneer ik 'er maar eenen, en niet dertien had, zou het my ligter vallen zyn Karacter uittevorschen, als nu zo veelen te ontmaskeren en den besten 'er uittekippen, dat anderen mislukt is. Niettemin, ik heb in 't voorig jaar heimelyk het besluit genoomen myne Ouders dit jaar door eene Echtsvereeniging te verblyden, en tot dat einde my meer dan voorheen in gezelschappen doen vinden, om meer gelegenheid te hebben tot het opmaaken hunner Karacters. Ik behoef u niet te zeggen, welke wegen ik daar toe al ingeslagen heb; 't zy genoeg u eenen myner vonden thans te openbaaren. Met alle myne Minnaars my, in de maand December, op een groot gezelschap bevindende, gaf ik hun, toen het discours juist op de nieuw uitgekoomene Almanakken was gevallen, te kennen, dat veele Juffers groote Liefhebsters van aartige Almanakken waren, en derzelver Klugten gaarne leezen. Schoon nu zulk eene verklaaring, op my toegepast zynde, gelyk zy die op my toeëigenden, het regte middel was, om myn verstand, dat zy somtyds hemelhoog roemen, by hen in verdenking te brengen, en de *Actiën* myner agtinge in hunne oogen, zo schielyk als die der *Engelsche O.I. Compagnie*, te doen daalen, behield ik egter, tot myne verwondering, myne ingenomen plaats in hunne harten; de meesten preezen zelfs mynen smaak, en niemand, zo veel ik kon merken, hieldt my voor een gek Nufje. Zy boogen zich, een of twee uitgezonderd, vry diep, en gaven te kennen, dat ik presenten van Almanakken met het Nieuwe Jaar van hen te wagten had. Dit merkende, gaf ik hun te kennen, dat ik egter niet gaarne zes van eene soort zou ontvangen, gelyk my in voorige Nieuw jaaren wel eens gebeurd was, doch dat men my vermaaken zou met die in elks oog de aartigste was, en ik dus verschillende soorten zou verwagten. Myne aldaar tegenwoordig zynde Vriendinnen, dit hoorende, zagen my eens aan, doch het *Discours* schielyk op wat anders vallende, benam haar de gelegenheid om naar redenen van myne verklaring te vraagen. Eer dan de eerste January verscheen, was geen een myner Aanbidders in gebreke gebleeven aan myn oogmerk te voldoen: by de eerbiedige overgaaf, waar in men meestal verzogt, niet op de geringheid

van het geschenk, maar op het hart des geevers te zien, en betuigde de aartigsten, elk naar zyne gedagten, uitgezogt te hebben, om my in een ledig uur eenig vermaak te beschikken, schreef ik hunne naamen voor aan in dezelven met myn potlootje, om 'er niet in te doolen, 't welk zy voor geene kleine eer en goede beduidenis opnamen. Ik ontving ze allen, op onderscheidene tyden, met een vriendelyk gelaat, onthield zorgvuldig, en schreef zelfs, t'huis komende, de bygevoegde complimenten en vonnisvellingen over den inhoud op, voornemende zo dra de Nieuw-jaars-contra-Visiten voorby waren, (wat moet men al niet doen?) alle myne Almanakken de *revüe* te doen passeeren, en te zien, of ik daar uit de Karacters myner Minnaars niet nader zou kunnen bepaalen, en myne keuse, tot het neemen van eenen Echtgenoot, inrichten.

Gy lacht misschien, Heer Denker! niet weinig over mynen nieuwen uitgedagten vond, welke sommigen mogelyk beweegen zal, my voor eene gekke Mallot te houden: maar gebruik eens geduld om te hooren, hoe het met myne studie in myne dertien Almanakken afliep.

In myne Kamer, ten voorgenoomen tyde, my dan opgeslooten, en aan myne tafel neêrgezet hebbende, kreeg ik eerst in handen den *St. Nicolaas Almanak voor het jaar* 1770, my tot geschenk gegeeven van mynen Minnaar, den Hr. SUBLIEM. Zo dra ik den titel las, meende ik, dat die niet kon gebruikt worden voor den 6 December 1770, en by gevolg niet langer goed ware, dan tot het einde van dit jaar, dat is, alleen vyf en twintig dagen. Ik werdt onvergenoegd over eenen Almanak, die zo korten tyd van nut kon zyn, en was gereed, om dien weg te werpen; doch een blad alvoorens omkeerende, bevond ik, tot myne groote verwondering, dat de Almanak volkoomen was. Dan myne verwondering werdt nog grooter, toen ik de twaalf Maanden op twee bladzyden geheel gedrukt zag, zo dat de eigenlyk gezegde Almanak alleen twee pagina's besloeg, terwyl het Aanhangsel byna een pink dik was, behelzende eenige sotte vertellingen voor de jeugd, regt geschikt, om hunne denkbeelden met de schadelyke gevoelens van Toveryen te besmetten; voorts de Afbeeldingen van de Kroonen der Vorsten; de Wapenen der zeven Provintien, der 18 Stemhebbende Holland-

sche Steden, en van die, welke geen *Sessie* in de Vergadering hebben; de beginselen der Scheikunde op één blad; de Nooten der Psalmen, en NB. de Grieksche en Hebreeuwsche Alphabeth; zestien Ridders met groote Neuzen, en voorts de Afbeeldingen van Housaaren, Dwergen, enz. beslaande in alles honderd houten Plaaten. Ik kon my niet genoeg verwonderen over de geestige mengeling van allerleie zaaken, en wist niet, dat wy zulke doorluchtige Verstanden in onze Republiek hadden, welken zulk eene schoone verzaameling konden maaken. De Nooten der *Psalmen* by de Figuuren van *Dwergen*, de *Grieksche* en *Hebreeuwsche Alphabeth* by *Ridders met groote Neuzen te Paard*, komen my allervreemdst voor, en ik geloof niet, dat UEd. iets dergelyks zoudt kunnen uitdenken. Ik zag aanstonds daar op myn papier na, waar op ik de Complimenten myner Minnaars, by het overgeeven der Almanakken gedaan, geschreeven had, en bevond ‘dat de Hr. SUBLIEM deezen hoog geroemd en voor de beste premie gehouden hadt, die men in Schoolen en Weeshuizen aan Kinderen, tot belooning, en opwekking van naarstigheid, kon uitreiken.’ Twee bladzyden, bevattende de 12 Maanden des jaars, zeide ik, zyn in deezen Almanak goed; de rest wordt ten vuure gedoemd, en de Hr. SUBLIEM, wiens verheeven denkbeeld ik van tyd tot tyd hier en daar zag doorstraalen, en welk ik thans ten volle in zyne gift zie uitblinken, wordt voor altoos van my bedankt: ik laat hem aan Juffers van diergelyke hooge begrippen gaarne over, hy maake voortaan by haar zyn hof.

De *Bybelsche Almanak voor 't jaar* 1770, ontvangen van den Hr. WEETLAAT, viel my daarop in handen; die, volgens myne aanteekening, by de overgaave, my gezegd hadt: ‘zie daar, Mejuffer! eenen Almanak en Bybel by een; op de eerste van boven naar beneden loopende linie van elk blad staan de dagen van 't jaar, genaamd, naar de Heidensche Afgoden; op de tweede daar neevens, de Kermissen, NB. van alle Plaatsen onzes, Lands; en op de derde, dat nog al vreemder is, de Kapittels des Bybels, die men elken dag moet leezen, om binnen één jaar tyds dat groote Boek uit te leezen. Als ik de groote waereld verlaat, en tyd kryg, zal ik deezen gebruiken, om 'er den Bybel uit te leeren kennen,

en ik twyfel niet, of gy zult 'er veel uit leeren, want agter aan vindt gy eene lyst van Aardsvaders en Koningen des O.T, dan nog eenen Rymbybel, eene geestelyke Landsbeschryving, enz. en, dat gy nog nooit gezien hebt, eene Lyst van Boeken, die nu gedrukt zyn, en de Pourtraiten van eenige Predikanten, welke onlangs gegraveerd zyn, zyn 'er agter in bygevoegd.' Dit Compliment hadt my zeer geërgerd. Ik begreep toen, dat hy niets van den Gods-dienst wist, en 'er als nog niets van wilde weeten; dat hy nooit den Bybel las, en geteld moest worden onder die Losbollen, die het gewichtigste het minste reekenen. Zal ik dan, zeide ik, myn hart en hand aan zulk eenen geeven? kan ik op hem vertrouwen? kan hy deugd hebben? Neen, hy zou zekerlyk een verleider voor my worden; ik voor, hy tegen de vroege kennis der beste Waarheden; dat gaat niet; alzo weinig, als dat men de Kermissen neevens de Hoofdstukken des Goddelyken Boeks, den *Almanak* by den *Bybel* drukt. Mag ik dulden, dat deszelfs hooge achtbaarheid en Godlykheid dus vernederd wordt? wie heeft ons dat geleerd!

De Hr. KYKHOOG vereerde my den derden, geheeten: *den Historischen en Astronomischen Almanak*, en prees denzelven by nitneemendheid, als zynde van eene nieuwe uitvinding, genaamd, *à la Judaique*, en veel beter, dan alle Almanakken *à la Grecque;* 'want, zeide hy, de maanden en dagen van de Jooden staan nevens de onzen, en daar op volgen veele hemelsche Voorspellingen van wind, weder, krankheden, enz. alles naar de nieuwste *Observatien*, zo dat gy, was zyn woord, uw Thermometer en Barometer, voortaan maar in stukken kunt slaan.' Ik moet erkennen, dat ik nooit te vooren bemerkt had, dat 'er een der vyf zinnen deezes Heeren uit speelemeien was, dan ten deezen tyde, en kon naauwlyks my onthouden van luidkeels te lagchen, als ik aan zyne geroemde *Prognosticatien* van zynen Almanak *à la Judaique* denk. Zo hy lust heeft te huwelyken, hy trouwe op de Jooden-Breêstraat, ik zal hem myne hand niet geeven.

Myn vierde Minnaar, de jonge Hr. ZWIERGRAAG, heeft my ten geschenke aangebooden, *den Nieuwen Prinselyken Almanak*, en, volgens myne aanteekening, als iets zeer byzonders, aangemerkt, 'dat boven alle twee

Maanden des jaars 1770 aangetekend staat de dag, waar op de Haagsche Bank van Leening de niet afgehaalde en geloste Panden verkoopt, het geen hem zeer nuttig voorkwam, wyl men dus de daar gebragte vergeete Panden wederom, zo 't iemand luste, kon inkoopen.' By deeze gelegenheid heb ik my herinnerd, meermaal van deezen Heer gehoord te hebben, dat hy, in Amsterdam eene ryke vrouw trouwende, in den Haag wilde gaan woonen. Dit maakte my bedugt eenen Man te neemen, die my in eene plaats zou brengen, waar misschien meer dan elders in de mode is geraakt, zyn goed in de Bank van Leening te brengen. Althans de Drukker van deezen Almanak schynt dit door deeze zeldzaame aanwyzinge te kennen te geeven, waarom ik niet kan nalaaten, hem voor dezelve in het openbaar te bedanken, en zal, zyne waerschouwing in agt neemende, voorkoomen, dat de Hr. ZWIERIG myn goedje daar niet verzette, en ik de Panden moeten lossen of inkoopen.

Van den Heer PETIT kreeg ik den vyfden, *kleinen Kooker-Almanach* tot eene vereering. Uitwyzens myn papier prees hy denzelven my kragtig aan wegens deszelfs kleinheid, overtreffende daarin alle andere Almanakken. Ik begreep nu duidelyker dan voorheen, dat hy een Afgod is van het kleine; daarom draagt hy ook altyd een hoed in *duodecimo*, schoon UEd. in uw 365 Vertoog hem vryheid hebt gegeven een grooter soort op de Amsterdamsche Kermis te koopen. Ik neem thans voor, den eersten dag den besten, hem de zak te geeven, hy mogt, myn man zynde, my op een enge Vliering doen woonen, en in *duodecimo* myne tafel laaten dekken. Alle zyne denkbeelden zyn, gelyk ik meermaal vernam, wonderbaarlyk gering en laag. Zy mogen aan andere bevallen maar my niet. Ik zoek eenen man van eenen verhevener geest.

De zesde Almanach, die myne revüe passeerde was de *Princelyke Zak-Almanach*, my aangebooden door den jongen Heer LOSHART. Ik vond op myn papier geschreeven, dat hy my by de overgave zeer vermaand hadt, 'de destige *Voorrede aan den Leezer*, welke men toch zeldzaam in Almanakken vindt, te leezen, waar uit ik zou kunnen besluiten, dat zyn geschenk niet

het minste zou zyn, uit hoofde van eenen zwaaren arbeid, dien 't deszelfs opsteller gekost hadt: ook wilde hy, dat ik op de ingevoegde Plaaten, verbeeldende de voornaamste Gestichten des Lands, zou agt geeven, en meende, dat ik, een Liefhebster van de Vaderlandsche Historie zynde, en deezen Almanak bezittende, niet noodig zou hebben op het bekende Werk van *M. Brouërius van Nidek* intetekenen: nog voegde hy 'er met veel nadruk by, dat de Roomsche Heilige-dagen in deezen Almanak met roode letters gedrukt waren, gelyk met nadruk in de Voorreden wordt opgemerkt.' Ik heb hem moeten toegeeven, dat eene grootsche *Voorrede aan den Leezer* in eenen Almanak een zeldzaam figuur maakt, en zou deezen Heer niet haaten, als was hy in de Lands Historie onbedreeven, gelyk onze meeste jonge Heeren daar van weing verstaan, en ten zynen opzichte uit de gemelde vergelyking van die Plaaten met die van *Rademaker*, die men in het Werk van *M.B. van Nidek* vindt, ook genoeg blykt: doch gisteren by toeval gehoord hebbende, dat zyne Moeder Roomsch is, en hy nog geene belydenis van onzen Godsdienst heeft gedaan, en misschien nooit doen zal, waarom hy mogelyk met zo veel nadruks van de Heilige-dagen, met roode letteren gedrukt, spreekt, durf ik het niet waagen, al was hy nog zo braaf, myn hart aan hem te geeven. Ik denk vooraf op de gevolgen, die zulk eene verbintenis zou kunnen hebben. De Heer LOSHART wordt dan van my voor altoos bedankt. - Ondertusschen, Heer Denker! komt het my vreemd voor, dat de Protestanten meest zulke Almanakken gebruiken, waarin de Roomsche Heiligen met roode Letters pronken. Wy hebben 'er immers niets mede te doen? Schoon ik tegen alle vervolging ben, zou ik dezelven 'er uitlaaten. Ookligt 'er den Roomschen weinig aangelegen, of zy 'er in zyn of uitblyven, want Zondags wordt hun altoos in de Kerken afgekondigd, welke Heilige-dag in de week zal invallen, en het is hun zelfs geen eer, dat wy zo dikwils de afschaffing van eenen Heiligen-dag hooren, als de Paus eenen nieuwen ter baane wil voeren, en gebiedt daarom den eersten 'er uit te laaten, om plaats voor den tweeden te maaken.

(*Het vervolg hierna*.)

De Denker.
N°. 371 *Den* 5 February 1770.
[Juliana Deugdlief *over de* Almanakken.]

Ille meos habeat (*meruit quoque solus*) *amores*.

J. BROUKHUSIUS.

(*Vervolg van* No. 370.)

Hierop kreeg de zevende Almanak, ten opschrift hebbende *Nuttelyke en aangenaame Staats-Almanak*, my door den Hr. LYSTER geschonken, eene beurt. Myne aantekeningen hielden in, dat die jonge Heer my denzelven zeer hadt aangepreezen, uit hoofde dat 'er veele Liedjes uit de Opera agter in gebonden waren; dat men 'er ook eene Lyst der Kardinaalen en *vacante* Hoeden in vondt; en byzonder eene tafel, waar uit men naar maate der dagelyksche verteeringe zien kan, hoe veel gelds men jaarlyks noodig heeft, enz. Hoe strookt dit, Heer Denker? *Opera, Kardinaalen, Verteering!* hoe komt dit alles by een in eenen Almanak? De Hr. LYSTER, welke in gezelschappen byna nooit stil staat, maar altoos trippelt, en neuriet, weete dat ik zyn Karacter genoeg kenne; dat hy myn goed niet zal verteeren, noch ik

hem in de Opera verzellen. Ik ken hem voor een' lossen kwant. Hy krygt by deezen zyn paspoort.

De naam van den Hr. PASTEY vond ik voor aan, met myn potloodtje geschreeven in den *Huishoudelyken Hollandschen Jufferlyken Almanak*. Volgens myne aantekening hadt hy my by de overgaaf dit compliment gemaakt: ‘Ik betuig, bekwaame Juffer! geen' beteren Almanak voor u te kennen. Gy zult 'er uit leeren, hoe, men moet kooken, stooven, braaden en taarten maaken. De Geldersche en Hollandsche Keukenmeiden hebben geen handwater by deezen. Ik heb daarom de meeste *recepten* van buiten geleerd, zelf beproefd en alles *probatum* bevonden. Hoe heerlyk leert men 'er uit kooken! Probeer alles, Mejuffer, en het zal u zeer gevallen. Nog vindt gy agter in, een Voorschrift, hoe men lysten zal maaken van vuil linnen, en het zelve, naar den bleeker zendende, onderscheiden in bedde- tafel- huisselyk- mans- vrouwe- en kinder-goed, zo dat gy nooit behoeft verlegen te zyn omtrent de wyze, hoe dat alles op te schryven’. - Ik betuig niet te weeten, hoe de Pot in eenen Almanak te pas komt: of is het, om dat die allen dag te vuur moet? Zyn 'er slooven, die niet weeten, hoe zy eene lyst van vuil linnen zullen maaken? en meent de Hr. PASTEY, dat ik alleen weet van op de *Assemblées* te gaan, en nooit 's morgens in de Keuken verschyne, om het eeten voor de tafel myner waarde Ouders te bestellen, of zelf gereed te maaken? zal hy, met my getrouwd zynde, die zorg op zich neemen? ik heb geen voorneemen om een' Janhen en Keukenklauwer voor mynen man te neemen.

De negende Almanak, geheeten het *Vrouwen-Almanakje van Dieuwertje en Grietje*, waar mede de Hr. RUSTICUS zyn Hof by my dagt te maaken, viel my toen in handen. Of hy my aanziet voor eene Juffer, die gaarne kyft, vegt of procedeert, weet ik niet, maar wel, dat aan het hoofd van deezen Almanak staan de Vacantien van den ED. HOVE VAN HOLLAND, en van den MAGISTRAAT van AMSTERDAM, dat zeker al vry ongemeen is, en mogelyk om dat *Dieuwertje* en *Grietje* wyven zyn van dat soort, die ten minste voor den laatsten, al dikwils in een jaar moeten verschynen. Lang heb ik getwyfeld, of hy niet behoore onder die mannen, die

meenen, dat alle Dames gaarne *Equivoques* (dubbelzinnige woorden) hooren, en mag 'er wel vast op gaan, alzo hy my eenen Almanak present doet, die my, zeide hy, vermaaken zou, doch waar agter ik zaamenspraaken vind, die op het oneerbaare uitloopen, waarom ik den vent nooit meer denk te woord te staan. Laat hy zich verheugen met den Opsteller van dezelven, dat de kuische jeugd heerlyke indrukzelen uit zulke Almanakken slaat te ontvangen: doch waarschouw, Heer Denker! alle Ouders, dat zy deezen Almanak hunnen kinderen onthouden.

Met verontwaardiging gemelden Almanak uit de hand gesmeeten hebbende, vatte ik den tienden op, op wiens eerste blad ik las: de *Nieuwe Almanak van Louw en Crelis*. Wat dunkje van deezen, gegeeven in de handen van eene jonge Juffer, door den jongen Heer HISTORICUS? die my zeide, verscheidene avonden met genoegen gesleeten te hebben in 't leezen der fraaie Geschiedenissen, daar in vermeld. Ik heb, op zyn aanstaan, my verledigd om die in te zien en te doorloopen; doch byna zo veel beuzelingen 'er in gevonden, als 'er letters in staan. Geen mensch van eenig oordeel zal my dan raaden eenen Man te neemen van zulken bedroefden smaak, dat hy geheele avonden zich met de lafste vertellingen kan bezig houden. Wie weet, als ik hem ter Vrouwe wierd, of hy my niet alle avonden tot den zomer toe zou kwellen met het voorleezen van de bekende Historie van *Ourson* en *Valentyn*, van de *vier Heemskinderen*, en dergelyke gewigtige Geschiedenissen? welk genoegen zou ik scheppen in het onderhoud van iemand, die myne gunst door deezen Almanak zocht te winnen? my dunkt dat deszelfs Schryver oneindig meer nut gedaan zou hebben met die prullen uit deezen Almanak te laaten, en de Historie van *Reyntje de Vos* in derzelver plaats te zetten, waar mede het gemeen zich meer vermaakt, en schooner zedelessen uit zou getrokken hebben. Als ik wat te gebieden had, zouden alle Almanakken gemaakt moeten worden door Mannen van verstand, die (zo 'er Klugten in moeten zyn) onder aartige gevallen fraaie zedelessen zouden mengen, welke de jeugd en 't gemeen konden vermaaken en stigten: doch thans worden die Schriften zaamen geflanst door....

maar laat ik, Heer Denker! hier niet in uwe schoenen treeden door het noemen van naamen, en het maaken van meer aanmerkingen op dit stuk.

Liever zegge ik U, dat ik met myn werk voortgaande, den elfden, zynde een *Enkhuiser Almanak* van den Hr. UITHUIZIG ontvangen, opnam, in hoope van eenmaal daaruit eenen goeden smaak des geevers te ontdekken. Het by my liggende Papier myner Aantekeningen daarover inziende, bespeurde ik tot myn leetweezen, dat de volgende woorden, by de overgaave uit den mond des gemelden Heere gevallen waren: ‘ziet daar, Juffer! eenen Almanak, die u leeren zal de lengte der Heeren, ry- en wandelwegen om en door AMSTERDAM, by roeden afgemeeten; en voorts de zwaarte der metaalen; die uw oog verlustigen zal, met eene fraaie verzameling van Dwergen, in keurige Plaaten verbeeld; die u eene zoete vryagie zal vertellen; en, wanneer gy zingens lust hebt, eenige Kristelyke gezangen zal aanbieden; doch op het eerste zult gy voor al gelieven te letten, want de nette maat der wegen in en buiten onze Stad weetende, gelyk ik, die ze *compleet* in myne memorie geprent heb, kunt gy allen dag eene toer met uwe koets of te voet doen, zo kort, of lang als uw tyd toelaat.’ Deeze gift des Heeren UITHUIZIG inziende, dagt ik, wat vindt men niet al in eenen Almanak? hoe komt het by een? Denkt die Heer, dat ik het nieuwsgierig *Aagje van Enkhuizen* ben, die dagelyks op den dril wil, om, rond zwierende in en buiten onze groote Stad, al het nieuws op te scheppen? Is dit zyn gewoon werk, en moet het, als ik met hem trouw, het myne worden? leert my dat de naam van Huisvrouw, die ik kryge, zo dra ik dien van jonge Juffer verzaake? zal ik dan gelukkig zyn? kan ik het zyn? neen, Heer UITHUIZIG! ik ben voor u niet in de wieg gelegd.

Zugtende ging ik tot den twaalfden, de *Nieuwe Enkhuiser Almanak* geheten, over, die te *Alkmaar* gedrukt was, my door den Heer SLEGTHOOFD ten geschenke aangeboden. Zugtende, zeg ik, nam ik deezen in de hand, 't zy om dat ik wel meer gehoord had, dat 'er van daar dikwils Almanakken koomen, die door het ontugtig Janhagel met gejuich geleezen kunnen worden,

't zy om dat my als voorspeld wierdt, dat het Karakter van deezen jongen Heer niet veel beter zou zyn, dan dat der voorigen. Hoe het zy, ik zag dien in, en begon het van hem aangeprezen Minnelied, geheeten *Cupido op de Jagt*, dat 'er agter in gehegt is, te leezen: Pas daar aan begonnen, vernam ik dat de Dichter *Cupido* verbeeldt in 't water te vallen, met pyl en boog te zinken, tot *Venus* te roepen: staa my by; en dan voegt hy 'er by, of deeze Heidensche aanroeping niet genoeg ware, dat *Cupido* deeze Kristelyke bede, daarby uitschreeuwde: *ik zink, och God helpt my!* - Myn yver over deeze onwaardige periode, hoonende de oneindige hoogheid van den waaren God, werdt toen dermaate gaande, dat ik, het Lied met den Almanak schielyk in stukken scheurende en in het vuur werpende, vergat naar den naam des Drukkers te zien: doch ik bedagt my daarna, en meende, dat ik dien wel op het Titelblad van den Almanak, maar toch niet op die der Klugten of 't Minnelied zou gevonden hebben, alzo eene myner Vrienden my gezegd heeft, dat de Drukkers hedendaags gewoon zyn hunnen naam van dezelven af te laaten, om alle aanspraak te ontgaan, wanneer men 'er eenige onbetamelyke termen in vindt of voor te wenden, dat de Klugten door de Knegts der Drukkery. NB. buiten hun weeten, agter de Almanakken geplaatst worden. - Of men zulk een schandelyk misbruik van Gods Naam, gelegd in den mond van een' verdigten, onkuischen Heidenschen *Cupido*, in eene Alkmaarsche *Maagh* verduuwen kan, weet ik niet: de myne kan het niet verdraagen noch verteeren; en daar ik uit dit staaltje het karacter en den smaak van den Hr. SLEGTHOOFD genoeg kon opmaaken, is het voor hem op eens uitgemaakt: myn persoon zal nooit voor hem zyn.

Dus ontvielen my, indien ik de Wysheid, Voorzichtigheid en Godsvrucht, gehoor zou leenen, twaalf Minnaars, de een na den anderen. Klaagt men, dagt ik toen, dat goede Vrouwen dun gezaaid zyn, 't is niet beter met onze hedendaagsche jonge Heeren gesteld. Allen, die tot hier toe myne Aanbidders zyn geweest, zullen dan, zo 't schynt, de sak moeten krygen, en zo ik, binnen een half jaar, tot myner ouderen genoegen, en myn

waar geluk zal trouwen, zal 'er een, die myn nog vreemd is, haast moeten opschieten. Onder dit overdenken, viel myn oog op een klein Almanakje, dat nog overschoot, en van my bykans over het hoofd was gezien. Waren de voorigen, in de keurigste bandjes, rykelyk met verguldsel bedekt, gebonden; dit was eenvoudig, in een groen perkamentje ingenaaid, gedrukt by de Erfgenaamen van de weduwe *C. Stichter te Amsterdam*. Vooraan had ik 'er in geschreven deeze woorden: een geschenkje van den Hr. PROBUS. Myn papier naziende, vond ik, dat hy by de overgaave my gezegd hadt: *Mejuffer! wordt in het tydbestek, in deezen Almanak bepaald, gelukkiger, dan gy nu zyt, en laat ik'er iets toe aanbrengen!* Dit Compliment van eenen Heer, dien ik op groote gezelschappen zeldzaam had gezien, en my doorgaans vry ingetoogener en bedaarder, dan myne andere Minnaars, was voorgekomen, hadt vry wat indruks op myn hart gemaakt, hoewel hy met my minder, dan de anderen, tot nu toe, verkeerd hadt, en nimmer, dan met veel eerbieds, zonder die losheid, welke onze galantiseerende Heertjes zo eigen is, aangesprooken: dit compliment, zeg ik, wekte my op, om zyn eenvoudig Almanakje op te neemen, en ware het mogelyk, zyn bedekt gehouden karacter daar uit eenigzins nader te leeren kennen. Dan ik vond 'er geene eene klugt in: alles bestondt in eene eenvoudige opgaaf der 12 Maanden des jaars, met een berigt van het vaaren der Schepen en Schuiten, en een kort, agter by gevoegd, Kronykje: dingen, die, myns oordeels, tot een' waaren Almanak behooren, ten minsten 'er in geduld kunnen worden. Gereed staande, om het zelve wederom te sluiten, alzo ik niets vond, waar over ik eenige Aanmerkingen kon maaken, ontdekte ik, agter in, een toegevouwen stukje postpapier, op 't welk ik deeze woorden, van hem geschreeven, las: ‘Mejuffer! indien gy uwe liefde schenken zult aan den geenen, die u den zinlykst gebonden, of met laffe en ondeugende vertellingen meest opgevulden Almanak zal aanbieden, heb ik gewis op dezelve niet te hoopen. Juist heb ik den eenvoudigsten, die te vinden was, u toegedagt. Ik bemin geenen anderen, en meen ook in u altyd ontdekt te hebben, eene versmaading van dergelyke beuzelaryen: hier van is dan niets in deezen te vin-

den, en gy kunt met denzelven geenen Zondag voormiddag, gelyk veel andere Dames, besteeden tot het leezen der klugten, die men doorgaans agter aan plaatst. Ik weet, gy waardeert den tyd. De Almanakken zyn uitgevonden en geschikt, om de verdeeling des tyds in maanden en dagen aan te wyzen, op dat wy onze verrichtingen daar na schikken. Tot dit en geen ander einde biede ik u dit Almanakje aan, en indien het daartoe gebruikt wordt, heb ik het genoegen van u iets gegeeven te hebben, dat u de wezendlykste diensten zal doen. Komt 'er éénen dag in voor, waarop ik in de hoogde aanmerking by u zal koomen, gelyk ik vuurig hoope; zo zal ik met al myn vermoogen helpen de smertelyke dagen van dit kortstondig leven voor u draaglyk, en de overigen nuttig en aangenaam te maaken. PROBUS.'

Ik kan niet wel zeggen, hoe myn hart op dat oogenblik gesteld was. Ik wil egter niet ontveinzen, dat ik, die hem te vooren niet, van naby kende, doch egter wel mogt zetten, van dit punt des tyds hem beminde. Zyn mannelyke styl, zyn onvernist schryven, geen grein van de hedendaagsche galanterie bevattende, zyne verhevene wyze van denken, 't beoogen van myn waar geluk, met een woord het groot verschil, dat ik thans tusschen hem en myne andere Minnaars zo klaar ontdekte, was oorzaak, dat ik, het geen hy nog niet weet, myn geheel hart aan hem gegeeven heb, en daarvan eenige blyken zal toonen, zo dra ik hem maar zie: en wyl ik zedert, na zyn beroep en gedrag vernoomen hebbende, alles goeds gehoord heb, meen ik dit Jaar aan myner ouderen wensch te voldoen, en met deezen braaven Heer myn leven te slyten.

Heb ik, Heer Denker! eenen ongewoonen weg ingeslagen tot het ontdekken der karakters myner Minnaars, en ben ik 'er wel in geslaagd, en zelfs beter dan ik gedagt had: ik zal mogelyk de beschimping van eene neuswyze Juffer te zyn, door myne afgeslaagene Aanbidders moeten lyden: doch hier tegen zal rykelyk opweegen uwe goedkeuring, over myn gedrag, de vreugde myner ouders over myn besluit, en het onderling genoegen en geluk, dat ik met PROBUS in dit leven denk te deelen. Indien gy u iets aan dit laatste laat gelegen liggen, wil

ik 'er gaarne in het vervolg eenig berigt van zenden, zo onze verbintenis doorgaat, waar aan ik niet twyfel. Ik gaa 'er nu met ernst aan denken, en myne ouders daar van kennis geeven, waarom ik nu, van UE. afscheid neemende, betuige te blyven met waare hoogagtinge,

UEds. Dienares,

JULIANA DEUGDLIEF.

Amsterdam, den 5 January 1770.

P.S. De Latynsche Naamen in mynen Brief voorkomende, moet UEd. niet toeschryven aan myne kundigheid in die taal, maar aan die myns Broeders, de vertrouweling myns harten, in dit slag van zaaken.

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thiry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.
N°. 372. *Den* 12 February 1770.
[Bespiegelingen *over de* Overstroomde Betuwe.]

Quo sedet hic, solium nescit primordia saecli,
Nullaque siderei Regis origo fuit.
Flumina quantumvis conspirent murmure vasto,
Et tumidum fluctus tollat in astra fretum,
Ille tamen fluviis, pelagoque potentior ipso,
Mulcet, & indomitas Numine frenat aquas.

A. JONSTON AD Ps. XCIII.

Bespiegeling over de overstroomde Betuwe, van daar aan den Denker gezonden.

O! RHYN, magtigste der Rivieren! Gy, die uit kleine en veragtelyke beginselen, in het bergagtig ZWITZERLAND, op de toppen der *Alpen*, uwen oorsprong neemt, en na een groot deel van het uitgebreide DUITSCHLAND bewaterd te hebben, opgezwollen door ontelbaare stroomen, die zich in u ontlasten, eindelyk uwen wyden kronkelenden loop in ons Vaderland eindigt, waar gy uwen ouden naam, zo veele honderd uuren lang behouden, gaarne aflegt, en eer gy u in twee Zeën verliest, in drie Armen verdeelt, om de zoomen van vier Provintiën onzes Landste bewateren, (och! of het altoos bewateren ware,) en DUITSCHLANDS koopmanschappen op uwen snel afdryvenden stroom, ter schepe of by vlotten, voor veelen van Nederlands Inwooners te gelyk thuis te voeren: eer gy vo! magtigste der Rivieren, ditmaal uwen ouden naam verzaaken, eer gy uwe geweldige magt in drieën verdeelen en verzwakken, eer gy uwe oude weldaadigheid aan ons wilde bewyzen, hebt gy dan den hoogmoed uwer wateren ons doen gevoelen in 't einde des voorigen jaars, toen wy, sukkelende met ons krank en steenend Vee, uwe inbreuk van buiten meest hoopten, en noodig hadden, te ontgaan,

Hebt sy, hoogmoedigste der Rivieren! zo moet ik u thans noemen; hebt gy deeze uwe trotsheid, niet van die nedrige Inwooners, waar men uwe eerste spranken verneemt, geleerd; maar van de geenen, welker Landen gy ten Westen en ten Oosten besproeid hebt, aangenoomen? hoe het zy, meermaal hebben wy uwe stille nedrigheid in uwe laage killen bewonderd, en over uwen zagt vloeienden en aartig kronkelenden stroom ons verblyd; doch jammeren nu over de in top geklommen trotsheid uwer wateren. Gy schynt u zelve aan den Noord-Oosten-Wind gehuwd, of ten minsten in dien jammervollen nagt, een verbond met hem aangegaan te hebben, om onze blydschap over 't jaar, in vrede eindigende, te stooren, en de begonne elende van ons stervend Vee door een zwaarer oordeel ten hoogsten toppe te voeren.

In den laaten avond, toen een geweldige storm uit die luchtstreek opgestaan was, en wy wel wisten, dat uwe boorden, o! wreedste der Rivieren, van tyd tot tyd ingekrompen waren, leidde ik my egter met myn Huisgezin, na een demoedig avond-gebed, waar in wy ons en ons Vaderland aan Israëls Bewaarder aanbeveelden, ter ruste neder. En gy, o! lieve slaap, hadt u naauwlyks over onze vermoeide leden en bekommerde harten uitgestrekt, om ons winden en stroomen te doen vergeeten, toen myn trouwhartige buurman, in het holste van den nagt, het slaapend Huisgezin ter bedde uitklopte. Naakt ten slaapstede uitgevloogen, zeide my deeze Vriend ter middernagt: ‘opdat de alarmklok, die men aandonds zal trekken, u, van alles onbewust, en nergens van weetende, door haar naar gebrom niet doodelyk ontroere, zo weet, dat de Rhyndyk, de Rhyndyk!’ - helaas! doorgebrooken, wilt gy zeggen,? zeg het my; dit stamelde ik noch uit, - ja antwoorde hy, - ‘tusschen *Huessen* en *Angeren* deezen nagt bezweeken is; het opgehoopte water stort dus nu met een ysselyk geweld ter ruime BETUWE in: kleedt u dan, redt uw leven, en berg dat geborgen kan worden’. Het woord Rhyndyk werdt van myne, nog te bedde liggende, doch scherp toeluisterende Vrouw gehoord; och! Hemel, roeptze uit, eene doorbraak! behoed myne kinderen! - Deezen,

door 't geklop aan myne deur ontwaakt, en dit alarm-kleppen der naaste dorpen, op hunne boven-vertrekken reeds hoorende, schreeuwden, my toe, (Och hoe naar was dit kinderlyk gekerm!) ‘Vader! Vader! wat is 'er toch te doen! overal luidt men!’ - Intusschen wordt het licht ontstooken, myne weenende Vrouw vliegt uit het bedde en kleedt zich aan, myne naakte huilende Kinderen koomen van boven, vliegen ons om den hals, en zeggen: ‘och! Vader, och! Moeder, moeten wy vergaan’! Bedaart Kleinen, zeide ik, God hoopen wy, zal het voorzien, 'er is een Dyk doorgebrooken, het water komt op ons af, doch keert naar boven, en doet uwe klederen aan, de meid zal komen, en u helpen.

Terwyl dit geschiedde, ging ik naar buiten andere nog slaapende buuren opwekken, en hier op onze alarmklok beginnende te luiden, raakte alles op de been; maar hoe en in welk eene deerlyke verslagenheid? Allen, trillende van koude en ontsteltenis, geheel moedeloos, en bitter weenende, by elkander ziende koomen om zekere en meer berigten van het gebeurde te ontvangen, dagt ik het myne beurt te zyn, hen eenen moed in het lyf te spreeken: Vrienden! zeide ik, ons lot is beslist; de ramp is algemeen; het beraad moet kort zyn; elk naar zyn huis, en allen kloeklyk aan het werk; brengt eerst het vee naar de dyken; slaat paalen in den grond; bindt het 'er aan; keert dan naar uwe huizen, en sleep bedden, klederen, voorraad, en al wat bederven kan; naar boven. God mag het voorons voorzien!

Met dit woord liet ik hen gaan, en zelf naar myn bedrukt huisgezin wedergekeerd zynde, maakten wy toestel, om het geen wy konden, op eenen engen Zolder te brengen, in dat droevig vooruitzigt van, wie weet, hoe lange daar opgeslooten en gevangen te zullen zitten. Nu droeg ik, myne zwangere Vrouw, myne Kinderen, elk, hoe klein het ware, het een en ander naar booven, zonder tusschenpoozen, den geheelen nagt door en een deel des volgende dags, wanneer wy allen vermoeid van den arbeid, en ontzet door den schrik, weigerden verkwikking van spyze te gebruiken. Hoe afgemat ik ware, het lustte my egter nog eenige aanmerkingen over het gebeurde te maaken, en tot de mynen te zeggen: ‘Zie hoe lastig is overtollig huis-sieraad! kenden wy des-

zelfs ydelheid immer beter, dan nu? alleen om het oog te streelen, en wel niet zo zeer het onze, als wel dat van anderen, staat het in ons huis te pronken, en kost ons zoo veel tyds ter onderhouding. Thans legt het ons aan 't hart? en daar het ons nu niet vry staat, het zelve aan het water ter bedervinge over te geeven, hoe veel sleepens en zwoegens heeft het ons nu gekost? wy zitten daar door afgesloofd, en hebben geenen lust meer iets te doen. Ziet, myne Kinderen, zo wordt de waereld ons veeltyds tot eenen strik, wy belaaden ons met lasten, waar onder wy niet genoodzaakt worden gebukt te gaan. De arme Landman, die het overtollige mist, en niets dan noodige behoeften heeft, is 'er het slimste niet aan. Wy klaagen over lasten, en wy zelven leggen die op onzen hals: maar och of 'er geene andere dingen ons tot last waren! de oorzaak van dit oordeel ligt voor onze rekening, en wie op aarde zal ons van die schuld ontheffen?'

Terwyl ik myne Huisvrouw en Kinderen aan dergelyke overdenkingen verder overliet, ging ik den geenen, die ik dagt mynen raad en hulp meest nodig te hebben, eenen moed in het lyf spreeken, en de behulpzaame hand leenen: daarna schreef ik brieven aan myne Vrienden in de nabuurige Stad, verzogt eenige honderd brooden voor my te koopen om, wanneer ons geheel Dorp en alle ovens overstroomd zouden zyn, myn en andere gebrek hebbende huisgezinnen te spyzigen; en wagtte hier op met een bedrukt hart in het midden der mynen, meest spraakeloos, doch geduurig tot God biddende, het kommerlyk water af. Dit naderde hoe langs hoe meer, en ik rekende uit, dat binnen drie dagen onze verrukkelyke Landstreek ter lengte van *vyf en twintig* Uuren, welke overstroomd moest worden, kon onder loopen. Dit gebeurde ook, en toen alles onder stondt, zagen wy het water van uur tot uur oploopen, tot dat de schoone BETUWE, in een Zondvloed veranderd, ons niets meer dan toorens, toppen van Kerken, van boomen, en daken der huizen, zien liet. Het wild gedierte vlood naar de dyken, en werdt in menigte gevangen, of school onder derzelver gras, waar nog eenige schuilplaats was te vinden. Het gevogelte, zo talryk anders hier, geen land noch zand meer ziende, koos de vlugt, behalven eenige minnelyke

Huis-mosschen, naar de nabuurige Provintiën, terwyl het vee op de dyken, en de menschen op de zolders geborgen waren. Akelig tooneel! wat pen kan uw droevig gelaat beschryven? Beemden, waar ik zomers droogvoets wandel! zwaar gelaaden schepen kunnen thans, zonder grond te raaken, over u heenen vaaren. Wie onderscheidt thans de wegen? men kent het Land niet meer: elk huis is een Eiland. Staatelyke Tempelen! gy zyt zo min als gemeene woningen verschoond: tot hoog in uwe predikstoelen is het opgeklommen; de kopere kroonen zweeven op het water, of hangen 'er reeds in. Zo moet heilig en onheilig in het algemeen oordeel deelen, en de plaats ons betwist worden, waar wy anders met vereenigde zugtingen deszelfs vermindering zouden afbidden. Nabuuren! medogende Nabuuren! gy weent over ons, beschouwt thans van uwe hooge, nog bewaarde dyken wyd en zyd niets dan eenen ontzaglyken waterplas, en vreest, dat ons lot ook het uwe zal worden. Hoe gaarne zaagt gy ons verlost! maar met ons te verlossen, wordt uwe elende gebooren. Gy kunt, dit is uw bitterste Zielsverdriet, ons niet helpen, of *zesendertig duizend morgen Lands* ondergaan gelyke verwoesting en elenden. Zo zeker is het dan, dat 's menschen kragt ydelheid is, en de arm des Heeren alleen ons helpen moet. Keert, Vrienden! keert uwe weenende ooogen van ons af, en heft ze voor ons naar boven op, ten einde het Gebed des regtvaerdigen veel voor ons vermooge: aanbidt God in uwe Tempelen, op dat hy ons uitvoere in eene overvloedige verversching!

Heeft God niet vergeeten genadig te zyn! hoort hy op dit oogenblik de diepe verzugtingen myner Ziele! ziet daar dan de eerstelingen van zyne ververschingen! Het stil en bedaard weder, buiten welk geen vaartuig zich op zulken geweldigen waterplas waagen durft; geen Zee toch is gevaarlyker; de over snelle stroom, en de onderwater schuilende knotwilgen maaken den stoutsten bevreesd: het stil en bedaard weder, zeg ik, hadt myne Vrienden in de nabuurige stad gelegenheid gegeeven my een vaartuig, met brood, bier, meel enz. gelaaden, toetezenden, welks gezigt ons traanen uit de oogen perste. Dit aan myne wooning aangevaaren, klom

ik met een laddertje uit een boven venster in hetzelve, en liet my daarop rondbrengen by de boerenwooningen, waar men, geen bovenvensteren hebbende, met messen gaten in de stroo-daken snydende, en de armen 'er door steekende, het toegereikte brood aannam met eene vreugde in de smerte, die wy uit de Dankbaare taal konden hooren, maar uit de traanen niet zien. Zo voedde ik myne Doopelingen, gelyk een vogel zynen jongen. De Hemel weet, welk onuitsprekelyk genoegen ik vond in de my verleende magt, en het genegen hart om wel te doen: nooit had ik in myn leven eenig geld besteedt, nooit giften uitgegeeven met zo veel genoegen als in deeze gelegenheid. Ik merkte alle myne mede-lyders als myne kinderen aan, tot welker bezorging God my geroepen hadt. Hen allen dan verzadigd hebbende, keerde ik my met het overschot naar myne woning, waar ik by my behield een sterke boot, my van myne Vrienden mede gezonden, om het leven myner Vrouw en Kinderen te behouden, indien myn huis door zwaaren storm mogt weggeslaagen worden, gelyk niet onmogelyk was, en waar voor wy naderhand genoeg vreesden, toen het zelve, by den ontstaanen sterken Noord-Oosten-Wind, den veertienden dag na den begonnen vloed, dreunde, daverde, en dreigde te bersten door de daar tegen aanslaande golven. Elken dag by stil weder voer ik met myne boot rond, en deelde zo veel uit, als myne Vrienden my van tyd tot tyd zonden: doch hoe veel elende ik zag, geen toestand trof my meer dan die van onzen Leeraar, welke met Vrouw, zes Kinderen en eene meid op eenen donkeren, met meubelen opgepropten, benaauwden zolder, alleen licht scheppende door een klein venstertje, huisvestte, en geene haardstede hebbende; met de zynen rondom een yzeren ketel, staande op eene yzere plaat om den zolder niet in brand te stooken, zat, zich daar by het daar in gestookte vuur warmende, terwyl de pot met een touw aan den balk over den ketel hing, om de spyze te kooken, en de rook, geene andere opening vindende, door het venstertje de vrye lucht moest zoeken, voor 't welk hy moest gaan staan, wanneer hy wat wilde leezen, dat hem op den duisteren zolder, inwaards met dikken rook meest opgevuld, onmogelyk was te doen.

Dit gezigt trof my: de regt eerwaardige Man hadt geen brood, dan het geen wy hem bragten; en konden wy niet aan zyne woning koomen by harden wind, dair moest hy zich met gort, en aardappelen, 's morgens, 's middags en 's avonds, vergenoegen. Deeze kommer met de beschouwing der elende, die zy leeden, welken ik uit hunne huizen moest verlossen op het punt, dat de storm die dreigde weg te slaan, en hen op de zolders der naast gelegen wooningen brengen, bragt my op eenen avond, vermoeid van dergelyken arbeid thuis gekoomen, tot de volgende bespiegelingen. ‘Wateren, zeide ik, voortreffelyke wateren, toen gy uit 's Hemels zuivere wolken, de lucht spoelende, op de hooge Alpen nedervielt, of in andere Landen uitgegooten, het aardryk vrugtbaar maakte, en uit bergen gezakt, eerst bronnen formerende daar na in kleine stroomen overgebragt, eindelyk uitgegooten zyt in den Rhyn, om denzelven bevaarbaar te maaken tot in 't hart van ons Vaderland! - Edele Wateren! die den voet des wynstoks hebt bevogtigd, en een deel van u hebt agtergelaaten om in deszelfs vogt herschaapen, dien frisschen wyn, die het gezoudste is in den Zomer, en het smakelykste voor eenen versmagtenden kranken, uit te leveren! - Nuttige Wateren! dierbaare Hemelgeschenken, die in den Zomer, onze drooge Uiterwaarden bevogtigt, en ons dorstend Vee, dat tot den buik toe, wegens de brandende hette, in uwe knabbelenden stroom staat, drenkt, en koelte en verfrissing verschaft! - Voordeelige Wateren, die ook elders onze graan - olie - en papiermolens omvoert, en zwaaren arbeid van onze schouderen op u neemt! - Wateren, zeg ik, die zo meenigmaal in plaats van mist, uwe bruine, flikkerige slibber in onze Landen buiten dyks, in de voorjaaren, liggen laat, om de anders magere waarden volop vet te maaken: is dan deeze uwe weldaadigheid thans geheel ten einde? verspreidt gy u niet meer langs de zoomen van vier onderscheiden Provintien, om wanneer gy met uwen eenen arm den koophandel langs GELDERLAND en OVERYSSEL naar de Zuiderzee voert, met de twee overigen UTRECHT en het Zuider-deel van HOLLAND te bezoeken, en op uwen rug duizend Schepen tot voortzetting van den binnenlandschen handel te draagen, na welke kostbaare diensten gy geen nut meer kunnende doen, u zelven in de Noord-zee verliest? wilt gy thans uwen ouden loop veranderen, en voortaan uwen weg midden door de BETUWE neemende, ons vernielen? Waar zyn die duizend minnelyke diensten, die wy in den Zomer ter regte- en linkehand van u genieten? aan beide zyden zyt gy nu voor ons zo ver-

schriklyk geweest, als gy anderzins aanminnig en leenig zyt. Felste der Rivieren! gy laat uwe woeste wateren, aangezet door eenen sterken storm, aanval op aanval doen; gy scheurt veertig roeden van eenen hegten dyk onverbiddelyk weg, stort met donderend gedruisch in laage plekken, daar gy door uwe zwaar ter neder ploffende stortingen eenen grondeloozen kolk formeert en neemt daarop met uwe aangroeiende wateren, Land en Zand in. Wel *Vyfentwintig* uuren breidt gy uwe heerschappy in de lengte uit, ik zwyge van de breedte; bykans *bonderd* Dorpen doet gy zugten over uw geweld, en wie telt het getal der Zielen, die in dezen geweldig uitgebreiden waterplas zitten? De oudsten van jaaren zagen nimmer in hun leven, u, o magtigste der Rivieren! zo verbolgen en hoogmoedig. Zie ik u aan, en u'we op ons afgezondene wateren, wiens hart beeft niet? wie bezwykt niet? Agt gy het leven der menschen dierbaar? ontziet gy ons vee? laat gy onze Tempelen vry? gaat gy onze woningen voorby? ryt gy niet onze binnen Dyken van een? ondermynt gy niet onze huizen? verjaagt gy ons wild niet? vlugten niet de vogelen voor u weg? wie kan voor u bestaan? Weldaadigste der Rivieren! zyt gy thans onze wreedste vyand?'

Maar ach! waar heen vervoerd my myne drift? wat spreek ik de schuldelooze Rivier aan, die van geen' hoogmoed zwelt, noch heerschappy kent, maar zelve onder eene almagtige heerschappy staat, zonder wiens wil geenen droppel uit haaren wyden stroom in laager oorden wordt gestort? Wyzer is het, dat ik tot u het woord voere, Inwooners van de schoone, thans verwoeste BETUWE! beweent met uwen Land en lotgenoot den algemeenen ramp, laaten wy ons vernederen onder onze schulden, en zeggen tot den Allerhoogsten, 'Heere gy regtvaerdige Richter! is een deel van Nederland wegens zyne schulden, en ten spiegel van anderen, gestraft? ach! ontserm u over zo veele duizend zielen, als 'er nu op dit oogenblik in 't oogschynlykste levens gevaar, zittende omringd van hooge golven, tot u zugten en roepen; open de mildaadige handen, van menschen, op dat deezen van gebrek niet omkoomen, als gy hen tegen de verslinding der wateren beveiligt; zie den hoogen nood aan; bestraf de winden en de wateren, en voer ze weg naar de grondelooze Zee, Vergeef onze schulden, die wy verzaaken door waare boete, en laaten de wateren uwer genade ons geschonken worden, op dat wy op eene nieuwe aarde mogen leeven, waarin geregtigheid woont tot het einde der waereld! eeuwige Godheid! verhoor onze bede, die de bede aller opregten van harte is. Amen.'

January 1770.

De Denker.

N°. 373. *Den* 19 February 1770.

[*Zedekundige Proeven, genoomen in de Maand January, ter gelegenheid van inkomende* Nieuwjaarsrekeningen.]

- - - Ubique
Luctus, ubique pavon.

VIRGILIUS.

Heer DENKER!

Gy zult het my niet kwalyk neemen, wanneer ik uw weeklyksch Blad aanmerk als een geschikt papier, om 'er zedekundige Proeven in op te geeven. Zedekundige Proeven, zeg ik, naardemaal, langs deezen weg, myns bedunkens de zedelyke Wysbegeerte zo wel als dat gedeelte derzelve, 't geen de Natuurkunde betreft, het best beoefend wordt en voorgesteld. Diepdoorgedagte redeneeringen over 's Menschen aart en gesteltenissen mogen haare nuttigheden hebhen, men moge daarop veronderstellingen bouwen, en uit de veronderstellingen weder gevolgen afleiden. De Proef heeft niet zelden de gebrekkigheid van 't een en ander duidelyk aangeweezen. Proeven, myn Heer! zyn de eenige vaste grondslagen, waar op men kan bouwen, althans in zo verre de aart

van het onderwerp toelaat: want elk begrypt gereedlyk, dat 's Menschen veranderlyke en grillige gesteltenis, het vry bezwaarlyk maakt, juiste Proeven te neemen. Hy, die 'er zich mede bezig houdt, vindt dikwerf, dat de eene Proeve als tegen de andere aanloopt, en ons dus in verlegenheid, wat vast te stellen, wat te verwerpen, brengt. Herhaalde, menigvoud herhaalde, Proeven, derhalven, met alle naauwkeurigheid, en behoorlyken aandagt op de onderscheidene omstandigheden, zyn 'er gevolglyk noodig.

Ik twyfel niet, Heer DEKKER! of gy stemt hier in met my over een; en ik durf vertrouwen, dat het UEd. niet onaangenaam zyn zal, over deeze en geene Deugden of Ondeugden, nu en dan, eenige myner Waarneemingen te ontvangen, en ze plaats te gunnen in uw nuttig Zedeschrift.

Althans ik waag het om UEd., met deezen, eenige Proeven ter hand te stellen, over de KNORRIGHEID, een gebrek, dat zeer algemeen heerscht, en in zyne oorsprongen en uitwerkzelen gekend dient te worden.

Gelyk in de Natuurlyke weereld zekere verschynzels zich, in 't eene jaarsaisoen meer dan in 't andere, vertoonen, zo is 't ook in de Zedelyke weereld gelegen. De Stormbuien van Knorrigheid, schoon ze een geheel jaar door hier en daar bespeurd worden, woeden in zekere maand veel heviger en algemeener, dan in andere. Myne herhaalde waarneemingen wyzen uit, dat de Maand *January* hier in het grootste deel heeft. Veele menschen, die een rond jaar weinig Knorren, of 'er geheel niet om denken, vervallen dan tot dit Gebrek. Daar vertoonen zich eenige kleine Papiertjes en men kan ze, als onfeilbaare tekens, eener op handen zynde Knorbuie aanmerken.

Myn Heer en Mejuffrouw S*** zyn nu een jaar getrouwd geweest. Ik heb gemeenzaam aan hun huis verkeerd. Alles was vol vreugd en vrolykheid, een Zoontje, de eerste vrugt huns Huwelyks, diende om die te vermeerderen. Niets, dat naar Gemelykheid of Knorrigheid zweemde, had ik oit bespeurd. - Maar welk eene verandering, met dit nieuwe Jaar! Ik bezogt hen, deeze Maand *January*. Geene gulhartige verwel-

koming, als voorheen. De hoofden hingen. De Dienstboden werden begromd over dingen die niets betekenden. 't Kleine Wicht, hoe onnozel, kreeg ook zyn deel, 't was een lastig Schepzel; men kon 'er 's nachts niet van rusten, enz. Staande een groot half uur, dat ik 'er bleef, werdt 'er ten minsten vyf maalen gescheld. Alle soortgelyke boodschappen, de Meid kwam met een Papiertje binnen, *de dienstpresentatie van die en die*. - By elk geschel frommelden zich de voorhoofden. 't Papiertje werdt, met wederwaardigheid ontvangen, donker ingezien; myn Heer gaf het aan Mejuffrouw over; die 'er niet min onaangenaame oogen van opsloeg, en 't in de laade van een Kabinetje aan haare zyde stak. Juist daar naast zittende viel, by 't openen, 'er myn oog op; ik bespeurde, dat 'er reeds een groote voorraad van die ongelukkige bekendmaakingen des Nieuwen jaars, verzameld was, en bemerkte duidelyk, dat met het vermeerderen, ook de Knorrigheid toenam. Het luste my niet door langer blyven 't losbarsten der toetakelende buien af te wagten. Ik vertrok; en mogt, zo 't scheen, gaarne vertrekken. Te meer, waarschynlyk, om dat zy ook vreesden, van my desgelyks een noodlottig Briefje te zullen ontvangen. Als ik myn zakdoek of snuifdoos zogt, waren de oogen op my geslaagen, vol vrees, zo ik my verbeeldde, dat 'er myn Brievetas zoude uitkomen.

Op den zelfden dag bezogt ik myn Neef P****, een jong Heer, die op twee Kamers woont, uit zynen aart vrolyk is, en eene wyze van leven heeft, die alle zorgen schynt te moeten verzetten. Hy doet bykans niets dan zich diverteeren, en spreekt 'er zo smaaklyk over, dat hem een uurtje te laaten paaaten, zo veel is als hem tyd te gunnen, om zyne plaisiertjes te herkauwen. Menigmaal gun ik hem dat vermaak en ik ben daarom, en mogelyk wel om eene andere reden, zyn geliefde Oom, van wien hy 't meest houdt van alle zyne vrienden, die voor 't meerendeel, gelyk hy zegt, vergeeten hebben dat zy jong geweest zyn. Ik vond hem t'huis, in 't hoekje van den haart, met het hoofd op tafel, zo als ik op zyn kamer kwam. *Hoe Neef* P**** *wat schort 'er*

aan? Niet aan de Liefhebbery? *Myn Heer* Die *en* Die *zyn reeds bezig*? - ‘Ik ben onlustig, Oom; ik gevoel my thans niet wel; ik heb den geheelen nagt niet geslaapen; het rookt hier schriklyk, en de togt is niet uit te staan; ik heb 'er zo even met myn Hospes en Hospita woorden over gehad.’ - De Hond beneden blafte, myn Neef stond op, en schreeuwde van de trap. ‘Hou dat Dier stil, men kan met geen mensch spreeken’. De Meid kwam, zo als hy zat, met een, Rekening boven. ‘Ik verstaa niet, dat gy ongeroepen hier de voeten zet’. - *Myn Heer ik had reeds gezegd, gelyk gy my belaste, dat ik zou zeggen, dat gy niet t'huis waart*; *maar myn Heer* *** *brengt zelf de Rekening, en verzoekt u te spreeken*. ‘Zeg dat ik belet ben en hem onmogelyk kan helpen’. - De Meid vertrok met die boodschap, en klopte onmiddelyk weder op de deur van de Kamer. Grommende stondt myn Neef op, zy hadt niet min dan drie Rekeningen in haare hand, hy nam ze, zonder te spreeken, aan, en wierp de deur digt. - *'t Schynt hier druk Neef*, voerde ik hem te gemoed. ‘Ja, Oom, maar al te druk, die eerste dagen in *January* maaken iemand den kop op hol; ik maak geene verteering, meen ik, en ondertusschen elk komt om geld: kleinigheden, by kleinigheden; 't Is eene vervloekte mode! elk soort moest zyn maand hebben; 't is alles te gelyk. Zie Oom - met haalde hy uit eene Laade een stapel Rekeningen, die hy over tafel spreide; deeze zyn my, in de weinige dagen van dit Jaar, op 't lyf gekomen. - Ik kan 't wel betaalen, dat weet gy; maar 't begroot my, ik weet niet hoe de Getrouwde het stellen. Wat is 'er niet al nodig voor eenen die geen' last van huishouding heeft.’ - Ik raadde hem maar schieïyk alles as te doen, om uit die knorrige luim te komen: en in dit jaar min op rekening te laaten zetten. Hy hoopte mynen raad te volgen, en ik liet hem voorts aan zyne eigene Knorrigheid over.

Ik ging verder by twee Juffrouwen van myne kennis, die eene groote winkel doen, ik vond ze druk aan 't schryven, en wilde terstond weder heen gaan. Ik mogt niet, zy moesten wat met myn praaten. ‘Is 't geen

droevig werk, begon de Oudste, dit is de vierde maal dat ik deeze lange Rekening schryf, daar komt geen geld: en 't zyn lieden van te groot aanzien om hun goed te weigeren: 't vermeedert jaar op jaar niet weinig. 't Is of de Menschen denken, dat Winkeliersters haar geld niet noodig hebben; wy zyn prompt in onze zaaken; doch wie kan 't blyven als hy geen geld invangt!' - Een Knegt kwam met geld, maar daar was fout in de Rekening, het goed zeide Mevrouw was hooger gesteld dan 't verkogt was. *Dat is de tweede maal van daag*, zeide de jongste Zuster, *die slonds van eene Winkeldogter, ik ben blyde dat ze weg is, zy zou ons eenen kwaaden naam geeven*. - Ik bemerkte dat ik niets anders dan een lastig Geknor zou hooren, en maakte weg te komen: vast besluitende dien dag niemand meer te gaan zien.

Nauwlyks twee straaten omgewandeld hebbende ontmoet my de Heer K****. Zyn anders vrolyk weezen stond diep peinzend. Ik sprak hem aan, vroeg hem naar zynen welstand; die was redelyk, maar hy hadt het hoofd vol: dat D.... balans maaken. Zyn dat Comptoir bediendens; agtlooze Schepzels. *enz.* - Hier op volgde een vloed van knorrende scheld woorden, Ik wenschte hem bedaardheid - Bedaardheid viel hy 'er op in, 'iemand, die op zyne zaaken let, moet bysterzinnig worden, als hy 't zo gesteld vindt, enkel door onoplettenheid, men dient alles zelf te doen en dit, weet gy, is onmogelyk voor my. Ik zal.....' hier herhaalde hy weder grootendeels zyne voorgaande verwenschingen. Dewyl de buien van Knorrigheid my ook onder weg op 't lyf vielen, koos ik den korsten weg na huis.

Deeze herbaalde ontmoetingen van denzelfden aart deeden my op 't Gebrek de Knorrigheid denken, en verscheideene verschynzels daar van naazien: die ik u nu, by de reeds gemelde, zal mede deelen.

Oude lieden in 't algemeen, Oude Vryers en Vrysters inzonderheid, staan aan 't hoofd van de Knorrige bende; en zy verdienen, met de daad, deezen voorrang. Ik zou hier eene groote lyst van waarneemingen kunnen plaatzen; doch om niet te lang te worden, zal ik ze voorby

gaan, te meer daar zy, in de gemelyke luimen, die hun dikwerf overkomen, rondborstig erkennen, *Ik ben Oud en Knorrig*. Nogthans moet ik hier aanmerken, dat 'er, op dien algemeenen regel, verscheideene uitzonderingen zyn: schoon dezelve ten opzigte van Oude Vryers en Vrysters bykans volstrekt doorgaat. De reden hier van is duidelyk, zy hebben, zo zy zich verbeelden, hun deel niet gehad van de waereld, en reeds buiten staat zynde om het te genieten, zien zy met wederzin dat anderen het krygen: dit zien zy geduurig en dus hebben ze ook onophoudelyk nieuwe stoffe. - By deeze algemeene oorzaak zou men nog eene andere kunnen voegen, hier in bestaande, dat Getrouwde lieden, in zekeren zin, gezegd kunnen worden, aan elkanderen eenen zinkput te hebben, waar in zy beurtling hunne Knorrigheid ontlasten: die algemeene ontlastplaats missen Oude Vryers en Vrysters, en zy maaken zich dien overlast kwyt, zo zy best kunnen, by alle gelegenheden.

In het boek myner Waarneemingen staan veele gevallen opgetekend van Mannen en Vrouwen, die buitens huis, of wanneer 'er gezelschap aan hun huis is, de Vriendelykheid en Minzaamheid zelven zyn; doch wier Knorrigheid steeds opborrelt, als ze zich met hun Huisgezin alleen vinden, 't Schynt zy kroppen alles op tot dien tyd, en betaalen elkander met woeker de oude schuld - De Heer Y***. is lang ongehuwd, en, door zyne Knorrigheid, gansch niet aangenaam in gezelschap geweest; eindelyk is hy getrouwd; en niet slegts draaglyk maar aangenaam in verkeering geworden - Van waar die verandering? Ik heb vernomen dat hy t'huis al zyn Knorrigheid uitstort, en dus, van die vragt verlost, in zyne Gezelschappen verschynt: ontmoet hem iets onaangenaams hy verdraagt het; maar 't komt al op rekening zyner Huisvrouwe. Ik beklaag haar in mynen geest. Zy schynt zich, schoon op eene min ruwer wyze, in 't zelfde geval te bevinden, als de Vrouw van een Oud Soldaat, die, reeds hoog in de zestig jaaren zynde, trouwde, en op de vraag, hoe hy in zynen ouden dag daar toe hadt kunnen besluiten; antwoordde! “'t Moeit my 't niet eer gedaan te hebben: want om de waarheid

te zeggen, buiten's huis bruidt men my en maakt my onopboudelyk Knorrig; kom ik dan t'huis zo rantsel ik myn wyf.'

Huwelyken van ongelyke Partyen, 't zy in Jaaren, Geld, of Rang beslaan verscheide bladzyden in myne Aantekeningen over de Knorrigheid. Ik zal 'er van elks maar één tot staatjes opgeeven.

De jonge Heer L***. heeft zyne veragterde zaaken zoeken te redden, door de Oude doch Ryke Jouffrouw M** te trouwen. Hy is voor 't vermaak. Zy kan 't niet langer smaaken. Hy neemt het, en zy Knort. Hy doet het geduurig, en haar Geknor wordt onophoudelyk. Hy ontvliedt haar zo veel hy, met eenige voeglykheid, kan. De Knorrigheid stort zich uit by oude Kennissen en Dienstboden.

Het schoone kapitaal van den Heer A***** heeft zyn geweezen Voogd verlokt om zyne Dogter aan hem te koppelen. De Heer A*****. is 'er voor om alles wel te raade te houden, en door eenen bestendigen, schoon geenen drukken handel, zyne goederen te vermeerderen. Mejuffrouw A*****. heeft een Ryk Man, zy wil als eene Ryke Vrouw leeven, en overschreedt de perken van haaren Staat; dit maakt haar anders goedaartigen Man Knorrig en zy blyft hem niet schuldig.

Mevrouw *****, trots op haare aanzienlyke geboorte, vernederde zich, om, geene middelen naar haaren staat hebbende, een rykbemiddeld Heer van laagen afkomst te trouwen. Zy verschillen hemelschbreedte van elkander in aart, in opvoeding *enz.* en hebben tot het Knorren altoos elk den zelfden, doch een' nooit uitgeputten Text. Zy knort over zyne laage Familie, en haalt die schamper op. Hy Knort over haare kaale trotsheid.

Dat, uit zulke Knorrende Egtvereeniginge, Knorrende Kinders eigenaartig gebooren worden valt ligt na te gaan. Wanneer zy van de tederste jaaren af niet anders hooren dan dat de Onders elkander bedillen en toegrauwen, hun niet dan morrende en kyvende bestraffen, en, met raasend geweld, op de Dienstboden aangaan, kan 't niet wel anders weezen, of zy zullen, eer de jaa-

ren van Knorrigheid gekomen zyn, reeds in die leelyke kunst fix ervaaren weezen. Dus heb ik eene lyst van jonge Knorrepotten van drie tot tien jaaren, die wonderlyke voorbeelden van Eigenzinnigheid oplevert; en toont dat menig Kind eene Knorrigheid gezet heeft, door te zien dat eene malle Naamziekte, een' zyner Broertjes of Zusters, deedt voortrekken.

Geen gering deel, in myne Aantekeningen, beslaan myne Zieklyke Kennissen: en hier onder munten zy uit, die meer door inbeelding dan weezenlyk ziek zyn. Hunne Knorrigheid is van eenen anderen en doorgaaans teemender aart dan die der bovengemelden. 't Ongestuimigst in 't Knorren zyn de Podagristen. Daar deeze kwaal niet zelden de zodanigen aantrast, die anderzins van een vrolyk gestel zyn, en buiten dat ongemak, verre van Knorrigheid, hebben zy 'er een zo vreemden trant op, dat men, schoon deernis hebbende, met hunne ongemakken, niet wel kan nalaaten, in den geest te lachen over hun misselyk slag van Knorren, en de beuzelingen waar over zy vallen.

Al genoeg van 't Knorren geleezen zullen uwe Leezers misschien zeggen, als 't U E behaagt deezen Brief te plaatsen. Ik sluit daarom, my tekenende

Uwe bestendige Leezer.
E.O.

30 *Jan.* 1770.

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thiry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 374. *Den* 26 February 1770.

[*Hoe zal men zich gedraagen, wanneer ons* gedrag *van anderen* veroordeeld, berispt en bedild *wordt?*]

Vir bonus Sapiens, qualem vix reperit unam
Millibus e multis hominum consultus Apollo,
Judex ipse sui, se explorat ad unguem.
Quid proceres, vanique ferat quid opinio vulgi,
Securus mundi instar babens, teres, atque rotundus:
Externae ne quid labis per laevia sidat.

AUSONIUS.

Zo dra wy de Jaaren der Onnozelheid ontwassen zyn, en op het Tooneel der Waereld verschynen, zien wy ons van alle kanten omringd door Aanschouwers, wier oogen op alle onze daaden en handelingen gevestigd zyn, en die als even zo veele rechters hun vonnis over dezelve stryken. En, naar maate wy nuttiger leden van de Maatschappye worden, of door deugden en volmaaktheden anderen overtreffen, worden onze bedryven naauw-

keuriger gade geslagen en strenger beoordeeld; en men vindt de paalen hoe langer hoe naauwer gesteld, binnen welke men dient te blyven, om niet deezen of geenen onzer Medeburgeren aanstoot te geeven, en hunne goedkeuring omtrent onze daaden weg te draagen. Dan hoe zorgelyk men ook in alles naar de regelen der billykheid en welvoeglykheid zoekt te leeven; hoe bescheiden wy ook in al ons doen en laaten te werk gaan; konnen wy ons nochtans nimmer zo gedragen, dat niet deeze of geene eenig gebrek in onze wyze van handelingen ontdekke, en eenen wansmaak in onze daaden hebbe.

Daar zyn eenige leden in de Maatschappye wier pligt het is, het gedrag hunner medeleden gade te slaan, om het schadelyk en kwade voortekomen. Loflyk is het, by voorbeeld, en het moet elks goedkeuring wegdraagen, dat een Vorst of Overigheid, aan wien een volk de zorg van hun welzyn toebetrouwd heeft, door heilzame wetten dat geene tragte voortekomen; waar door hy ziet dat zyne medemenschen, zyne burgers, of onderdaanen eerlang eenig nadeel zou kunnen overkomen. Dus hebben de Romers weleer, wanneer de overdaad en pragt den aanstaanden val van hun ryk voorspelden, eene maat gesteld aan de pragt, verkwisting en onmatige gasteryen. Een Kerkdienaar verdient meer lofs, wanneer hy de bedreiging van Gods mond uitspreekt over de zonden, welke hy ziet dat onder de medeleden zyner Gemeente heerschen, dan dat hy een reeks van Ketters voor den dag haalt en wederlegt, welker naamen byna onbekend zyn geworden. Geen Vriend is dierbaarder, dan die door getrouwen raad het aannaderend ongeluk van zynen Vriend zoekt te verhoeden, en hem ongeveinsd te kennen geeft, wat tot bevordering van zyn geluk noodig zy, en welke daaden hy hebbe te vermyden, als hinderlyk in het bevorderen van zyn geluk. - Niets is betaamelyker dan dat een Vader de gebreken van zynen Zoon door vermaaningen en bestraffingen zoeke te overwinnen. - Echtgenooten zouden niet zelden gelukkiger met malkanderen leeven, en genoeglyker het huwlyksjuk draagen, indien zy op eene vriendelyke en liefderyke wyze elkander hunne gebreken voor oogen stelen, de haatelyk-

heid daar van verzagten, en het gemoed van die kwaade hebbelykheden tragten te geneezen. - Pryswaardig zou het inderdaad zyn, dat de menschen in het algemeen elkanders misslagen en fouten naspeurden, indien zulks geschiede uit eene zugt om elkanderen te verbeteren. - Maar geheel anders is het hier omtrent veelal geschapen. Alle onze bedryven worden bespied, gewikt, gewogen, de kwaade niet alleen gedoemd, en waereldkundig gemaakt, het geen te draagen zoude zyn; maar zelfs onze onveschilligste daaden, onze beste handelingen worden niet zelden door, eenen kwaadaardigen draay in eene gansch andere gedaante voor den dag gebragt, dan zy in der daad zyn, en als haatelyk en verfoeielyk uitgekreeten. – Is iemand door den Heemel met rykdom gezegend, en maakt hy een betaamelyk gebruik van zyne middelen, om de gemakken des levens te genieten, wordt hy ligt van overdaad, verkwisting, van een wellustig en ongebonden leven beschuldigd - Leeft hy in tegendeel afgezonderd, en niet zo pragtig als zyn buurman, welken hy in rykdom evenaart, zal hy bezwaarlyk den naam van gierigaard kunnen ontvlieden. - Is iemand bedaard van wandel, zedig in zyn gedrag en van eene ingetoogene levenswyze, wordt hy ras voor een huichelaar uitgekreeten. - Een ander wederom die van een vroolyker gestel, en doorslaander in zyn doen is, zal veelmaalen voor een' lichtmis te boek gesteld worden. - Dus gaat men in alle andere gevallen te werk, maar dan nog niet te vreden met een eenvoudig verhaal, weet men eene enkel onzondige daad, niet zelden, door uigedagte verdicht-zelen voor een afschuwelyk kwaad te doen passeeren.

Ik zal niet onderzoeken of nieuwsgierigheid de oorzaak van dit gebrek in de Maatschappye is; ik zal niet betoogen wat de nyd vermag; of naar gaan welke uitwerkselen der kwaadaardigheid zyn. Dan het is ontegensprekelyk, dat niemand deezen tol ongestoord kan voorby vaaren, elk een naar dat hy min of meer deugd bezit moet hier cyns betaalen, geene uitgezonderd staat bloot, dat alle deszelfs bedryven bespied en beoordeeld worden.

Maar hoe zal zich een braaf Burger, die een beminnaar van de deugd is, en in al zyn doen de billykheide en

het betamelyke betragt, en niet minder tragt goed te zyn dan te schynen, zyne levenswyze inrigten? wat zal hy in deezen toestand van zaaken kiezen? Zal hy het oor leenen aan het ydel geklap van deeze wildzangen en spreeuwen? zal hy zo dikmaals de laster eenen wansmaak vindt in zyne daaden, even als de Cameleon gezegd wordt van verwen te veranderen, eene andere levens-manier zoeken? Het is wel eer gebruikelyk geweest by zeker volk, dat de onderdaanen zich zo zeer naar hunnen Koning schikten, dat zo die eenoogig was, zy allen een oog slooten; zo hy kreupel was, zy alle hem hinkende nagingen, en voorts in alles hem zogten te evenaaren; even als onze landgenooten zich, zedert langen tyd, schikten naar de veranderingen welke de Franschen in de mode en kleding maaken. Maar zo iemand zulks tragt te doen, zal hy ras bevinden, dat niets waaragtiger is, dan dat niemand in staat is de gansche waereld genoegen te geeven.

Wy zyn, gelyk niemand ligtelyk zal ontkennen, oneindig veel aan de saamenleving verpligt, voor de gemakken, welke dezelve ons aanbrengt en waar van wy buiten haar leevende zouden versteeken zyn; maar niet minder zyn wy verpligt aan ons zelven, en myns bedunkens, kan niemand met regt gezegd worden het nut der Maatschappye te behartigen, die zyn eigen welzyn verwaarloost. Een braaf burger dan zoekt altoos in het oog te houden, dat hy alles vermyde wat aanstootelyk is, of der Maatschappye eenig ongenoegen zou kunnen geeven. Maar dezelve Maatschappy spant eene te strenge vierschaar over ons, wanneer zy de braafste daaden, de onverschilligste zaaken, de onschuldigste bedryven als kwaad en schuldig doemt. Zal nu iemand die met bestendige vroomheid voortgaat in zynen wandel en de deugd nimmer uit het oog verliest, onschuldige bezigheden, en onberispelyke vermaaken, waar in hy zyn genoegen vindt, laaten vaaren, en zyne lust opofferen aan de grilligheid van de saamenleving? Dan hier hebben wy voornaamelyk met tweederley soort van menschen te doen; te weeten met lieden van een gezond oordeel, en het zwak gemeen.

Wat de eersten aanbelangt, lieden die gewoon zyn alles naar den regel van billykheid en regtvaerdigheid aftemeeten, en die, alle vooroordeel ter zyde gesteld hebbende, de zaaken in haare waere gedaante beschouwen, en anders niet vorderen dan dat wy onzen pligt betragten, zyn onze agting ten hoogsten waardig. Zodra dezelve onze daaden schadelyk, nadeelig en niet welvoeglyk oordeelen, is het onze pligt dezelve achtertelaaten; en dwaas zou het zyn, dat men zich wilde behelpen met te zeggen; *ik kan met zien dat in dit of dat zo veel kwaads steekt:* want het is eene waarheid, welke geene de minste betooging noodig heeft, dat wy niet zelden dat geen, het welk wy in anderen berispen, en wanvoeglyk houden, in ons zelven pryzen, en op de lyst van onze volmaaktheden stellen, zynde in deezen met de kinderen te vergelyken, welke door toegevenheid hunner ouderen, tot eenig gebrek hebbelykheid gekreegen hebbende, na verloop van tyd het zelve niet alleen niet zoeken te overwinnen, maar met al hun vermogen verdedigen en voorstaan. Ik zeg dat wy verpligt zyn, wanneer lieden van een gezond oordeel onze daaden voor schadelyk of onbetamelyk houden, dezelve zonder eenige tegensparteling natelaaten, want men heeft van hun, die de ziel der maatschappye zyn, niet te wagten dat zy ons te wreed zullen handelen, dat zy ons te onregt van eenig wanbedryf zullen beschuldigen.

Maar moeilyker is het tweede soort van onze medeburgers met welke wy te doen hebben, ik bedoel het zwak gemeen. Deeze menschen van haar eerste jeugd af in bygeloof opgekweekt, bezet met vooroordeelen, tusschen goed en kwaad geenen middelweg laatende, toetzen alle menschelyke bedryven aan de regels, welke zy zich in hunne levenswyze voorgeschreeven, of die zy van anderen, in welke zy betrouwen stellen, overgenoomen hebben, en willen dat het geene zy zeggen goed te zyn, door de toestemming van het algemeen zal bevestigd worden: het geene zy in tegendeel ongevoeglyk oordeelen, dunkt hun dat insgelyks door allen diende veragt te worden. Zaaken, die in haare natuur volstrekt onverschillig zyn, houden zy veelmaal voor

kwaad, onbetaamlyk, godloos; een mug overtreft vaak in hunne oogen de grootte van eenen kemel; een louter niet doet hen van schrik dikwerf zidderen en beeven; en van deeze of geene beuzeling oordeelen zy, dat niet slegts eens anders verderf, maar hunne eigene zaligheid volstrekt af hangt. Hoe zal men zich omtrent deeze menschen gedraagen? Hoe zal men vermyden dat men deeze zwakke medeburgers geenen aanstoot, of ergernisse geeve? Hoe zal men hen best te gemoed koomen? Het is byna ondoenlyk geschikte regelen te kunnen maaken, welke men, met gewenschten vrugt, in deezen zou kunnen agtervolgen. Maar dit is zeker, dat men zich niet minder voor schyn des kwaads dan voor het kwaad zelve behoort te wagten, en niemand behoort tot die laagheid te vervallen, dat hy zich bediene van het zeggen, dat reeds al te gemeen is geworden: *het scheelt my niet wat men van my zegt, als ik voor my zelven maar overtuigd ben dat ik wel doe*. Allen zyn wy leden van eene maat-schappye, en behooren dus zorge te draagen dat dezelve in stand blyve. Zal nu dit geschieden, behooren wy niet te sterk op ons regt te staan, maar moeten iets daar van missen, en dus vergelding geeven voor de voordeelen, welke de maatschappy ons aanbrengt. Dit dan zullen wy best doen, door alles te vermyden wat eenigen aanstoot of hindernis kan geeven, schoon het in zich zelve onverschillig, en een gedeelte van ons genoegen is. En zulks zal niet moeilyk vallen, voor iemand, die steeds in het oog houdt wat met zyne jaaren, staat, bediening en andere omstandigheden overeenkomt.

Veele dingen zyn 'er welke in jongelingen door de vingeren gezien kunnen worden, of somtyds niet onvoeglyk zyn, welke voor bedaegder lieden wanhebbelyk, en voor den ouderdom schandelyk zyn. Oude lieden kan men in tegendeel wederom veele dingen toegeeven, welke in jongelingen met regt berispt worden. Andere dingen voegen de vrouwen, andere passen de mannen. Eindelyk of iets welvoeglyk is of niet, hangt veelmaalen van iemands omstandigheden, staat en bediening af. Niemand by voorbeeld zal eenen Officier kwaalyk neemen, dat hy op een Coffyhuis verkeere, dat hy een par-

ty op de Billard speele, of zich somtyds met de Kolf vermaake, en Comedien of Opera's bywoone. Hoe onschuldig zodanige tydverdryven in zich zelven nu ook mogen weezen, zullen dezelve echter voor een' Predikant weinig pas geeven, en hy zal met goede reden hier overgelaakt worden. Het kan jonge ongetrouwde lieden niet volstrekt kwalyk genoomen worden, dat zy onder malkanderen vrolyk zynde, betaamelyke minnekozeryen oeffenen. In getrouwden kan het zelve door geenen schyn gebillykt worden, en de droevige gevolgen, als minnenyd, verwytingen, af keer, haat en andere ergere dingen, dienden alleen in staat te zyn om zulks te verhoeden. Een oud man kan men toegeeven, dat hy zich wat veel laat voorstaan van zyn verstand, maar van eenen jongen laf bek zal niemand ligt kunnen verdragen, dat hy overal het hoogste woord voert. Oordeelt nu iemand, dat de Maatschappy op deeze wyze handelende hem te kort doet, hy handelt inderdaad kwaalyk. Want, hoe gaarne zal iemand om zynen vriend te behaagen, van iets waar in hy vermaak stelt afstappen; hoe veel maalen zal men, om de enkele hoofdigheid der grooten, iets waar in zyn genoegen voor een groot gedeelte bestaat, laaten vaaren, zonder zich in het minst benadeeld of zyne vryheid gestremd te rekenen.

Is het nu waar, gelyk het is, dat elk een lid is der Maatschappye, en dat wy alle te saamen het geheel uitmaaken, zo is het ook billyk dat wy alles in het werk stellen, wat dezelve kan in staat houden, en dat wy dat geene vermyden, dat onze zwakke medebroederen eenig ongenoegen kan geeven, op dat niet door onze hardnekkigheid onze Maatschappy grooter nadeel lyde.

Eindelyk eischt zulks ook ons eigen belang niet zelden. Immers wil men bevordering zoeken, of zyn geluk volmaaken, dient men begunstigers te hebben, en nergens worden dezelve meer door verkreegen, of op geene wyze kan men derzelver gunst beter behouden, dan door een goed gedrag, het welk voor 't grootste gedeelte hier in bestaat, dat men zich zo wel voor den schyn, als voor het kwaad zelve wagte, en inschikkelykheid gebruike omtrent zyne medemenschen. Ik handel hier niet over

het wispeltuurig, onverstandig en onmedogend volk: welk ik in het begin van dit Vertoog bedoeld hebbe: vergeefsch tragt men immers hetzelve te behaagen; want, beweeglyker dan de wind, laakt het leden, het geen het gisteren hemelhoog verhefte; en men kan met hetzelve niet beter handelen, dan dat men zich gestadig met pryswaardige zaaken bezig houde; dat men om deszelfs kwaadaartigheid lacht; op zyn ydel geklap geen agt slaa; dat men zich altoos voorstelle, dat het niets zoekt dan de rust onzer ziel te stooren; dat men zich vrolyk en wel te vreden toone; en hetzelve laat praaten tot het van zelf een einde maakt.

K.

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *F. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thiry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 375. *Den* 5 Maart 1770.

[De Denker *verdedigt zich tegens* Dr. Pereboom, *die zich beledigd agt door de Brieven van* Regtdoorzee, *en des Denkers* aanmerkingen *op dezelve, No.* 349, 350 *en* 351.]

Integer vitae scelerisque purus.

HORATIUS

Het spyt my, dat ik my in de lastige noodzaakelykheid gesteld zie, om een Vertoog te schryven, ter regtvaerdiging van myne handelwyze, in het gemeen maaken des Briefs, van den Heer REGTDOORZEE, gedateerd H..... 27 Augustus 1769, te vinden in het VII Deel myner weekelyksche Blaadtjes, No. 349-351. Ik meen dat ik daar door niets gedaan heb, het geene strydt met het Karakter eens eerlyken Zedenschryvers, die de voortplanting van nutte waarheden, en de verbetering van 't menschelyk hart, met zyn schryven, allezins moet bedoelen. Het welk ik meen altoos heilig in 't oog gehouden te hebben. Dr. PEREBOOM zoekt de waereld een ander denkbeeld van my inteboezemen. Hy heeft de beleefdheid gehad, my van Onregtvaerdigheid te beschuldigen; en in de *Couranten* myn Tydschrift, of althans een gedeelte van het zelve, een NAAMLOOS PASQUIL te noemen. Ik ga my verdedigen.

Myn Korrespondent REGTDOORZEE geeft in gemelden Brief de gelegenheid op, die hem tot het schryven van denzelven aanleiding heeft gegeeven. Het Discoureeren namelyk, in verscheidene Gezelschappen, over het toen kortsgeleden voorgevallene met Dr. PEREBOOM, in eene der Hollandsche Steden, door hem zelven, in Druk, uitgegeeven; en het verschillend Oordeel, het welk zyn Edele over des Doctors gedrag of handelwyze, in deezen, was voorgekomen.

Te weeten, het was waereldkundig, dat Dr. PEREBOOM, door den Eerwaardigen Kerkenraad zyner Gemeente *gecensureerd* was, om dat hy, in een zeker Karakterizeerend Leerpunt, van de aangenoomene bezwoorene Formulie-

ren zyner Kerke, verschilde, en daarom hadt nagelaaten, *zelf*, over zyn Kind, als *Vader*, by den Doop te staan, om dat hy dan voor God en de Gemeente, volgens het gebruik zyner Kerke, by de Bediening des Doops, plegtig zou hebben moeten betuigen, dat hy de Artikelen des Geloofs zyner Kerke voor waaragtig hieldt, en moeten belooven, zyn Kind in die begrippen, zo als zy in zyne Kerke geleerd worden, optevoeden. Dat hy, zyns oordeels, behoudens het Karakter eens eerlyken Kristens, die nimmer liegt, noch met God en Godsdienst huichelt, maar altoos opregt, volgens de overtuiging van zyn Geweeten, handelt, niet kon betuigen, noch plegtig belooven, om dat hy over een zeker *Karakterizeerend* Leerpunt zyner Kerke, een Leerpunt, waarom anderen, die het niet gelooven, van derzelver Gemeenschap uitgeslooten worden, anders dagt, dan in dezelve geleerd wordt. Hadt de Doctor, zyns oordeels, bevoegde Persoonen kunnen vinden, om die belydenis en belofte voor hem, in zyn' naam, of *Commissie* te doen, hy zou beslooten hebben, zyn Kind te laaten doopen. Doch deezen niet vindende, heeft hy, om gemelde reden, als een *eerlyk* man betaamt, zyn Kind ongedoopt gelaaten. Zo wordt het geval opgegeeven. Het is ook hoofdzaakelyk zodanig. De Heer PEREBOOM geeft het zelf zo op.

Myn Korrespondent, daarover een zeer onderscheiden oordeel ontmoetende, was van Oordeel, dat dit waereldkundig geval eenige byzonderheden behelsde, die ten algemeenen nutte wel verdienden, naauwkeurig overdagt en beredekaveld te worden; als betreffende regtstreeks de *Eerlykheid* en *Opregtheid* omtrent God en Godsdienst, daar niet mede te speelen is, en daar echter dikwyls te droevig, mede gespeeld wordt, en niet zelden uit het oog verlooren, wanneer tydelyk belang, eer en aanzien in de waereld, den ligt verleid wordenden sterveling in verzoeking bragten, om haar of lafhartig te verzaaken, of zyne tydelyke belangen aan haar, aan de bewaaring van een zuiver en onergerlyk geweeten, voor God en de Menschen, grootmoedig op te offeren.

Myn Korrespondent spelde hierom des Doctors *naam* eens en andermaal in zynen Brief; en nam de vryheid,

over dat waereldkundig geval zyne gedagten op 't papier te brengen; hetzelve te beredekavelen; het geene hem daar in berispenswaardig toescheen, in zyne waare gedaante, onbewimpeld te vertoonen; en het geene daar in, naar zyne gedagten, pryswaardig was, anderen, ter navolging, aantepryzen. Kortom REGTDOORZEE schryft wat hem dunkt van 's DOCTORS gehouden gedrag, in welke opzigten hy wel, in welke hy niet wel gehandeld heeft. Hy bekleedt dit zyn oordeel met verscheidene bewysredenen, en beredekavelt, by die gelegenheid, eenige punten, die hem zo gewigtig toescheenen, dat ze verdienen, van alle waarheid en opregtheid lievende Kristenen, wel onderzogt, en aandagtig overwogen te worden. Oordeelende myn weekelyksch Papier niet onbekwaam, om zyne gedagten waereldkundig te maaken, en daar door het Publiek gelegenheid te geeven, om over de bondigheid zyner redekavelingen te oordeelen, en voordeel met dezelven te doen.

Ik denk, dat myn Korrespondent hier regt toe hadt, om dat het eenen ieder vrystaat, over het gedrag van anderen, als het Waereldkundig is, te oordeelen, en zyne gedagten over hetzelve, wanneer hy zulks nuttig oordeelt, en dat inderdaad beoogt, zynen naasten medededeelen. In die gedagte zynde, en met dat oogmerk, vertrouw ik, schreef en zondt REGTDOORZEE my dien Brief. Althans in die gedagte, dat dit van nut kon zyn, en met dat inzigt, gaf ik dien Brief eene plaats in myn Werk. Ik kan overzulks niet begrypen, dat men my in goeden ernst verdenken kan van hier door iets gedaan te hebben, dat ontbestaanbaar is met *reden, regt* en *billykheid*. Het is zo verre van daar, dat zodanigen, die een waereldkundig geval of handelwyze, van eenigen Persoon, beoordeelen, beredekavelen, en anderen ter waarschouwing en afschrik voorstellen, daar door eenig onregt zouden pleegen, en strydig handelen met het Karakter van een' eerlyk man, dat zy daar door integendeel den hoogsten lof by alle braave en degelyke menschen verdienen, en met der daad betoonen, dat waarheid en deugd hen ter harte gaat, en zy belang stellen, in braafheid, degelykheid en eerlykheid onder het menschdom te bevorderen. Men zou, 't is waar, somtyds niet wel doen, met eenigen Persoon by naame te noemen, wanneer zyn gedrag en handelwyze

by de waereld onbekend is; maar als de Persoon bekend is, en zyn Gedrag door hem zelven waereldkundig is gemaakt, geschiedt hem, door hem opentlyk te noemen, en zyn gedrag te beoordeelen, geen het allerminste onregt, om dat zyn Persoon en Gedrag reeds te vooren by de wareld is bekend geweest; in zonderheid niet, als hy zelf zich heeft bekent gemaakt, en zyn gedrag voor de waeld bloot gelegd, ter zyner verdediging, en om de waereld gelegenheid te geeven, om over de billykheid of onbillykheid zyner handelwyze te kunnen oordeelen. Hoedanig het geval met Dr. PEREBOOM is gelegen. Wat heeft dan myn Korrespondent misdaan? Hy spelde, 't is waar, des Docters *naam*. Die was by de waereld bekend. Hy beoordeelde deszelfs gehouden gedrag, dat hy zelf ter beoordeeling van het Gemeen hadt Waereldkundig gemaakt. Hy deedt het ten algemeenen nutte, ter bevordering van waarheid en deugd. Althans dit was myne bedoeling, met dien Brief gemeen te maaken.

Zodanig hadt Dr. PEREBOOM den Schryver van dien Brief, en my, die denzelven eene plaats in myn Werk heb gegeeven, behooren aantezien. En inderdaad dit had ik van zyne alomberugte Braafheid verwagt, inzonderheid daar hy betoond heeft, dat hy Eerlykheids, Deugds en Godsvrugts genoeg bezat, om voor God en de Gemeente niet openlyk te liegen, of iets plegtig te belooven, by den Doop zyns Kinds, het welk hy nimmer voor hadt natekomen. Ik had van zyne Godsvrugtverwagt, dat hy edelmoedig zyne schuld voor God in 't verborgen zou beleden, en Hem demoedig om vergiffenis gebeden hebben, om dat hy zo strydig en onbestaanbaar met zynen pligt, (dat myn Korrespondent hem heeft zoeken onder het oog te brengen,) hadt gehandeld, sedert hy de Geloofsleuzen der Hervormde Kerke, in een van derzelver Karakterizeerende Leerpunten, als valsch en ongoddelyk verwierp, terwyl hy veinsde met die Kerk eens te zyn, in dat byzondere althans, waarom zy van anderen onderscheiden is, en waarom zy niemand tot haare Gemeenschap toelaat, of volgens eed en belofte mag toelaaten, die dat ontkent, en geenen dulden, die dat tegenspreeken. Ik had verwagt van zyne Eerlykheid en Opregtheid, dat hy zich in zyn binnenste geschaamd zou hebben, over zyne draaieryen, om een Lid van het Ge-

reformeerd Genootschap deezer Landen te blyven, terwyl hy openlyk de vastgestelde Leer dier Kerke tegensprak, en dat in een punt, waarom de Volgers van Armyn ter Kerke wel eer zyn uitgebonsd, en tot op dit huidig oogenblik worden buiten gehouden, en uit de Kerk moeten blyven, zo lang de Dordsche Kerkartikelen ongeschonden gehandhaafd worden, en de Leeraars der Kerke geene eerlooze Guiten en snoode Meinedigen zyn willen. Dit had ik verwagt. Met dit oogmerk, en te gelyk, en wel voornamentlyk met inzigt, om anderen van dergelyke verregaande snoodheid, en huichelarye afteschrikken, gaf ik dien Brief in 't ligt. Doch ik ben in myne verwagting ten opzigte van Dr. PEREBOOM bedroogen, ten eenemaal bedroogen. Zie uit den volgenden Brief, my, door de Uitgeevers myner Blaadtjes, voor eenen geruimen tyd, van zyn Wel Edele, ter haud gesteld, hoe die Heer myne beoordeeling over zyn gedrag heeft opgenoomen. Dus schryft hy.

Heer DENKER!

Voor ditmaal UE. Onvoorzigtig *gedrag willende voorhyzien, in hope UE. in 't vervolg wat meer* regard *omtrent myn* zedelyk Karakter *zult maken, om, op* losfe gronden, *niet openlyk als dat van* Huichelaar, Oneerlyke, *en* Leugenaar, *tegen* reden, recht, *en* billykheid, *aantetasten; is thans myn begeerte UE. my de* Satisfactie *gelieft te doen, de Leezers van uwe zogenaamde* Denkers *respectivelyk bekend te maaken, dat het* antwoord *op No.* 349-351, *voor zo verre het* my betreft, *te vinden is, in den* tweeden Druk *van myn uitgegeven werk*; HET ZALIGENDE VAN GODS ONBEPAALDE MENSCHLIEVENHEID, ENZ. *ten einde zo wel Monsr.* REGTDOORZEE, *als anderen, die dit aangaat, mogen* gedesabuseerd *worden*.

Vertrouwende dat myn verzoek niets *behelst, dan het geene de* Regtvaerdigheid *vorderen zoude*.

Blyve

UE. DW. Dr.
(was getekend)
C. PEREBOOM.

HOORN 17 Nov. 1769.

Men ziet uit deezen Brief dat Dr. PEREBOOM zich van my beledigd agt, om dat zyn gedrag in den Brief van den Heer REGTDOORZEE, door my gemeen gemaakt, wordt afgekeurd, en zyn *zedelyk Karakter*, in dat opzigt, in gansch geen

gunstig ligt gesteld. De Doctor heeft, dit blykt uit deezen zynen Brief, het zwak (laat ik het dus eens noemen,) het droevig zwak, dat mogelyk maar al te veelen met hem hebben, (die ik door het uitgeeven van dien Brief nevens hemhoopte te geneezen,) hy heeft het zwak van te denken, en zichzelven wys te maaken, dat men, ten opzigte van de Leere der Volstrekte Voorbeschikking, een *Arminiaan* in 't hart, en uitwendig, (als men 't maar niet, met zo veele woorden, met de mond betuigt,) voor 't oog derwaereld, door zyne houding, gebaarden, of eenige uitwendige tekenen, een goed Dordsche *Kalvinist* kan zyn, behoudens het Karakter van een' eerlyk, braaf en degelyk man. Hy schynt boos te zyn, dat ik op zyn verzoek, niet aanstonds, dien Brief eene plaats in myn Werk heb gegeeven. Ik liet het na, om hem niet meer te vertoornen; want gaf ik dien in 't ligt, ik was verpligt, daar op eenige aanmerkingen te maaken. Nu betytelt hy myn werk, zo veel het hem betreft, met den naam van een *Pasquil*; en dat in verscheidene *Couranten*. Nu kon, nu mogte ik niet zwygen. Ik word dan door den Docter ten toon gesteld, als een eerloos Mensch, als een schender en faamroover van myne naasten. En waarom toch? Om dat ik anders, dan de Doctor, denk, over het reeds gemelde punt, dat namelyk de eerlykheid en opregtheid van deezen Heer hadt gevorderd, dat hy zich hadt afgescheiden van de Hervormde Kerk dezer Landen, eer hy *gecensureerd* werdt, omdat hy voor zyne *Censuur*, die Leer als valsch en ongoddelyk verwierp; om welker verwerping hem de Kerkgeneenschap is ontzegd. Ik heb anders niets misdaan. Ik geloof de dit toen, ik geloof het nog in goeden ernst. Ik heb, door dien Brief den mynen te maken, reden van myn geloof gegeeven. Ik wist, als men eene zaak by haaren regten naam mag noemen, geenen anderen naam aan den Doctor, en allen, die zyn voetspoor volgen, te geeven, dan dat zy, die dus handelen, niet *eerlyk* handelen; dat zy met den Godsdienst, (waarop alle onze hope, wanneer uiterlyk aanzien geene plaats meer zal hebben, eeniglyk gegrondvest is,) dat zy met den Eerwaardigen Godsdienst *huichelen*; en, schoon niet met de mond, echter, (door zich openlyk anders te vertoonen, en te schynen, dan ze zyn,) met de daad wel degelyk *liegen*.

Meent de Doctor dat ik, of myn Korrespondent REGTDOORZEE hem op *losse gronden*, tegen *reden, regt* en *billykheid*, hierom wil hebben aangezien, voor een Mensch van een slegt Karakter, om dat hy zich niet afzondert, voor zyne *Censuur*, van 's Land Heerschende Kerkgenootschap. Meent hy dat ik hem te onregt hierom de naamen van *Huichelaar, Oneerlyken* en *Leugenaar* gaf, als, myns oordeels, de regte naamen zynde, zal men

iemand, overeenkomstig met zyn *zedelyk Karakter* noemen. Meent de Doctor dit, hy toone het aan; hy bewyze, dat een eerlyk Man zo moge handelen, als hy gehandeld heeft; hy bewyze, dat iemand, behoudens het Karakter eens eerlyken en degelyken Kristens, een Lid moge worden van 't Hervormd Kerkgemeenschap deezer Landen, of een Lid van hetzelve zynde, in die Kerk moge blyven, wanneer hy namelyk de Volstrekte Voorbeschikking, als onschriftmatig, verwerpt, en integendeel de Algemeene Genade, als in Gods Woord gegrond, gelooft; hy toone dit aan, zo hy kan, door bondige bewyzen; daar door zal hy een werk verrigten, daar niemand, tot heden toe in staat is geweest; daar door zal hy allen, die nog eenig geweeten hebben, dien grooten dienst doen, dat zy met minder wroegingen en verwytingen huns geweetens, dan hen tot nog toe mogelyk is geweest, het uiterlyk aanzien, de eer en voorregten, die de heerschende Kerk, door het gezag der Hooge Magten van den Lande, aan derzelver Leden geeft, kunnen blyven genieten; daar door zou hy hen uit eene zwaarigheid helpen, die hen nu dikwyls verleegen en beducht doet zyn, of zy mogelyk hun loon, door zo veele voorregten, op eene bedrieglyke en oneerlyke wyze te genieten, reeds niet weg zullen hebben, als de tyd zal gekomen zyn, dat de opregten van harten, die hier zo dikwyls, om hunne naauwe gezetheid, beschimpt en veragt werden, alleen zullen verhoogt, en alle eerlooze streeken, geveinsdheid en huichelary, bloot gestelt worden, voor het aangezigt van Engelen en Menschen.

Laat deeze Heer dit doen, in plaats van over onregt ten mynen opzigte te klaagen; in plaats, van myn Tydschrift, by 't gemeen, in veragting te brengen. Dit eisch ik van hem. Ik eisch dat hy de bewyzen van REGTDOORZEE van stuk tot stuk wederlegge. Ik zal hem zeggen wat ik vorder. Ik vorder, dat hy bewyze. Dat men belydenis moge doen, het zy met zo veele woorden, het zy ingewikkeld; of zelfs openlyk vertoonen voor de waereld, een voorstander te zyn, van de *asolute pradestinatie*, waar door maar eenige weinigen *kunnen* behouden worden, *of dat God niet wil, dat alle menschen Zalig KUNNEN worden, maar slegts eenige weinigen, voor welken alleen, en niet voor de geheele waereld, Jesus Kristus de Zaligheid verworven heeft*, terwyl men die Leer verwerpt, en, in tegenoverstelling, gelooft *de algemeene Genade*, waar door allen *kunnen* behouden worden, of *dat God wil, dat alle menschen zalig KUNNEN worden, door de verdiensten van Jesus Kristus, verworven voor de geheele waereld*; ik vorder, dat hy bewyze, dat een eerlyk man dus moge handelen. Dit alleen eisch ik maar. De-

wyl ik hoop, dat hy het met my eens zal zyn, dat Professoren, Predikanten, Ouderlingen, en allen, die de Geloofsleuzen der Hervormde Kerke deezer Landen, on dus ook het Karakterizeerend punt dier Kerke, de Volstrekte Voorbeschikking, bezweeren, en plegtig aanneemen, en dat punt niet van harte gelooven, snoode Meineedigen, eerlooze Guiten en Godvergeetene Menschen zyn, die, konden zy regt ontdekt worden, verdienen, ten afschrik voor anderen, in't openbaar gestraft te worden; menschen die in de oogen van alle redelyke menschen en inzonderheid in die van den Regtvaerdigen Alweeten den Hartenkenner, de aller verfoeilykste schepzels zyn, hoe eerwaerdig en agtbaar voor 't oog der waereld zy ook schynen mogen.

Ik ben verheugd, dat deeze Heer zulke denkbeelden, van 't geene de eerlykheid en opregtheid vorderen, nog heeft, dat hy begrypt, dat niemand, in de Hervormde Kerk, als Vader, of Getuige, by den Doop, over een Kind, kan staan, die de Geloofsartikelen dier Kerke niet van harte gelooft, dewyl hy daar van openlyk, by die plegtigheid, belydenis moet doen, en te gelyk voor God en de Gemeente belooven, zyn Kind, in die Leere, te zullen opvoeden en onderregten. Ik wenschte wel, dat hy zo klaar ook begreep, dat zulk een, die dit *gemoedshalve* niet kan doen, ook niet kan willen, dat zyn Kind in die leer worde opgevoed, en onderweezen; en dat hy dus geen regt heeft, ja volstrekt, behoudens eene strikte eerlykheid, niet vermag, eenen anderen zulks in zynen naam laaten doen, als hem Commissie geevende, iets plegtig te belooven, 't welk hy met hart en ziel wenscht, dat niet moge nagekomen worden.

Hy overdenke dit laatste punt eens met ernst; hy overweege, of hy zulks kan willen. Indien hy dit niet kan willen, dan doet hy zyn Medekristen zweeren, of iets plegtig belooven, waaromtrent hy uit al zyne Magt in de weer zal zyn, om voor te komen, dat deeze zyne belofte niet volbrenge, en dus is die gansche belofte by den Doop, in dergelyk een geval, maar een iedel *Compliment*. Die gewisselyk in den Godsdienst niet te pas komen. De Godsdienst is te eerwaardig, en van te grootten aanbelang, om ze dusdanig te behandelen. De Godsdienst vordert eerlykheid, opregtheid en ernst. Dezelve verbiedt alle huichelary en geveinsdheid. Niemand kan God bedriegen. Dit bedoelde REGTDOORZEE met zyn schryven; en geen ander oogmerk had ik met dien Brief gemeen te maaken. Dit verwagt ik dat Dr. PEREBOOM van my gelooven zal; en dan ook in't vervolg nalaaten, my verder zwart te maaken.

De Denker.

N°. 376. *Den* 12 Maart 1770.

[*Aanspooringen tot Dankbaarheid, enz. ter gelegenbeid van den aanstaanden* Dank- Vast *en* Bededag.]

ὦ φιλτάτε γῆ μῆτηρ ὡς σεμνον᾽ σφόδρ᾽ έι
Τοῖς νοῦν ἔχουσι κτῆμκ, πολλσῦ τ᾽ ἄξιον.

MENANDER.

Gy hebt dan, O! volk van Nederland, eenen plegtigen uitschryvings-Brief tot het houden van eenen Algemeenen Dank- Vast- en Bededag, op nieuw, van uwe teêr bezorgde Overheid ontvangen; gy hebt denzelven met aandagt reeds geleezen, ryplyk, gelyk ik hoop, overwoogen, en maakt u met my thans vaerdig denzelven staatelyk te vieren! Is 'er een dag in 't geheele jaar voor ons aangenaamer en nuttiger dan deeze? is 'er een, van welken wy ons grooter zegeningen kunnen belooven?

en welken kent gy, die van groot en kleen, tot welke Gezindheid hy ook behoore, plegtiger moet gehouden worden?

Geheel Nederland, alle de Gewesten en Geässocieerde Landschappen, alle de Inwooners derzelven worden t'saamen geroepen tot het waarneemen der gewigtigste bevelen. Eene gansche Natie moet dan blyde zyn aan de eene, en treuren aan de andere zyde; zy moet algemeen zo wel Gods heiligen Naam aanroepen tot behoudenis haarer dierbaarste voorregten, als den grond leggen door eene ongeveinsde boetvaerdigheid tot eene waare verbetering van het zondig leven.

Staat eenen enkelen dag stil, Gy Raads-vergaderingen der Prinsen onzes Lands, hoe bezwaarlyk dit geschieden kan betreedt ditmaal, achtbaare Burger-Vaders, uwe Raadhuizen niet! Kooplieden, die als de Vorsten van Tyrus zyt, de heerlyksten in den Lande, ontgrendel uwe Beurs noch Winkels! Geleerden, staak eenen dag uwe nuttige Lessen! Scheeplieden, maakt een etmaal uwe zeilen niet los! Landbouwers, laat uw begonnen arbeid eenige uuren rusten! en gy, woelende waereld, boven al schort uwe onzinnige vermaaken op! Inwooners der zeven Gewesten! schik u allen eenen dag om uwen God demoedig te ontmoeten: de stem der Overheid, die hier de stem Gods is, eischt het van u en my; onze pligt gebiedt het; ons belang noopt 'er ons allen toe aan.

‘De opperste Regeerder der waereld’ zo spreeken onze oplettende Land-Bestierders ‘wiens wegen, met deeze Republyk gehouden, lang hebben uitgeleverd zigtbaare tekenen van zonderlinge genade en goedertierenheid, heeft ons in den loop van het voorleden jaar getoond, dat hy den overvloed zeer schielyk kan doen veranderen in gebrek en den staat van voorspoed in eenen staat van tegenspoed’: Gelukkige Landsgenooten! die gezeten zyt onder den lommer van Overheden die zelven tot den Regeerder van alles op zien. Tot wien zullen zy ons anders heenen wyzen? De Lotgevallen der waereld trekken dikwils, onder het leezen der dagelyksche Nieuwspapieren, voor al wanneer zy,

gelyk nu, zeer gewigtig zyn, bykans allen onzen aandagt naar anderen, en wy geeven dan minder agt op den toestand van ons eigen Vaderland. De onrust van buiten is dan meest het voorwerp onzer bespiegeling, en wy vergeeten ons zelven: maar is onze toestand sedert de oprigtinge onzer Republyk tot heden toe allermerkwaardigst, en levert dezelve niet alleen eene reeks van wonderbaare geschiedenissen, maar ook de zigtbaarste tekenen van Gods zonderlinge genade en goedertierenheid uit, hoe kunnen, hoe mogen wy dezelven nu vergeeten? hoe genoeglyk, hoe aangenaam, hoe dankbaar is het deeze spoore der goddelyke regeeringe, deeze gewigtige zegeningen, op den aanstaanden Dankdag van stuk tot stuk te overdenken met juichende harten?

Myn Vaderland! zo hoog begunstigd, zo rykelyk overstroomd van de uitmuntenste weldaaden! welk een ruim veld der aangenaamste beschouwingen word er voor u geopend? Oplettend Kristen geef 'er agt op, en zie niets over het hoofd. Leefde 'er een Heiden in onze Landpaalen, gelyk thans een groot aantal van Jooden, hy zou gelyk deeze, al danken zy, door eigenzinnige blindheid, den Heer des Hemels niet voor dien schat van zegeningen, welken wy de grootste noemen, zich verpligt vinden hem te looven, die al van ouds hun eene geruste woning hier verschafte; de gemeene waereldzegeningen op gelyken voet schonk, en, zagen zy wat dieper, hun gelegenheid tot bekeering leert, en noch lankmoedig dezelve afwagt.

Dan meer dunkt my, geliefde Geloofsgenooten! moeten wy onze aandagtige bespiegelingen tot 's Lands tegenwoordige dan wel tot de oude Lotgevallen bepaalen. ‘De almagtige God heeft in zyne onverdiende goedheid onzen vrede verlengd, onze burgerlyke en Godsdienstige voorregten onder zyne bescherming beveiligd.’ En zeg ons, wat is van deezen verlooren? Zyne uwe *Actien* in den Koophandel zo schielyk gedaald als in een nabuurig Ryk? zyn 's Lands schatkisten dermate gele-

digd, dat onze staaten, in deezen tyd van vreede, van nieuwe belastingen spreeken en de *intressen* verlaagen? hebben voorige oorlogen ons zo gedrukt, gelyk *Frankryk* thans klaagt gedrukt te zyn? zyn deeze onze laate naweên? - is 'er by ons een gemor, onder grooten en kleenen, over geschonden privilegien, door stoute staats-dienaaren ten nadeele van 's volks vryheid bedreeven? roept men allerwege, gelyk in *Engeland* om regt? zyn aller handen vol van smeek-schriften, en de harten overlaaden van waare of ingebeelde bezwaarnissen? - heeft men de trom des oorlogs by ons geroerd? eischt men uwe zoonen tot den kryg! rooken de velden van het gestorte bloed uwer vaderen, door 's vyands zwaard gesneuveld? woelt en draaft en zwoegt men in de vyandlyke legers, om verdubbelde benden, met doodelyk oorlogstuig wel voorzien, tegen ons aantevoeren, en den steun des Vaderlands, gelyk thans het groote *Constantinopelen* gedreigd wordt, te doen waggelen? - of hebben uwe godsdienstige voorregten eenen krak geleeden? worden de Tempelen van ééne gezindheid, met zo veel wysheid in ons Land geduld, wel ergens geslooten? heeft eene billyk gehaate *Inquisitie* het hoofd uit den helschen afgrond opgestooken? Is geweetens dwang ingevoerd? trekt men onweetendheid voor aan? neemt de toegenoome zugt naar geleerdheid onder ons af? zwygt het vermaan uwer Leeraaren, gezenuuwd door de magtige welspreekendheid van een voorbeeldig leven, ter uwer bekeering? wordt de opvoeding uwer kinderen en hun onderwys vergeeten? zyn de beroemde schoolen voor de arme jeugd, eeuwige gedenktekenen van *Amsterdams* liefdezorg, en die van andere *Steden* thans geslooten of vernietigd?

Niets van dit alles kunt gy voorwenden: gy geeft het my gereedlyk toe: maar niet min vaerdig moet gy thans instemmen, dat 'er niets standvastiger is dan de onstandvastigheid zelve. Een jaar van voorspoed is eenklaps veranderd, gelyk onze Overheden spreeken, in tegenspoed, en onze zoetigheden zyn met bitterheden doormengeld. In den aanvang deezes jaars hoorde men *Holland* alleen,

over een verlies van *honderd en dertien duizend beesten*, door eene tot nu toe ongeneeslyke pest gesneuveld, kermen, en hoe zeer is dat groot aantal tot heden niet vermeerderd? O! jammerlyke verwoesting onzer velden! magtige Familiën, hoe is uw bestaan verteerd! noeste Landman, hoe is uw schat onder de aarde gedolven, en veelen tot het uiterste gebrek gebragt! En waar, is het einde van uwe begonnen woede, O onbekende pestilentie! nog strenger heerscht uwe verderfelyke invloed, thans in alle Gewesten verspreid, buiten de straks genoemde Provintie. *Agttienmaal* heb ik u, sedert het jaar 1744, in éénen stal zien invallen, en by meer dan eenen Landman voorleeden jaar ten derden maale onder het nieuwe aangekogte vee wederkeeren, en wie is 'er, die u algemeen stuiten zal? zal 't een geoefend Discipel uit *de Ecole Veterinaire de Paris* of *Lyons* doen? is de inenting het slegtste middel? of zal de proef van stuiten, door de *Engelschen* en *Brabanders* thans te werk gesteld, eindelyk gezegend zyn?

Maar laat ik u niet afleiden. De Overheid gebiedt my op een tweede oordeel te denken. De woedende wateren, door de hand des Almagtigen beroerd, hebben hunne gezette paalen overtreeden, en met eene te sterke kragt en aandruisching verscheurd en ter nêer geploft alle hegte toebereidzelen, door 't menschelyk vernuft uitgevonden, om derzelver hevigheid te keeren. Vrugtbaar *Gelderland!* hoe zeer zyn uwe Dyken geteisterd, hoe jammerlyk *negen en vyftig duizend morgen* Lands overstroomd, en hier door zo veele uitmuntende Boomgaarden bedorven, met wintergraan bezaaide Akkers vernield, Huizen om ver geslagen, en de bloeiendste welvaard in de jammerlykste armoede vervallen! Zo zyn de wateren, dit is de taal onzer Overheden, anders de bronaders van overvloed, de werktuigen van verderf geworden.

Ik kon hier byvoegen de allengs verminderde Koophandel, die duizend handen, anders vroeg en laat be-

zig, en thans naar den arbeid uitgestooken, werkeloos by 't lyf laat nederhangen. Raadpleeg, Landsgenooten! de handeldryvende Kooplieden, en zy zullen u zeggen, hoe veel minder Schepen dan voorheen, in het voorleeden jaar, uit onze havens zyn uitgevaaren of binnen gekoomen; een onbedrieglyk bewys van afneemenden welvaard zult gy 'er in vinden.

Drukken ons dan deeze drie overzwaare rampen, zullen zy niet genoeg zyn ter onzer verbeeteringe? Billyk wagt God, wanneer de mensch zich door lieflyke zegeningen niet laat lokken, dat hy door strenge roeden zich zal laaten gezeggen. De dagelyksche klagten uwer Leeraaren over 's Lands ongeregtigheden worden thans bekragtigd door het openbaar getuigenis onzer Overheden, die ons de toeneeming van den Geest der Ongodsdienstigheid, ydelheid, weelde, en losbandigheid, zo in grondbeginselen als in zeden, verwyten, en dezelve byzonder aanstootelyk noemen in een Land, gezegend met het zuiver licht van het Evangelie, en onder de hand van eene bedroevende en kastydende Voorzienigheid.

Treft dit verwyt u niet, O! myn Vaderland? grieft het niet uw hart? bloost gy niet van schaamte? Och! of het u dronge tot schuld-bekentenis, verootmoediging en levensverandering; de groote en liefderyke oogmerken, waar toe uwe Overheden u willen leiden. Hebt gy de welmeenende vermaantaal uwer Leeraaren, die sedert lang hier op aandrongen, wel gehoord maar niet gehoorzaamd? hebben Lieden deezer Waereld getragt de pylen van redelyken ernst, in uwe harten geschooten, door onzinnige beschimpingen stomp te maaken, denken dan onze Overheden thans anders dan uwe Leeraaren? ontraaden zy u gehoor te leenen aan de stem der boetvaerdigheid? is het geen tyd, meer dan hoog tyd geworden, dat men den geest van Ongodsdienstigheid verandere in dien van tedere Godsvrugt, zo geliefkoosd van onze Voorvaderen; dien van ydelheid in deftigheid, den Kristenen zo wel voegende; dien van wulpse weelde in maatigheid en ingetogenheid; dien van losbandig-

heid, zo in grondbeginselen als van zeden, in waare kennis van, en liefde voor het Evangelie, openbaar gemaakt door het draagen van veelerleie goede vrugten. Och! of gy wys waart, gy zoudt op deze redelyke eischen, op uw tegenwoordig geluk, en op uw einde denken.

Hebt gy dan nog, myne Landsgenooten! eenige liefde voor uw geslaagen Vaderland, waar in gy zyt gebooren, opgevoed, groot geworden, en zulke geruste inwooning met veele andere zegeningen genooten hebt, en nog geniet? hebt gy nog liefde voor uwe Kinderen, Vrienden en Naasten? agt gy nog uwen Godsdienst, uwen vrede, en uwe vryheid hoog? hebt gy nog eenigen eerbied voor uwe Overheden, en vindt de taal uwer Leeraaren nog ingang in uwe zielen? verlangt gy uwe tegenwoordige bezittingen te behouden, en een einde aan uwe rampen te zien? eindelyk hebt gy zugt ter behoudenis uwer Zielen? 't is tyd, dat men het toone; de dag is 'er toe bepaald, hy komt aan, bereidt 'er u plegtig toe, en neemt alle hindernissen uit den weg, die dit gewigtig werk kunnen stooren. Verheugt u, dat 'er in den Staat en de Kerk Mannen zyn besteld door Gods goede Voorzienigheid, die ten uwen beste waaken, en stelt geen oogenblik uit aan hun welmeenend oogwit te voldoen. Valt den Rigter van Hemel en Aarde te voet, en erkent met blydschap des harten het goede, dat gy boven andere volkeren der aarde noch geniet. Billykt, dat hy u door strenge roeden wil te rug houden van het misbruik zyner weldaaden. Keurt u zelven, al van over lange, zwaarer rampen waardig. Bedekt uwe zonden niet, want die ze bekent en laat, zal alleen bermhartigheid vinden. Smeekt verzoening voor uwe zonden, en die des Lands. Luistert naar den raad uwer Leeraaren, die u zeggen zullen welke verbeteringen gy in uwe harten en in uwe Huisgezinnen, onder medewerking van Gods Geest, te maaken hebt. Weert de Ongodsdienstigheid, ydelheid, en weelde uit uw midden. Roeit de losbandigheid, in grondbeginselen en ze-

Den, uit, en neemt eene andere gedaante aan, op dat 'er hoope, wat zeg ik hoope, op dat 'er een goeden grond zy, om uwen en Neerlands altoosduurenden welvaard te kunnen vertrouwen, en eindelooze zegeningen, op den algemeenen Dank- Vast- en Bede-dag, u te zien nastroomen.

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thirry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 377. *Den* 19 Maart 1770.

[*Het eerste deel des Werks van* Professor Genootschap *beoordeelt*.]

Lectores nimium negligit ille suos.

OWENUS.

Vyf myner Vrienden houden met my, op zekeren avond der weeke, in den winter, een vast gezelschap; waar in wy den tyd op eene aangenaame en nuttige wyze slyten, zynde elk onzer verpligt het een of ander stuk, 't geen opmerking verdient, ter baane te voeren, om daar over te zamen te kouten.

Niemand onzer heeft vryheid eenen Inwooner dezer Stad, maar wel eenen Vreemden, die van buiten gekomen is, daar in te brengen; 't geen geschiedt, om dat ons Gezelschap niet te groot zou worden, en wy somtyds nieuwigheden van Vreemdelingen hooren, die als dan, of daar na, stof tot leerzame zamenspraken verschaffen.

Toen wy de laatste reize by een waren, hadt een uit ons Gezelschap eenen zyner Nabestaanden, te Rotterdam wonende, nu by hem gehuisvest, mede gebragt, dien wy, uit hoofde der agtinge voor onzen Vriend, met gulle vriendelykheid ontvingen, en naar onze gewoonte met hoogagtinge behandelen.

Gelyk doorgaans, zo viel ook toen ons gesprek, onder anderen, op nieuwe uitgegeevene Boeken; by welke gelegenheid de Vreemdeling ons vraagde, of wy het Eerste Deel des Werks van Professor *Genootschap* al gezien en geleezen hadden. Het Eerste Deel des Werks van Professor *Genootschap*, zeide ik by my zelven, terwyl ik overleide, wie de gemelde Hoogleeraar mogt zyn, en myne andere Vrienden my aankeeken, als of zy wilden, dat ik 't woord zou opneemen; zo antwoorde ik: schoon ik meene, myn Heer! alle de Hoogleeraaren onzer Vaderlandsche, en zelfs van eenige uitlandsche, Academien te kennen, weet ik egter geen' eenen van deezen naam my te binnen te brengen, en daarom geloof ik, dat myn Heer zich vergist heeft. Neen, voerde hy my daar op te gemoet, ik heb my niet vergist, myn Boekverkoper heeft my dat werk, even voor dat ik van huis ging, gezonden. Het is, dit kan ik 'er UE nader van zeggen, het Eerste Deel van een groot Werk, dat die Hoogleeraar denkt uit te geeven, en hy moet een zeer geleerd Man zyn, alzo hy allerleie stoffen behandelt, Geneeskundige, Godgeleerde, Natuurkundige, Bovennatuurkundige en Weerkundige Waarneemingen: Ook moet hy een Man van Vorstelyke of ten minsten Adelyke geboorte zyn, alzo hy wel *zestien* Naamen, en, boven elk stuk van dat Deel, eenen anderen geplaatst heeft, om dat zy allen op het tytelblad niet konden staan, en egter behoorden bekend te zyn. Noch moet hy, zo veel ik 'er in den eersten opslag van gezien hebbe, allerleie Taalen verstaan, en gaarne eene zaak dubbel, of in twee Taalen te gelyk, schryven, naamelyk boven op de bladzyde in het Nederduitsch, en beneden in het Fransch. In welke Taal hy dat werk oorspronkelyk heeft geschreeven, kan ik niet zeg-

gen; maar my dunkt in onze spraeke, of het moest 'er in vertaald zyn; want het Boek kwam van over Zee.

Zyn Drukker of Letterzetter, vervolgde hy, moet een ouderwetsch of ten deele een *à la modisch* Man zyn, die weinig in *Euclides* heeft gestudeerd; want de Bladzyden hebben meer van het breede, dan ze moesten hebben; doch het kan zyn, dat dit eene nieuwe mode, en de *proportie* door een algemeene toestemming der Heeren *Mathematici* veranderd is. Het Boek is ryk van druk, gelyk men spreekt; men vindt 'er veele soorten van Letters in, die op dun, grof, graauw papier gedrukt, niet veel fraais Vertoonen. Hy heeft meest gebruikt eene zeer groote oude afgesleetene Letter, die noch *Augustyn Romein op Text*, noch *Text Romein*, maar tusschen beide is; waar door dit werk zo geweldig is uitgedyd, dat het by de vier Gulden moet kosten, dat my zeer verwonderde, wyl 'k niet kan denken, dat de Professor die Letter heeft uitgekoozen, om zich voor het blad te laaten betaalen. Vreemd scheen het my toe, dat dit eerste Papiere Kind, dat hy in de Waereld zendt, zo, slegt gekleed en gehavend 'er uit ziet. Weshalven ik te meer besloot, dit werk aan mynen Boekverkooper te rug te zenden; want als de Boekdrukkers zo voort willen, zullen zy weinig wysheid maar veel papier ons in de hand stoppen, en tewyl zy onze beurs ledigen, de hunne dubbel verryken. Wie heeft het toch van al zyn leven meer gehoord: dat als ik ten algemeenen nutte zal schryven of drukken, ik, ten algemeenen nadeele, de beurs van het Gemeen moet ledigen? Neen, dat komt niet uit, alzo weinig, als dat ik voor het Gemeen een Boek over de *opvoeding der Kinderen* schryf, dat men daarom voor twee Gulden moest koopen, en ik

laat het zo groot drukken, dat men 'er vyf gulden voor moet betalen. Doch ik stel vast, dus ging de vreemde Heer, voort, dat egter dit werk haast uitverkogt zal zyn, om dat het wat nieuws is, en wel het eerste Deel des Werks van Professor *Genootschap*; 't geen men ook vast stelt; want met afleveren, verwagt men, zo veel te zullen te doen hebben, dat één man het niet af zal kunnen: hierom is het by *eenen Drukker* gedrukt, en by *twee anderen te bekoomen*, waar door de weetgierige Koopers schielyk geryfd kunnen worden, en het Werk wel dra zal uitverkogt zyn. Ook merkte ik, dat de Tytelplaat geene plaat voor een *Octaaf*, maar voor een *Quartein* was, zo dat, het boek gebonden wordende, men een stuk van die breede plaat zal moeten afsnyden, of dezelve toevouwen, dat eene nieuwe mode is: ten zy men liever denke, dat men een *Quarto* Plaat heeft verkozen, om het Werk, zo ras het in *Octavo* is uitverkogt, in *Quarto* te herdrukken, in welk geval men geene nieuwe Plaat nodig heeft.

Alle deeze aanmerkingen kwamen het Gezelschap niet ongegrond voor. doch het speet ons zeer, dat hy het werk zelve niet by zich hadt, en niemand van ons allen kon uitdenken, wie Professor *Genoodschap* was. Wy konden derhalven hem weinig meer daar op antwoorden, dan dat hy, een goed werk, en wel den eersten arbeid van eenen Hoogleeraar wegens het dunne slegte graauwe papier niet moest te rug zenden; want zo de Drukker zwaar en zuiver wit papier gebruikt hadt, hy wel tweemaal zesenzeventig stuivers zou moeten betalen; in welk geval de Papiermakers op de *Veluwe* en *Zaandam* veel meer zouden winnen dan nu, en een goed Boek nog minder Koopers aantreffen. Wy gaven daarenboven hem in overwee-

ging, of met een vogtige Lucht, gelyksoortig aan die van *Zeeland*, of wel een al te dunne inkt, by 't drukken gebruikt, het papier kon hebben doen Vloeien, waar door eene Nieuwe Letter als oud en afgesleeten kon voorkoomen; voorts dat de inwendige waardye des Boeks niets leedt door den slegten druk; en dat men het Boek in waarde behoorde te houden, om dat Professor *Genootschap*, naar zyn zeggen, een zeer *universeel* Man was, en over zo veel verschillende stoffen kon schryven: doch dat wy niet konden begrypen, en het in de daad ook ongehoord was, *zestien naamen* te hebben, en boven elke verhandeling eenen byzonderen te zetten, waarom wy beslooten, dat hy niet wel moest toegezien hebben.

Dit liet hy zeggen zonder verder daar op te antwoorden; doch merkte aan, dat zeer veele Schryvers de Dwaasheid hebben van hunne werken, die ter Drukpers gereed zyn, in handen der Drukkers maar over te geeven, zonder bepaaling te maaken, welke Letter 'er toe gebruikt zal worden, waar door zeide hy, meenigmaal een trotsche *Foliant* te voorschyn kwam, die in het nedrige kleed van een *Duodecimo* een beter sigtuur zou maaken; dat door die agteloosheid veele werken zo zwaar van prys waren geworden, datze geene Koopers konden vinden; dat Professor *Genootschap*, voor 't Algemeen, en niet tot voordeel van zyne Drukkers, of ten gemakke van zyne Letterzetters schryvende, zelf eene Letter, en voor al voor zyn eerste Werk moest uitgezogt hebben; en was zyn Drukker onbekwaam om hem eene goede Letter ter keuze aan te bieden, moest hy hem aangeraaden hebben *Baskerville* in ENGELAND raad te plegen, die verrukkelyker kon drukken dan de *Stephani, Elzeviers*,

Plantyns, Ravestsym, Keurs, Tirions, of zelfs de beroemde Heeren *Foulis* te GLASGOW.

Wy antwoordden hem, dat *Baskerville* dood was: wel laat hem dan, hernam hy, agt geven, hoe in uwe stadt de *Erven Houttuyn*, de *Meyers*, de *Yntema's* en *Tieboel's*, de *Onder de Lindens*, en anderen Drukken: zy geeven onsde schoonste Drukker, die men in het Land ziet, en zal hy met 'er tyd des Professors Werk in *Quarto* herdrukken, raadt hem by den beroemden Lettergieter *Enschede* te HAARLEM te gaan, die hem de uitmuntende *Dessendiaan Romein op Mediaan*, gesneden door den bekenden *Fleischman*, de schoonste Letter, die men met oogen zien kan, zal leveren, en dan zullen wy een tweede Deel, daar mede gedrukt, voor zesendertig stuivers koopen. Als ik wat te zeggen had, dus voer hy voort, zou ik allen Professoren, Doctoren, Theologanten, Wysgeeren, en Maatschappyen van Weetenschappen verbieden, zulke groote Letters te gebruiken, en de Drukkers beduiden, dat zy hun belang niet kennen, als zy tot een boek zo groote Letters neemen, dat het twee gulden moet kosten, daar zy hetzelve, met eene kleinere Letter gedrukt zynde, voor éénen zouden kunnen geeven; want in dit laatste geval, zou het Boek tien koopers vinden, daar men nu met al het aanpryzen geen vyf kan opdoen. Wy vraagden hem daarop, of niet de Drukkers zulke groote Letters koozen, uit vrees dat de Brillen zouden afgezet worden, of dat 'er de *Smousen* eene *Monopolie* van zouden maken, en ze op zo hoogen prys brengen, dat 'er niet meer aan zou te komen zyn. Deeze jokkerny behaagde hem niet te beantwoorden; wy bemerkten zelfs, dat hy 'er wat onvergenoegt over werdt, des wendden wy het over eenen anderen boég,

en zeiden: Myn Heer! gy maakt ons, door uw berigt en welgepaste aanmerkingen zo nieuwsgierig, dat wy wenschten 'er nog nieer lichts van te hebben, om op vasteren grond van de uitvoeringe des werks, en byzonder van den inhoud te kunnen oordeelen: doch hy zeide het zelve Boek zo kort voor zyne reize ontvangen te hebben, dat hy 'er niets meer van konde zeggen; maar dat hy na veertien dagen wederom in onze stad moest komen, wanneer hy ons zou weeten te zeggen, wie Professor *Genootschap* was, welk de inhoud zyns Werks enz. of wel, by zou het Boek zelve mede brengen. Wy bedankten hem voor die vriendelykheid, en betuigden, dat daar meede ons groot vermaak zou geschieden.

Onze Leezers gelieven nu, zo wel als wy, zo lang geduld te hebben, en te wagten, tot dat wy zelve aan dit zo zeldzaam gedrukt Werk kennis krygen, eer wy hem daar van volledíger berigt geeven.

Wy zyn voorneemens, als de Rotterdamsche Heer wederom in ons Gezelschap komt, nader zamen te spreeken, en te bepaalen, van hoe veel belang het voor ons zy, een werk te leezen, dat sierlyk gedrukt is.

Een van ons staat toch in die gedagten, dat, zal onze Ziel, met genoegen, vermaak en gemak, eenige nieuwe denkbeelden door middel van leezen verkrygen, het oog gemakkelyk moet zien, en byzonder dat het behoort zagtjes gestreeld te worden door sierlyke Letters, om dat men anderzins met verdriet leest, en de Ziel als dan geenen tyd wil neemen, noch haaren aandagt met ernst bepalen, zelfs niet by de wetenswaardigste zaaken. Maar eer wy zamen komen, en het verhandelde in onze byeenkomst openbaar maaken, verzoeken wy allen Schryveren geen werk uit hunne handen

te geeven, om buiten hunne kennis met Letters van zes voeten gedrukt te worden; en belooven plegtiglyk aan alle Drukkers, zorg te zullen dragen tegen alle *Monopolie* van brillen, welke somtyds de *Smousen* mogten voorhebben, zo dat men allerwege in *Holland* en *Zeeland* Brillen genoeg zal kunnen krygen, om des noods en als men over de zes kruisjes is, alle Werken, gedrukt met *Dessendiaan Romein op Mediaan*, (naamelyk alleen des avonds, wyl men die op den dag niet zal noodig hebben,) by 't flaauwe licht eener kaarse te kunnen leezen; en daar een van ons een geheel Schip met Engelsch en Italiaansch glas, uit Zee binnen heeft gekreegen; neemt hy aan, te bezorgen, dat 'er nergens gebrek aan Brillen zal gevonden worden, zo dat yder Drukker gerust kan gaan zetten met bovengemelde Letters.

De Heer F.V.H. gelieve de Vertoogen, waar over zyn Ed. schryft te zenden aan de Erven F. HOUTTUYN, de Uitgeevers myner Blaadjes.
DE DENKER.

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thirry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstre*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 378. *Den* 26 Maart 1770.

[*Lessen van een'* Oud Prakticyn *aan* Jonge Advocaaten.]

La sur des tas poudreux de sacs & de pratique
Heurle tous les matins une sibille etique.
On l'appelle chicane, & ce monstre odieux
Jamais pour l'equité n'eut d'oreilles ni d'geux.
- - - -
Sans cesse feuilletant les Loix & la Coutume,
Pour consumer autrui, le Monstre se consume,
Et devorant maisons, palais, chateaux entiers;
Rend pour des monceaux d'or de vains tas de papiers.

BOILEAU.

Heer DENKER!

Schoon ik reeds den ouderdom van zeventig jaaren bereikt heb, en byna vyftig daar van in de *Praktyk* versleten, en dus al vry veel weet van de waereldsche zaaken; moet ik egter nog myne toevlugt tot u neemen in eene zaak, die ik wel wil bekennen niet te kunnen *effectueeren*. Ik zal u maar kortelyk zeggen, waar in dezelve bestaat Een jong Heer, van wien ik Oom ben, die ruim voor drie jaaren (*ni fallor*) als Advocaat van de Academie is gekoomen, heeft eenigen tyd onder my *ge*-

praktiseerd. Zo lang als het Heertje voor my werkte, had ik over hem geene klagen, want hy heeft zynen tyd op de Academie vry wel *geëmploijeerd*; maar nu ik hem na zyn trouwen, in de *praktyk* heb gebragt, en hy wat te doen begint te krygen voor zich zelven, is 'er geen regt meer mede te schieten. De D... Jonge wil altyd beter weeten dan ik, spreekt my geduurig op eene *inpertinente* wyze tegen, en zal zich voor altoos ongelukkig maaken. Ik heb hem reeds eenige reizen onder handen genoomen; doch 't is even eens als of ik boter tegen de galg kletste; daar is maar niet aan te doen. Wanneer ik aan het *Podagra laboreer*, heeft hy my nu en dan wel eens eenige uwer vrolyke Vertoogen voorgeleezen; want.ik houde als dan gantsch niet van het *serieuse*, en ik heb toen kunnen merken, dat hy nog al de ooren aan dezelven leent; weshalven ik best gedagt heb my aan u te *adresseeren*, ten einde gy eens een Vertoogje zoudt schryven, om dien koppigen Jongen tot zynen pligt te brengen. De eerste zaak, welke ik hem overgaf om voor zyn eige *privé* te bedienen, behelsde eene *questie* van erfscheiding, die nog maar even twee jaaren hadt geduurd, wyl ik slegts drie *exciepten* had kunnen *proponeren*, waar van ik 'er eene met *compensatie* had gewonnen, en de derde was nog niet *gêdecideerd*. Nu *autem*, eer ik hem de zaak overgaf, toonde ik *luce meridiana clarius* aan, dat 'er ten minsten nog twee *exceptien* met *succes* konden *geproponeerd* worden, eer de zaak ten *principaale* behoefde te komen. Nu denkje zekerlyk, Myn Heer! dat Neefje den raad van Oom opvolgde; *sed nibil horum*. Naauwlyks was de *exceptie*, nog *litispendend* zynde by de overgaaf der zaak, *gedecideerd*, of met een antwoordde hy ten *principaale*, en maakte dus, dat in die zaak reeds vier weeken daar na wierdt *gepresenteerd*. Ik meende razende van spyt te worden, wanneer hy my zulks met een lagchend wezen, zeer verheugd schynende, kwam boodschappen, waarom ik hem wakker over den hekel haalde, en deedt begrypen, wat dol stuk hy begaan hadt, en dat 'er ten minsten honderd ducaaten meer in die zaak

waren te verdienen geweest, zo hy dezelve als een braaf en kundig Advocaat hadt behandeld; doch ik kon niet zien, dat myne *argumentatien* veel op den jongen Heer vermogten. Kort daar na werdt hy, door *recommandatie* van eenen myner goede vrienden, als Advocaat gebruikt van iemand, die schoon wat veêren hadt te missen, en grootelyks in naam en faam was *geloedeerd* en geinjurieerd. De *geinjurieerde* was zeer verbitterd, en wilde den geenen die hem hadt *geinjurieerd*, en op een sober Amptje met Vrouw en vyf Kinderen moest bestaan, het koste wat het wilde, *ruineeren*. De eerste hadt groot gelyk, en was zeer *gefundeerd* in zyne *Actie*, want hy konde met twee getuigen *ad sufficientiam juris* bewyzen, (*ubi enim numerus testium non adjicitur, etiam duo sufficiunt*) dat zyne *partye* in zyne tegenwoordigheid zou gezegd hebben: *dat de Brandewyn, welken de* geinjurieerde *verkogt, slapper was dan by anderen, waarom hy geloofde, dat die met water vermengd ware*. Schoon nu deze zaak aan mynen Neef eene geheele wintertering hadt kunnen opbrengen, indien hy den *geinjurieerden* maar hadt aangezet om zyn regt te vervolgen; heeft hy zich daar van wederom verstooken. Ruim een dag of agt geleden, komt hy tegen den avond by my, wanneer ik hem, na de gewoone *complimenten* over en weêr, vraagde, of de zaak al ten rolle was gebragt? doch het antwoord was: ‘neen Oom! want ik kom daar zo even van... en heb de zaak uit de waereld geholpen. Ik heb *R*... doen begrypen, dat 'er van *B*... niet te haalen was, al won hy de zaak met de kosten; dat hy hem wel konde *ruineeren*, maar dat het niet kristelyk zoude zyn, een gansch huishouden tot den bedelzak te brengen; dat wy dagelyks biddende om vergiffenis van zonden, gelyk wy vergeeven, zulks ook met de daad moesten toonen; dat daarenboven door het zeggen van *B*... deszelfs eer niet werd beledigd; dat die dikwerf dronken zynde, zo veel babbelde, dat niemand op zyn zeggen agt sloeg; en dat ik hem wel wilde verzekeren, dat hy daarom geen sles jenever minder zou

verkoopen.' Wat dunkt u, Heer Denker! van zo een *raisonnement*? voor myn *part* wil ik wel bekennen, dat ik myne gramschap niet langer kon weêrhouden, zo dat ik hem op eene gevoelige wyze zeide: 'Je bent een gek! je weet niet, wat je doet, en je zult je vrouw met je kinderen, zo zy die krygt, nog tot den bedelzak brengen!' maar Neefje wilde geene reden verstaan, en *repliceerde* met een deftig wezen: 'Oom! ik ben hier niet gekoomen, om op zo eene wyze behandeld te worden: ik heb gelds genoeg om op eene eerlyke wyze te leeven, en vind veel meer genoegen een *proces* in deszelfs geboorte te smooren, dan by het uiteinde daar van eenige honderd guldens te winnen. Het is de pligt van een braaf en eerlyk Advocaat onder twistende vrede te maaken, of zo zulks niet kan geschieden, de zaak, zo spoedig als mogelyk is, en op de minst kostbaarste wyze ten einde te brengen.' Dit gezegd hebbende ging Neef het huis uit, en ik heb hem na dien tyd over de zaak niet gesproken, om dat hy naar geene reden of raad wil hooren. Dewyl hy echter myn *Cousin* en Zusters Zoon is, wilde ik hem gaarne op den regten weg helpen; ten welken einde ik uwe hulp verzoek. Het is immers gemakkelyk te bewyzen, dat een Advocaat, zo wel als andere Menschen, verpligt is om voor zyn huishouden te zorgen, en dat alle die fraaje *argumenten* van myn Neef, uit loutere bygeloovige begrippen hunnen bygeloovigen oorsprong neemen? waarom zoude toch een Advocaat verpligt zyn deszelfs *Client* tot een *Accoord* te moeten raaden? hy wordt alleen maar *geconsuleerd* of zyn *Client* gelyk of ongelyk heeft en daar op behoeft hy maar te antwoorden: by voorbeeld iemand, die van eenen goeden Vriend honderd guldens *bona fide* heeft geleend, en belooft dezelve op zyn woord te zullen *restitueren*, zonder dat daar van een handschrift is, vraagt my, of hy volgens Regten verpligt is die te *restitueren*? zo kan ik gerust antwoorden, neen; dewyl daar van geen bewys is, en dan kan ik dien Man met een onbekommerd geweeten

defenderen. Men kan immers met Wetten en Autheurs altyd genoeg bewyzen, dat eene zaak, waar over men *geconsuleerd* wordt, goed is, en dezelve dus altyd *defenderen*? waar toe dient anders het *Corpus Juris*? en was dit zo niet, dan zouden de Advocaaten van vyf en-twintig Luiden, die by hen koomen om bediend te worden, 'er ten minsten vyftien te rug moeten zenden: alleen moeten de *Processen* afgeraaden worden aan Luiden, welke geen geld hebbende om te *procederen*, zich zelven daar door zouden *ruineren*. Wat behoefde myn Neef dien man, welke *geinjurieerd* was, te raaden om de zaak te laaten vaaren? dit was immers zyn pligt niet! hy moest in tegendeel, als een braaf Advocaat, dien man eene *eclatante satisfactie* hebben verschaft: hy moest zo lang hebben *geprocedeerd*, tot dat de *partye gecondemneerd* was geworden om de *injurie honorabel* en *profitabel* te beteren, al hadt het den *geinjurieerden* 1000 guldens gekost, want die konde hy wel betaalen; daar hy nu *e contrario* den naam behoudt, dat hy water onder den brandewyn doet, en daar doop een *totaal* verval in zyne neering *risqueert*. Ik luisterde in myne jonge jaaren beter naar raad, want het eerste *Proces*, dat ik in handen kreeg, was over eene Duif, welke op eens anders til gevloogen was: de eigenaar *reclameerde* de Duif, doch, dewyl de ander 'er veel zin in hadt, weigerde hy zulks, en kwam by my ten *advise*: ik raade hem die niet wederorn te geven, of de *proetense* eigenaar moest bewyzen dat het de zyne was; *enfin* het werdt een *formeel Proces*, en na dat het zelve vier jaaren geduurd hadt, in welken tusschentyd de Duif al lang dood was, werdt den Eisscher zynen eisch ontzegd met *compensatie* van kosten op *fundament* van den regel in rechten, *actore non probante reus absolvitur*; want de Eischer kon niet meer dan twee getuigen brengen, namelyk deszelfs Broeder en Dienstmaagd, die in regten kunnen *gereprocheerd* worden, *testes enim idonei non sunt quibus imperari potest:* zo dat de *sustenue* van mynen *Client* werdt *gejustificeerd:* het koste hem wel 1200 guldens, doch hy werdt in zyn regt *gemaintineerd*, schoon hy 'er zich al-

tyd over heeft beklaagd. Ik zoude ook (des noods en wanneer zulks *gereqiureerd* wordt) gemakkelyk kunnen bewyzen, dat een Advocaat alle *exceptien*, welke met mogelykheid kunnen worden *geproponeerd*, voor zynen *Client* moet *allegeren*, om dat de exceptien *jure civili Romano* tot *defensie* voor de gedaagdens zyn *geintroduceerd:* doch ik twyffel niet, of gy zult dit alles wel met goede en *jufficante* bewyzen en *argumenten correboreren*, wanneer gy mynen Neef van deszelfs *erreur* door een Vertoogje zult willen *convinceren*. Ik geef u deeze zaak met zo veel te meer *fiducie* in handen, en laat dezelve aan u *geëclairciseerd* oordeel over, dewyl ik geloof, dat gy een *Confrêre* van my zyt, en de algemeene manier van *praktiseeren* zo wel als ik volge; want anders zoudt gy daar tegen wel eens een Vertoog geschreven hebben, 't welk myn Neef tot *justificatie* van deszelfs *sustenue* my zulks wel zou hebben voorgeleezen. Sedert eenigen tyd heeft myn Neef zyne wyze van *studeren* ook al op een andere leest geschoeid; want in plaats van *Cujacius, Bartolus, Donellus, Faber, Fachinoeus* het *Corpus Juris Glossatum*, en andere diergelyke Boeken, welke de *allerintriccatste questien* van het *Jus civile Romanum expliceren*, te gebruiken, leest hy het *Jus belli et pacis* van eenen *Grotius* (zeker een ander als die de inleiding tot de Hollandsche Rechtsgeleerdheid heeft geschreeven, want die hieldt zich met zulke *bagatellen* niet op) *Pufendorf, Bielfeld*, en zeer veele nieuwe Fransche schryvers over de Rechten: maar gy kunt ligt begrypen, Heer Denker! dat de Fransche schryvers niet veel goeds behelzen: ik kan dat wel zien, schoon ik juist geen Fransch verstaa, want wanneer ik die eens doorbladerde, vond ik somtyds wel drie *pagina's* zonder *citatie* van een eenigen Autheur, en vindt men 'er nog al eens eenen, dan zyn het geheel onbekende Naamen. Vraag ik nu mynen Neef, waarom hy die Schryvers meer leest dan anderen, daar een schat van 't puik der Regtsgeleerden in te vinden is? dan is het antwoord, om dat die Schryvers met redenen bewyzen, 't geen de Ouden met *citatien* tragten te doen; dat al 't geen

die Schryvers zeggen, op wetten en goede oude Schryvers steunt, schoon die niet telkens worden *geciteerd*; en dat die wyze van schryven beter aan een geschakeld is, en de bewyzen gemakkelyker te begrypen. En bleef het alleen by het *studeren* in die boeken, dan mogt het nog gaan, maar ik heb onlangs eene *deductie* van hem gezien, waar in geen twintig Wetten noch tien Autheurs waren *geallegeerd;* daar in tegendeel de minste *Deductie*, die ik opstel, met 200 Wetten en 50 Autheurs is gestaafd. De eenigste reden, die hy hier van geeft, is ‘om dat men den Regter met redeneringen, maar met geene *authoriteiten* van Schryvers moet overtuigen’ maar de arme hals weet niet, dat het *Corpus Juris* zelfs zegt: *Quod erubescendum sit Icto sine lege Loqui:* Daarenboven is hy zo koppig, dat hy veele oude en cierlyke *practykwoorden* verwerpt, en daar voor platte Nederduitschen gebruikt, zo dat zyne Schriftuuren beter voor eenen boeren regtbank dan voor Regters van eene voornaame Stad zyn. Gelyk nu myn Neef eene nieuwe *Praktyk* naar zyn eige *caprice* wil invoeren, zo geloof ik ook, dat hy omtrent de *Religie* denkt. Hy houdt zeer veel gezelschap met eenen Domine en eenen Officier, welken hy zegt Lieden van *studie* en *lecture* te zyn, en eene eerlyke wyze van denken te bezitten; doch wanneer ik laatst by mynen Neef kwam, zaten zy met hun driën by malkanderen, en hadden een Boek van eenen *Voltaire* onder handen, welken ik hoore, dat een Fransche Ketter is; zo dat ik haast zou denken, dat zyde gevoelens van dien Man volgen, want wat zou toch anders een Predikant, Advokaat en Officier by elkanderen doen?

Hoopende dat gy mynen Neef wel van den doolweg zult willen helpen, blyve ik na minzaame dienst *offerte* met *affectie*,

UEd. Onderdanige Dienaar.

JUSTINIANUS VULTURIUS.

P.S.

P.S. Op 't oogenblik wordt my gezegd, dat myn Neef zich by den Magistraat heeft aangeboden, om eenen Man te bedienen, die geen duit in de waereld heeft en geenen Advocaat kan krygen, om dat hy zich tegen iemand van de voornaamsten der Stad wil verzetten, welke hem een stukje Erf heeft ontnoomen, waarop hy een huisje hadt gezet, en 't welk hy zegt wel voor 20 jaren van zynen Vader geërft te hebben. Myn Neef zal daar door met dien Heer, welke hem anders dienst zou doen, *brouilleren* en zyn fortuin verloopen: en daarenboven moet die man *pro Deo* bediend worden. Raad het toch mynen Neef af: die Heer zou immers dit Erf niet naar zich nemen, als het hem niet toekwam?

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thirry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 379. *Den* 2 April 1770.

[T.L. *Onderzoekt waarom zo veele volkeren nog van de kennis des Euangeliums versteeken zyn*.]

> *Gaat heenen in de* geheele waereld, *predikt het Evangelium* allen *Creatuuren*.

JEZUS KRISTUS

MYN HEER!

Voor eenigen tyd hoorde ik een' uitmuntend Leeraar op den kansel uitvoerig redeneeren over den geest van zachtmoedigheid en liefde, die onzen Kristelyken Godsdienst op de verrukkendste wyze bezielt, en, zelfs ten aanzien van dit leven, ons waar geluk beter dan eenige menschelyke instelling bevordert. De lieflykheid van het tafereel, 't welk hy met eene eenvoudige en niet min verhevene welspreekendheid voorstelde, bleef naderhand zo lang voor myne verbeelding, dat ze my eindelyk bragt tot verscheidene bespiegelingen, welke dit levendig vermaak allengs verdoofden, tot dat het in eene zachte droefgeestigheid verkeerde. 't Was my niet mogelyk dien veranderlyken luim te verzetten; 't zy door zwakheid van geest, die ons gemeenlyk geen langduurig genot van een zuiver genoegen vergunt, 't zy door dien ook het onderwerp, van een' anderen kant beschouwd zynde, maar al te billyke redenen hier toe verschaft heb-

be. Ik overwoog de ongelyke vorderingen van het Kristelyk Geloof op den Aardbodem; ik betreurde het grootste deel des menschelyken geslachts, tot nog van deszelfs zegenryke ondersteuning versteeken, en dat onschatbaar geluk, helaas! voor hun, dien het te beurt gevallen is, nog dikwils in zyne bron vergiftigd door ontelbaare misbruiken en verdeeldheden. Gelyk my dit ontroerde, zo scheen het my ook in den eersten opslag onbegrypelyk hoe een Godsdienst, die niet alleen volmaakt redelyk is, maar ook alles bezit wat de tederste neigingen van een wel gesteld gemoed bekooren mag, in drie Waereldsdeelen schier overal zonder vrucht hebbe kunnen gepredikt worden. Dit stuk verdiende, myns oordeels, wel een naauwkeurig onderzoek, al zou het slechts nuttig zyn om ons te beveiligen voor alle schynredenen, die de achtbaarheid van het Euangelie ten doel stellen aan den roekelooze lasterzucht van deszelfs vyanden.

Lang, zeer lang, heb ik getwyffeld, Heer DENKER! of ik U myne weinige bedenkingen op dit gewigtig onderwerp zou durven voordraagen: doch de welgegronde hoop, dat Gy, met Uwe gewoone beleefdheid, myne misslagen zoudt verschoonen of verbeteren, ja misschien daar uit aanleiding tot nieuwe denkbeelden neemen, heeft my ten laatste doen besluiten. Met zo weinig eigenliefde als my mogelyk is, stel ik het aan Uw oordeel, of deeze brief onder Uwe vertoogen eene plaats verdiene, schoon my zulks ter liefde van de stoffe, ik beken het, geene geringe voldoening zou verschaffen.

De onbepaalde alleenheersching der Oostersche Vorsten, buiten tegenspraak ongunstig voor het Kristendom, en de Veelwyvery, met het zelve volstrekt onbestaanbaar, vereenigen zich op het naauwste tegen deszelfs gewenschte voortplanting. Konde men, gelyk voornaame Schryvers beweeren, deeze geduchte hinderpaalen in den uitgestrektsten zin toeschryven aan het lichaamelyk gestel der Inwooneren, aan de hoedaanigheden van hun Voedzel, aan de Natunr van hunnen Grond en den invloed van het Klimaat, zy zouden, met hunne oorzaaken, onverwinlyk en eeuwigduurende moeten zyn. Doch ik verbeeld my dat men dit gevoelen niet verder

moet in aanmerking neemen, dan noodig is om reden te geeven van het gebeurde, zonder te bepaalen wat vervolgens kan of zal gebeuren. Ook twyffel ik zeer sterk of deeze twee beletzelen wel genoegzaam zouden geweest zyn om het licht der Waarheid te verduiteen, zonder den zamenloop van veele andere, welke, myns oordeels, te vinden zyn in de ruwheid en onkunde der voorige eeuwen, en diergelyke toevallige omstandigheden, waar van ik vervolgens zal spreeken. Wy behoeven geene reden te geeven, waarom het der Voorzienigheid behaagd hebbe deeze omstandigheden toe te laaten. Wy kunnen onze gedachten zo hoog niet verheffen. Maar het menschlievend oogmerk der Goddelyke Openbaaringe verbiedt ons te denken dat 'er onweêrstaanbaare en onveranderlyke hinderpaalen kunnen overblyven, om het zelve in eenig deel voor altoos te verydelen. Men kan de onuitspreekelyke voorrechten van een' Kristen niet op hunne waarde schatten, zonder te wenschen dat God zyn Genadeverbond geschikt hebbe om eens het gansche menschdom te zegenen. En om dat de menschlievendheid van het Opperwezen in het oneindige boven de onze verheven is, zou men byna gerechtigd zyn om uit de vuurigheid van onze wenschen tot de zekerheid van derzelver vervulling, in dit geval, te besluiten. Doch de H. Schriftuur verklaart zich hier omtrent ook zo duidelyk op veele plaatsen, dat wy naar geen ander bewys behoeven om te zien.

Onder de voornaamste omstandigheden, welke door eenen toevalligen zamenloop de gemelde beletzelen ten nadeele van de Kristelyke Kerk bekrachtigd hebben, tel ik het bedrog van Mahomet, den verbaazenden voorspoed der Turksche wapenen, de ongeregeldheden en eindelyk den ganschen ondergang van het Grieksche Keizerryk. De valsche Profeet heeft, zonder eenige schaamte, van den waaren Godsdienst veele zaaken ontleend, zonder welke zyne behendigste listen magteloos zouden geweest zyn. Dit loos gedrag strekt van zelfs ten bewyze van het onvermogen zyner andere kunst-greepen; en uit de gereedheid waar mede zyne verdichtzelen door dit middel aangenomen zyn, bespeurt men

klaar welk eene uitwerking de Waarheid zou gehad hebben, waare de gelegenheid voor haar slechts gunstig geweest om zich te vertoonen. 't Was weinig dat zyne Wet aan eenige heerschende gebreken den teugel vierde: niemand kon 'er iets by winnen, dewyl een ieder slechts de geringe vryheden behield, die men hem te vooren niet betwistte. Maar de voortreflykheid eener Openbaaringe, hoe zeer verbasterd van haaren oorsprong, deed zich terstond gevoelen. Dit was oorzaak dat zelfs eenige vervalschte trekken der Waarheid zo veele duizenden overtuigden; en wie kan gelooven dat deeze Waarheid, indien zy haare hemelsche zuiverheid had mogen behouden, minder gelukkig, minder bekoorende zou geweest zyn? Hadden de Europische Vorsten nog lang naderhand, ten tyde van de Kruistogten, den naderenden val van het Oostersch Keizerryk voorzien, en, om dat ongeluk te verhoeden, hunne Magten behoorlyk vereenigd, in plaats van nuttelooze voordeelen in Palestina te bejaagen, nimmer zou Konstantinopel het rampzalig broeinest van bygeloof en dwaaling geworden zyn. De Kristelyke Godsdienst had zich van daar door Azie mogen verspreiden, om eindelyk over alle zwaarigheden te triomfeeren. Zy, die zonder eenig voordeel in Mahomet geloofd hadden, zouden geenszins de oogen geslooten hebben voor zo veele onwaardeerbaare voordeelen als de Leer van Jezus Kristus behelst. En wat toch moest hun eene verandering kosten, die hunne slaaverny in vryheid deed verkeeren, en voor de wellustige gemeenschap van veele vrouwen eene tedere huwlyksliefde in de plaats stelde? Geen Klimaat kan de menschen in het algemeen zo verre doen ontaarden, dat zy ongevoelig worden voor hun wezenlyk geluk. Maar de vooroordeelen doen het zomtyds, en deeze hebben, gelyk de Tiranny, een onbepaald, maar wisselvallig gebied.

Smartelyker is het, dat ook uit dit ons beschaafder Waereldsdeel het gedrag van veele Kristenen geen minder nadeel heeft toegebragt aan de voortplanting van hun Geloof, dan aan de rust van hun Geweeten. Geestely-

ken en Leeken hebben hier duizendmaal door hunne daaden de belydenis van hunnen mond verloochend. Men heeft met vuur en staal de liefde des Heilands verkondigd. De Heerschzucht heeft geene wreedheden onbeproefd gelaaten, en door onverzaadelyke eigenbaat zyn doorgaans de beste poogingen te leur gesteld. Naauwlyks hadt men in Goa de grondvesten van Kristus Kerk gelegd, of de Inquisitie kwam uit Portugal om ze in te wyden met schuldeloos bloed. Wat heeft Mexiko, en het aanzienlykste deel der Nieuwe Waereld, niet geleeden van de dolle woede der Spanjaarden? Een gevoelig hart siddert op de enkele verbeelding van zo veele gruwelen: 't zy genoeg dat wy dezelve slechts in 't voorbygaan aanroeren, op dat men zie hoe in die Gewesten de traage voortgang van het Woord der Genade te wyten zy aan den heilloozen yver der dwingelanden, die het daar gepredikt hebben.

Echter heb ik ten deezen opzigte menigmaal met verwondering het oog geslagen op de Jezuiten. Mogelyk hebben zy onder allen 't meeste kwaad gedaan, maar het onderscheid is, dat men in hunne verwoestingen altoos een oogmerk vindt om op de Puinhoopen te bouwen. Laaten wy hun recht doen. Dat Genootschap zo schadelyk voor de rust van Europa, zo gevaarlyk voor den Paus terwyl het den H. Stoel ondersteunde, zo Staatkundig tot zyn eigen verderf, heeft niettemin groote Mannen voortgebragt, welker heilzaame onderneemingen onze aanmerking overwaardig zyn. 't Schynt dat uit de strengheid van hunne orde eene regelmaatigheid van gedachten gevloeid is, die, gevoegd by de meerderheid van kundigheden, waardoor deeze Vaders buiten tegenspraak uitmuntten, hen in staat gesteld heeft om de allerruwste Natien te beschaaven. Zy hebben in Paraguai Kunsten en Weetenschappen aangekweekt, misbruiken verbeterd, goede Wetten ingesteld, en, zo verre als de Roomsche Kerk zulks toelaat, redelyke Kristenen gevormd, Schoon de ontbinding van dat rusteloos lichaam eene gelukkige gebeurtenis moet genoemd worden, 't is echter billyk dat men de verdiensten van sommigen zyner leden zonder vooroordeel waardeere.

Een uitmuntend Werk, 't welk onlangs in onze Moedertaal uit het Fransch is overgebragt, onder den Titel van *Berichten over Azie, Afrika en Amerika*, heeft my bovenal in deeze gedachten versterkt. 't Is eene heerlyke verzameling van oorspronglyke Brieven, waarin de bekwaamste Zendelingen niet slechts verslag doen van hunne verrichtingen, maar te gelyk van Landen en Volken eene oordeelkundige en schilderachtige beschryving geeven. Hier vindt men overal eene welberedeneerde aaneenschakeling van de voortreflykste kundigheden, die in zulk een onderwerp immer vallen, met eene keurigheid die de belangen van het onderwerp evenaart, niet het minste Kenmerk van dien geweldigen geèst, die op gewetensdwang en vervolging doelt. Aardsrykskunde, Natuurlyke Historie, Zedelyke Wysbegeerte, alles draagt 'er den stempel van eene ervarenheid, die de grootste Wetgeevers onsterflyk zou maaken. 't Kan niemand verwonderen dat ik deeze *Berichten* zo hoog verheffe, wanneer hy weet dat ze met veel zorgvuldigheid en smaak getrokken zyn uit een wydloopiger Werk, waarmede de groote Montesquieu, in zyn nooitvolpreezen Boek *over de Wetten*, (*l'Esprit des Loix*,) bykans op alle bladzyden raadpleegt. Geesten van zulk eenen rang toonen zich doorgaans vervreemd van alle geweld. Ook blykt het uit de gemelde Berichten dat het zachtzinnig beleid van deeze Vaders meer heeft uitgewerkt dan de zeeghaftigste wapenen, dewyl zelfs de Keizer van Ethiopië, in 't midden zyner Mahometaansche Nabuuren, zich verwaardigde het oor aan hunne lessen te leenen. Maar niets bewyst beter de gemaatigdheid van hunne beginzelen, dan de beschryving der deerniswaardige lotgevallen van het Eiland St. Domingo, welke men in het derde Deel ontmoet. De Spanjaarden hadden dit Eiland ten naasten by ontvolkt, en krakkeelden nog aan het Hof van Keizer Karel den Vyfden, over de vryheid der overgebleevene elendigen. Een edelmoedige Dominikaan, Las Casas, bepleit hunne zaak openlyk tegen den wreedaardigen Bisschop van Dan in. Beider redevoeringen worden wederzyds met de krachtigste welspreekendheid in een Zielroerend kontrast gesteld, en de braave Jezuit

Margat, aan wien men dit onvergelykelyk gedenkstuk te danken heeft, toont op het klaarste dat hy met het uiterste afgryzen des Bisschops geweldige maatregelen verfoeit. Ik zal op veele andere byzonderheden, waarin ons hait geen minder deel moet neemen, dan de weetgierige geest, niet stilstaan, dewyl de Nederduitsche Leezer thans ook gelegenheid heeft om ze in het Werk zelf na te spooren. Om den draad van het voorgaande te hervatten, zal ik alleenlyk aanmerken, dat deeze *Berichten* overvloedig de mogelykheid bewyzen, om den Kristelyken Godsdienst in de beide Indiën van tyd tot tyd voort te planten, indien maar geene verkeerde grondregelen en strydige belangen dien lofwaardigen arbeid te jammerlyk dwarschboomden.

Wat moeten wy vervolgens denken van veele Protestantsche Volkplantingen, van den Slaavenhandel, van de haatelyke Geschillen, die het Kristendom verdeelen en onteeren? Ik hoop niemand door onaangenaame waarheden te kwetzen. In het algemeen mogen wy zeggen dat onze Kristenen hunnen Godsdienst yverig genoeg beminnen, maar dikwils hunnen yver kwaalyk plaatsen. Men scherpt zyne zinnen op verborgenheden, men steunt op gezag by mangel van reden, men twist over de Zaligheid der Heidenen, zonder eenen stap te doen tot hunne behoudenis: men verwydert elkanderen van den weg ten Hemel, dien men eenpaarig moest zoeken. Hoogmoed en Staatzucht vermommen zich om het kunstigste, terwyl de Waarheid, die eenvoudig is, door eenen noodeloozen omslag van geschilstukken onophoudelyk belemmerd wordt. Hoe! is dan de zachtmoedigheid niet meer het Kenmerk der Kristelyke Gemeenten? behoort de Nederigheid niet meer onder onze duurste verpligtingen? en is de Liefde verachtelyk geworden? Helaas! deeze Deugden zyn al vroeg ter zyden gesteld; en ik schroom hier te zeggen, 't geen ik niet verzwygen kan, dat naamelyk de traage voortgang van het Kristendom in de eerste plaats aan dat verval kan worden toegeschreeven. Ongelukkig lot! een Godsdienst, die alle mogelyke voorrechten bezit, heeft niet zelden belyders gevonden, welker ontydige drift van dat allerdierbaarst geschenk een doodelyk misbruik wist te maaken.

Ondertusschen zyn 'er ook altoos en overal braave Mannen geweest, die de betrachting van deugd en goede zeden, of als den grondslag, of, ten minsten als een noodzaakelyk vereischte van allen redelyken Godsdienst gehandhaafd hebben. Welk eene Gezindheid iemand aankleeve, deeze laatste stelling moet hy onbetwistbaar goed keuren. Derhalven wenschte ik dat men eensgezind van alle zyden te samenspande, om langs dien zekeren wer het Kristendom vooreerst te verbeteren, en vervolgens, waare 't mogelyk, uit te breiden. Troostelyk is het dat men in ons lieve Vaderland geen gering getal van edelmoedige Leisdmannen vindt, om den welmeenenden voor te lichten. Vergun my te zeggen, Heer DENKER! dat Gy onder hen eene aanzienlyke plaats bekleedt, en dat ik U nog lang op deeze wyze hoop te zien volharden. Men moedige, op Uw voorbeeld, eenen iegelyk aan om het zyne toe te brengen ten algemeenen nutte. Niemand is zo gering van staat, of hy kan iets doen door een onbesprooken en voorbeeldelyk gedrag. Wie weet ook hoe de Voorzienigheid eerlang deeze poogingen zal begunstigen? Wie weet hoedanige vorderingen de gezonde Reden te verwachten hebbe van den kwynenden staat, waarin het Pausselyk gezag van tyd tot tyd vervalt? wat den Mahometaanen in den tegenwoordigen Oorlog beschooren zy, van eene Vorstin, die *Belizarius* leest en herleest...? Doch laaten wy ons bepaalen tot beschouwingen, die onze verpligting betreffen, en de uitkomst van groote zaaken aan de Alwyze Voorzienigheid beveelen.

Ik ben met verschuldigde hoogachting,

UE. D.W. Dienaar.

T.L.

De Denker.

N°. 380. *Den* 9 April 1770.

[J.L. Plan *aan den* Denker, *hoe hy best eene genoegzaame* verscheidenheid *in zyn* Werk *zal brengen*.]

Mirandum quod foret omnibus.

HORATIUS.

HEER DENKER!

Hy moest wel dwaas, en, by uitstek, ongeloovig weezen, die, tegen uwe veelvuldige betuigingen en de spreekende Ondervinding, aan, dagt dat U stoffe, tot het gaande houden van uw weeklyks Papier, zou ontbreeken, en in zulk een geval, U nieuwe Ontwerpen voorstelde.

Ik ben, zo zeer als gy zelf kunt weezen, verzekerd, dat het zeer wel mogelyk is de DENKER nog eenige Deelen te doen grooter worden. Het kan U egter niet onverschillig; ja, het moet U aangenaam weezen, eenen Voorslag te hooren, welks volvoeren zou strekken, om eene aanmerkelyke Verscheidenheid, dat ontbeerelyk vereischte in een Schrift van dien aart als de DENKER, in uw werk te brengen. Dit heeft my bemoedigd om U de volgende bedenkingen toe te zenden, in hoope dat ze gunstig van U zullen ontvangen, en geplaatst worden, ten einde Gy het gevoelen van het Open baar kunt verneemen, of zulks ook eenigen invloed mogt hebben op uw besluit. - Billyk leent een Schryver, wiens oogmerk strekt om het Gemeen dienst te doen, het oor eenigzints aan de betuiging van deszelfs Begeerte op de verklaaring van Afkeer.

Het ontbreekt, gelykieder te over bekend is, in

ons Land niet aan Keurmeesters van Boeken, die, by een korte opgaave van de Hoofdzaaken, daar in begreepen, en het mede deelen van deezen en geenen brok, ook hun Oordeel vrymoedig uiten, en den Schryver pryzen of laaken. Ik wil hun arbeid, niet als nutloos of schadelyk doemen; de Schryver van de *Voorafspraak* voor de Nieuwe *Vaderlandsche Letteroeffeningen*, aan 't hoofd des Derden Deels geplaatst, verdeedigt zich kloek tegen verscheidene Zwaarigheden geoppert tegen het Uitgeeven van diergelyke oordeelkundige en vrymoedige Gedagten: of de hedendaagsche Schryvers en Boekverkoopers, wier naam *Legio* is, hiersmaak in gevonden hebben, en Amen zeggen, zal geene stoffe van twyffel opleveren.

Doch wat heb ik met andere handelingen te maaken. - Myn oogmerk in het schryven van deezen, is om U een ander Plan onder 't oog te brengen, dan my voorstaat dat immer ontworpen, veel min uitgevoerd is. Een Plan! myn Heer, 't geen my, in nederigheid, voorkomt, zeer heerlyk en U ten hoogsten voordeelig te zullen weezen, als onmiddelyk strekkende om U agting by te zetten en de goede genegenheid van allen op uwe zyde te trekken, het reeds groote getal uwer Leezeren nog te doen toeneemen, en ook den haat van zommigen, welken Gy U wel eens op den hals gelaaden hebt, te koelen, hen tot uwe Vrienden en begunstigers te maaken.

Groote beloften, gunstige vooruitzichten, denkt Gy, Myn Heer! en verlangt reeds het Ontwerp te beschouwen. Ik zal het U niet langer onthouden. - Ziet hier myn Plan.

I. *In elke Maand moet één uwer Vertoogen, een Letterkundig vertoog weezen: Inhoudende de Nieuwe Boeken in ons Vaderland de voorgaande Maand of ten minsten nieuwlings, uitgegeeven*.

Tegen deze eerste Opzet zweeven U mogelyk eene menigte van Tegenwerpingen voor den geest, en gy staat in beraad om mynen Brief weg te werpen, zulk een Voorslag beantwoordt, uws bedunkens, geheel niet aan die groote beloften. - Maar zagt, Heer DENKER! verwaardigt myn Op stel ten einde toe te leezen. Ik beken uw toorn is regtmatig als ik niet meer en niets beters te zeggen had. Het tweede voorstel zal U misschien nog vreemder toeschynen, doch reeds strekken om U een gunstiger begrip van myn Plan te doen vormen.

II. *In deeze Letterkundige Vertoogen moet geen Werk gelaakt worden*.

Gy sta at eenigzints versteld op deezen Voorslag. - Een Schryver, die, by herhaalde gelegenheden betuigd, en, door zyn gansche Werk heen, tot nog, betoond heeft, de Waarheid en de Deugd voor te staan en haare belangen te handhaaven, zal geen der Uitkomende Werken laaken, hoe zeer zy ook mogen aanloopen tegen het gezond Verstand, den Godsdienst en Goede Zeeden! - Ik staa toe het luidt vreemd, het schynt te genstrydig; doch een weinig geduld, een weinig aandagt. Het niet laaken zal geenzins kwaade Waarheid en Deugd hinderende gevolgen hebben. Niemand minder dan de Ondervinding zal hier voor my spreeken. Wordt in andere Letterkundige Tydschriften, een Boek als, volstrekt zot, of geheel ondeugend, als strydende tegen den Godsdienst en Goede Zeeden, uitgemonsterd, het vindt 'er niet min Leezers om, de winkel van den Drukker wordt asgeloopen, elk is even nieuwsgierig om het te zien en te leezen, en 'er dus van mede te kunnen praaten. Ik behoef geene voorbeelden hier van op te noemen; maar voeg 'er alleen by, dat naar maate van de sterkte der afkeuring, ook de trek en graagte, in den eersten tyd, geëevenreedigt is. Een

Boek dat de Hooge Overheid, als ten hoogtsen schadelyk verbooden heeft, en ter sluik, by gratie, aan een goeden kennis verkogt wordt, heeft niet zelden een vertier, boven veele anderen die met de gunstigste Approbatie in 't licht komen. - Ik behoef dit niet verder uit te haalen, en houd my verzekerd, dat gy tegen het niet laaken der Uitkomende Boeken, na alles wel gewikt en gewogen te hebben, geene reden van eenig belang zult inbrengen. Weshalven ik kan voortgaan om U myn Plan verder te ontvouwen, waar van de

IIIde Regel is. *In deeze Letterkundige Vertoogen moeten alle Werken eenigen lof verkrygen*.

't Is noodeloos hier, in 't breede, aan te merken, dat deeze Regel onmiddelyk met den voorgaanden verknogt, ja 'er volkomen onafscheidelyk van is. Wie niet Laakt moet Pryzen. Dit spreekt van zelve. Dat tusschen beide hangen, zo dat de Leezer niet weet wat hy 'er aan hebbe, betekent niets, en het moet, dunkt my, zeer lastig voor eenen Schryver weezen dat men hem op eene zo koele wyze behandelt. - Gy vindt, misschien, veel zwaarigheid in deezen Regel; maar, in de daad, zal het zo moeilyk niet vallen als het U voorkomt. - Elk *in zyne soort* te pryzen is voor een goedhartig Mensch: genegen en gereed om alles van den besten kant te beschouwen: geen bezwaar in 't geheel. De *goede Meening* kan veel afdoen.

Dan hier vraagt gy, mogelyk, hoe te handelen met werken die in hunne *soort gek* zyn, of welke men wel verre van aan een *goede Mening*, aan een *boos Opzet* moet toeschryven? - Zulk een vraag zou my, wanneer ik het stuk niet wel had doorgedagt, doen te rugge deinzen, en myn Plan als onuitvoerelyk verwerpen. Doch, myn Heer! ik merk aan, dat in deeze zwarigheid iets wordt vastgesteld 't

geen nog aan den spyker hangt, te weeten, of 'er in de daad, werken gevonden worden, *die geheel en al in hunne soort gek*, of de Uitwerkzels van een *kwaadaartig Opzet zyn*. - Het woord *soort* is van eene zeer ruime en nauwlyks bepaalbaare betekenis; Schryvers van ontelbaare *soorten* worden gevonden, die alle hunne Leezers hebben, daar aan beantwoordende; 't welk gelegenheid gegeven heeft tot het bekende vers.

Een Boek vindt toch, hoe slegt en dwaas het moge weezen,
Een Boekwurm, die het drukt, en zotten die het leezen.

Gy begrypt ligt, Heer DENKER! dat ik deeze Regels, hoe gemeen ook aangenomen, volstrekt afkeur. Ik houd my aan eene andere, veel minzaamer, stelling, begreepen in deeze woorden.

Van welk een soort het werk eens Schryvers moge weezen
Hy vindt zyns soorts gelyk, die graag zyn werken leezen.

Deeze ontelbaar, ik had bykans gezegd, deeze oneindigheid van soorten geeft groote ruimte in het toedeelen van Lof.

Wat de *boosheid van Opzet* aanbelangt: niets valt den Mensch bezwaarelyker, dan over het Hart zyns Naasten te oordeelen; en niets is gevaarlyker dan, dit doende, aan de slegtste en ongunstigste zyde over te hellen. In dit geval moet de Menschliefde de Leidsvrouw weezen, en gy daalt immers in een rechte lyn af van den *Philanthrope*, zo dat het U toekomt, en in uw werk eigenaartig voegt, alle Schryvers minzaam te bejegenen. Onkunde, Vooroordeel, Drift, Partyschap, waar van geen Mensch volstrekt vry is, pleiten om verschooning tegen de beschuldiging van een *Boos* een *kwaadaartig Opzet*, menigen Auteur toegeschreeven. - Treedt hier in u zelven, Heer DENKER! uw eigen hart zal het beslissen. Heeft men niet deeze en geene uwer Vertoogen aan de snoodste Inzigten toegeëigend,

en daar tegen sterk uitgevaaren? Zyn 'er de Kerkelyken niet mede gemoeid geweest? En denkt gy ondertusschen niet dat juist die zelfde Vertoogen, uit een zeer goed Hart voortkomen? - Ik twyfel 'er niet aan of dit is uw gevoelen.

Dus verbeeld ik my U myn Plan mede gedeeld en de vermeende zwaarigheden, die in 't eerst Reuzen scheenen in Pigmeen veranderd of geheel en al verdreeven te hebben.

Eene groote zwaarigheid, ik kan het niet ontkennen, moet noodwendig nog by U opkomen, hoe zeer myn Plan U anderzins moge smaaken en uwe goedkeuring wegdragen. Wie, naamlyk, U maandlyks zulk een Vertoog zal opleveren? Ik twyffel geenzins aan uwe bekwaamheid om dit in eigen persoon uit te voeren: maar de schryfstoffe van eenen Schryver van uwe soort moet geheel niet gedwongen weezen. Gy helt uit uwen aart, gelyk ik kan opmaaken uit de Vertoogen, welke ik veronderstel van uwe eigene hand te weezen, meer tot Zeeden dan Letterkundige Onderwerpen over. - Dan daar gy gunstig zyt in 't plaatzen van Vertoogen U door uwe *Correspondenten* toegezonden, hoop ik zult gy myne aanbieding en derzelver getal te vermeerderen, niet afslaan. En wie, het zy zonder eenige hooggevoelendheid gezegd, wie zou geschikter weezen om dit Plan uit te voeren dan de Uitvinder zelf. Ik bied my zelven over zulks aan om die taak op my te neemen, indien gy van mynen arbeid gelieft gediend te weezen, met belofte om my heilig te houden aan die weinige; maar veel behelzende Hoofdregelen, straks medegedeeld.

Ik kan mynen Brief niet sluiten zonder U de groote voordeelen van dit Ontwerp, kortelyk, te vermelden.

Elk Schryver, die zyn werk in 't licht geeft, haakt naar Lof, ja hoe nederig, hoe weinig zelfzoe-

kend ook, hoort hy liefst zynen arbeid Pryzen, het Laaken grieft zyne ziele; dus kunt gy U vast verzekerd houden, dat deeze Letterkundige Vertoogen van de geheele Bende der Schryveren zullen geleezen worden. Zy die anderzins de beste gedagten niet van U hebben zullen het Blaadje koopen, waar in hun werk wordt opgehemeld. - Ik spreek uit bevinding. Onlangs trof ik by eenen myner kennissen, die een Werkje hadt uitgegeeven, de *Boekzaal* aan, van welke hy voortyds meermaalen als een hem niet leezens Maandwerkje gesprooken hadt. Ik zag den inhoud der stukken, en vond 'er het zyne onder, 't geen wel verdienden lof nadroeg. Ik twyffel niet of die Heer heeft vervolgens dat Maandwerkje aangehouden, althans ik heb 'er hem zints van hooren zeggen, dat 'er bekwamer handen aan arbeiden dan voorheen. - My dunkt ik zie op den dag van 't Letterkundig Vertoog, de winkels, waar de DENKERS afgegeven worden, krielen; en de Schryvers derwaards heen trekken, aangelokt door den aangenaamen geur des Lofs.

Behalven de Schryvers, die tot weder vergelding van den Lof in uwe Vertoogen, hun mildlyk toegezwaaid, U zullen roemen en anderen aanpryzen, zullen ook de Boekverkoopers, door uw toedoen aan een sterker vertier geholpen, alles goeds van den DENKER zeggen, en U boven al uwe Medegenooten in het uitgeeven van weeklyksche Papieren verheffen. Bezef eens hoe veel zulks vermag!

Dan het voordeel zal zich niet alleen tot U bepaalen. Veele jonge Schryvers, die het hebben durven wagen in 't openbaar te verschynen, zyn door de Beoordeelaars der Boeken niet op het zagtst geoordeeld, dit heeft hunen geest uitgebluscht of tot gemelykheid doen overslaan: misschien worden zy, door het vooruitzigt van zeker Lof te zullen behaa-

len, uitgelokt om weder de pen op het Papier te zetten en der waereld hunne gedagten aan te bieden. Welk eene aanmoediging! Welk een vooruitzigt van eenen ryken Boekenoogst tegen het volgend najaar!

Doch hier schiet my al weder eene zwaarigheid te binnen, als elk gepreezen wordt zal niemand den Lof, hem byzonder gegeeven, veel rekenen, en met WERENFELSIUS zeggen:

A te cum laudor, laudari non ego credo
Laudare cuncta qui solet, laudat nihil.

dat is:

Die alles pryst pryst niets; 'k geloof niet aan uw lof:
Want gy vindt overal dezelfde pryzens stof.

Maar, met uw verlof, Heer DENKER! zo deeze zwaarigheid iet by U mogt weegen, en met verlof van den Heer WERENFELSIUS. Die dus spreken toonen geene beoefende kennis van de Menschlyke Natuur te hebben. Elk drinkt de teug des lofs hem ingeschonken greetig uit; en weet wel de eene of de andere reden te verzinnen, waarom anderen ook gepreezen worden, zonder dat zulks den lof hun gegeeven iets in 't geringste benadeele, al zouden zy zo verre gaan om in 't geval van anderen, het voor IRONIE op te neemen terwyl zy alles wat hun betreft voor ernst houden

Na U dit Ontwerp ter rype overweeginge aanbevoolen te hebben; blyf ik. Myn Heer!

UE. D.W. Dienaar.
J.L.

Ik wil wel bekennen geene kans te zien, hoe veel bekwaamheids de Heer J.L. ook in my veronderstelt om het opgeegeven Plan uit te voeren: doch daar hy zich zelven aanbiedt om het doen en my zo gunstig in de hand te werken, heb ik zynen Brief geplaatst en verwagt eene Proef of hy zo gelukkig slage in 't volvoeren als in het smeeden van een Ontwerp.

De Denker.

N°. 381. *Den* 16 April 1770.

[*Brief van* Griet Wraakgraag, *by gelegenheid als haar Man in de* Nieuwe Vaderlandsche Letteroef. *las* Heumans Xantippe's eer verdedigd, *met des* Denkers Antwoord *op denzelven*.]

Lubrica gens pisces; gens femina; lubrica linguâ:
Tot mutos inter, garrula turba tace.

J. DE BISSCHOP.

Met de uitgaave van den volgenden Brief, en het Antwoord daar op gegeeven, gelieven myne Leezers, byzonder de schoone Sexe, zich heden te vorgenoegen.

MYN HEER!

Onlangs, op eenen morgen, las myn Man, aan de Koffytafel, de *Nieuwe Vaderlandsche Letter-Oefeningen*, en hem op zekere bladzyde ziende meesmuilen, vraagde ik: wat leesje? Doch ik kreeg geen antwoord, en hy was my te gaauw, toen ik het Boek uit zyne handen wilde grypen om te zien, wat het ware.

Myn toorn rees daarop dermaaten hoog, dat ik hem daar voor een half douzyn oorvygen present zou gedaan hebben, indien niet de Tante van mynen Lievert, van welke wy erven moeten, juist by ons gelogeerd waare geweest, en tot myn ongeluk toen met ons aan de Tafel hadt gezeeten. Hier over vry wat gebelgd, myne drift moetende intoomen, en niet min nieuwsgierig

zynde, wat hy toch mogt geleezen hebben, zogt ik, zo dra hy van honk was, en naar zyne affaires gegaan, het Boekje op, en zogt zo omtrent in het midden, op de regte zyde van het blad, want dat had ik wel afgeloerd, de plaats, die hem hadt doen meesmuilen. Juist vond ik ze, zonder lang te zoeken, op de 235 bladzyde van 't derde Deel, want hy had, onder 't opstaan om het Boekje wegteleggen, een vouwtje gelegd, daar ik hem gedwongen had te eindigen. Ik las daar een berigt, dat de Schryvers van dat Werk geeven van een Boek, door Professor HEUMAN geschreeven, waar in hy de eer van *Xantippe, Socrates* lieve Huisvrouw, zo verdedigt, dat het een aart heeft, en bewyst, dat zy geen kwaade Vrouw, veel min eene huisplaag voor haaren Man geweest is. En om nog al meer te zeggen, dat zy, volgens het getuigenis van *Plato*, die ik wel meer gehoord heb, dat al een heel geloofwaardig Man geweest is, haaren *Socrates*, tot in den dood, getrouw geweest is, en zo als een *AElianus* schryft, hem altyd hoog *geëstimeerd* heeft: zo dat Professor HEUMAN, om de zaak uit te maaken, voor altyd bewyst, dat al wie ooit tot haar nadeel zynen bek heeft durven roeren, veel honderd jaaren na den dood van *Xantippe*, hoogloffelyker gedagtenisse, eerst geloofd heeft, en dus niets vermeldt, dan het geen hy heeft hooren zeggen, waar van veel liegen komt.

Dat nu zo veele Eeuwen na den dood van die *Dame* een Duitscher moet komen om haare eer, die zo lang in een kwaad blaadje gestaan heeft, te verdedigen, en ons iets te zeggen, dat onze Geleerden, die anders zo pogchen, niet geweeten hebben, moet onze Wysneuzen schaamrood maaken. Waar benje nu, Man lief! dagt ik, met alje Professors, met alje geleerdheid? hebje dat nooit geweeten? en is het, datje over deeze verdediging, die zo weinig in je kraam dient, gemeesmuild hebt?

Och, Heer Denker! hoe aangenaam was my deeze ontdekking. Ik zou 'er waarlyk geen zier van geweeten hebben, hadt myn Man de Letteroefeningen niet geleezen, nu zal ik maaken, dat hy ze altoos leeze, en zal

'er dan mogelyk nog wel meer van verneemen. Maar zeg eens wat een weergaloos Man moet die HEUMAN niet zyn, die de lang verdrukte en verstampte onnozelheid zo heerlyk heeft verdeedigd? Och! hadt de Man eenige Eeuwen vroeger mogen geleefd en geschreeven hebben, onze mannen zouden ons de naam van boze *Xantippe's* niet zo dikwils naar het hoofd gesmeeten hebben. Och! wat hebben onze Moeders en Grootmoeders al niet geleeden, dat ze niet zouden geleeden hebben, hadt HEUMAN toen in weezen geweest. Wisten zy, wat hy gedaan heeft, zy zouden uit hunne graven komen om hem op haare bloote kniën te bedanken en zich te wreeken: maar dit niet kunnende geschieden, zo is ons; gelyk wy haar goed geërfd hebben, de wraak overgelaaten. Immers nu stil te zitten, na het ontvangen van zo veel lichts, dat kan onmooglyk door den beugel. Myn Man, die my zo dikwils het roeren van mynen snaater heeft verweeten, als ik de eer der Vrouwen zogt op te houden, zal 'er nu van weeten. Of heb ik ongelyk, Heer Denker? - Dan was by hem het Huwelyk eene betooverende Rotteval, een Portaal van het Dolhuis, en Tortuur van de Vryheid, een Magazyn van Tweedragt, een Vagevuur van de Waereld, en ik weet niet wat al; hy sprak 'er van gelyk onze hedendaagsche jonge Heertjes, die om redenen, te schandelyk om te noemen, niet willen trouwen. - Dan noemde hy de Vrouwen een kort begrip van allerleie Gebreken, bittere Mannenplaagen, weergalooze huis-drommeltjes, regt geaarte *Xantippe's*; met een woord, al wie den Gortentelders, Keukenklouwers, Janhennen, Teljoorlikkers en Stuurkoppen, die zoo bars kyken als Schoppenknegt, niet gevielen, waren een gebroedzel van Socrates zoetertje.

Zeker, Myn Heer! ik ben die hoflyke loftuigingen al lang moede geweest, en meen ze nu niet meer te hooren. Wy hebben onze verdiensten; en onder alle deugden, waarop wy roemen, behoort zeker dat wy onze Mannen onderweezen hebben in de Filosofie der lydzaamheid. Geloof my, wy zyn zo kwaad niet, als men gemeenlyk denkt, want anders zou Socrates, gelyk ik eens geleezen heb, nooit getuigt hebben, dat

de deugd der Vrouwen beter van waarde is dan die der Mannen, dewyl die alle stormen en aanvechtingen, tegen haare kuisheid ondernoomen, moet afwachten, uitstaan en overwinnen. Maar wilde ik dat eens tegen mynen Man ter onzer verdeediginge aanvoeren, ik kreeg zo veele smaadwoorden te rug, als hairen op den hond.

Excuseer deeze uitweiding; ik keer ter zaake. Daags na de bovengemelde gelukkige ontdekking, die ik wel zo wys was van voor mynen Man bedekt te houden, heb ik belet laaten vraagen by Mevrouw ZELDENRUST, en tevens laaten zeggen, dat, zo 'er geene verhindering was, ik wat vroeg zou komen, en zy de andere Dames, waar mede wy in den Winter gezelschap houden, mede moest laaten nodigen, alzo ik een nieuws van groot belang haar had mede te deelen. Zy allen bleeven dan ook niet in gebreke ten haaren huize te verschynen, waar ik onder het thee drinken myne groote ontdekking haar vertelde. Hemel! Heer Denker! wat verwondering, wat aandoening, wat blydschap vernam men op aller aangezichten: wat klapten de waaiers: welk gejuich hoorde men: ik wenschte, dat je het eens gezien hadt. - Mevrouw ZELDENRUST zondt aanstonds, na dat het Gezelschap wat bedaard was, haaren Knegt uit om de Vaderlandsche Letteroefeningen en het Boek van HEUMAN by den digst bywoonenden Boekverkooper te laaten haalen, welk laatste niet zeer groot zynde, en wy vroeg by elkanderen gekomen, nog dien avond doorloopen werdt, en deszelfs bewyzen voor *Xantippe's* eer wel overwoogen hebbende, werden dezelve van de uiterste kragt geoordeeld, en het stuk *in questie* geheel voldongen gehouden.

Hier op beslooten wy allen het Boek van onzen nu geliefden HEUMAN, zindelyk ingebonden, te koopen, en aan alle onze vriendinnen ten eersten te *recommandeeren*, op dat ook de Boekverkooper, die zulk een aanzienlyk stuk in de Waereld gebragt hadt, met zyne exemplaaren, wyl hy wat agter af woont,(*) niet mogt blyven zitten.

(*) Te KUILENBURG.

Na veel overlegs oordeelden wy ook, dat 'er eene *eclatante satisfactie*, zo wel *honorabel* als *profitabel* moeste geëischt worden van alle Mannen die zo dikwils hunne Vrouwen met dien eertyds zo gehaatten, nu regt eerwaardigen, naam van *Xantippe* gehoond hadden. Zelfs spraaken wy van dien avond nog te looten, wie van ons eene dochter ter waereld brengende, dezelve allereerst met dien naam zou laaten doppen; doch dit stuk bleef tot eene nadere byeenkomst agter. Zonder eenige bedenking vonden wy evenwel algemeen goed, UED: te verzoeken één Vertoog te schryven, dat klinkte, tegen zo veele honderd Vertoogen, die uwe Voorzaaten, de spectators, ten nadeele van *Socrates* Beminde geschreeven hebben, en men wilde, dat ik, die nog al vlug ter pen ben, UED: daar toe verzoeken zou, onder belofte, dat, wanneer UED: zou aanneemen ons deezen dienst te doen, wy overal *recommandeeren* zullen, het onlangs aan UED: opgedraagen Boek, genaamd: *Proeve over de Konst van 't Hair-krullen, beneffens eene Verhandeling over 't Kapzel der Dames, door* JOSEPH DU PLESSIS, gedrukt te *Amsterdam* by den Boekverkooper Kok: want wy hebben gehoort, dat Gy met deeze opdragt, de eerste die UED: mogt gebeuren, zeer in uw' schik zyt, en het zelve, zedigheids halve, niet wel zelf kunnende *recommandeeren*, wyl het aan UED: is opgedraagen, zullen wy dat voor onze rekening neemen, en wel dra maaken, dat de Boekverkooper eenen tweeden Druk moet opleggen, waar door Uw naam onder onze sexe meer bekend, en Uwe Vertoogen meer geleezen zullen worden, ja Uwe agting in hooger top by haar ryzen zal. Wy zullen deeze onze plegtige belofte ten vollen gestand doen, als UED: ons nog een tweede verzoek inwilligt, naamelyk U in Duitschland te *informeeren*, of Professor HEUMAN nog leeft, want wy zullen, dit waar zynde, Hem een algemeen Dankadres, uit naam der Nederlandsche Vrouwen, voor de geredde Eer van Socrates Byslaap aanbieden, en een present doen van 12 ponden Keizers-Thee, en eenen Chitsen Oostindischen Mans-Japon. Ziet daar, Myn Heer! aan mynen opgelegden last uit

naam van het Gezelschap voldaan. Ik blyve, op Uwe goedwilligheid en agting voor onze Sexe vertrouwende, met *sincere affectie*,

UED: Dienaares

GRIET WRAAKGRAAG.

AMSTERDAM, den 16 Maart 1770.

Antwoord van den DENKER.

MEVROUW!

Om dat ik gaarne zie, dat de wagen in een Huisgezin regt looopt, en zelf eene ongeveinsde hoogagting voor uwe Sexe heb, wil ik UED. Brief spoedig beantwoorden. Ik geloof ten vollen, dat veele onder de schoone Sexe zo kwaad niet zyn, als men gewoonlyk denkt, en staa gaarne toe, dat zy, die wat kribbig van aart zynde, op eenen goeden weg hadden kunnen gebragt worden, die by gebrek van voorzigtigheid, geduld en beleid der Mannen, op den hol geholpen zyn, en het beste Huwelyk hier door ongelukkig is, geworden. Gyl wordt in eenen Romanesquen styl gevryd, uwe Minnaars schynen dan somtyds eenen slag van den molen weg te hebben, zy spreeken van het Huwelyk, als of het een Paradysche staat, en gy Engelinnetjes waart, en als zy U in de fuik hebben, en de beguicheling verdweenen is, dan zyt Gyl zwakke vaten, dan zyt gy eerst menschen, dan bezeft men niet dat gebreken aan de menschelyke natuur eigen zyn, dan is eene zwakheid een byzonder gebrek, dat alle Uwe bekoorlykheden geheel verduistert: Zo gaat het, 't geen ik zeer veroordeele, hedendaagsch toe. 't Is dan uwe schuld niet, dat Gy niet volmaakt blyft in het oog uwer Mannen. Gy zyt het ook niet, gy hebt uwe gebreken, en ziet men dan, dezelven door een vergrootglas, gelyk meestal gebeurt, als gy nu en dan op uwe

beurt een woordje tot uwe verschoning wilt inbrengen, dan zyt gy *Xantippe's*. Ik wil u heden regt doen. Wanneer der Mannen begeerlykheid naar vermaak meer aanlokkend, dan weezenlyk in 't Huwelyk bevonden wordt, vermindert hunne agting voor u; zy worden onverschillig knorrende en walgende; doch gy behoudt niet te min ten vollen, in 't oog der onpartydige waereld, uwe verdiensten en aanloklykheden. Deezen bezit gy nu nog, doch ik bidde u ontsier ze niet, want nu staat gy op het punt van dezelven te verliezen. Wat zal toch de waereld zeggen, als nu uwe Mannen, die uwe beledigers zyn, u eene *eclatante satisfactie*, zo *honorabel* als *profitabel*, moeten geeven voor de gedaane verwyten? zal hier door de gestoorde rust hersteld worden in uwe Huis-gezinnen? zal uwe agting en bekoorlykheden in hunne oogen ryzen, of nog meer verdonkerd worden? is deeze de waare zegepraal? Neen, Mevrouw! gy doolt. De waare zegepraal is nu te zwygen, de wraak afteleggen, uwe Gezellinnen ter neêr te zetten, en u zelven te onderwyzen in de Philosophie der lydzaamheid. Dan zullen uwe Mannen zich schaamen over den schendnaam van *Xantippe*, u zo vaak toegeworpen, en zich gewonnen geeven, als gy van uwe overwinning geen ander gebruik maakt. Het meesmuilen van uwen Man by het leezen aan HEUMANS verdediging van *Xantippe*, is by my eene bekentenis van schuld; het weigeren van u te laaten zien, wat hy geleezen hadt, een teken van het gevoel zyner misdaad; de Waereld weet reeds door dat Boek, dat zy beledigd is, toen men u dien naam gaf, en dit moet u genoeg zyn: Gy zyt gewrooken, en de Mannen zullen tot inkeer komen.

Staa ook van uw verzoek, om te weeten, of HEUMAN nog leeft, af, zo wel als van uw voorneemen hem een geschenk te zenden. Dit raade ik u, niet om dat ik de Keizers-Thee en den Chitsen Japon voor my bedoele en hem dien misgunne: neen! maar om uwe eer te bewaaren; wat toch zou Duitschland over dien ongehoorden verregaanden stap zeggen? wat zou HEUMAN van u denken? Gy zoudt 'er alle uwe nog behouden verdiensten door verliezen, en by de Duitsche Dames deswege voor

't lapje gehouden worden. Ik wil liever, dat gy uwe eerstkomende Dogter *Xantippe* doopen laat. Daar zie ik minder gevaar in, en wil zelf voortaan zo dit u eenige voldoening kan geeven, myne Vrouw, als ik in de beste Luim ben en wonder wel over haar voldaan, *Xantippe* noemen. Wilt gy, dit zyn *de laatste woorden die ik ditmaal uitspreeke*, het aan my opgedraagen Werkje aan alle Dames onzer Stad aanpryzen, ik zal aan u verpligt zyn, en hoopen, dat de Zedelessen, in het zelve verborgen, bemerkt, bemind, en opgevolgd zullen worden. Ik blyve met alle agtinge.

UED. Dienaar

DE DENKER.

AMSTERDAM, den 16 April 1770.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thirry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*. en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 382. *Den* 23 April 1770.

[*Brief van* Mietje Ouwerwets, *geb.* Inschikkelyk, *om eene* Jeneverbrandery *in haare Stad opteregten; en* bedenkingen *van den* Denker *daar over*.]

A caveis caveas; Bacchus tibi vina propinat;
Si faveat, paveas: *Bacchica tigris eris*.

J. DE BISSCHOP.

Deeze volgende Brief is, deezen dag, ter uitgaave nuttig, van my geoordeeld.

MYN HEER!

Ik ben een Burgeres van eene kleine stad onzes Vaderlands, waar men zo wel, als in de groote, over verval van Negotie klaagt; doch de klagten onzer Mannen, die wy dagelyks daar over hooren, zyn meenigvuldiger dan hunne pogingen om dat nadeel te verhelpen. Men praat wel, van de eene of andere Fabriek tot dat einde op te rigten, maar daar komt niets van. Wy Vrouwen dringen 'er wel op aan, maar men durft niet beginnen. Men moet, gelyk wy wel meer

gehoord hebben, in dit slag van zaaken altyd iets waagen; doch men kan iets *in compagnie* onderneemen, dat niet gelukkende ons minder zal ruineeren, dan wanneer wy ons geld op *Frankryk* uitzetten: maar der Vrouwen raad geldt hier even, als elders, zeer weinig. Hadden wy hier de broek aan, wy waren het spel meester, en dat gemis is nu misschien ons ongeluk, en de oorzaak van den ondergang der stad. Onder anderen hebben wy onze Mannen aangespoord om eene *Jenever-brandery* op te rigten, waar door de handel van onze zinkende slad wederom zou beginnen te *floreeren*, gelyk men te *Schiedam* en *Weesp* zo gelukkiglyk ondervindt. Ik weet toch, dat, daar één beurtman, voorheen van zekere stad 's weeks op *Schiedam* vaarende, naauwlyks zo veel vragts hadt, dat hy aan zyn brood kon komen, thans twee beurtlieden van dezelfde stad op de gemelde alle weeken vaaren en zo veel laaden, dat de bovendekken hunner groote schepen dikwils met vaten beslagen zyn. Hoe veel vertier *Schiedam* door dat gorgel-water hebben moet, kan UED: hier uit dan oordeelen, en is dat nog niet genoeg, ik kan U berigten, dat onlangs de Regeering van die welvaarende stad deswege heeft kunnen besluiten haare Burgers van alle stads-lasten te ontheffen, dat in geen eene stad van ons Vaderland, zo veel ik gehoord heb, in jaaren is gebeurd. Myn gevoelen, dat de oprigting van dergelyke stookeryen, in onze stad goeden opgang zou maaken, moet Gy daar aan niet toeschryven, dat ons Werkvolk meer schiedammer drinkt dan voorheen, of telkens snakt naar een slokje, want dan zoudt gy U bedriegen. Dat gaat hier al vry wel, het gemeene volk is sober, en wy hebben juist van hetzelve niet veel aftrek te wagten: maar de Vrouwen, Heer Denker! de Vrouwen vinden zich tot de hooge noodzaakelykheid gebragt om dat beroemde gorgel-water tot haaren dagelykschen drank te maaken. Daar verwondert gy U over, maar dat ik zeg is de waarheid; met leugens wil ik U niet ophouden. Gy woont te *Amsterdam*, zo ik hoor, en weet dan wel, dat de prys van de Thee in de laatste jaaren tot

eenen ongemeenen laagen prys is gedaald, 't welk oorzaak is, dat dezelve hier niet duur verkogt wordt, en onze Vrouwen aanmoedigd worden dezelve meenigvuldiger te drinken, dan ooit te vooren. Onze Doctoren raasen wel hier tegen, en zeggen, dat het de maag verzwakt, dat wy daar door zwakke kinderen voortbrengen, die veel de Engelsche ziekte krygen, zo als men het noemt; dat wy te zwak zyn om ze zelve te zoogen; dat wy uit dien hoofde 'er zo vaats uitzien, en ik weet niet wat al meer; daar, naar myne gedagte wel iets van aan is, doch dat alles kan niet helpen, 't is booter aan de galg gekletst, onze Vrouwen volgen haaren zin, en laaten praaten die praaten willen. Zy vinden 'er haare rekening by, en zeggen, onze Mannen moeten toch by het vuur zitten, en hetzelve gestookt worden, wat kan het dan scheelen, of de konkelpot overhangt. Wy kunnen niet altyd werken, en moeten eens rusten, en is 'er dan zo veel over stuur, als wy tot onze verkwikking 's morgens, een half elfje, en 's avonds een half zesje neemen, wy kunnen 'er geen bier voor drinken, en wyn houdt onze kelder niet: de warme thee zeggen onze Doctors, houdt de *perspiratie*. (uitwaasseming) gaande, welke door het arbeiden bevorderd is en door kouden drank altyd gestuit wordt. Intusschen zitten wy niet geheel ledig, wy verleenen elkander een praatje, en kunnen onder de hand nog al iets doen, dat anders, als wy in 't huis-werk voortgaan, agter de bank blyft. Ook rusten dan onze vermoeide Leden, en wy worden bekwaamer om met nieuwe lust te beginnen, daar we uitgescheiden zyn. Zo praat men, Heer Denker! om de zaak goed te maaken, en men verzwygt, dat men 's morgens, ten half drie na den eeten, en 's avonds nog eens thee drinkt met een boterham 'er toe, zynde 't gewoone Avondmaal, en dus vyfmaal daags, dat haar zo flaauwhartig, maakt, dat ze dikwils niet weeten of ze staan of vallen zullen. Maar daar ik op komen wil, is, dat zy, die flaauw-hartigheid gevoelende, aanstonds met een afzettertje

op de been zyn. De Jenever-fles staat daarom altyd in de broodkast, en is de gewoone toevlugt. Schiedammer is hemelsche drank, zegt men, de beste maag-elixer, of kruider wyn. Wat ik 'er tegen inbreng, baat niets. Je bent een Wyf van de voorige Eeuw, duwt men my toe, en je weet niet, wat goed is. Of ik al zeg, dat zy zo doende tot den drank vervallen zullen, en puisten op haar' neus, en tronie krygen, zo groot als de bergen, die in de Maan zyn, men lagcht my wat uit, en vraagt hoe ik aan die wetenschap kome, en of niet de *Friesche* Dames glad van tronie zyn, schoon zy 's namiddags, na het thee drinken, een brandewyntje neemen, dat haar, in zo veele wynromertjes, als 'er Dames in het gezelschap zyn, op een soucoup wordt toegebragt. In ons vogtig Land, voegen zy 'er by, daar de lucht met de vogtigheid door de zweetgaten van de huid in het lighaam dringt, gelyk onze Doctoren zeggen (vreemder stelling heb ik nooit gehoord, en ik kan niet denken, dat *Boerhave* dat ooit geleerd heeft) is 'er niets heilzaamer, dan de overtollige vogtige luchthumeuren door een afdryvend jenever-slokje uit het ligchaam te jaagen, waar mede dan te gelyk alle scherpe vogten vertrekken. Ziet zo redeneert men, en daar is maar niets tegen te doen. Met alle uwe wysheid zoudt gy 'er u dood tegen preeken; en zo praat, dat het ergste is, gering en aanzienlyk. Nu kan het wel zyn, dat ik ongelyk heb, en dit gesteld zynde, wilde ik dat onze Mannen eene jenever-brandery hier oprichtten; dan hadden wy dat nuttig afzettend vogt altyd versch by de hand, wy behoefden ons geld te *Schiedam* of *Weesp* niet uit te geeven, veel ledig volk zou door dien arbeid hier aan de kost komen, de nabuurige plaatzen zouden het hier koopen, of wy daar brengen, en dan verdienden onze Schippers daar vragt aan, met een woord, ik stel vast, dat onze Stad *floreeren* zou, en dat denken alle onze Vrouwen: maar hoe dat onze Mannen wys gemaakt? Daar zien wy geen kans toe; een ander, die meer *credit* by hen heeft, moet het aan hun verstand brengen, dat meenen wy allen, en

zo gy dit doen wilt, Heer Denker! wy belooven u, de zaak doorgaande, waar aan wy niet twysfelen, eenige stoopen van het eerste kookzel, indien gy ook een Liefhebber zyt, present te stuuren, en te laaten oordeelen, of het onze niet zo goed zy, als dat van *Schiedam* of *Weesp*. Ik blyve

UED: Dienaares

MIETJE OUDERWETS gebooren INSCHIKKELYK.

Antwoord van den DENKER.

MEJUFFROUW!

Zeg my waar wil dit heen? de Dames van myne groote Stad willen, dat ik naar *Duitschland* zal schryven om te weeten, of HEUMAN nog leeft: Gy en de Vrouwen van uwe kleine plaats verzoeken my uit te werken, dat 'er by haar eene *Jenever-brandery* worde opgerigt. Waar toe zal men voortaan my al niet gebruiken? Indien gy hadt kunnen goedvinden den naam uwer stad te melden, zou ik onderzogt hebben, waar van daan het verval haarer negotie kwame, en dan naar myne kennis wel willen opgeeven, hoe dat zonder Jenever-stokery te verhelpen: niet dat ik deeze haate, om dat ik 'er geen Liefhebber van ben, 't geen ik UED: vooraf wel verzekeren wil; maar om dat ik tot gemelde einden in de oprigting geen hand wil noch mag leenen. Ik meen de kleine steden van ons Vaderland te kennen, en weet ook, dat men daar zo veel niet als in de groote zyn geld durft waagen ter opregting van eene Fabriek. Hier zyn verscheidene redenen voor, maar ook veele 'er tegen, die ik alle niet zal opgeeven. De welvaard van zulke plaatsen moet my egter ter harte gaan, haare Inwooners zyn

myne Landsgenooten, en kon ik iets doen tot hunnen bloei, ik zou het niet nalaaten. Maar laat ik UED: vraagen, Mejuffrouw! zyn niet uwe Mannen vry wat gemakkelyk geworden? zouden zy zo vlytig willen blokken, loopen en draaven gelyk in de groote. steden, en byzonder by ons vernomen wordt? zouden zy van den morgen tot den avond aan hunne zaaken willen bezig blyven? ik vrees 't tegendeel. Zy vergenoegen zich nu met stil en sober te leeven van hunne inkomsten, dat niet te mispryzen is; doch hier door helpt men den gemeenen Man niet aan het werk, waar op de ryken in elke stad wel degelyk verpligt zyn agt te geeven. Men moest dan dit laatste hun duidelyk onder het oog brengen, wyl weinigen hier op regt letten, en anderen dit niet willen weeten, waanende, dat ieder maar moet zorgen voor zich zelven Dus moesten de Mannen vooraf van dit stuk wel overtuigd, en daarna vlytig gemaakt worden. Ik zie voor het eerste meer kans dan voor 't tweede. De werkeloosheid, vrees ik, is by hen eene hebbelykheid geworden, en wie verlaat deeze gemakkelyk? Men is te vreede met zyne gewoone inkomsten, uit dezelve kan men, sober leevende, zyne kinderen groot brengen, en al laat men hen dan geenen schat na, om dat het geen nu een schat is, gesmaldeeld onder veelen, maar een burger stuiver wordt; dan mogen zy zien ryke huwelyken te doen: dus denkt en redeneert men in kleine plaatzen. De yver dan om meer te winnen ontbreekt 'er, en voedt de werkeloosheid. Hoe dan uwe Mannen tot den arbeid te beweegen, Mejuffrouw? - Zal eene Jenever-stokery zo voordeelig in hunne als in uwe oogen glinsteren? Ik beschouw u, als eene Vrouw van geen kwaaden inborst; maar gy voldoet wat veel aan de betekenis van uwen naam, dien gy gevoerd hebt, toen gy nog jonge Juffer waart. Gy zyt wat te *inschikkelyk*. Het wangedrag der Vrouwen uwer stad zou U ten deele doen overhellen tot de oprigting der genoemde Fabriek, maar uwe Mannen zullen wat styf op het tegenge-

stelde staan. Eertyds was uw naam *Inschikkelyk*, doch denk, dat gy dien vrywillig hebt afgelegd en nu geheel verlooren hebt. Gy heet thans *Ouderwets*, en 't is beter dien te houden. Uwe Mannen zullen zich ook aan 't Ouderwetsche houden, en liever zien, dat men minder thee, maar ook minder jenever drinke, 't welk, gelyk te vreezen staat, niet zou gebeuren, als de Vrouwen uwer Stad dat gorgelwater altoos versch en by de hand konden hebben. Ik oordeel het dan zeer gevaarlyk deeze Stokery in uwe Stad op te rigten. Niets dan Onheil is 'er uit te wagten: dat verneemt Gy al uit de reeds sterk heerschende gewoonte onder de Vrouwen, en ik prys u, dat gy 'er u tegen aankant: doch men moet hier mede aanhouden, en de *inschikkelykheid* vergeeten. Dwaalen anderen, gy behoort niet te dwaalen; noch iets te doen, dat hen verder op den doolweg kan helpen. 'T is braaf, dat het voordeel der Stad u ter harte gaat, doch het blyft geen voordeel, wanneer door tydelyke welvaard de zeden verwilderen. De tegenwerpingen die u gedaan zyn, en de glimpige voorspraaken voor de jenever zyn beuzelagtige inwerpzels, gelyk gy zelve wel begrypt: laaten zy u niet misleiden: houdt uw stuk vast. Heerschte de neiging tot sterken drank niet zo geweldig in uwe Stad; ik zou tegen eene jenever-brandery my niet verzetten; ze kan, gelyk gy uit voorbeelde toont, voordeel geeven, en mogelyk zelfs uwe Stad doen *floreeren*; ik haat ook dien drank niet, en geef dien somtyds aan myne arbeidslieden, die in myn werk zyn, in maate en ten behoorlyken tyde: maar wie zal tegen misbruik waaken, dat reeds al te zeer by u schynt doorgedrongen. 'T is genoeg toegenomen, des geef geene gelegenheid, dat het sterker in zwang raake. Wat het meenigvuldig thee drinken aangaat, ik kan 'er niets meer van zeggen, dan het geen reeds duizendmaal daar van gezegd is en nog dagelyks gezegd wordt. Deszelfs gebruik heeft alleen eene oude ziekte, ik meen den steen en 't graveel, in ons Land verminderd; maar daar tegen zo veele nieuwe krankheden te rug gegeeven, dat ik niet weet, of wy ons over deszelfs ontdekking, invoering en gebruik wel te verblyden hebben. Tegen de flaauw-

hartigheid daar uit ontstaande, een schiedamsch afzettertje in te slaan, is zo veel als of ik tegen venyn, vergift inneeme. Hoe veelen dit aan den drank helpe, schynt gy te weeten. 'T smert my dat dit onder uwe Sexe is ingekroopen: niets is onbetaamelyker. Geen beteren raad is daar tegen te geeven, dan dat men de half elfjes en half zesjes afschaffe, wanneer men het laatste minder nodig zal hebben: doch wie zal deezen hooren? beproef het meer en geef 'er my nader berigt van. Ik blyve

UED. Dienaar
DE DENKER.

AMSTERDAM, den 23 April 1770.

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thirry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 383. *Den* 30 April 1770.

[*Bedenkingen over het Menschelyk leven*]

l'Homme, en venant au jour, porte dans son berçeau.
Le principe de Mort, qui le mene au Tombeau.

POPE.

De Geboorte en Dood zyn twee zaaken, die zelfs den hoogmoedigsten mensch nederig en demoedig kunnen maaken. Want, wat is erbermlyker, dan gebooren te worden? Wy trekken uit eene naauwe gevangenisse, in eene groote en onbekende Waereld, die wy een' tyd lang als Burgers bewoonen zullen. Het eerste teken onzer aanweezigheid is een schreiend geluid, als of wy daar mede ons droevig noodlot, en eene onvermydelyke elende, te kennen wilden geeven. Wy

beginnen onzen loop met deeze ondankbaarheid, dat wy de beste Moeders, welken wy het leven schuldig zyn, niet alleen de grootste smerten en benauwdheden toebrengen, maar zelfs menigmaalen de droevige oorzaak van haaren dood worden. Als de zwaksten en onmagtigsten van alle schepzelen, moeten wy ons, eenige jaaren, laaten voeren en draagen door anderen, eer wy onze beenen kunnen gebruiken; en hier in schynen wy oneindig zwakker te zyn, dan de onvernuftige Dieren, die, meest al, na weinige dagen, hunne moeders volgen, en hun eigen voedzel zoeken kunnen. Wy kunnen onze begeerte alleenlyk door ons geschrei te kennen geeven, en moeten daar mede zo lang aanhouden, tot dat onze oppassers onze gedachten raaden, en ons te vreede stellen. De wieg is het bedrieglyk werktuig, waar door onze verdrietlykheden gezust, en onze kinderlyke driften in slaap gewiegt worden. Worden wy wat ouder, zo houden wy ons op met kinderlyke spelen, waar mede het onschuldigste en vrolykste gedeelte van ons leven heenen gaat. Wanneer wy eenige begrippen krygen, worden wy aan Schoolmeesters overgeleverd, die niet zelden met onverstand en tyrannye ons den weg der Deugd en Waarheid aanwyzen, waar op wy met vrolykheid en vergenoegen gebragt zouden kunnen worden. Dus ondervinden wy reeds wederwaardigheden in eenen tyd, die ons anders zo veele aangenaamheden schynt aan te bieden. De mispassen en feilen, waar aan wy ons in de jaaren onzer jongelingschap gemeenlyk schuldig maaken, veroorzaaken ons ook menigmaal zo veele onaangenaame aandoeningen, dat wy het vergenoegen

en de vreugde, welken wy in dezelven zouden kunnen genieten naauwlyks proeven of smaaken. Wanneer wy eindelyk onze kinderlyke jaaren en die van onze jeugd, met zo veele bezwaarlykheden ten einde gebragt hebben, durven wy ons eerst den naam van eenen mensch toe-eigenen, en die voordeelen genieten, welken wy als redelyke schepzelen ons aanmatigen kunnen. Hoe gelukkig zyn wy, wanneer wy ons dan als waare en regtschaapene Waereldburgers, en als geachte Leden van de zamenleving, onder onze Medemenschen vertoonen kunnen!

Een groot gedeelte wordt in de eerste leerjaaren reeds bedorven, en de minsten komen zo ver, dat zy, als redelyke en regtgeaarde menschen, zich zelven tot eere, en de gemeene Maatschappye ten voordeele leeven kunnen; ja, weinigen zyn 'er, die zich beroemen mogen, dat zy, voor hun dertigste jaar, zich zelven als menschen hebben kunnen beschouwen, en hunne betrekkingen tot zich zelven en tot anderen inzien. Onze begrippen zyn alsdan zelfs fomtyds zo duister, dat zy eerst, door eene lange ondervinding, en eene naarstige betragting van alle Deugd, opgeklaard, en tot eenige rypheid gebragt moeten worden. Wy beginnen, derhalve, eerst te leeven, wanneer onze krachten wederom binnen korten zullen afneemen; want het is met de menschen eveneens gesteld, als met andere dingen in 't Ryk der Natuur. Als de Zon haaren hoogsten graad bereikt, en der Waereld den langsten dag gegeeven heeft, zo begint zy de dagen allengskens te verkorten, tot dat zy ons den kouden winter aangebragt heeft. Uit dien hoofde is het tydpunt, waar van wy spreeken,

het tydpunt, waar op wy eigenlyk beginnen te leeven veel al het zelfde, of ten naastenby het zelfde, waar in wy wederom beginnen af te neemen, en allengskens zwakker te worden, tot dat ons de ouderdom overvalt. Ik weet niet, of men deeze onaangenaame byzonderheid, dat wy, naamelyk, zo vroeg de ongemakken des menschelyken levens ondervinden, aan onze levenswyze, of aan andere oorzaaken toe te schryven hebben; zeker is het, dat onze lighaamen zo sterk niet meer schynen, dan die, waar op onze voorouders roemen konden. Want, hoe weinigen worden 'er gevonden, die, in hunne manlyke jaaren, niet reeds over deeze en geene ongemakken te klaagen hebben, en hunne toevlugt tot de geneesheeren neemen moeten?

Wy ontdekken, van tyd tot tyd, zo veele gebreklykheden in onze gestellen, dat wy onophoudelyk op ons zelven moeten letten, om ons tegens verdere inbreuken der ziekten te beveiligen. Wel is waar, dat de kundigheid der artsen nooit zo groot is geweest, dan tegenwoordig, daar hun dagelyks nieuwe gelegenheden gegeeven worden, om hunne weetenschap voort te zetten; maar wy kunnen ons zo zeker niet meer van die spyzen en dranken bedienen, of ons aan die regelen houden, waar by onze Vaders zich zo wel bevonden hebben. De afgelegendste landen, de onuitputlyke zeëen, de ingewanden der aarde, reiken ons te vergeefsch haare schatten toe, om onzen steeds vermeerderenden levenstyd eenigzins te kunnen erlangen. Wy vergaan dus ongemerkt, en brengen den besten en schoonsten tyd onzes levens door in de droevige beschouwing van onze naderen-

de zwakheden, terwyl wy ons uitterste best doen, om onze dagen, zo veel mogelyk, talryker te maaken, tot dat ons eindelyk den ouderdom bekruipt, en de voorbode des doods zich aan ons vertoont.

Laat ons nu eens rekenen; onderstellen wy, dat wy tachtig jaaren oud zullen worden; hoe weinigen zyn 'er, welken dien ouderdom bereiken! hier van moeten wy tien jaaren voor de kindsheid, en tien voor de grysheid aftrekken, om dat wy in die tyden onzes levens geen of weinig gebruik van onze reden en denkenskracht kunnen maaken; dus houden wy zestig jaaren over, waar van wy de helft met waaken, de helft al slaapende, doorbrengen; zie daar dan dertig jaaren, waar in wy eigentlyk gezegd kunnen worden te leeven; indien wy nu van deeze jaaren den tyd aftrekken, waar in wy eeten, drinken, ons, met onze vrienden, vermaaken, en zelfs met beuzelingen ophouden, zo zullen 'er naauwlyks tien jaaren overschieten, waar in wy als redelyke en verstandige wezens ons gedraagen. Hoe zeer moet ons deze aanmerking aanzetten, om onzen tyd toch wel te gebruiken, ter bevordering van onze weezenlyke belangen, en van die oogmerken, welken de groote Schepper, door ons tot redelyke menschen te maaken, bedoeld heeft.

Indien het ons al gelukt, dat wy, door den Godlyken zegen, hooge jaaren bereiken, zo brengt echter de ouderdom zelf zo veele ongemakken met zich, dat 'er sterke schouderen vereischt worden, om dezelven met gelaatenheid en geduld te draagen. Daarenboven zyn 'er met onze gryze hairen, en de ongemakken onzer lighaa-

men, zo veele zwakheden des gemoeds verbonden, dat wy, hoe veel moeite wy ook doen, dezelven niet genoeg verbergen kunnen.

Wy zyn niet alleen aan eene onvermydelyke uitputting onzer krachten onderworpen, maar vinden ook, al het ongemaklyke des menschelyken levens verdubbeld, en dikwils huisvest eene kranke ziel in ons ziekelyk lighaam. Gelukkig zyn wy, als wy niet weder in de kindsheid vervallen! Want wy gelyken de schoone vruchten, die, uit aarde en vochtigheid voortgesprooten, en zo ras zy haare volkomene rypheid bekomen hebben, om haare schoonheid de verwondering naar zich trekken; maar die ook schielyk tot haaren voorigen onaanzienlyken staat te rug keeren, en om haare leelykheid veracht worden. De Mensch ondergaat derhalve het zelfde lot als al het ander geschapene, en zyn eenigste voorrecht is, dat hy iets uit zich zelven tot zyne volmaaktheid of onvolmaaktheid toebrengen kan, waarom hem de aankweeking zyner redelyke vermogens zo duur aanbevolen is. Hy kan, en mag, met recht met METASTASIO, in zynen *Demophrontes*, zeggen:

> Helaas! wat is de Mensch, en waar de vreugd van 't leven?
> Is ze in de kindsheid, die voor eigen schaduw beeft?
> Is ze in de Jeugd, wanneer vaak Liefde ons heil weêrstreeft,
> In ryper jaaren, als de zorgen ons verslinden,
> Of in de Grysheid, die aan al zich stoort, te vinden?

Het besluit van alles is eindelyk de Dood, en de vervullling van eene onvermydelyke Wet, waar van niemand tot nog toe ontslaagen is geweest. Want, gelyk niets sterven kan het geene niet ge-

leefd heeft, zo kan ook niets leeven het geene in 't einde de.sterflykheid niet ondergaan moet. De dood vernielt, ten zynen tyde, het verwonderenswaardig gebouw onzes lighaams, en onze zichtbaare deelen vervallen tot stof, die de alvermogende hand des grooten Scheppers alleen weder kan doen leeven. Een eerzuchtige verliest, door den dood, in eens alle zyne wyduitgestrekte voornemens en ontwerpen, om zynen hoogmoed den teugel te vieren. Een Gierigaart moet zyne schatten en rykdommen, waar in hy al zyn heil gesteld heeft, tegens wil en dank, achter laaten, tot blydschap zyner erfgenaamen; die hem nimmer dank weeten, dat hy, om zyne goederen te vermeerderen, zich zelven het noodige en verkwikkelyke onthouden, en de traanen der armen en behoeftigen in den wind geslaagen heeft. De Wellustige ziet het bekoorlyk toneel, 't welk zyne zinnen tot nog toe gestreeld, en zyn verstand beneveld heeft, eensklaps voor zyne oogen verdwynen, en Pragt en Schoonheid worden verwisseld in al wat akelig en afschuuwlyk is.

Het is eene groote wysheid, de waarde der dingen wel te kennen, en deze weetenschap leeren wy best uit de beschouwing van het geene wy zyn en van 't geen wy na dezen zullen worden. Hier uit erkennen wy, dat de Mensch, zelfs als hy gezond is, reeds een prooi des tyds, een bloem, die schielyk verwelkt, een zwak en behoeftig schepzel is. Maar wy weeten te gelyk, dat ons lighaams gebouw door een hooger weezen, eenen onsterflyken geest, bewoond wordt. Hier uit besluiten wy, dat het schynbaar schoon onzer lighamen, 't welk een einde neemt en gesloopt wordt, in geene vergelykinge kan komen met de vermo-

gens onzer zielen, die inzonderheid onze zorg, liefde en hoogachting waardig zyn. En dus worden wy opgeleid, om een verstandig onderscheid te maaken tusschen die dingen, die tot onze Zielen, en tusschen die, welken alleen tot onze Lighaamen betrekking hebben. Alle verganklyke dingen zyn slegts geschikt voor de geringere en sterflyke helft onzes levens. Onze ziel heeft verhevener voorwerpen, waarop zy haaren aandacht vestigen moet; en daar zy voor eene eeuwigheid geschaapen is, zo heeft zy zich, geduurenden den tyd, dien zy hier op aarde in haaren kerker doorbrengen moet, om zich te bevlytigen door het standvastig op volgen der lessen van Waarheid en Deugd, in staat te stellen en te bereiden tegens den dood, ten einde zy onverschrokken denzelven te gemoet mogen zien, in het welgegrond vertrouwen, dat die voor haar een verkondiger eener goede boodschap weezen, en haar bevryden zal van alle die rampen, ongemakken en wederwaardigheden, welken aan dit leven zo onafscheidelyk verknocht zyn.

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E. v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thirry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*. en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 384. *Den* 7 May 1770.

[*Hoe men veelal 's zomers het buitenleven ten avond brengt*.]

Je reduis les loix de la conversation a trois principales. Elle doit être une principe d'instruction, un lien de societé, une source de plaisir.

FORMEY.

Ik heb den volgenden Brief, reeds in 't voorleden najaar, van een jongen Heer ontvangen, die my denzelven als een staaltje van zyne tegenswoordige wyze van denken aanboodt, en daar uit verzogt te oordeelen, of myn werk wel geheel en al vrugteloos voor hem geweest zy. Het aangenaam voorjaar thans aankomende, waarin men begonnen heeft zyne Buiten-plaatsen op te sieren, en eerlang met Gezelschap daar na toe staat te gaan, heeft my gedrongen gemelden Brief, als thans zeer gepast, heden uit te geeven. Dezelve is van den volgenden Inhoud.

Heer DENKER!

Ik ben een jongeling van drieëntwintig jaaren, uit een aanzienlyk Geslagt gebooren, zonder eenige bedieninge, doch met de noodige middelen gezegend, om als een fatzoenlyk Man te kunnen leeven, waarom ik een groot gedeelte van het jaar by myne goede Vrienden slyte. Ik heb in 't begin van den Zomer eenige weeken doorgebragt op eene Buiten-plaats van eenen derzelven, zynde eenen Liefhebber van Studie, en aan wien ik eerst zedert eenigen tyd kennis had gekreegen. De levenswyze, welke wy aldaar hielden, is my zo vermaakelyk voorgekomen, dat ik naderhand veertien dagen met tegenzin heb gesleeten op eene andere Buiten-plaats, alwaar my voor twee jaaren al het aangenaame van het buiten leven scheen te huisvesten. De plaats van mynen gezegden Vriend is gelegen omtrent een half quartier uurs van een klein doch aangenaam Dorp: De plantaadien, vischryke rivier en vyvers leveren aangenaame wandelplaatsen en tydverdryf uit. Wanneer ik aldaar eerst aankwam, vond ik mynen Vriend, die ongehuwd is, alleen. Zo dra ik wat uitgerust was, zeide hy my op eene vriendelyke wyze: Jongetje, je moet nu hier leven naar mynen zin: ‘'s middags eet ik ten twaalf uuren, 's avonds ten half negen, en ten tien uuren moet ieder naar zyne kamer; doch 's morgens vroeg 'er wederom uit; ten half zes ontbyt ik, en wagt niemand.’ Ik had hier niet veel tegen; doch het vroeg opstaan kwam my zeer vreemd voor, als zynde zulks niet gewoon; ik durfde het egter niet zeggen, maar dagt, niettegenstaande het vroeg opstaan van mynen Vriend, 's morgens te blyven leggen. 's Avonds sloot ik met dat inzigt myne kamer, doch 's morgens ontwaakte ik ten vyf uuren door eenen wekker, die in dezelve afliep; ik wierd half moeilyk, en wilde weder inslapen, doch de beweeging in huis belette my zulks. Ik stond dan op, en vond mynen Vriend reeds aan de Thee-tafel, die by myn inkomen glimlachte, 't geen ik ongemerkt liet voorby gaan. Voor zes uuren waren wy reeds aan 't wandelen, en ik ver-

wonderde my, dat zulks in den morgenstond zo aangenaaam was. Ten zeven uuren hadt myn Vriend reeds bezorgd, dat de netten en de noodige manschap in gereedheid waren om te visschen, 't geen hy wist, dat ik zeer beminde. Ik was verwonderd mynen Vriend mede hand aan 't werk te zien slaan, welk voorbeeld ik welstaanshalve volgde, het geen my de visschery des te aangenaamer deedt voorkomen. t'Huis komende omtrent tien uuren, bragt myn Vriend my in zyn Boek-vertrek, met aanbieding van 't gebruik zyner boeken. Ik zogt 'er een uit, en mynen Vriend reeds bezig ziende, vertrok ik naar myne kamer. Het slaan van half twaalf deedt my met weerzin van het leezen uitscheiden om my te *coëfferen* en te kleeden. Myn Vriend, die in zynen japon zat, lachte my dapper uit, wanneer hy my in zo volle orde zag binnen komen. Ik wierd in het vervolg wyzer, en bleef geheele dagen ongekleed, wanneer 'er niemand kwam. 's Namiddags gingen wy een uur of twee onder de schaduw der boomen zitten hengelen, wanneer wy, na het doen van eene kleine wandeling, weder naar huis keerden, ieder naar zyne kamer om wat te leezen. Ten half zeven kwam myn Vriend my verzoeken om te wandelen, 't geen wy deeden, tot dat de tyd ons noodzaakte om te gaan eeten. 's Nagts sliep ik als een Roos; doch ten vyf uuren ontwaakte my de wekker weder. Ik herinnerde my den voorigen dag, welken ik niet onvermakelyk had doorgebragt, zo dat ik, meestendeels egter om mynen Vriend te believen, opstond; doch ik was 'er geen agt dagen geweest, of ik deed het uit eigen vermaak, ja zelfs was ik naderhand dikwerf voor mynen Vriend aan de Theetafel. Dezelfde levenswyze als den eersten dag hielden wy altoos geduurende myn verblyf aldaar, met verscheidenheid van tydkortingen: eenige uuren wierden 'er egter aan de studie besteed, ten zy wy iemand in den omtrek bezogten, of bezogt wierden, en de redeneeringen, welken myn Vriend tot my voerde, waren altyd leerzaam en aangenaam, zo dat ik met leedwezen deeze aangenaame verblyfplaats verliet.

Weinige dagen na myne thuiskomst vertrok ik naar

die Buitenplaats, welke my voor twee jaaren zo vermaakelyk hadt toegescheenen. Ik vond 'er, by myne aankomst, buiten het talryk Huisgezin, bestaande in Man, Vrouw, Kinderen, *Mademoiselle*, Knegts, Koetsier, Jagers en Meiden, drie vreemde Heeren en twee *Dames*, welke aldaar *logeerden*, met twee Meiden en zo veele Knegts. Ik was noch geen half uur in huis geweest, of ik wierd verzogt om een partytje *Quadrilje* te maaken. Wy begonnen ontrent zeven uuren, en speelden tot half tien, wanneer de Tafel moest gedekt worden. Dit was my zeer aangenaam, want het speelen verveelde my, wyl de aangenaame avondstond ons tot eene wandeling scheen te noodigen, te meer, om dat eene der vreemde *Dames*, met welke ik speelde, schoon aan my onbekend, byna geen woord sprak, en zeer *geinteresseerd* speelde, 't geen my dwong om op myn spel te letten, naardien ik geen zin had om voor een ducaat vier of vyf den naam van *Complaisant* te verdienen. Ten tien uuren zetten wy ons aan Tafel, en ten half elf raakte ik, onder voorwendzel van vermoeid te zyn door eene wandeling van een paar uurtjes, naar bed, schoon het in de daad niet anders was dan een uitwerkzel van myne tegenwoordige gewoonte om ten tien uuren, ten minsten ten half elf, naar bed te gaan.

Des morgens omtrent half zes opstaande, om te wandelen, konde ik geene der deuren uit, die alle nog geslooten waren; weshalven ik wederom naar myne kamer moest, alwaar ik my bezig hield met het leezen van FORDYCE, *de Vriend der jonge Juffrouwen*(†), het eenigste Boekje, dat ik voor de hand vond leggen, en kende, tot zeven uuren, wanneer ik eenige beweeging in huis begon gewaar te worden, welke veroorzaakt wierdt door de Keukenmeid, die my de deur opende. Ik was pas met wandelen begonnen, of een opkomende zwaare regen joeg my te rug naar myne kamer, alwaar my het ontbyt wierdt gebragt, en daar ik blyven moest tot half negen, wanneer de Heer van het huis opkwam, die my op myn verzoek zyne *Bibliotheek* aanwees, welke meest uit *Romans* bestondt. Ik vond 'er by geluk onder *de*

(†) Dit Werkje is by *Yntema* en *Tieboel* AD. 1767 gedrukt.

Historische Zamenspraaken over de noodzaaklykheid van den Godsdienst in het Huwelyk,(†) welke ik noch eens gezien, en met vermaak had begonnen te leezen. Ik nam het mede na myne kamer, om mynen tyd nuttig en vermaakelyk te slyten. Ten tien uuren kwam my een der Knechts *coëfferen*, en ten elf uuren gekleed zynde, zag ik my verpligt, de regen ophoudende, alleen te gaan wandelen, wyl ieder noch in zyne kamer was, en de Heer van het huis naar de Stad gereden, slegts een uurtje van de plaats geleegen. Ten twaalf uuren, wanneer ik ter ontwykinge der brandende zonnestraalen in een priëeltje was gaan zitten, zag ik sommige Gasten, zo wit als duiven gepoederd, en *gegallonneerd* gaan wandelen. Ten één uur kwam de Huisheer te rug, gevolgd van vyf of zes gasten uit de Stad, meest van vreemde Natien. Ten twee uuren zaten wy met agttien menschen aan tafel, en bleeven zitten tot vyf of half zes uuren, wanneer men opstondt om eene wandeling te gaan doen. Ik had my in stilte naar myne kamer begeeven, dewyl ik door het lang zitten, en overtollig wyn drinken, slaaperig was geworden, en wilde my op het bed nederwerpen, toen ik by geluk indagtig wierd, dat ik gekruld was, zo dat ik my moest vergenoegen met wat op eenen stoel te sluimeren. Ten half zeven kwam ik beneden, en moest kort daarna weder een partytje maaken. Dien avond kon ik geen voorwendzel vinden om van tafel op te staan, zo dat ik tot half één moest blyven zitten, eer 'er iemand oprees. Ik had nevens den Hospes gezeten, die my sterk gedrongen hadt om te drinken, waar door ik niet voor 's morgens agt uuren zeer onlustig opstondt. Ik wilde toen gaarne eens gaan wandelen, doch ik moest eerst gekleed, ten minsten gekruld zyn, waar na ik moest wagten tot tien uuren, eer de Knegt tyd hadt. De eene dag was hier den anderen gelyk: als wy met zestien menschen 's middags aan tafel zaten, was het weinig, de Land-vermaaken ontbraken 'er, alles was styf en hoofsch, zo dat ik blyde was, dat de veertien dagen,

(†) Dit Werkje is by de Erven Houttuin AO. 1767. gedrukt.

welken ik beloofd had te zullen blyven, verloopen waren. Ik vertrok op den veertienden dag, en thuis komende, kon ik niet begrypen, dat myn smaak zodanig was veranderd, dewyl die levenswyze my voor twee jaaren zo zeer bekoord hadt. Ik kan het niet toeschryven dan aan het leezen van goede Boeken, uwe Vertogen, en den omgang met mynen Vriend, in wiens gezelschap ik een waar vermaak schep.

By aldien, Heer Denker! U deze Brief waardig voorkomt eene plaats onder uwe Vertoogen te beslaan, verzoek ik een plaatsje voor denzelven, of het mogt gebeuren, dat anderen myne voetstappen volgden. Ik blyve door verkiezing en uit pligt

Uwe volvaardige Dienaar en getrouwe Lezer
D.V.M.

S.... den 24 September 1769.

Het is ten hoogsten aangenaam, wanneer men ziet en ondervind, dat men iets ten nutte van zynen medenmensch heeft te weeg gebragt. De jonge Heer D.V.M. heeft zeker reeds veel gewonnen, nu hy de waare vermaaken heeft leeren kennen. Ik wensch hem dat hy al verder in dat voetspoor, 't welk hy thans betreedt, mag voortgaan, waar toe de omgang met zynen Vriend hem een gepast middel aanbiedt, en dat anderen door deszelfs lofwaardig voorbeeld mogen verlicht worden.

Met regt wordt het Buiten leven gepreezen, en voor bekoorlyk gehouden, wanneer men 'er eene geschikte levenswyze houdt: maar het is onbegryplyk, hoe veele Lieden het noch aangenaam kunnen vinden, die het zelve zich tot eenen last maaken. De Buiten-plaats immers, alwaar myn Correspondent de laatste veertien dagen heeft doorgebragt, gelykt veel eer eene pragtige Hofhouding als een stil buiten leven. Waarom gaan

doch die Lieden naar buiten? is het om te eeten? om te drinken? om te speelen? om te slaapen? Dit zyn altemaal zaken, welke men beter in eene Stad dan Buiten kan doen. Om te wandelen, om een ongedwongen en vry leven te leiden, kan het ook niet zyn; want het laatste heeft in 't geheel geen plaats; men moet aldaar van het hoofd tot aan de voeten zo wel in volle orde zyn als in de Stad; en tot het eerste is geen tyd, als op het heetste van den dag, wanneer het niet zeer aangenaam is, en weinig te pas komt. Dus geloof ik veilig te mogen besluiten, dat alle de vermaaken, welken in zodanig een buiten-leven opgesloten liggen, zelfs in eene Stad overvloediger te vinden zyn. Met reden is de eigenaar van die buiten-plaats te beklaagen; zyn huys staat voor ieder een open; heeft hy lust om een dag of twee alleen te zyn, de Gasten blyven of komen; hy kan aan dezelven geen *niet 't huis* laaten geeven gelyk in de Stad; is hy eens alleen of wat mistroostig, of is het slegt weder, niemand komt naar hem omzien, hy heeft geenen Vriend, dien hy kan gaan bezoeken gelyk in de Stad: met een woord, wil hy alleen zyn, hy staat alle ogenblikken door Gasten overvallen te worden, hy moet zorgen, dat de tafel wel zy aangerigt, dat in eenen schaarschen tyd, gelyk het thans is, kostbaar valt, en bereidt hy zich heden om van alles rykelyk te koopen, morgen zit hy somtyds alleen, en moet het overtollige, dat bederven zou, weggeeven; of wagt hy niemand, heeft hy geene lekkere beetjes in de Stad opgedaan, om mede naar buiten te sleepen, hy krygt eenen geheelen drom Gasten, en beeft zo dikwils hy hoort vraagen: *is Myn Heer ook t'huis? is 'er deezen middag geen belet?* - of wil hy een goeden Vriend zien, hy loopt gevaar van 'er geenen t'huis te vinden. Gelukkig dan die geenen, welke zich de zamenleving, 't zy in de Stad of op het Land ten nutte weeten te maaken, en de waare vermaaken, die dezelven in zich behelst, onderscheiden. Aanzienlyken! die deezen winter lang genoeg aan uwen haard gezeten hebt, en u thans gereed maakt om naar uwe Buitenplaatzen te gaan, eene vrye zuivere voorjaarslucht

in te ademen, en den vrolyken Zomer daar door te brengen, maakt dat zoete leven u zelven niet tot eenen last, nog bezwaart anderen daar mede, die zomtyds tot u inkeeren, Verheugt u daar in de u toelachende herlevende natuur, en volgt haare eenvoudigheid. De Vriend van mynen jongen Correspondent leert u, hoe men daar leven moet. Die deszelfs smaak volgt, zal niet zonder goedensmaak zyn.

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thirry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek, *R. Zeylstra*. en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N° 385. *Den* 14 May 1770.

[*Hoe men zich tegens* Deïsten *hebbe te gedraagen, om hen te winnen*.]

Opiniones ad tuas,
Argutiasque singulas
Me vis probandas cogere.

WERENFELSIUS.

MYN HEER!

Zie hier twee Brieven, zo UE. dezelven geschikt oordeelt voor Uw werk, en dus kunt goedvinden, te plaatzen, zouden dezelven, door dit gemeen maaken, mogelyk van eenig nut zyn konnen.

HEER en VRIEND

Toen gy laatst eene visite by my kwamt afleggen, hebt gy mogelyk opgemerkt dat ik wat verleegen en beteuterd waar. 't Was alleen om dat Mons: D by my zat. Gy hadt hem zekerlyk te vooren nooit aangezien voor een *Deïst*. Uwe verwondering moet groot geweest zyn. Hy praatte nu vry uit de borst, dat zelden gebeurt. Doch gy toonde tegen hem opgewassen te zyn. Won-

derbaarlyk was ik in den schik met uwe antwoorden, oplossingen en wederleggingen. Waaren allen of de meesten van ons Christenen in het wezenlyke van hunnen Godsdienst zo geverseerd, de *Deïsten* zouden of overtuigt, of hun ten minste de mond gesnoerd worden. Dan gy liet u eens een woord ontvallen, welk my tot eenig nadenken gebragt heeft. Waarschynlyk heb ik het veel te ver getrokken. Laat ik u echter myne vrees te kennen geeven. De Hemel bewaare u van Mons: D. eenigzins te benadeelen. My is bekend dat gy groote *correspondentie* hebt met den Heer K. den patroon van Mons. D. Die Heer is zeer *pieus*, gelyk men het noemt. Mons. D. neemt deszelfs zaaken *excellent* waar, maar houdt zich voor het overige voor hem al toos digt geslooten. 't Verwonderde my zelfs dat hy voortging met praaten, na dat gy gekomen waart. Ik bid u, laat tog niets van zyne *concepten* noch gesnap aan den Heere K. weeten. Mons D. zou daar door in 't *labyrint* gebragt worden, en gewisselyk de *cassade* krygen, al zou hy moeten gaan bedelen. Ik ken den Heere K. te wel, om my hier niet van verzekerd te houden. Hy mag onder de *pieuzen* sorteeren, ik weet by herhaalde ondervinding, dat hy niets minder dan redelyk, verdraagzaam, en menschlievend is. Kon hy de Roomsgezinden, de Paapen, gelyk hy spreekt, het land uitboenen, hy zou 't niet laaten, zou hy dan een *Deïst* in zyn huis dulden? 't Is nooit in myne gedachten opgekomen dat gy voor hadt Mons D. opzettelyk te benadeelen, maar gy zoudt het door onvoorzichtigheid doen konnen Ik weet dat gy anders denkt dan de Heer K. Ik stel zelfs vast dat gy zulke liefdelooze *concepten* verfoeit. Hemel! wat zou de Christelyke Godsdienst niet bekoorlyk voorkomen, en over het ongeloof zegepraalen, indien alle deszelfs belyders waare Christenen waaren! Ik moet u zeggen dat het my, wegens onzen allerheiligsten Godsdienst, aan de ziele smert, dat veelen van hun, die Christenen pretendeeren te zyn, en van 't gros des volks voor de *picusten* gehouden worden, door zulken boozen geest van liefdeloosheid, onverdraagzaamheid, en vervolg-

zucht worden gedreeven. 't Ophaalen van Deïstische Boeken; 't Verbranden van dezelven; 't Beteugelen van de vryheid der Drukpersse, enz. mag sommigen zo schoon schynen, als den yver van Eliäs met recht was te roemen; naar myne gedachten zyn zulke en alle andere dwangmiddelen, noch overeenkomstig met den aart van 't Evangelie, dat ons geene *vleeschelyke wapenen*[(a)] ter handhaving van den Godsdienst aan de hand geeft; noch geschikt om iemant van de waarheid te overtuigen; maar zelfs in tegendeel, om de dwaalenden meer en meer in hunne dolingen te verharden. Dwang en vervolging in den Godsdienst te werk te stellen, is olie in het vuur te werpen. Als men de macht in handen heeft, is het zeer ligt geweld te gebruiken. Maar wat moeten de ongelovigen van onzen allerheiligsten Godsdienst denken, wanneer wy denzelven met geweld verdedigen? wat anders, dan dat het ons aan beter, aan redelyke bewyzen, die alleen geschikt zyn om te overtuigen, ontbreeke? Wat moeten zy denken, wanneer zy alle die wreedheden en vervolgingen leezen, welken zoogenaamde Christenen, den ongelovigen, ja hunne medechristenen hebben aangedaan; als zy die vervolgzieke gesteltenis nog in veele Christenen bespeuren, en verneemen dat men om beuzelingen malkander liefdeloos hekelt; de vryheid tragt te betwisten; en 't domme graauw op 't lyf zoekt te hitzen, wat anders, dan dat die Godsdienst, welken wy te recht den allerheiligsten noemen, niets minder dan heilig is? Dan 't ontbreekt onzen schoonen Godsdienst aan geene genoegzaame, voldoende en overtuiglyke bewyzen, maar deszelfs belyders, verdedigers en handhavers hapert het te dikwyls aan genoegzaame kundigheden en de vereischte geestgesteltenisse om de waarheid van hunnen Godsdienst overtuiglyk aan te toonen. Niet weinig moeite wordt 'er ook vereischt om zich daar toe behoorlyk in staat te stellen. Geen wonder dan, dat, daar men de *predomineerende* party is, men zich van die moeite ontslaat, en in plaats van reden geweld gebruikt.

(a) 2 *Kor.* X:4.

Dat valt gemakkelyker. Een doddrige VARGAS, kon dus de Ketters half slaapende veroordeelen, met maar te zeggen *Ad Patibulum, Ad Patibulum*. Zou men zulke voorstanders van den Godsdienst, die, enkelde dolingen van het verstand, met dwang en geweld willen verdryven, en zich dus aan daadlyke overtreedingen van wezenlyke plichten van den Godsdienst, aan liefdeloosheid, aan onbermhartigheid en wreedheid jegens hunne ongelukkige medemenschen, schuldig maaken, ook niet mogen te gemoet voeren, *Gaat heenen, leert wat het zy, ik wil Bermbartigheid en geene Offerbanden*[(b)]? Begreepen en bedachten alle voorstanders van Godsdienstige Waarheid te recht, dat het hunne plicht is, *de waarheid in liefde te betragten*[(c)], ik houde my verzekerd, dat niemand hunner, ter handhaving van de waarheid, zich ooit van dwang- en geweldaadige middelen, zoude bedienen. 't Staat by ons Christenen vast, zo wel als by de Jooden, dat de Samaritaanen in 't stuk van den Godsdienst doolden, dewyl te Jeruzalem alleen, en niet op den berg Gerizim, de plaats was om aan te bidden. De Jooden hielden daarom geene gemeenschap met de Samaritaanen, 't was deeze doling der Samaritaanen, waar uit hunne onvriendelykheid sproot, welke zy eens aan onzen gezegenden Heere betoonden. Zy weigerden hem herberg, om dat hy hunnen Tempel te Gerizim verby ging, en zo 't hun toescheen, naar Jeruzalem reisde, om aldaar aan te bidden. De Discipels van Jezus, dit ziende, blaaken van yver, van heiligen yver, zo zy zekerlyk denken. Zy waaren Jooden, en by de Jooden stonden de Samaritaanen omtrent in zulk een graad, als nu de Ketters by de Rechtzinnigen. Daar was aan dat volk weinig verbeurd. 't Fatsoen was maar verlooren. Heer! zeggenze daarom, wilt gy dat wy zeggen, dat het vuur van den Hemel nederdaale, gelyk Eliäs weleer gedaan heeft, om deezen te verslinden? Zy vraagen niet, Heer! wilt gy dat wy deeze onze medemenschen, door bondige redenen op eene bescheidene en vriendelyke wyze, van hunne doling zullen zien te overtuigen; datwe ze op eene beleefde wyze aantoonen, hoe zeer zy zich tegens u vergrypen, om hen, indien 't mogelyk is, tot

(b) *Matt.* IX:13.
(c) *Eph.* IV:15.

rechtmaatiger begrippen en tot bekeering te brengen? Neen: die weg was veel te lang en te moeilyk. Zy willen 'er zich kost af maaken. Die Dwaalgeesten waaren, naar hunne gedachten, niet beter waardig dan verbrand te worden En waarom zouden zy het vuur niet van den Hemel bidden? Propheet Eliäs hadt het wel eer gedaan. Zie daar, zy brengen een schriftuurlyk voorbeeld by. Hoe kan 't kwaad zyn dien Heiligen in zynen Godlyken yver te volgen? Maar, wat antwoord die Jezus, die de zachtmoedigheid en liefde zelve was, en naar wiens lessen en voorbeeld wy ons te gedraagen hebben, willen wy anders den naam van Christenen voeren? Hy geeft een antwoord, 't gene ik wel wenschte dat alle partydige en vervolgzieke Christenen tot schaamte en beter zinnen bragt: *Gy weet niet*, zegt hy, *van welk eenen geest gy gedreeven wordt; de Zoon des menschen is niet gekomen om de zielen der menschen te verderven, maar te bebouden. Excuseer* my, Myn Heer! dat ik u zo lang ophoude met eene zaak, waarin ik weet dat gy volkomen toestemt. Ik ben zo volkomen van uwe recht Christelyke beginselen, van uwe heusheid en braafheid overtuigt, dat, indien gy de Patroon van Monsr. D. waart, en hem niet recht kende, ik geene zwaarigheid zoude vinden hem aan u te ontdekken en bekend te maaken. Gy zoudt als een Christen met hem handelen. Gy zoudt hem niet *casfeeren*, dewyl hy, schoon een Deïst, echter niet onordentelyk van gedrag, en in zyne zaak getrouw is. Gy zoudt, zyne twyfelingen, zwaarigheden en tegenwerpingen, wel konnende oplossen en beantwoorden, hem door redenen tragten te winnen en aan het verderf te onttrekken. Daar van zoudt gy uw werk maaken. Daar toe zoudt gy bekwaame gelegenheden zoeken en waarneemen. Wel verre van hem om zyn ongeloof te benadeelen, en dus dien ongelukkigen nog ongelukkiger te maaken en meer en meer te verblinden, zoudt gy hem liefderyk, bescheiden en vriendelyk behandelen. Door uw Christelyk leven in het algemeen, zo wel als door uw menschlievend gedrag omtrent hem in het byzonder, zoudt gy onzen Godsdienst by hem aanpryzen en bekoorlyk doen voorkomen. Hy zou uit

uwen mond hooren dat de Christelyke Godsdienst *een Redelyke Godsdienst is*[(d)]. Dat geene Leerstukken van dien Godsdienst, schoon sommigen de Reden te boven gaan, met de Reden stryden. Dat deszelfs waarheid op bondige bewyzen, overeenkomstig met de natuur der zaake, op aanneemlyke gronden, die in gebeurde dingen by alle redelyke menschen onwrikbaar genoeg gerekend worden, is gevestigd. Uit uwen handel en wandel zou hy zien dat het onbillyk en liefdeloos gedrag van sommige Christenen, niet aan hunnen Godsdienst, maar aan hunne byzondere en verkeerde begrippen, of aan de bedorvenheid van hun eigen hart, alleen is toe te schryven. Ik twyfel niet, of hy zou een Christen worden. Doch schoon gy niet in uw oogmerk slaagde, zoudt gy hem echter om zyn ongeloof niet verstooten. Gy zoudt hem veel eer als een ongelukkigen met ontferming beschouwen, met medelyden behandelen, en den Hemel om zyne behoudenis bidden. Hier van ben ik ten vollen overtuigd: te meer daar gy in uwen voorgaanden aanmerkte, dat de Burgerlyke Verdraagzaamheid omtrent alle ongeloovigen zelfs moet geoeffend worden. Dat Paulus wil dat een broeder of zuster der Gemeente, die met ongeloovigen gehuwd waaren, die ongeloovige Echtgenooten niet zullen verlaaten: geevende hy voor reden, wat weet gy of gy uw ongeloovige wederhelft niet zult behouden? Dat dezelfde Apostel den Dienstknechten niet raadt hunne ongeloovige Heeren te ontloopen, maar wel in tegendeel dat ze hun alle eere moeten waardig achten: op dat de naame Gods en de leere niet gelastert worde. Dat dus, gelyk hy schreef, by tegenoverstelling, en om dezelfde reden, geen geloovig Heer zynen ongeloovigen slaaf, om zyn ongeloof, mogt mishandelen, noch verstooten. Dat Philemon, een man van aanzien te Kolossen, een Leeraar zelfs van de Gemeente aldaar, een ongeloovige slaaf, Onézimus genoemd, gehad en gehouden, ja het hem zelfs kwalyk genomen en als een misdaad, gelyk het was, toegerekend heeft, dat hy van hem ware weggeloo-

(d) ROM. XII. 1.

pen... Maar laat ik u niet langer ophouden. Wat de goederen belangt waarom gy schryft, enz.

Antwoord op den voorgaanden.

MYN HEER!

Was ik niet door eenige *occupatien* verhinderd geweest, ik zou Uwe Letteren al eerder beantwoord hebben. Ik kan my onmogelyk herinneren, Myn Heer! my iets te hebben laaten ontvallen, 't welk UE. eenig nadenken en *occusie* tot het schryven van Uwe Letteren zoude hebben konnen geeven. Zekerlyk UE. heeft myne mening niet wel gevat; of ik heb het ongeluk gehad van my niet klaar genoeg uit te drukken. Echter ben ik blyde, dat gy my het Karakter van den Heere K. Hebt leeren kennen. By *occasie* zou ik mogelyk van Monsr. D. hebben gesproken, niet om hem te benadeelen, maar om den Heer K. aan te spooren, om alles wat hy kon ter zyner behoudenisse in het werk te stellen. Nooit had ik verwacht, dat een braaf man, (gelyk de Heer K. my voorkomt te zyn) een man van een zeer goed natuurlyk verstand, die over *dingen van den tyd*, (want zo is hy gewoon zich uit te drukken) wonderbaarlyk wel redeneert, in 't stuk van den Godsdienst, zo bekrompen en verkeert gedagt, en in gevolge daar van, zo onedelmoedig en liefdeloos met Monsr. D zoude gehandelt hebben. Wat my belangt, Gy kunt verzekert zyn, Myn Heer! dat ik alle zulke liefdelooze en dwaaze *concepten*, zulke laage en onmenschelyke handelingen en bedryven, grootmoedig veracht. Gy kent den Heer Z. Onlangs kwam ik hem bezoeken en vond hem onpaslyk. Ik vroeg wat Docter hy gebruikte? Hy zei Dr. ... 't Was, zeide hy, een zeer kundig mensch in zyne zaak, en hy hadt verscheide preuven van zyne bekwaamheid gegeeven, maar, vervolgde hy, 't gene my wat *obsteert*, is, dat ik zeer wel verzekert ben, dat hy een Deïst is. Ik vrees, zeide hy, dat Doctoren die aan geenen toekomende staat

gelooven, 'er weinig om geeven of zy eenen *patient*, door losheid, verzuim, of nieuwe proefneemingen om hals helpen. Gy schynt, *repliceerde* ik, wat zwaarmoedig. De vraag is hier niet of die Heer een goed mensch, of hy een Christen, maar of hy een goed Docter is? dat raakt u, maar 't overige is voor zyne eigene rekening. Ziet gy niet dat de menschen doorgaans strydig met hunne beginselen handelen? Zy, die gelooven, dat de mensch zich geen oogenblik voor den beslooten tyd bekeeren, en tot zyne bekeering niets doen kan, zyn zeer *devoot* en zeer *naerstig* (gelyk zy spreken) *onder ae middelen*. Anderen, die meenen dat ze ook wat doen konnen en moeten, zyn zoo traag in de plichten van Godzaligheid, en voor al in 't Kerkgaan, dat het in 't oog loopt. Dr.... mag ook strydig met zyne beginselen handelen. Of laat hy te werk gaan als een Deïst, dan zal hy, zyn best doen om het leven zyner *patienten*, zo lang maar mogelyk is te rekken, dewyl hy denkt dat het met den dood voor eeuwig met hen gedaan is. Dus behielt de Dr. zynen *patient*, dien hy ook wel ras herstelde. De Christenen, Myn Heer! moeten zich zeer zorgvuldig wachten van iemand, wegens zyne Godsdienstige *sentimenten*, of ongeloof, op eenigerleie wyze te benadeelen, of zy zyn schenders en verzaakers van de voornaamste plichten van hunnen Godsdienst. Gy spreekt ook van, en zyt tegen 't beteugelen der Drukpersse. My is gisteren ter hand gekomen *Vrymoedig Adres van' een Hollander aan zyne Hooge Overheid enz*. dat ik UE. recommandeer te leezen. 't Is waarlyk, Myn Heer! de taal van eenen Hollander! 't Zal hoop ik, nooit meer gezien worden in ons Vaderland, dat de Overheid van eene vrye Republiek, in den Godsdienst, dwang en geweld zal gebruiken. Toen zulks wel eer, tot onze eeuwige schande gebeurde, was de Redevoering van NOOT, *De Godsdienst vry van Heerschappye*, nog niet in de waereld. Of zou zulk een Meesterstuk, zonder vrucht zyn? Ik moet afbreeken na nog een woord van.....

De Denker.

N°. 386. *Den* 21 May 1770.

[Scriverius Antiquarius *onderzoekt naar den Oorsprong der* Barbiersstokken.]

Omnibus et lippis notum et tonsoribus.

HORATIUS.

HEER DENKER!

Ik ben een groot Liefhebber van Oudheden na te spooren, en weet niet, of zulks aan mynen eigen goeden smaak en aangeboorene achtinge voor treffelyke stukken, welken de oude Eeuwen ons nagelaaten hebben, dan wel aan de ernstige lessen van mynen Voogd, my, naar de Academie gaande, gegeeven, om naarstig in de *Antiquiteiten* te studeeren, moet toeschryven. Wat 'er van mag zyn, die fraaie smaak heerscht in my, en het

geeft my veel genoegen, dat die Weetenschap in ons Vaderland groote toejuiching ontvangt. Ter voldoening van denzelven heb ik de *Romeinsche* en *Grieksche* Oudheden geheel dootsnusfeld, en na dien tyd my toegelegd, niet alleen op al het geen men van dergelyke Oudheden in ons Land vindt, maar ook op al wat anderen 'er van gezegd, en byzonder op het geen zy onagtzaamlyk over het hoofd gezien hebben. Hier door heb ik groote kundigheden verkreegen, en meen nu van deeze edele weetenschap meer te weeren, dan alle die 'er over geschreeven hebben. Een geheele stapel myner *Manuscripten* legt 'er voor de Drukpers gereed, en zal een groot volkomen Werk uitmaaken, dat geheel nieuwe ontdekkingen behelst, en waaraan niets ontbreekt als eene Oudheidkundige Verhandeling over de lange stokken, die de Barbiers in onze steden en dorpen uit hunne huizen uitsteeken. Ik heb begonnen dezelve optestellen; maar ze kost my geweldig veel moeite, doch zal 'er niet te slimmer om zyn, en myn Werk 'er mede sluitende, heb ik voorgenoomen boven dezelve met zo veel recht te zetten: *Finis conorat opus*, ten zy ik dat stuk, als overtreffende al myn ander werk, *apart* uitgeeve, en by inschryving laate drukken, dat my, sedert drie dagen, by nadere overweeging, zo als uit deezen blyken zal, nog gevoeglyker is voorgekomen. Zo dra myne opmerking op deeze gemelde byna algemeene gewoonte viel, bemerkte ik zeer wel, dat derzelver eerste oorsprong uit de *Antiquiteiten* moest opgehelderd worden. Ik ging dan naar myne groote Bibliotheek, en sloeg *Groevius, Gruterus, Rous*, en al wat maar over die Weetenschap geschreeven hadt, op: verscheiden dagen besteedde ik met dat werk, maar al myn zoeken was vrugteloos. Alle die groote Mannen, gewoon meer naar den grond dan naar de luiffels der huizen te kyken, hadden die stokken niet opgemerkt, en dus 'er niets van aangetekend. Dit wakkerde myne nieuwsgierigheid op, want hoe minder voldoening ik vond, hoe greetiger ik wierd om den eersten oor-

sprong te ontdekken, meenende daar mede geenen kleinen dienst aan de geleerde waereld te zullen doen, en voor my zelven groote eer te zullen behaalen.

Ik dagt 'er geheele dagen op, en kon 'er zelfs somtyds 's nagts niet van slaapen: doch alles was vrugteloos. Hoe meer ik 'er myne herssenen over brak hoe minder ik vond; myn verstand was zeker toen ongemeen stomp. Geenen raad meer weetende, ging ik naar een Medaille - Kabinet van eenen myner Vrienden, en onderzogt, of hy ook eenige oude munten hadt, tot lof van de Baardscheerders der Koningen geslaagen, waarop die stokken verbeeld werden, waar uit men derzelver oudheid en opkomst zou kunnen ontdekken: doch tot myne smerte wist deeze 'er niets van te zeggen, noch hadt de gezogte Munten. Des begaf ik my naar eenen Man, die den roem hadt van veel te weeten, wien ik het duister stuk, dat my zo zeer pynigde, voorstelde. De goede Man, die ik van agteren begreep, 'er zelf niets van te weeten, en zyne onkunde niet te willen openbaaren, keek my eens aan, en vraagde, of ik met den kop gebruid was?

Dit hoonend antwoord deedt my heen gaan, zonder hem met verdere morgenspraak te willen verwaardigen: doch deeze wraak holp my niet uit den dut; ik bleef even onweetend; doch gaf daarom den moed niet verlooren. Gelukkig viel my in, dat de beroemde *snapper* de Barbiers genoemd en gehouden hadt voor Staatkundige Lieden, Musikanten, Ontleders, Dichters en Artsen; dat de Barbier van den geleerden *Vossius* gewoon was deszelfs hoofd met *Jambische* slagen te kammen; dat *Don Saltero*, de Baardschrapper van *Don Quichot*, onder de Geleerden behoorde; dat de Oude Romeinen hen *wandelende Kronyken* noemden; ja dat sommigen zelfs fraaije Kabinetten van Rariteiten en Antiquiteiten bezaten, gelyk men zulk eenen in Engeland plagt te hebben, die onder anderen bewaarde, *Pontius Pilatus wyfs kameniers zusters hoed*. Dat

alles nadenkende, zeide ik by my zelven: wat ben ik gek, dat ik deezen niet allereerst heb geraadpleegd, zy zouden het my gezegd hebben, en zullen het zeker alleen weeten, want het raakt hunne *functie*, en men vindt 'er geleerde Lieden onder.

Verheugd over deezen inval, besloot ik tot bereiking van myn oogmerk, tien Barbiers, die in myne woonplaats zich ophouden, op een pypje, des avonds, te nodigen, en dan onder een familjaar discours het vraagstuk voor te stellen. Op myne nodiging verscheenen zy allen ten mynen huize; doch keeken vreemd toe alle hunne *Collegaâs*, door my verzogt, by een te zien. Ik liet in 't begin niet merken, dat ik hen begreep, maar na eenige pypjes uitgeblaazen en een half douzein glaasjes geledigd te heb ben, zeide ik: ‘Meesters, ik heb u hier verzogt om uwe advisen in te neemen over eene zaak, daar ik niet uit kan komen. Ik heb opgemerkt, dat gy allen gewoon zyt lange stokken uit uwe huizen uit te steeken, maar weet niet, waar toe zy dienen, of wanneer zy in de gewoonte geraakt zyn. Ik heb 'er alle myne Schryvers over na gezien, maar niemand weet 'er my iets van te zeggen. Ik geloof, dat gylieden best in staat zyt om 'er my eenige opheldering van te geeven, 't geen ik thans verzoek’. Myn voorstel had ik zo dra niet gedaan, of ik bespeurde een soort van genoegen op hunne aangezigten, dat ik myn opmerkzaam oog op dezelven had laaten vallen, die van duizenden dagelyks ongemerkt over het hoofd gezien worden. Zy preezen myne weetlust, en zett n zich schrap niet gerimpelde voorhoofden om het stuk te overleggen. Laaten wy, zeide ik, alvoorens eens drinken. *Vina parant animos, faciuntque laboribus aptos*. Met uw welneemen, vervolgde ik, moet ik u nog vooraf zeggen, *nam qui bene distinguit, bene docet*, ik heb waargenoomen, dat sommige Barbiers in 't geheel geene stokken uitsteeken; dat anderen en wel de meesten, gelyk gy allen, dezelven vertoont; dat som-

mige stokken zeer lang, andere veel korter zyn; dat sommigen zeer groote, andere kleine knoppen voor aan hebben; dan die op verschillende wyzen gedraaid zyn, 't geen misschien uit de *variantes Lectiones* komt, dat sommigen met, en anderen zonder vlammen zyn geschilderd; dat eenigen roode, anderen vergulde knoppen hebben; dan sommigen blaauw, anderen wit zyn geverwd; eindelyk dat sommigen byna regt uit, anderen zeer schuins in de hoogte uitsteeken, met een woord, ze verschillen allen, en dit moet wel in agt genoomen worden. Het gebruik deezer stokken, voegden ik 'er nog by, zal wel den zelfden oorsprong hebben, maar het verschillend maakzel, kleur en uitsteeken moet, zo ik my niet geheel bedrieg, eene geheimzinnige betekenis insluiten.

Na dit voorstel begon de oudste, en zeide: ik weet zeer wel, dat een oud Schryver hier over een' grooten *Foliant* geschreeven heeft, doch dat onwaardeerbaar *Manuschript*, 't welk oudtyds in de Bibliotheek van *Alexandrie* eene plaats hadt, is met dezelve in den algemeenen brand verteerd, en daar door weet men 'er niets dan gissingen van te zeggen.

Hier van verschil ik, zeide de tweede, op wien ik toen myn oog stoeg om zyn gevoelen te weeten. My geheugt zeer wel geleezen te hebben, dat ze van laater uitvindinge zyn. Die stokken zyn een teken van eene Ridder-orde, ingesteld door FRANCISCUS I, Koning van *Frankryk*, die by gelegenheid, dat zyn Barbier, in een Tournoy-spel, gegeeven aan den Koning van Engeland, veele Engelsche Ridders met de lans uit de zaal hadt geligt, daar door deszelfs dappere bedryven heeft willen vereeuwigen, waarom wy allen, die agting voor dapperheid hebben, nog die stokken, verbeeldende de gebruikte lans, uitsteeken. Dit gevoelen geviel den meesten; de lans en de stok hebben zeker al veele overeenkomsten, zeide ik, en is dat zo, dan hebben die stokken eenen aanzienlyken en heerlyken oorsprong. Men sloeg voor ter ee-

ren van dien dapperen Barbier een boorde volletje te neemen, en deezen vriend te beveelen dit gevoelen uit oude Boeken, waar in het geschreeven stondt, nader te bewyzen. Hy nam dit gereedelyk aan, en wilde ten dien einde met het tegenwoordig Gezelschap wel eens weêrkomen.

De beurt van den derden nu gekomen zynde, begon hy met eene deftige inleiding, en beloofde eerst *Κμτ αρσιν* en daar na *κατα θέσιν* te zuilen redeneeren, want hy hadt in zyne jeugd ook Grieksch geleerd, en was de geleerdste van allen. Hy wederleide dan eerst de gevoelens, die reeds geopperd waaren. Het *Manuschript*, in de Bibliotheek van *Alexandrie* zeide hy, handelde wel *de Tonsoribus*, maar niet *barbae, sed pecudis* en dat is iets, *quod bene notandum*, want hier van daan is het, dat men zich heeft bedroogen. Een van de *Auctores rei rusticae, Varro*, of *Columella* stelde het op, en het is jammer, dat wy het kwyt zyn, want anders zouden wy weeten, waarom de schaapen *ongans* worden.

Wat het tweede gevoelen aangaat; zeide hy; het behoort onder de *piae fraudes*. Ten tyde van FRANCISCUS *primus gloriosae memoriae* waaren 'er nog geen Baard-Geneesheeren in de waereld. De Mannen volgden de Natuur, zy lieten den baard groeijen en gebruikten geene messen om de stoppels af te maaijen. De baardscheerdery kwam eerst in de mode, toen een baardelooze Vorst, *Frankryk's* throon beklommen hadt, en de ruuwe aangezigten zyner Hovelingen, by zyne gladde trony vergelykende, zo veele afzigtigheid daarin bespeurde, dat hy van dien stonde aan bevel gaf, dat de hoogedele kunst der baardscheerdery ingevoerd, en de ruuwe mannelyke deftigheid zyns volks door het scheermes zou verzagt en getemperd worden. En gelyk dit de tedere Hofdames ongemeen wel geviel, die lang naar deeze trony-reformatie verlangd hadden, zo hebben zy vaandelen van vreugde ter eere van hunnen welgemanierden Koning, en zyne in-

gevoerde beschaaving, uitgestooken, welke door de *injurie* des tyds vergaan zynde, niets dan de stokken hebben agtergelaaten: doch deeze van hunne winpelende vlaggen dus beroofd, een mistal geworden zynde aan de huizen der Paryssche Jongkvrouwen, hebben de Barbiers, die hunne rekening by de oeffening deezer edele konste wonderbaarlyk gevonden hebben, en nog vinden, beslooten de stokken over te neemen, en aan hunne eigene huizen uit te steeken, welke gewoonte in ons Vaderland ook overgenoomen is, toen onze voorouderlyke Juffers van het *concept* der Paryssche werden, en zo lang aandrongen op de baardenryke oude Hollanders, dat deezen beslooten al mede, hunne aangezigten onder het scheermes te vlyen, en eene andere gedaante aan te neemen. *Quod erat demonstrandum*.

De vierde, die tot hier toe gezweegen hadt, zou thans het woord opneemen. Het spyt my, dus begon hy, dat ik, geleerd hebbende nooit stellingen voor bewyzen aan te neemen, in de gevoelens myner drie voorzittende *Confraters* niet treeden kan. Ik beken nooit zo veele geleerde en diepzinnige uitleggingen over deeze *materie* gehoord te hebben, en durf dus naauwlyks myne gedagten bloot leggen, ik heb altoos eenvoudig gelooft, dat het een vlagge - stok was, welke de Barbiers, die ter zee gevaaren hadden, en altoos den roem wilden hebben van de ervarendste van alle onze *Confraters* te zyn, uitstaken om te meer bekend te worden. Dwaal ik hier in, ik geef het om een beter, men overtuige my.

Deeze gedagte, wel verre van eenig *applaudissement* te verkrygen, werdt van de vier volgende uitgejouwd, zo wel als van de drie eersten. Die stelling was onverdraaglyk, zy diende tot *disrespect* van de konst en de edele Broederschap, eo kon niet geduld worden. Men wilde 'er dan geen woord meer van hooren, en daarom werdt de negende verzogt wat beters voor den dag te brengen, die zyne borst op-

geblaazen hebbende, nu lucht moest geeven, doch wiens schrandere gedagten, de voorige overtreffende, geene plaats kunnen vinden dan in een voolgend Vertoog.

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thirry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 387. *Den* 28 May 1770.

[Scriverius Antiquarius *onderzoekt naar den Oorsprong der* Barbiersstokken.]

(Het Vervolg van No. 386.)

Omnibus et lippis notum et tonsoribus.

HORATIUS.

De negende, terwyl de anderen als vinken toeluisterden, begon aldus: Myn Heer! het stuk, waar over reeds zo veel gezegd is, en nog meer kan en moet gezegd worden, verdient gewis uwe schrandere navorsching, en onze geleerde uitlegging. Myne *Confraters* zoeken den knoop in het *Historiele*, doch met hun verlof, ik dwaal zo ver niet af. Myn *Paradox* is altyd by de zaak zelve te blyven, en dan tast

men nooit mis. Het baardscheeren, myn Heer! is onze hoofdkonst niet, maar wel het aderlaaten, of de *spiritusse animalis* uit de *vena* aftetappen, en ware het nog in de mode, kalver broed 'er weer in te spuiten. Nu dan, dit vastgehouden, aderlaaten is onze hoofdkonst, en dat zo zynde, zo kan dan de stok, waar over men *disputeert*, niets anders afbeelden, dan ons *Lancet*. Ik beken, in den eersten opslag, schynt dit niet te strooken; maar laat ik uitspreeken. De *Lancetten* der Ouden waren even eens als onze tegenwoordige stokken, doch gelyk 'er in alle dingen modens zyn, zo zyn ze ook met 'er tyd veranderd, en men gebruikt nu spitse in plaats van stompe met eenen knop. Wanneer men de oude *Lancetten* met een *Microscoop* beziet, vertoonen ze volmaakt onze tegenwoordige stokken, en derhalven dit aangenomen zynde, het geen ik u allen dag kan laaten zien, zyn onze stokken niet anders dan Afbeeldzels van dat *Instrument*, dat wy in onze Hoofdkonst gebruiken, en uit dien hoofde is het in de gewoonte geraakt een stok uit te steeken. Myn gezegde zal klaarder voor uw verstand worden, als ik alle de zinnebeeldige deelen van dezelven u verklaare. De roode kleur der stokken, waar mede meest allen ten deele of in het geheel geverwd zyn, betekent de roode kleur van het bloed, welk het *Lancet* uit de ader doet loopen. Sommige stokken zyn ten deele wit, en dat moet men thuis brengen op 't *serum*, de weg, die men by het bloed verneemt, wanneer het zelve in een bekken gestold is. Veelen zyn geschilderd met eene blaauwe kleur, en zulks heeft uitzigt op de blaauwe korst, die men op het bloed vindt, wanneer 'er eene *inflammatie* op is. Oy hebt zeer wel opgemerkt, dat sommige knoppen der stokken verguld zyn, 't geen ik niet wel duisel kan op de gouden ducaaten of rijers, die met eene aderlaating gewonnen worden, want dat gebeurt nu zeer zelden, en is een witte valk, maar even gelyk het voorige, breng ik dit dus over. Veele *Alcoymisten* beweeren zo vast als tweemaal twee vier is, dat zy uit 's menschen bloed goud kunnen puuren,

en dus kan het dunne verguldzel der stokken niet anders dan de dunne goude deeltjes, in het *sanguis* verspreid, uitbeelden.

Dat gevoelen, zeide ik, is zeer aardig voorgesteld, en behaagt my by uitneemenheid: daar is veel geest en oordeel in; maar laat ons nog den laatsten *Confrater* hooren. Deeze laatste haalde de schouders op, en voerde my toe: myn Heer ANTIQUARIUS! ik ben zo geleerd niet als myne *Confraters*, en dus kan ik niets diergelyks voor den dag brengen, slaâ my maar over. Neen, dat vooral niet, riepen de anderen, gy moet ook met uwe klompen op het ys komen, sa lustig, spreek op. Wel, zeide hy, als het niet anders kan, en zo wezen moet; ik zeg nochmaals, ik ben niet geleerd, en kan dus over de reeds voorgedraagen verschillende gedagten geen vonnis vellen; maar heb altoos eenvoudig gemeend, dat de Barbiers stokken uitstaken, geschilderd zo elk geluste, of zo als de verwer goed vondt, op dat wanneer men in den duisteren nagt eenen Barbier schielyk moest haalen, men maar naar booven hadt te kyken, om dergelyken stok te ontdekken, en zyn huis te vinden. Dat is zo plat gedagt, als 'er gedagt kan worden, riepen zy allen daar over uit, maar wie heeft van zyn leven dat gehoord? dat gaat niet door, dat gelooven we niet, dat onteert ook ons *mitié*. Hoor, zeide ik, om het ryzend ongenoegen in de geboorte te smooren: Meesters! wy hebben deezen avond nuttig doorgebragt in de navorsching der *Antiquiteiten*; wy hebben elkanderen gestigt, en hebben zoetelyk gepraat, waaruit de geleerde waereld met 'er tyd nut kan trekken: maar nu moesten we dit niet verbrodden. Wy hebben deeze duistere zaak al heel ver gebragt, verder dan ik wel gedagt hadt, nu eischt onze pligt, dat wy 'er de laatste hand aan leggen. Was het niet goed, dat gy allen uwe gevoelens, doch zonder het laatste, door my in schrift liet stellen, en dat ik dat Werk, met myne *Notae Criticae* daar onder, in de waereld zond, op dat de Geleerden onze verschillende gedagten op hun gemak overweegen, en daar

uit kippen die gedagte, die hun meest behaagt: en misschien zullen wy onder het beschaaven des Werks nog meer lichts 'er in krygen, en voor vast kunnen bepaalen, welk gevoelen alleen aanneemlyk is. Niemand hadt hier iets tegen, en wy beslooten voorts het Werk by intekening te laaten drukken, waar van wy de Conditie nog dien avond ontwierpen, van inhoed zynde als volgt:

De yverige návorsching van eenige oudheidkundigen onzes Vaderlands in nog onbekende Oudheden, en de loflyke aanpryzing, vriendelyke goedkeuring, en gunstige deelneeming van andere Geleerden, die derzelver pogingen van tyd tot tyd hebben willen begunstigen, zyn eindelyk oorzaak, dat de ondergeschreevene beslooten hebben aan de Geleerde Oudheidkundige Waereld mede te deelen een gansch onwaardeerlyk Werk, nooit te vooren gedrukt, en dus geheel nieuw, ten Tytel voerende: ‘Historische, Geographische, Natuurkundige, en Oudheidkundige Verhandelingen over den oorsprong, opkomst, lotgevallen, en geheimzinnige beduidenis der stokken, welke de oude en hedendaagsche Barbiers uit hunne huizen steeken,’ *in hoope en vertrouwen, dat alle Lief hebbers der Antiquiteiten, Konsten en Wetenschappen, die zich hier of in endere Landen bevinden, deeze groote onderneeming, en de daar toe noodige kosten zullen goedkeuren, en dit Werk dus ook met hunne ED. Naamen, als Intekenaars gelieven te verèeren, en de goedheid hebben van het voorsz. Werk door hunne ED. gunstige recommandatie verder bevorderlyk te zyn, zullende geene moeite noch kosten ontzien worden om het zelve pragtig en sierlyk te drukken, en den Heeren en Vrouwen Intekenaars en Intekenaressen alle genoegen te geeven, en 'er zelve eere by in te leggen.*

Men zal het zelve Werk drukken op groot Folio-Formaat, en best mediaan papier daar toe gebruiken, met nieuwe gegooten Letters, van dezelfde soort als waar mede alle Haane-Boeken gedrukt worden.

Men denkt, dat het Werk tot twee dikke Deeden zal uitloopen, waar van men staat maakt het eene te zullen kun-

nen afleeveren voor den 30 *December* 1776. *en het tweede den* 20 *February* 1780. *of uiterlyk den* 30 *July* 1781.

Men zal voor af by de Intekening op Quitantie betaalen vyf gulden, en by de aflevering zo veel per blad neemen, als de prys van het papier ten dien tyde op de Amsterdamsche Beurs zal zyn.

En om blyken van agtinge te geeven aan alle Barbiers, als Mannen der Konste, die het hoogste intrest in dit important *Werk hehben, zullen zy by de Intekening niet meer betaalen dan vier gulden en negentien stuivers*.

Doch alzo wy wel onderrigt zyn, dat op veele Dorpen eenige baatzugtige Vrouwen zich hebben aangematigd de edele Konst te oeffenen, en der Boeren baarden te scheeren, en dus heimelyk in ons Gild zich ingedrongen: zo zullen deeze, schoon onwaardig om dit Werk te bezitten, des niettegenstaande ter intekening worden toegelaaten, mids betaalende tien gulden by de Intekening, doch haare Naamen zullen geenzins op de Lyst der Intekenaars gezet, maar alleen door een N. met een sterretje uitgebeeld worden.

Wy belooven plegtiglyk, dat men boven het getal der Intekenaars en Intekenaressen geen meer dan driemaal honderd duizend Exemplaaren zal overdrukken; doch voor deeze zal 50 per Cento *meer betaald worden, en wy behouden het aan ons, deeze prys te verhoogen, indien de helft van deeze Exemplaaren in de drie eerste Maanden na de uitgaaf mogten verkogt zyn*.

Om alle baatzugtige Boekverkoopers eenen duim op de keel te zetten, en het nadrukken voor te koomen, zal men Octroy verzoeken by den Turkschen Keizer voor een half millioen jaaren, en daar voor aan zyne Keizerlyke Hoogheid en den Primo Vizier aanbieden zes Exemplaaren, op witte zyde gedrukt.

De Plaaten, die in het Werk zullen voorkoomen, zullen door HANS GELE, *een Groenlander, beroemd in de Konst van Robben te schieten, gesneeden worden, en by tyds by den Drukker van den Denker voor alle Lief hebbers te zien zyn*.

Wy belooven by onze eere ons stiptelyk aan de gemelde Conditie te zullen houden, verbindende ten dien einde onze persoonen, goederen enz. als naar regten.

SCHRIVERIUS ANTIQUARIUS.

FREDRIK ALEXANDRINUS.

JAN LANCET.
HENDRIK SNYMES.
GOOSE WILLEGEBOOM.
GERRIT FUSTIS.
ARIE ROODBAND.
STEVE KRONYK.
JURRIE WEETNIET.
KLAAS ONTSTEEKING.
DIRK DUISTERNIS.

Zo verre bragten wy het dien avond; en raadpleegden verder of men niet deeze Conditie ten eersten zou laaten drukken en verzenden. Het besluit was niet alleen dat te doen; maar STEVE KRONYK voegde 'er by, dat men aanstonds eene Bekendmaaking van ons Werk in de Courant moest laaten zetten, of dat men anders te dugten hadt, dat ons *allergegrondst Regt* mogt betwist worden, en de *Mexicaanen* somtyds in den zin krygen, een ander Werk over dezelfde stof in hunne Landtaale op de pers te brengen, dat een ysselyke verwarring zou geeven, onze Intekenaars verleiden, en ons zelfs in een Proces somtyds brengen. Hy gaf verder in *consideratie*, of men niet al mede de nieuwe Praktyk zou volgen, naamelyk eenige honderd *Conditien* rondzenden aan alle de Predikanten van ons Vaderland, en de Vroedschappen van alle steden, doch die voorzichtigheid daar by in agt neemen, dat men 'er ieder geen port voor liet betaalen, maar gelyk met vrugt onlangs *gepractiseerd* was, aan eenen bekenden Predikant en Vroedschap, in elke Stad zo veel ingeslooten Conditien zenden, als 'er Leden tot de Classis of Heeren tot de Regeering behooren, met vriendelyk

verzoek aan de eersten, om dezelve ten tyde, dat de Classis vergadert, en alle buiten Leden in de Stad zyn, uit te deelen, en aan den tweeden, om ze met zyne meid aan de huizen der Leden van de Vroedschap rond te zenden: waar door de Intekening kragtig zou begunstigd worden. Ook meende JAN LANCET, dat men de Adressen der Brieven volgens de nieuwste uitvinding, onlangs bedagt, behoorde te drukken, en dan de naamen der Eerwaarde en Groot Agtbaare Heeren met de pen maar invullen. Dat, zeide hy, maakte eene grootsche vertooning, en deedt de Brievenbesteller zeggen, *dat is wat nieuws, die brief moet wat zonderlings behelzen*. GOOSSE WILLIGEBOOM vraagde nog, of men niet vergeeten hadt onder de *Conditie* te laaten drukken, waar de inschryving, zo binnen als buiten 's lands zou geschieden? Wy zeiden ja, en na de advisen van STEVE KRONYK en JAN LANCET goed gekeurd, en voor deeze *singuliere attentie* bedankt te hebben, bepaalden wy de inschryving te zullen geschieden.

Te *Molkwerum*	in *Friesland*	by *Wiebe Koster*.
Te *Wedde*	in *Groningen*	by *Andries Matrys*.
Te *Elp*	in *Drenthe*	by *Michiel Garmont*.
Te *Glint*	in *Gelderland*	by *Gerrit Robyn*.
Te *Scesvelt*	in *Overyssel*	by *Joris Dessendiaan*.
Te *Neatwis*	in *Utrecht*	by *Klaas Kursyf*.
Te *Texel*	in *Holland*	by *Teunis Augustyn*.
Te *Yrseke*	in *Zeeland*	by *Jan Paragon*.
Te *Alcanterilla*	in *Spanje*	by *Don Pedro Ysnallos*.
Te *Chailar*	in *Frankryk*	by *Jean Sommiere*.
Te *Chagsorde*	in *Engeland*	by.*John Ingerley*.
Te *Curigliano*	in *Italie*	by *Pedro Capaccio*.
Te *Zerpinski*	in *Moscovie*	by *Achiri Gliaski*.
Te *Tiencheou*	in *China*	by *Nu-piu-Yaongan*.
Te *Outaouacs*	in *America*	by *Alli Nemisko*.

En voorts in alle Gehugten by de voornaamste Boek-verkoopers.

Na zo veel werks op een en avond afgedaan te hebben, dronken wy een vol bokkaaltje op het goed succes, en scheidden vergenoegd van een, myne Gasten uitlaatende verzocht men my nog U, Heer Denker! allereerst tot de uitschryving te noodigen, en te verzekeren, dar het Werk zonder wettelyke verhindering zekerlyk voortgaang zal hebben. Van deezen pligt my nu kwytende blyve ik

UED. gehoorzaame Dienaar

SCRIVERIUS ANTIQUARIUS.

S... 23 Maart 1770.

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thirry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*. en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 388. *Den* 4 Juny 1770.

[Salomon Schryver *verdedigd de Hollandsche Natie tegens de Beschuldiging, als of de* Liefde *by dezelve* onbekend *zou zyn*.]

Nostrum est tantas componere lites.

VIRGILIUS.

MYN HEER!

Niet lang geleden kreeg ik de Engelsche Historieschryvers in handen, die, het karakter van onze Landsgenooten beschryvende, goed hebben kunnen vinden, deeze afbeelding 'er van te geeven: *De liefde is by de Hollanders onbekend*. Een regt geaart Patriot, een Eerwaardig Man onzer Kerke,(†) woonende toen in een hoekje van ons Land, schuilende in een klein dorpje, heeft, gelyk bekend is, dit onwaardig en valsch getuigenis geleezen hebbende, de pen 'er tegen opgevat, toen veelen zich de eer hunner Natie niet bekreunden, en den tyd met nuttelooze dingen verspilden,

(†) De Eerwaarde Heer ENGELBERTS in zyn Werkje: Verdediging van de Eer der Hollandsche Natie, by *Yntema* en *Tieboel*, Amsterdam 1763.

verdedigende op de treffelykste wyze zyne gehoonde Landsgenooten Deszelfs klein doch zaakryk Werkje viel mv onlangs mede in handen, en myn yver, door den zynen aangespoord, werdt dermaate gaande, dat ik de pen opvatte om de valschheid der bovengenoemde stelling met nieuwe bewyzen te staaven. Men moet toegeeven, dat elk een de beste uitlegger zyner woorden is, en wy juist niet net weeten, wat de Engelschen door de *liefde* verstaan hebben. Zy kunnen, dagt ik, daar door begreepen hebben eene liefde of voor den Godsdienst, dien men belydt, of voor een Genootschap, waar toe men behoort, of voor de levenden, of voor de dooden. Terwyl ik begon myn *Dictionarium* op te slaan, om na te zoeken, of niet het Engelsch woord *liefde* in deeze vierderlei betekenis gebruikt werdt, kreeg ik een bezoek van eenen myner Vrienden, die my, na de gewoone complimenten, tot de ooren in de Boeken ziende, vraagde: wat hebt ge voor de Drukpers onder handen? en ten antwoord ontving: eene tweede verdediging voor onze Natie te schryven, en nader te onderzoeken, waar de liefde toe-of afneemt, of stand houdt. Geheel hier op zwygende, was het myne beurt hem te vraagen, of hy zulk eene onderneeming afkeurde? Wel degelyk antwoorde hy, wilt gy bewyzen, dat de liefde by ons bekend is, en openbaar gaan maaken, hoe veesle huizen van plaisier 'er in ons Land zyn, hoe veele gekamerde Dames men 'er nu telt, hoe zeer dit getal in de laatste jaaren is vermeerderd; foei! ontdek onze schande niet. Wel zeide ik, in dien vuilen zin hebben de Engelschen het woord niet opgevat, en ik heb het niet in myne gedagten om 'er die betekenis aan te geeven: ik zou

dan tegen in plaats van voor onze Natie schryven. Een geheel ander plan heb ik my voorgesteld, dat ik u by deeze gelegenheid wel wil open leggen. Voor eerst zal ik tragten te bewyzen, dat het Engelsch woord *liefde* eene waare genegenheid en zugt voor den Godsdienst betekent, en in dien dikwils wordt gebruikt, en vinde ik dat, waar aan ik niet twyffel, dan is myn eerste stuk schielyk voldongen. Die liefde vindt men immers by ons. Wy hebben zoo veel honderd Kerken, Leeraars, Boeken, enz. en is dan die liefde by ons onbekend? wat zonden wy hier mede doen, als wy die liefde niet bezaten? - Liever antwoorde hy, zou ik van deezen Artykel zwygen, want men zal u tegenwerpen de onophoudelyke klagten der Leeraars onder allerleie Gezindheden over liefdelooze tyden en versmaading van den Godsdienst: men zal u verwyten, dat sommige Boeken, zo dra zy door de Overheid verboden zyn, om dat ze tegen het Evangelie zyn geschreeven, vyfmaal in ons Land herdrukt worden, gelyk ik zeker weet geschied te zyn: men zal tegen u inbrengen, dat 'er veel voor stoelen en banken wordt gepredikt, en nog onlangs ben ik zelf ter plaatze geweest, waar ik de Kerk aan eenen uithoek vond, ten teken dat men ze byna buiten geslooten zou hebben, ten minsten het allerlaatste geplaatst hadt als van weinig waardy, of vergeeten hebbende, daar nog een hoekje hadt vergund. Uwe redeneering, hernam ik, myn Vriend! genoomen van 't byzondere of van een geval, en op het algemeen overgebragt, kan geene steek houden, gelyk gy zelf, meen ik, zeer wel weet: het is dan ook onnodig, dat ik 'er u breedvoerig op antwoorde, doch op het laatste zal ik alleen aanmerken, dat men by het bou-

wen van de plaats, die gy bedoelt, en welke ik ook meen te kennen, een Plan geformeerd hadt, om de Kerk in het midden te plaatzen, en de Stad zo ver aan de eene zyde van dat tempel-gebouw uit te leggen, als men reeds huizen, aan de andere zyde gesticht hadt, maar de bevolking niet toeneemende, en het bouwen aan de Zeekant noodiger voor een gemakkelyker scheeps-handel vindende, is by dat toeval de Kerk alleen aan eenen uit-hoek blyven staan. Die oplossing laat zich hooren, voerde hy my daar op toe; doch het woord *liefde* kan in de tweede plaats niet betekenen eene genegenheid voor 't Genootschap, waar toe men behoort, gelyk gy schynt te vermoeden, en gy moogt 'er wel van zwygen, want waare die onder ons zo veel gevonden, en van tydt tot tyd toegenomen, hoe zoude die bondel twistschriften, welke daar agter uwen rug in uwe Bibliotheek staat te pronken, door de Leden van een Collegie, tegen elkanderen geschreven, in de waereld zyn uitgestooten? uwe Amsterdamsche sluissen liggen 'er mede bedekt, en het achtbaar Folio-Formaat is 'er door onteerd. Ik voelde, dat ik op deeze tegen werping bloosde, en zo verlegen werd, dat ik 'er in 't eerst geen antwoord op kon geeven. Ik bedagt my een weinig, en om my te redden zo goed ik kon, zeide ik, dat zulks geen gebrek van liefde was, maar een teken van de overblyfzels des Pausdoms. Op dit zeggen schaterde hy uit van lagchen, en voer my toe: ik tart u uit my dat te bewyzen. Zonder veel moeite en omslag, zeide ik, let maar op myne betoogen: de *Monniken* hebben oudstyds in die Stad in groot aantal gewoond, en veele bezittingen gehad, gelyk de Lands Geschiedenissen verhaalen; zy predikten zondags en op alle heilige dagen,

in die aan eenen uithoek staande kerk, breedvoerig en onophoudelyk over de *liefde*; doch in de week vielen ze de Gemeente ongenadig op 't lyf over de onbetaalde offerhande, en dreigden haar met alle de wapenen, die het vagevuur oplevert, indien zy alle achterstallige contributien niet ten e erste aahun opbragt. Dit maakte, dat de eensgezindheid tusschen deeze Predikers en hun volkje maar maatig heerschte, en ik geloof, dat zy hier in wat te grof te werk gingen, waarom hunne schimmen als nog niet kunnen rusten, maar dikwils des nagts wederkeeren, en, dan uit oude gewoonte, nog baffen en bulderen langs de straaten tegen alle vredelievende menschen, gelyk nog onlangs is gebeurd, op het gewoone uur als de spooken te voorschyn komen. Nu hebben de uitwaassemingen van die schimmen, volgens de natuur-wet der *attractie* eenen schadelyken invloed, en verwekken in de geenen, die gaarne al de boter op hunnen koek hebben, eene groote begeerlykheid, en deeze, niet voldaan wordende, baart eenen geest van haat, vervolging, gescheurdheid en verdeeldheid, welke wreedheid jegens elkanderen inboezemt, kleine scheuringen vergroot, en zo wyd doet gaapen als de Zuider-zee, en de haat-dragendheid tot de nakomelingen voortplant; welke driften somtyds, gelyk ook gebeurd is, en waar op gy nu ziet, op het papier geschilderd worden. Doch dit is den tegenwoordigen Inwooners niet te wyten, maar alleen aan gemelde schimmen, die al dat kwaad brouwen. Buiten dat zyn 'er tyden, dat men overvloedige tekenen van genegenheid voor elkanderen geeft, zo groot zelfs, dat gy 'er de weerga in geene Stad onzes Lands van vinden zult. Als maar, by voorbeeld, een achtbaar Man of Vrouw sterft, 't geen de kwaadaardige waereld daar hoopt,

dat veel geschieden mag, (want in 's naastens ongeval verheugt zy zich,) sluit men door de geheele plaats de vensters der huizen, ten teken van rouwe, gelyk ik onlangs zelf gezien heb, en dus vergoeden de levendigen, na den dood der gestorvenen, dat geen, waarin zy ten tyde van derzelver leven te kort zyn geschoten: dus is alles wel, en het komt op een uit, wanneer de liefde getoond wordt, is het niet in, dan is het na het leven. Verwyt men dan deeze menschen, dat de geest van tweedragt onder hen heerscht, meer dan elders, zy zullen tegen u inbrengen, dat de liefde ook haare rol op haaren tyd speelt; behalven dat men den onschuldigen niet te laste moet leggen, dat de Roervinken doen, ook is, de eerste aanvaller allen rekenschap verschuldigd, waarom hy zich door de schimmen heeft laaten besmetten om met een basfend papier te beginnen en te eindigen.

Als ik u niet kende, zeide myn Vriend, ik zou waarlyk denken, dat gy kolderde; gy spreekt wartaal; uwe *demonstratien* sluiten als een tang op een verken; neem my niet kwalyk, dat ik het u zegge, leg de pen neder; staak u voornemen, en maak u zelf niet bespottelyk voor de geheele waereld; waar gelyken zulke redeneringen na? - hoe, gaf ik hem ten antwoord, oordeelt gy dus van myn werk en patriottischen yver? dwaal ik? ik geef u reden, waar uit blykt, dat de *liefde* nog *regeert*, daar gy denkt, dat ze verhuist is. Maar ik zal u meer zeggen, en in het vierde deel van myn Plan bewyzen, naamelyk dat de *liefde* by ons wel degelyk bekend zy, en nog zo groot, als men in Engeland durft denken, en zelfs ook voor de gestorvenen grooter, dan men ooit by hen ziet. Al wat men ten hunnen voordeele hier in kan bybrengen, is, dat zy by de begraaffenissen al-

leen een gebed doen voor de levenden, op dat die aan hunnen dood mogen gedenken, en zo heilig wandelen, dat ze eene zalige opstanding verwagten kunnen. Dat is het al, en my dunkt, daar in blinkt wel uit eene liefde voor de levenden, maar niet zo veel voor de dooden. Wy kunnen andere proeven van liefde voor gestorvenen zelfs onder onze Landsgenooten vinden, waar van ik u maar een staaltje zal opgeeven. Ik werd voor eenigen tyd door eenen brief verzogt de Lykstatie van eenen myner overledene Vrienden uit het Noorder-kwartier by te woonen. De agting in zyn leven hem toegedragen, drong my derwaards te reizen, en hem ter aarde te helpen brengen. Op den bestemden dag ten sterf huize verschynende, vond ik 'er alles ingetogen en deftig, vertoonende eenen diepen rou. De kist, zwart geverwd, stondt in het midden van een groot vertrek op schraagen; het dekzel, los'er op leggende, was zo ver naar beneden geschooven, dat men het aangezigt myns gestorvenen Vriends zien kon; rondom de kist zaten zes Vrouwen in 't zwart, omhangen met faliën, die ver over het aangezigt getrokken waren, bukkende een weinig met hangende hoofden voor over: dit ziende, bragt ik my te binnen, de Huilsters der Ouden, die voor een stuk gelds gehuurd werden om den overledenen te beweenen: ik meende zelfs, dat deeze gewoonte 'er een overblyfzel van ware. De Vrienden verzamelden zich, en stonden allen rondom in het vertrek in eenen grooten kring. Het uur van twaalve geslagen zynde, kwamen de draagers binnen, waarop een uit den kring te voorschyn tradt, zynde de timmerman, die de kist gemaakt hadt, en vraagde, of iemand der Vrien-

den den overledenen nog eens geliefde te zien? die daar toe geene genegenheid hadden, en ver afstaande wegens de duisterheid van het vertrek den dooden niet konden zien, traden toe, en bezagen hem voor de laatste maal: maar hoe stond ik verbaast, toen ik grooter bewys van liefde vernam, waar op ik komen wilde. Eenigen uit den kring naderden, schooven het dekzel van de kist meer naar beneden, en kusten het Lyk voor de laatste maal, waarop de timmerman de kist toeschroef, en dezelve weggedragen werdt. Wat zegt gy hier van, myn Vriend ik verhaal u geene fabel, ik heb het met myne eigene oogen gezien. Zeg my, is dan de liefde onbekend in ons Vaderland? is dat geen goed bewys tegen de Engelsche Historieschryvers? zal ik op uwen raad een Werk staaken, waarin ik zulke fraaie bewyzen kan vlegten? Gy roemt altyd de gewoonte en zeden onzer Landsgenooten naauwkeurig opgenoomen te hebben, en wel te kennen, en deeze weet gy mogelyk nog niet; des kan ik het u vergeeven, wanneer gy my afraadt een stuk ter verdeediging myner Landgenooten te schryven; maar zeker, gy zyt niet genoeg verlicht, de liefde is by ons geenzins onbekend, het is beweezen, en ik zal het door meer andere proeven nog nader staaven. Hier in beruste myn Vriend, en dit doet my'er niets meer by doen, dan dat ik blyve

UED. Dienstwilligen Dienaar,
SALOMON SCHYVER.

MONNIKENDAM, den 10 February 1770.

De Denker.
N°. 389. *Den* 11 Juny 1770.
[*Hoe veele Heeren en Vrouwen denken over hunne* Dienstboden.]

Difficile est, cum, praestare caeteris concupieris, servare aequitatem.

CIC. de officiis.

MYN HEER DENKER!

Met veel smaak, en oordeel denkt gy over dagelyks voorvallende zaaken, en over de algemeene gebreken van het menschdom, de gelegenheid daar toe neemt gy dikwyls uit zaaken die ons van weinig aanbelang toeschynen, doch die egter eenen onmiddillyken invloed hebben op het welzyn van de algemeene zaamenleving. - Kunnen deeze aanmerkingen over een algemeen heerschend

gebrek. UEd. tot dien einde van nut zyn, zo verzoeke ik eene plaats voor dezelven in uw nuttig geschrift.

In deeze maand May is byzonder mynen aandacht gevallen op het meenigvuldig verhuizen, vrywillig weggaan en het wegjaagen van eene groote meenigte van dienstboden; die, door de ondraagelyke manier van regeering van zommige Heeren en Vrouwen, by anderen merkelyke verbetering in hunnen dienstbaaren staat zoeken; daar in tegendeel aan de andere zyde zommige dienstboden door hunne verregaande agteloosheid, losbandige levenswyze, en het schandelyk verwaarloozen van hunnen pligt, zig zodanig hebben aangesteld, dat zy in eene welgeregelde huishouding niet kunnen worden getolereerd - de redenen van het vrywillig weggaan aan de eene, en van het wegjaagen, zelfs opstaande voet, aan de andere zyde, kunnen (beken ik gaarne) zomtyds wettig en tot vermyding van verdere ongeregeldheden, en onheilen daar uit voortspruitende, zelfs zeer noodzaakelyk zyn, doch zouden die redenen aan de eene en andere zyde aan elk onpartydig mensch altoos wel zo billyk en voldoende zig opdoen? Ik voor my kan zulks niet wel gelooven. - Laat my eens toe, Heer Denker! over zulk eene ligtvaardige handelwyze eenige serieuse reflectien te maaken, om, was het mogelyk, op te klimmen tot de waare bron, waar uit zulke groote disorders in de onderlinge zaamenleving my toeschynen voort te vloeijen.

Is het niet jammerlyk te beklaagen; ja men zoude byna zeggen, hoe is het mogelyk, dat

redelyke weezens, die door den goeden Schepper, (die in zyne ondoorgrondelyke wysheid best wist, wat voor ieder van hun het beste was), ieder in zynen bepaalden kring geplaatst zyn, en die door de Goddelyke goedheid zo ongelyk, tot zyn oogmerk, (als ik my met eerbied zo mag uitdrukken) van tydelyke goederen bedeeld zyn? Hoe is het mogelyk, zeg ik, dat zulke redelyke weezens, geschaapen om den last van dit leven malkander gewillig te helpen draagen, altoos daar op uit schynen te zyn, om door hunne kwaade neigingen, teegens Gods oogmerk daar in, schandelyk aan tedruizen; en hunnen evenmensch het leven ongemakkelyk en bitter te maaken? - dit ziet men evenwel dagelyks in het stuk, dat ik in het oog heb, gebeuren; en dit gebrek geloove ik moet nergens meerder in gezogt worden dan in dagelyksche verbreeking van de pligten, die de dienstboden aan hunne Heeren en Vrouwen, en deezen weder aan hunne dienstboden billyk verschuldigd zyn.

Slaan wy het oog eens op den pligt der Heeren en Vrouwen omtrent hunne dienstboden, hoe is het mogelyk dat zulke menschen, die anders nog al wel denken, niet duidelyk bezeffen en dagelyks aan zig zelven bevindelyk bemerken, dat zy de pligten, ja zelfs zomtyds de gemeensten, omtrent zig zelven en hunne medemenschen zo regtmaatig verschuldigd, niet naar behooren volbrengen, evenwel zo verwaand, heerzuchtig, ja mag ik wel zeggen, onmenschelyk denken, dat zy dat alles omtrent hen in de juiste order willen volbragt zien en dat nog wel door menschen, die zy van te vooren weeten, dat meest-

al door geene kundigheid, zelfs van de geringste zaaken, bedeeld, en daar en boven voor het meerdere getal door een slegte en verwaarloosde opvoeding van onvermoogende ouders verzuimd of bedorven zyn. - De volbrenging van alle pligten, den dienstboden aanbevoolen, over het geheel te willen vorderen, dat kan nog door den beugel, maar dat alles in eene onafgebrookene order, zonder den minsten misstap daar in over het hooft te willen zien, en daar door van die menschen iets meer dan menschelyks te willen vorderen, is zo dwaas en ongerymd, dat ik gansch niet twyfel, wanneer zy in het volbrengen van hunne pligten op zig zelven eens aandagtig wilden neder zien, zy niet gaarne zouden zien, dat van hun's gelyken of van hunne meerderen de wet der wedervergelding aan hun geoeffend wierde.

Ja hoe onmenschelyk handelt men dikwyls met de dienstboden om laffe dingen, om nietsbeduidende zaaken; om de kleinste beuzelingen zetten zommige heethoofdige lieden die arme menschen op de straat, men beneemt dezelven de kroon van het hooft, men tast om eene kleinigheid die menschen in de eer, die men wel gelooven mag dat zommigen dienstboden zo lief is als het leven - zyn dat Menschen? Heer Denker! zyn dat weldenkende weezens? ja, mag ik wel vraagen, zyn dat Christenen? Zyn dat weezens die Gods beeld in weldoen zoeken na te volgen? is dat de schakel der dingen in zynen zaamenhang houden? of is dit alle goede order aan zyne heethoofdige of nydige caprices op te offeren, en dus dien onderlingen band der zaamenleving

tusschen meerderen en minderen baldaadig verbreeken?

Ja beschouwt men eens bedaard en aandachtig de verpligting waar onder God zelf in het zeedelyke in dat stuk ons brengt, ik meen den pligt van dankbaarheid - wat is men dien God niet verschuldigd, dat het hem in zyne aanbiddelyke wysheid behaagd heeft ons (immers zonder ons toedoen) te doen gebooren worden uit venmoogende ouders, dat wy, het lastig juk der dienstbaarheid onttrokken, onder onzen wynstok en vygeboom veilig mogen nederzitten, en ons zelven op eene gemakkelyke wyze de geneugtens des levens door anderen kunnen laaten verzorgen? heeft het aan ons niet gestaan in zulken nedrigen staat, als die ons dienen, gebooren te worden; wel aan! laat ons dan denzelven met dankbaarheid beschouwen, laaten wy dan hunnen dienstbaaren staat, zo veel in ons is, door weldoen gemakkelyk zoeken te maaken, en langs dien weg ons van onze verpligting van dankbaarheid aan God en onze nedrige medemenschen ook in dit stuk gewillig kwyten. - Heeft een der ouden reeds voor lang gezegd dat wy menschen de Godheid nergens meerder naby kunnen komen dan door wel te doen; hier is een ruim veld voor eene eedle ziel, hier zyn meenigvuldige voorwerpen, onze achting, onze bezorging, ons medelyden, en wanneer zy struikelen, onze vergiffenis dubbeld waardig. - Vergrypen zy zig in hunnen pligt, wel laat ons dezelven vriendelyk vermaanen, om, was het mogelyk, hen, door eene voor hun verstand vatbaare voorstelling, de ondeugd te doen schuwen en de blanke

deugd te beminnen, op dat wy hunne gemoederen mogen winnen, om hen te doen zyn tot nuttige voorwerpen zo voor zig zelven als voor de algemeene zaamenleving.

Goede dienstboden maaken in de schildery van de waereld (om my van eene gelykenis te bedienen) dezelve heerlykheid en sterkte uit, als goede Heeren. - Staan de Heeren in dat schildery op den voorgrond en de dienstboden in het verschiet, laaten wy denken dat zy, die door den schilder in het verschiet geplaast zyn, zo wel tot het stuk behooren, ja zelfs 'er evennodig toe zyn, als de Heeren op den voorgrond, laaten wy denken, dat wanneer ieder in zynen eigen staat zig maar wel vertoont, zy even veel eer aandoen aan den maaker van dat meesterstuk. - Ik zeg nog eens, staan wy Heeren en Vrouwen op den voorgrond, zyn onze trekken door den schilder zo veel sterker afgemaald, hoe veel te meer leggen wy dan onder de verpligting van onzen stand daar onbevlekt te houden; zyn wy met meerder heerlykheid door dien grooten schilder van dit waerelds schildery bedeeld, hoe veel te verantwoordelyker zyn wy ook weder omtrent de volbrenging van onze pligten. - Zyn wy niet allen, ryken, armen, dienstbaaren, vryen, gesteld op dit tooneel van de waereld om ieder naar zyn vermogen de rol die hem opgelegd is wel uit te voeren, zal die voor Koning speelt eenen anderen, die de rol van Lyfwagt gegeeven is, om eene geringe fout in zyne houding, terstond vinnig bejegenen? Bedenk eens, ô mensch! als het gordyn valt en het spel uit is, trekken wy dan niet al te maal onze klederen uit? en zyn wy dan niet allen van een rang.

Zyn dan in het gemeen alle braave menschen verpligt zagtmoedig en menschlievend met hunne dienstbaare medemenschen te handelen, en dezelven in den naauwsten zin te doen, zo als zy dienstbaar zynde, wenschen zouden, dat hun gebeurde, zyn dat alle menschen verschuldigd, hoe veel te meer wy Nederlanders, gelukkige inboorlingen van dit gezegend en van slaafschen dwang vrygevogten gemeenebest? hebben wy niet eenen ingebooren afkeer van allen dienst ons uit slaafschen dwang gedaan? Kunnen wy zelfs in onze dienstboden, evenwel ook leden van dit gezegend gemeenebest, wanneer wy van hun eenen laagen slaafschen dienst vorderen, nog eenen flaauwen trek ontdekken van dien bitteren dwang en ondraagelyke overheersching, daar zelfs onze ryke voorouderen zo jammerlyk onder gezugt hebben? en door wiens goed en bloed het dierbaare woord VRY op onze straaten gehoord wordt? als wy dan onze dienstboden, evenwel ook onze medevaderlanders, hard behandelen, is dat niet eene kladde, die wy stilzwygend gooijen op het roemrugtig gedrag van onze braave voorouderen? roept het rookende bloed van die Helden ons nog niet toe, doet wel en handelt zagt met uwe dienstbaare medemenschen? En evenwel men behandelt dezelven barbaarsch, men jaagt dezelven weg, men beneemt hun hunne eer, en men denkt niet, dat men van al zulks rekenschap zal moeten geeven aan Hem, die zulke wyze schikking omtrent vryen en dienstbaaren in de diepe wegen zyner aanbiddelyke voorzienigheid zelf gemaakt heeft.

Verre is het egter van my, Heer Denker! dat ik de schuld alleen zoude willen leggen op het

gedrag der Heeren en Vrouwen, integendeel de treurige ondervinding van de voorbeelden van allerleie ondeugden in de dienstboden wettigt zeer dikwyls den regtmaatigen toorn der Heeren en Vrouwen. - Dit is nu een stuk, dat ik by eene andere gelegenheid hoop te toonen, en ook aan die zyde zulke aanmerkingen te maaken, als ik sustineer dat de gewigtigheid en waarheid van de zaak verdient. Inmiddels blyve ik

UEd^{s}. Dienaar

D: V:

H..... 25 May 1770.

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thirry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.
N°. 390. *Den* 18 Juny 1770.
[*Vervolg van No.* 385]

Crudelitas error potius quam culpa videtur.
Est error nimium credere, culpa parum.

OWENUS.

HEER DENKER!

Dewyl ik het genoegen gehad heb van myne twee voorgaande Brieven geplaatst te zien, zend ik UEd ook deezen volgenden Dezelve kan als een vervolg van N° 385, aangemerkt worden, voor zo verre 'er ook van Monsr. D. in wordt gesprooken.

MYN HEER!

In 't laatste van de gepasfeerde Week heb ik weder eene visite gehad van Monsr. D. Hy scheen wat bedaarder en ernstiger. Ik kon merken dat hy u gesprooken, en gy hem mynen Brief te leezen hadt gegeeven. 'De Christenen, zei hy onder anderen, verschillen hemelsbreete in *concepten*. Gy, en uw Vriend de Heer N. zyn zeer voor de *tollerantie*, dat is my lief, maar duizend anderen zyn 'er sterk tegen. Ik heb BEZA over 't *ketterdooden* geleezen, ook bewaar ik dat fraaïe werk als een *relique*. Waarachtig! als de Gereformeer den dat Boek op de Dordsche Synode veroordeeld hadden, in plaats van de Remonstranten, 't zou meêr eer voor hun geweest zyn. Wat moet ik nu anders denken, dan dat zy zulke gevoelens goedkeuren. Wat de Roomsgezinden betreft, die 't grootste getal der Christenen uitmaaken, zoudt gy gelooven kunnen dat het ketterdooden by hen al gantsch

en gaar is uitgebrand? Ik geloof, ja, dat 'er onder alle Gezindten der Christenen byzondere persoonen zyn die alle *persecutie* in den Godsdienst verfoeiën. Maar zyn deezen in dit stuk verlicht door de Reden, of door den Christelyken Godsdienst? Immers alleen door de Reden, die de anders denkende Christenen verzaaken, om juist alleen naar de Openbaaring te werk te gaan. Schoone Openbaaring, zeker! die de menschen leert malkander om doolingen in 't stuk van den Godsdienst te verketteren, te veroordeelen, te benadeelen, te plaagen, te vervolgen, te hangen en te branden: dat kan wel eene Openbaaring van den God der liefde en des vredes zyn, niet waar? Ik heb al te veel van die historien geleezen. Ik weet hoe de Christenen, toen ze niet meer van Jooden noch Heidenen vervolgd werden, malkander achter her hebben gezeten; hoe ten tyde der Reformaatie, de Roomschen de Hervormden, en deezen op hunne beurt de anderen, ja malkanderen getracteerd hebben. Ik weet de fraaïe behandeling van CALVYN omtrent SERVETUS, als ook van de Roomsche martelaaren te *Gornichem*, enz, enz. Alle deeze wreedheden hebben my, toen ik zelf begon te denken, zo lang aan de Godlykheid van den Christelyken Godsdienst doen twyfelen, tot dat ik eindelyk het *Deïsmus* voor waarachtig heb gehouden. Laat ik u myn geval vertellen. Myne voorouders waren van de Roomsche Religie. Myn Vader was ook Roomsch, maar myne Moeder was Gereformeerd. Haare Ouders hadden haar op deeze *conditie* aan mynen Vader afgestaan, dat de Kinders met haar mede gaan moesten. Dus werdt ik in de Gereformeerde Religie gedoopt en opvoed. Wel van buiten kunnende leeren en vroeg

groot zynde, deedt ik met myn achtiende jaar Belydenis. Ik wist toen niet beter of 't hoorde zo. Na dien tyd stierf myne Moeder. Eens met mynen Vader *disputeerende*, want in de *disputen* was ik meest *geverzeerd*, zei myn Vader; “Jongen ik geloof als gy wist hoe de Gereformeerden met onze Familie geleeft hebben, dat ge niet by die Kerk zoudt blyven!”’ Hy een' grooten ouden brief uit de lessenaar krygende, gaf my dien te leezen. Naderhand heb ik den zelven meer maalen geleezen, en ik kan zeggen dat die brief my allereerst aan het zelf denken over den Godsdienst heeft geholpen. De Brief is gedagtekend 11 Maart, 1588, en behelst een omstandig verhaal van den moedwil der Gentenaaren aan de Roomschen gepleegd, toen omtrent tien jaaren geleeden, en onder welke Roomschen eenigen van onze Familie waaren. DATHEEN, wiens fraaïe beryming der Psalmen nog gezongen wordt, en die tot nog toe als een Heilig van my was beschouwd, komt daar voor als den voornaamsten stookebrand van dat helsche vuur, en als een' lasteraar van Vader WILLEM, van wien hy zeide, *dat de Prins God noch Godsdienst hadde*. Dit alles vervulde my met spyt en verontwaardiging, 't bragt my tot het leezen der oude Historie. Ik vond dat de Roomschen op hunne beurt, de Hervormden zo ongenadig gehandeld hadden, dat het meer Duivelde, dan Christende. Dit maalde my door den kop. Ik onderzogt de byzondere gevoelens der Christenen, maar raakte geheel in den war, niet weetende in welk *systema* de Christelyke Godsdienst te vinden was. Hier over, op zekeren tyd, met iemand vry praatende, zeide deeze my dat de Godsdienst bestond in zyn tydelyk belang wel te verstaan en behoorlyk in

acht te neemen, en dat al het overige niet dan byspel en loutere verziering was. Voorts rekommandeerde hy my eenige boeken, door welke te leezen ik van de waarheid zyns gezegs meer en meer overtuigd werd. Echter kan ik niet ontkennen, dat gy en Myn Heer N. my wel haast wederom aan 't weifelen zouden helpen. De zaak zelve is zeker van belang'.

Tot dus verre Monsr. D. Zie hier, myn Heer! wat ik hem daar op hebbe geantwoord, op dat gy by *occasie* het gebrekkige verbeteren, en het geene wel gezegd is, nader aandringen en bevestigen moogt, om hem, zo 't mogelyk is, tot erkentenisse der waarheïd te brengen.

Gy spreekt, zeide ik, van oude historien, van zaaken, die over drie-vier-vyfhonderd, ja duizend en meêr jaaren zouden gebeurd zyn. Gy praat van eenen Brief, die voor meêr dan twee eeuwen zou geschreeven zyn, en dat wel tien jaar, na dat de historie, daar in vermeld, voorondersteld wordt te zyn voorgevallen. Gy gelooft deeze historiën zoo vast, dat gy 'er maar naar te werk gegaan zyt, en 'er het geloof aan de Euangelische Geschiedenissen om hebt verzaakt. Wonderbaarlyke tegenstrydigheid! Een *Deïst* moet volstrekt niets gelooven. Hy moet niets erkennen waar te zyn, dan 't geene hy weet, dat is, 't geene hy door zyne eigene zintuigen is gewaar geworden. Gy praat van uwe Familie, van uwen Vader, van uwe Moeder, maar gy kunt 'er niets van gelooven. Gy zyt als *Deïst* geheel in 't onzekere wegens uwe Familie, zelfs zyt gy onzeker, of die man en die vrouw welke gy bedoelde, toen gy van Uw' Vader en Moeder spraakt, uwe Ouders wel zyn. Men heeft u mogelyk wat wys gemaakt. Want immers, als eene zaak maar met eenige waarschynlykheid kan

voorondersteld worden anders te konnen gebeurt zyn, dan ze verhaald wordt, dat is voor een' *Deïst* genoeg om het verhaalde in twyfel te trekken, of te verwerpen. Gy moet ook nooit kwalyk neemen, als men uwe vertellingen, van 't geene gy voor u zelven weet waar te zyn, niet gelooft; als men zegt, gy liegt als een schelm; want gy zyt nooit in staat, volgens uwe gronden, het tegendeel te toonen. Waar gaat dit dus met u heen! Die niets kan gelooven, noch geen geloof van iemant mag vergen, is een onnut meubel in de Saamenleving. Hier vertoont gy geen kleen staaltje van de onbegrypelyke dwaasheid der *Deïsten*, die zich wyzer achten dan hunne buuren. Alle andere geschiedenissen worden van hun geloofd, zelfs zulke, die veel ouder zyn, dan de Euangelische Geschiedenissen: als, by voorbeeld, de overwinning van *Alexander*; de nederlaag van *Darius;* 't ombrengen van *Socrates;* de onderbrenging van *Marcus Antonius*, door *Octavius*, en dat deeze Overwinnaar toen den naam van *Augustus Cezar* aannam; de moort van *Herodes* den *Grooten*, aan zyne Gemalinne *Mariamne* gepleegd, *enz:* Maar 't geene de vier Euangelisten van JEZUS verhaalen, gelooven zy niet, daar 't nogthans zeker is, dat men zulke bondige en kragtige bewyzen niet heeft voor de echtheid van eenigen ouden Schryver, noch voor de waarheid van eenige oude geschiedenis, als 'er in overvloed zyn voor de echtheid der Euangelische Schriften, en voor de waarheid der Euangelische Geschiedenissen. Wy Christenen daagen den schranderste *Deïst* uit, om het tegendeel van dit gezegde aan te toonen, en beroepen ons op de deftige Boeken, welke in verscheiden taalen, en voor al in 't Engelsch, voor de waarheid van den Christelyken Godsdienst geschreeven en genoeg bekend zyn. Nog eene blyk

van de verbystering der *Deïsten* vertoont gy, door de dwaaze *concepten* en kwaade daaden van sommige Christenen, op rekening van den Christelyken Godsdienst te stellen. Gy besluit dat de Christelyke Godsdienst niet Godlyk zyn kan, om dat sommige Christenen eenige denkbeelden van den Godsdienst voeden, die tegen alle gezonde redeneering stryden, en zulke daaden pleegen, die onbestaanbaar zyn met het Karacter van een mensch. Maar zulk een besluit is voorbaarig, los, en geheel strydig met 't gezond verstand. Schoon 'er zeer veel simpele, krankzinnige en dolle menschen zyn, daar uit volgt niet dat de menschen in het algemeen geen redelyk verstand hebben. Zyn 'er Christenen die, naar uw inzien, onredelyke en Gode onbetaamlyke denkbeelden van den Godsdienst hebben, gy oordeelt mogelyk verkeerd; of daar zyn anderen, die beter dan deezen denken. De beste verdedigers van den Christelyken Godsdienst beweeren, dat die Godsdienst niets behelsd, dat met de gezonde reden strydt. Zyn 'er Christenen die zeer ondeugend leeven, daar zyn 'er ook die zeer deugdzaam zyn. Hebben veele Christenen in voorige eeuwen zich aan vervolgingen van elkander schuldig gemaakt, 'er waren 'er ook altyd, die zulks verfoeiden. Zyn 'er nog die partydig en vervolgziek zyn, ik vertrouw dat 'er thans veel meer *moderaaten* en vredelievenden worden gevonden. Ja ik houd staande, dat thans, alle waare, onbevooroordeelde en verstandige Christenen, allen dwang in den Godsdienst, als eene zaak, strydig met de leer van Christus, verfoeiën. Welk eene buitenspoorige dwaasheid is het derhalven, om zulke schynredenen, als gy hebt bygebragt, zonder verder onderzoek en bewys, de Godlykheid van den Christelyken Godsdienst te verwerpen! Gy bewyst nog al verder de dwaasheid der *Deïsten*. Be-

kruipt hun de lust om eene juiste kennis van den Mahometaanschen Godsdienst te verkrygen, zy zullen den Coran leezen, maar om den Christelyken Godsdienst te kennen, vergenoegen zy zich om de *Systemataas* der Christen Godsgeleerden in te zien, daar de Christelyke Godsdienst eigenlyk in de schriften des N. Testaments, en, wel byzonderlyk, in de vier Euangelien, vervat is. Ik weet wel, dat men ook op deeze schriften weet te vitten, maar 't zyn ook vitteryen, die, behalven datze de vuilaartigheid en diepe onkunde der *Deïsten* aan den dag leggen, meermaalen opgelost en wederlegd zyn. In deeze Euangelien vindt gy de waardigste en verhevenste denkbeelden van God en Godsdienst; daarin wordt nergens meer op aangedrongen, dan op de betragting van waare deugd en zuivere Godsvrugt; daarin wordt alle onrechtvaerdigheid, alle onbillykheid, alle liefdeloosheid, en vervolging om den Godsdienst, veroordeelt; daarin worden zy, die zich niet Godvrugtig en deugdzaam gedragen, voor geene Christenen erkent. Daar vindt gy niet slechts, *doet niet aan eenen anderen, 't geene gy niet wilt dat u geschiede*, welken Regel sommige Heidenen hebben opgegeeven, maar, dat meerder is, *al wat gy wilt dat u de menschen zouden doen, doet hun ook alzo*, waardoor niet alleen de Rechtvaerdigheid, maar ook de goedwilligheid en liefde aangepreezen, en bygevolg, onder anderen, vooral de geweetensdwang en de beneeming van rechtmaatige vryheid, die elk toekomt, verboden wordt. In die Euangelien wordt u eene betere beschryving van den Godsdienst aan de hand gegeeven, dan die van uwen vriend, namelyk dat men niet slechts zyn tydelyk, maar vooral zyn eeuwig belang kennen en behartigen moet. Zie hier uwe verregaande dwaasheid, gy stelt als *Deïst* vast, dat het met ons na dit leven, volstrekt gedaan, dat

'er, na dit leven, niets te hoopen, niets te vreezen is, maar gy hebt niet één eenig bewys voor deeze uwe stelling, welke dwaasheid! Gy gelooft niet slechts niet aan eenen toekomenden staat, maar dit niet geloovende, stelt gy noodzaaklyk dat het met dit leven gedaan is, en wy geen ander dan tydelyk belang hebben, en dat zonder bewys. Daar gy Gods Alvermogen erkent, en van zynen wil voorgeeft niets te weeten, blyft het altyd, ten minste mogelyk, dat het anders zou kunnen uitvallen, dan gy denkt, en dit MOGELYKE alleen is, volgens uwe manier van redenkavelen, genoeg, om uwe stelling (behalven dat die onbeweezen is) geheel onzeker te maaken. Wat waagt gy dan, ô ongelukkige! - Daar deeze en dergelyke redenen Monsr. D. scheenen te treffen, voer ik nog al voort, met hem te discoureren. Ik tragtte hem te overtuigen van de echtheid der Euangelische schriften; van de geloofwaardigheid dier geschiedenissen; van de Godlykheid, of Godlyken oorsprong, van den Christelyken Godsdienst en van de waarheid van Christus wonderwerken en voorzeggingen in het byzonder. - Ik bid u, myn Heer! laaten we dus by Monsr. Daanhouden. Nooit heb ik kunnen merken, dat hy van zulk een snood gedrag is, dat hy reden zou hebben, te wenschen, dat onze Heilige Godsdienst valsch waare. Hy is slechts misleidt. Dit doet my wat goeds hoopen. Want hoe zeer ik de goedwilligheid omtrent alle menschen tracht te oefenen, kan ik my echter geenzins overreeden, dat iemand, die het inderdaad om waarheid en deugd te doen is, een *Deïst* kan worden of blyven. Zo veel krediet hebben by my de woorden van onzen Heer' tegen de Jooden gesproken: *Zo iemand den wil van God doen wil, die zal van myne Leere bekennen, of zy uit God is, dan of ik van my zelven spreeke. Daarom hoort gylieden niet, om dat gy uit God niet zyt*.

Ik ben, enz.

De Denker.

N°. 391. *Den* 25 Juny 1770.

[*Het slegt gedrag van sommige Geestelyken geeft voedzel tot* Deïstery.]

Een Opziender moet onberispelyk zyn.

PAULUS.

De klagten, die men dagelyks hoort over de lauwheid en kleinagting van den Kristelyken hervormden Godsdienst, zyn voorwaar zo gegrond, dat zy van geen mensch, die eenige opmerkzaamheid gebruikt, kunnen gewraakt worden; want de Geest van Deistery, welke uit eene kleinagting van Godsdienst natuurlyk voortvloeit, heerscht in onze dagen mogelyk meêr dan ooit in eenige Eeuwe voor ons. Elk, die maar eenig belang in onzen Godsdienst neemt, ziet en ondervindt zulks tot zyne smerte- 't Is waer, dat men van onheugelyke tyden eene menigte, en te regt billyke klagten heeft moeten hooren over den verderfelyken, den veragtelyken Geest van Deistery, waar mede de Godsdienst altoos zo onophoudelyk, zo verdrietig heeft te worstelen gehad, hoe zeer dezelve ook gegrond is geweest op onbeweegelyke Fondamenten. - Maar nauwlyks was het te gelooven, leerde de droevige ondervinding het niet tot innige smarte, dat in eene Eeuwe als wy beleven, in welke de Kristelyke Godsdienst, de Hervormde Leer zo luisteryk het hoofd mag opsteken, daar dezelve niet slegts door onwedersprekelyke bewyzen betoogd is, maar daar deszelfs gronden op zo veel zekerheids rusten, dat 'er de minste reden om aan derzelver godlyken oorsprong te twyfelen, niet wordt overgelaten; dat men nochtans in zulk eene verligte Eeuwe, als deze, nog de allergegrondste reden van klagten heeft over eene ondaad, die voor de Kristenheid zo schandelyk, en den waren Godsdienst zo hinderlyk is. -

Aan zeer veele Oorzaaken is men gewoon dit zo zeer van dag tot dag aanwassend kwaad toe te schryven. De veelvuldige Verdeeldheden onder onze Geestelykheid merkt men doorgaans aan als de eerste en voornaamste bronnen, waar uit deze schandelyke Ondeugd, tot

welke men de Kristenheid dagelyks ziet vervallen, voortvloeit. Men zou echter, naar myn gevoelen, by deze beweegreden, welke in 't algemeen den Geest van kleinagting, van veragting, en eindelyk van eene geheele verloochening van Gods Heilige Openbaringe voortbrengt, nog als eene zeer voorname, zo niet als de eerste oorzaak kunnen byvoegen, het *ergerlyk Gedrag* van eenigen onder onze Geestelykheid, het geen voorwaar als eene voorname springveer mag aangemerkt worden, om de bedorven neigingen der menschen tot alle buitensporigheden opteleid n, en tot de versmading van God en Godsdienst kragtdadig aantesporen. Ik weet wel, dat zo dra iemand der Geestelykheid van een *Ergerlyk Gedrag* overtuigd is, zulk een dan billyk ontzet wort van zyn gewigtig Dienstwerk, aangemerkt Hy, als een onwaardig Leeraar, dat uitmuntend, dat voortreffelyk ampt niet bedienen mag; dog ik weet 'er te gelyk dit by, dat het ons aan geene voorbeelden ontbreekt van zulken, die, hoewel hun gedrag niet opentlyk zodanig is, dat het de Kerkelyke tugt ondergaan moet, egter niet nalaten een gedrag te houden, eenen Leeraar ten eenemaal onwaardig.

Indien alle onze Geestelyken zo veel vlyt en zorgen aanwenden om de Deugd met de Waarheid in hun gedrag zamen te paren, als ze dikwils kragt van redeneering gebruiken, om dezelve in hare schoone koleuren af te malen, en zo veel yver en zugt betoonden om de waarheid van het Euangely te beleven, als zy aanwenden om die te betogen, en te verdedigen, zouden deze schoone voorbeelden een veel kragtiger middel zyn om te overtuigen, den Geest van Lauwheid en de daaruit voortvloejende Deistery te bestryden, dan 'er tot nog toe eenig middel bedagt is. - Dan hier hapert het veelen onzer Geestelyken; zy weten slegts een of twee maalen in de week de Gemeente Regels voor te schryven, volgens welke men zyn gedrag te rigten hebbe: Dog voor het overige bemoejen zy zich met dezelve niet, als voor zo ver zy in staat zyn, om in hun eigen gedrag alles te durven navolgen, wat zy door anderen zien bedryven, en hoe zal een Predikant, zelf verslaafd aan de weereldsche Wellusten, zyne toevertrouwde Gemeente eene Euangelische Zedekunde preeken? Hoe zal hy het zeggen van Paulus verklaren, *dat zelfs alle geoorloofde dingen niet heilzaam zyn*? Dat

'er zaken gevonden worden, in zich zelven onnozel en onschuldig, nogtans door zekere omstandigheden misdadig en ongeoorloofd? En hoe zal hy alle die Deugden prediken, welke het groote kenmerk van een Kristen afschetzen, die, hoe bezwaarlyk voor de oefening, niet te min noodzakelyk zyn; Die, hoe hard voor vleesch en bloed, nochtans vereischt worden? hoe zal hy die Deugden prediken, zonder die door de allersterkste voorbeelden te staven, zonder dezelve dadelyk te beleven? - Ik heb geen oogmerk om onze Geestelykheid te benadeelen, noch voor het oog van 't Gemeen hatelyk te schilderen. Om tot zulk eenen verfoejelyken arbeid myne pen te gebruiken, heb ik eenen doodelyken afkeer, en te veel agting voor myne Leeraars. Alleen wilde ik dat heilzaam, dat kostelyk Koorn van zyn Kaf gezuiverd hebben. Brave Leeraars zyn des te hooger te waarderen, en de Hemel behoede my, dat ik hun ooit eenige kleinagting bewyze; Maar niemant zal my durven tegenspreken, noch ontkennen, dat het eenen Predikant niet geoorloofd zy, alles na te volgen, wat hy in zyne Gemeente ziet bedryven, schoon anders het gedrag dier Gemeente onberispelyk is. 'Er zyn eene menigte kleinigheden zelfs, waar voor een Leeraar zich dient te wagten, al leeft hy anders buiten opspraak; want het is nauwelyks te geloven, hoe veel voet zulks geeft tot eene minagting, welke dan vervolgens van den Persoon des Leeraars tot op zyne Leer, den ganschen Kristen Godsdienst, en de gronden, op welke die gebouwd is, afdaalt -

Buiten dit levert de beklagelyke ondervinding voorbeelden genoeg op van zulken onder de Geestelykheid, die durven bestaan, het geen ze in de Leden hunner Gemeente in elke Leerrede verpligt zyn te bestraffen. - Ik meen, dat een Leeraar de *Onmatigheid* als eene verderfelyke Ondeugd hartelyk in zyne Gemeente moet tegengaan. - Ik ben van oordeel, dat hy het misbruik van Vermakelykheden moet bestraffen; dat hy het daar do or verwaarloozen van ieders beroep, als een snoode Ondeugd moet verfoejen. - Maar welke uitwerkingen zullen de bestraffingen hebben van Leeraars, die zich aan dezelve misdaden schuldig maken? en dat 'er nogtans eene groote menigte onder onze Geestelykheid gevonden wordt, die onmatig leven, schoon zy be-

kwaam genoeg zyn, om hun gedrag zo te beleggen, dat het niet opentlyk kan beschuldigd worden, is onwedersprekelyk; terwyl 'er ook zeer veelen zyn, wier eerste toeleg is, de vermaken te bejagen; die met verwaarloozing van hun beroep, zich aan dezelve zodanig overgeven, dat de lust tot studie ras geheel verdwynt. Leert ons de dagelyksche ondervinding zulks niet al te menigvuldig, om 'er aan te twyfelen? men hebbe ze slegts raad te plegen, om overtuigd te worden; terwyl de menigvuldige laffe, schrale, langwylige, verdrietige en onbestudeerde Predikatien der zulken met genoegzame kragt myne gezegden ondersteunen. -

Nu vraag ik aan al de Waereld, welke gevolgen zulk een gedrag der Voorgangeren hebben moet? de verdorvenheid is al te groot in de menschen, dan dat zy hier door geene diepere wortelen schieten, en nog schadelyker vrugten zou voortbrengen - Niet anders dan eene volmaakte onverschilligheid moet zulk een gedrag de Gemeente inboezemen; ze zien dezelve op den hoogsten trap in hunne Leeraars. Uit deze onverschilligheid vloejen onvermydelyk ras nog verderfelyker gevolgen voort, want het is schier volstrekt onmogelyk, dat iemand onverschillig in den Godsdienst kan blyven, zonder dadelyk te vervallen tot Deïstery, tot verachting van den Dienst van God, en deszelfs Gronden. -

Ik heb reeds aangemerkt, dat 'er zelfs kleinheden zyn, welke hier voet toe geven kunnen, en waar voor een Predikant zich wagten moet; schoon men my mogelyk dit in het algemeen niet gereedelyk zal toestaan, meenende, dat het slegt genoeg zy, wanneer een Leeraar zich voor een ergerlyk leven in het openbaar te leiden wagt. Maar men bedriegt zich met te oordeelen, dat een Predikant zich aan geene kleinigheden storen moet; want een Leeraar dient ten uitersten zorgvuldig omtrent zyn gedrag te zyn, alle moeite aanwendende, om zyne zeden tegens de geringste besmetting te beveiligen. Zyne bediening is van dien aart, dat men zyn gedrag zeer nauwkeurig waarneemt, dat men alle zyne bedryven gadeslaat; en in het algemeen is men van oordeel, dat, wanneer een Predikant dit of dat gedaan heeft, het of veel schandelyker, veel groo-

ter misdaad is, dan of het van een Leek bedreven wierdt. Of het oordeel slaat tot een ander uiterste over, niet minder schadelyk dan het eerste; dat al wat men door eenen Predikant ziet bedryven, niet slegts geoorloofd is na te volgen: maar dat men veilig eenige treden verder mag gaan, waar door men dikwils van iets onverschilligs eene stap doet tot eene snoode, tot eene schandelyke misdaad.

Behalven dat deze redenen alleen genoeg waren voor een' Leeraar, om zeer oplettend, ten uittersten zorgvuldig omtrent zyn gedrag, en zeden te zyn, zoo worden zy noch veel sterker aangedrongen, wanneer men aanmerkt, dat dit de allereerste springveeren en roerzels zyn, om den mensch, die door zyne bedorven natuure gewillig tot het kwade neigt, langs een gemakkelyk pad op te leiden, tot de versoejelyke Ondeugd van Deïstery en Godverzaking.

Hoe veel oplettenheid, hoe veel voorzigtigheid moet een Leeraar derhalven omtrent zyn gedrag in den Burgerstaat niet aanwenden, om dat men niets kan begrypen teerder te zyn, of waar omtrent men meer ingespannenheid van gedagten gebruiken moet, dan een Leeraar omtrent zyn gedrag. Hy dient zich geduurig te doorzoeken, met alle omzigtigheid zyne bediening oefenende, terwyl hy zyne daden naauwkeurig behoort te overwegen, of zy van de besmetting der ondeugd geheel bevryd zyn. Alle losbandigheid, ydelheid, onvriendelykheid en stuursheid dient hy zeer zorgvuldig te vermyden; en met één woord, hy is verpligt ten gevalle zyner Gemeente zo veel inschikkelykheid te gebruiken, als met de billykheid en redelykheid overëengebragt kan worden. -

Zulk een Leven is voorwaar een lastig, een zeer verdrietig leven, zal my mogelyk een beminnaar der waereldsche Vermakelykheden te gemoete voeren; terwyl 'er door dezen of geenen Geestelyken nog zou kunnen bygevoegd worden: ‘Voor my, ik heb lang myne Gemeente geleerd, dat ze my zondaags moeten hooren, willen zy van my gestigt worden: voor de rest moet zich niemant met myne zaken bemoejen, om dat ik volstrekt niet anders meen te leven, als toen ik nog Student was, uitgezondert dat ik me nu van openbare seitelykheden afhouwde -’.

Eene fraje Zedeles in den mond eenes Leeraars, die duidelyke bewyzen genoeg oplevert, om te kunnen nagaan, welke verhevene denkbeelden denzulken van hun voortreffelyk ampt en dienstwerk bezielen, die op dusdanige wyze hunne Gemeenten bestieren. Ik durf, ik mag niet gelooven, dat het zelve de goedkeuring van veelen zal wegdragen; hoe zeer ik aan den anderen kant verzekerd ben, dat zulk een hatelyk gedrag al te veel onder onze Geestelykheid gevonden wordt. Maar kan, het nu wel anders zyn, dan dat, alwaar zulke Harders zyn, 'er doorgaans eene magere kudde ontdekt, en de geest van lauwheid en slauwheid, ja van verderfelyke Deïstery byna algemeen bespeurd wordt -

Het is eene groote slegtigheid, en zeer veel beneden het voortreffelyke van het Ampt eenes Leeraars, omtrent zyn gedrag slordig, en omtrent zyne zeden onagtzaamte zyn: geene zorg te dragen, om even zo wel met zynen Wandel als door zyne Leer te stigten; want hier door worden opentlyk de wegen gebaand tot allerlei verderfelyke, tot allerlei nadeelige gevolgen, welken onzen Godsdienst van alle kanten bestryden, deszelfs gronden met geweld aanvallen, en allen, die denzelven belyden, gevoelige smerten aandoen.

Dog hoedanig zal het gedrag eenes Leeraars dan zyn moeten? za! Hy zyne Pastory tot zyn kluis moeten maken, en zich van al de weereld afscheiden? moet hy al het geschapene veragten, alle voorwerpen versmaden, en dezelve houden voor aanlokzelen des verderfs? moet Hy al wat hem bejegent aanzien voor de gewrogten van ydelheid, die het menschdom ten verderve slepen? moet Hy zich al dit aardsche ontrekken, en als geduurig in zyne denkbeelden boven de sterren wandelen? moeten zyne bestraffingen allerwegen zyne schreden verzellen, en mag hy geenen enkelen voetstap voortzetten, zonder het gedrag van dezen of genen te berispen? mag Hy met niemand omgang hebben, die eenigzins verdagt is een Waereldling te zyn? moet Hy alleen verkeeren met menschen van beproefde Godsvrugt? Is de vrolykheit by Hem eene ongeoorloofde zaak? mag hy nooit lagchen, noch zich ooit op eenige wyze vermaken -? Zo dat waar was, zou het leven eenes Leeraars inderdaad geen leven zyn, of men moet anders van Hem denken, dat Hy niet onder den rang der menschen behoore. -

Ik vergun myn' Predikant als een mensch in zyn huis te wonen; - ik sta hem toe daar schepzels van zyne zoort aftewagten, met dezelven te verkeeren, en eenen aangenamen, eenen gemeenzamen omgang te hebben. De menich is tog een gezellig schepzel, en wat is een Leeraar meer dan een mensch. - Het is eens ieders pligt, een geregeld gedrag te houden; dog de bediening eenes Leeraars vereischt eene byzondere omzigtigheid; hier in moet hy zeer oplettend, ten uitersten zorgvuldig zyn. Dan ik begeer niet dat Hy een oog van veragting, van verontwaardiging, een gezicht van versmading zal werpen, op de geschapen voorwerpen, welken Hem bejegenen. Hy mag die zelfs met lust, met genoegen en vermaak aanschouwen, zyn gezicht veraangenamen en zich zelven; om dat alle de schepzels een heerlyk kenmerk dragen, dat zy gewrogten zyn van Gods Almagtige Vingeren. Hy zal langs dezen weg, als langs het aangenaamste pad, door derzelver beschouwing worden opgeleid tot de ryke en onuitputbare Bron, uit welke de gansche geschapenheid naar wezen ontvangen heeft. -

Ik wil niet dat een Leeraar een lastige bestraffer zy. Hy moet een geliefd; maar geenzins een gevreesd man zyn; het geen Hy ontwyfelbaar worden zal, wanneer Hy altoos scherpe pylen van berisping afschiet. - Hy moet op zyn' tyd vermanen, op zyn' tyd zich van bestraffingen bedienen, dog welken altoos moeten gepaardt gaan met de kragtigste bewyzen van Liefde. Nooit moet de perzoon, maar alleen deszelfs wanbedryven gehaat worden, en hieromtrent is hy verpligt groote omzigtigheid te gebruiken. -

In een zeker opzigt vergun ik myn' Leeraar met alle menschen te verkeeren; alleenlyk lydt deze Regel eene kleine uitzondering, in zo ver 'er zommigen zyn kunnen, wier gedrag eene gemeenzame verkeering van een Leeraar niet toelaat; Nogtans zyn alle menschen, die in het oog van zommige grilzieke Godsdienstigen voor weereldsgezinden worden aangezien, zulks inderdaad niet. Een Leeraar mag dan in zo ver met al de weereld verkeeren, mits zyn gedrag onberispelyk blyve, en hy zorge, dat in zyne tegenwoordigheit niets geschied, dat zyne teere bediening, noch veel minderde

eer van zynen grooten Meester zou kunnen benadeelen. -

Eindelyk myn leeraar mag zich op eene gepaste wyze vermaken; Hy mag lachen; Hy mag vrolyk zyn. Niets voordeeliger in een' Predikant, dan dat Hy van een vrolyk naturel zy; ook is zyne bediening van dien aart, dat ze zyn geest in eene gestadige kalmte, in eene standvastige eenparigheit houden moet; terwyl een grillig humeur, een stuurs gelaat, een droevig een kwynend gezigt, den Godsdienst zeer nadeelig is, en in de gemoederen der menschen omtrent deszelfs ware gesteldheid, zeer nadeelige bevattingen werkt. Om die zelve reden wil ik geenzins, dat een Leeraar een pynelyk gezigt aanneme; integendeel begeer ik, dat Hy een vrolyk aanzien hebbe, dewyl dit veeltyds het gewrogt van een bedaard, van een gerust gemoed is.

Dus meen ik kan en zal een Predikant niet slegts zyne Gemeente; maar zich zelven allereerst Zedelessen prediken, en hier toe is Hy dubbel verpligt, om dat Hy bovenn allen behoort uit te munten in Deugd en Godsvrugt, terwyl hier uit niet anders dan heilzame gevolgen zullen voortvloejen; daar aan den anderen kant, wanneer het Heilig Altaar met ongewasschen handen bediend wordt, en Gods allerheiligste Wetten met onreine Lippen verkondigd, de Deugd niet slegts schipbreuk lyden, maar de Geest van Deistery noodwendig de allernadeeligste uitwerkingen hebben moet. -

Boven dit alles zetten de Liefde, de Nedrigheit, de vriendelyke Gemeenzaamheit, Zagtmoedigheit, Matigheit, Getrouwheit, Gestadigheit, Opregtheit, en aangename Gezelligheit het karacter eenes Leeraars geenen kleinen luister by. Hier begeer ik zal Hy alle vermogens aan te koste leggen, om dezelven in den schoonsten dag aan zyne Gemeente te vertoonen, en zo schadelyk als een slordig gedrag van eenen Geestelyken zyn moet, even zo voordeelig is een Godvrugtig, een deugdzaam, een zeer omzigtig, nauwkeurig en oplettend gedrag voor den zelven. Indien alle Leeraars dit in het oog hielden, zy zouden door hun voorbeeldig gedrag den stoutsten Deïst beschamen, daar veelen nu door een tegenstrydige levenswyze voet geven, dat de Geest van Deïstery meer en meer veld winne. -

K

De Denker.

N°. 392. *Den* 2 July 1770.

[De Geleerdheid *en* Ervarenheid *in Kunsten en Weetenschappen maakt de menschen in plaats van gelukkig* ongelukkig.]

Cedo, qui vestram rempublikam tantam amisistis tam cite?
Proveniebant Oratoris, novi, stulti, adolescentuli.

NAEVIUS.

Heer DENKER!

Dedenkbeelden, welken wy maaken, en de vooroordeelen, die ons in onze eerste jeugd ingescherpt worden, zyn zeekerlyk die geenen, welken het meeste vermoogen op onze ziel hebben, die met ons opwassen, en die wy, ouder geworden en tot ryper jaaren gekoomen zynde, in het algemeen niet dan met veel moeite kunnen uitwisschen en verbannen. In myne eerste kindsheid hoorde ik dagelyks de geleerdheid aanpryzen;

myne ouderen, vrienden en andere lieden, in welken ik vertrouwen stelde, boesemden my reeds vroegtydig in, dat niemand in der daad gelukkig was, dan hy, die in kennis en geleerdheid uitmuntte De geleerdheid en ervaarenheid in kunsten en weetenschappen maakte men my diets dat het eenig goed was, dat ons een waar en bestendig genoegen konde geeven. Men overtuigde my, dat van de geleerdheid het geluk van ieder mensch in het byzonder, en der Maatschappyen in het algemeen afhing. Ik gevoelde dan ook reeds vroeg in my eene begeerte naar kennis van zaaken, ik wierd tot de letteroeffeningen opgeleid, en stond het gevoelen, dat myn Vader en Leermeesters my ingeboesemd hadden (en wat weldenkend mensch doet zulks niet?) met zo veel yver voor, dat ik my alles eer zou hebben laaten wys maaken, dan my van het tegendeel in deezen te laaten overtuigen. Alle bewyzen, welken van deezen en geenen voortgebragt wierden om de dwaasheid in het daglicht te stellen van hen die hunnen geest afpyningen met het onderzoek van zaaken, scheenen my uit onkunde voorttekoomen, of uit een aangebooren haat tegens de beschaavende kunsten haaren oorsprong te hebben. De uitbreiding van kennis was het doelwit van alle myne poogingen: een onkundig en onervaaren mensch oordeelde ik weinig van de redenloose dieren te verschillen, een verstandig man daar en teegen reekende ik ver booven zyne meedeburgers verheeven, en byna eenen halven god te zyn: geen huisgezin, geen staat, geene maatschappye achtte ik bestendig, zo dezelve niet door geleerdheid en uitoeffeningen van weetenschappen ondersteund wierden. - Doch een onverwagt geval heeft my van myne vooroordeelen geneezen, en my de dwaasheid van myn gevoelen doen zien. Ik was, volgens het algemeen geroep myner tydgenooten, zo verre gevorderd, dat ik tot nut kon strekken van myne meedemenschen; men spoorde my aan tot schryven, en betuigde my, dat ik onbillyk handelde zo ik myne verkreegen kennisse niet door de pe tot voordeel van

het gemeen deed gedyen. Ik liet my overhaalen en begaf my tot schryven; de eertitel van Heer Aucteur te zullen bekoomen, was een prys, die myn yver ten sterksten aanmoedigde. Myn eerste werk, dat ik in het licht gaf, was een boekje in 8vo, in vraagen en antwoorden opgesteld, om het wat te doen uitdyen, en om dat het voor de jeugd geschikt was, oordeelde ik, dat het volstrekt noodzaaklyk was, dat ik 'er een vraageboekje van maakte. Om het werk aanzien en luister by te zetten, schreef ik 'er een Latynsche Opdragt voor, die alleen in staat was, gelyk alle myne vrienden betuigden, om mynen naam door de waereld te verbreiden, en my eene plaats onder de Geleerden te doen erlangen: en zelfs twyffelde ik ook geenszins of myn naam zou eerlang onder de geleerden van den eersten rang praalen. Ja myn Vriend, die de eer had dat ik dit werk aan hem dediceerde, reekende zich volstrekt gelukkig, dat zyn naam in het zelve plaats vondt. Maar helaas! hoe ongelukkig slaagde ik met myn Latynsche opdragt: Men stak 'er opentlyk den draak mee; de een zeide, die man staat 'er al mee na om een Hooggeleerde te worden; een ander sprak, die Geleerde verdient waarlyk een Standbeeld; een derde riep, dat dit overheerlyk werk eene plaats in alle boekeryen moest vergund worden: weederom schreeuwde geene, wie heeft ooit zotter gezien, een Latynsche Opdragt voor een Neederduitsch werkje, dat zo onverstaanbaar hier en daar is als de Samaritane van *Frans Baltens,:* Die wist 'er op te zeggen, dat het Monnike Latyn was, en dat ik veel moest geleezen hebben in de *Epistolae Virorum obscurorum*. Maar myne Capitaale letters, die ik tot verciering hier en daar vooraan en in het midden der woorden gesteld had, hadden nog vry wat meer te lyden; en hoe men over het werk zelve redeneerde, zal elk zonder Logisch te argumenteren, best kunnen opmaaken.

Dan had myn eersteling een zo ongelukkig lot getroffen, en onder het gemeen zo een slegt ont-

haal ontmoet, dat meenig Schryver daar door zou af geschrikt zyn geworden, om immer weeder een pen tusschen de vingers te neemen, behield ik echter moeds genoeg, om andermaal te beproeven, hoe men de vruchten myner Studie in de geletterde waereld ontvangen zou; want, van myne geleerdheid verzeekerd, meende ik vast te moeten gelooven, dat men of uit onkunde myn werkje algemeen veroordeeld hadt, of dat eenige kwaadaartige menschen, van wier uitspraak de gemeene man al veel afhangt, het zelve in zulk eenen slechten naam, en algemeene verachting hadden weeten te brengen. Ik onderstond derhalve een tweede proef van myne vermoogens te neemen, dog op eene omzigtiger wyze, dan ik de voorige reis te werk gegaan was, en maakte door den druk gemeen myne *Allernaauwkeurigste waarneemingen en ophelderingen, de verborgenste wonderen, en byzonderste zeldzaambeeden in de Natuur, redeneer- en proefkundig onderzogt en waargenoomen*, gebruikende egter de voorzigtigheid van myn' naam 'er niet voor te zetten. In dit werk betoogde ik, uit welke substanties de Planeten bestaan, en toonde met grondige bewyzen aan, dat men de Zon te onrecht een vuurklomp noemde, vermits derzelver substantie uit waater bestaat: dog het onkundig gemeen, niet vatbaar voor de kragt van myne redeneeringen, lachte weeder om deeze nieuwe stelling, hoe grondig ik dezelve ook betoogd had, en zei al spottende; dan moet de Zon gewis uit kookend waater bestaan, dewyl ze zulk eene uitsteekende hitte aan het aardryk meededeelt. Een zeer kundig Geleerde, wiens Schriften de myne zyn geworden, toen ik, by deszelfs nagelaaten Weduwe inwoonde, hadt my tot de gedagten gebragt, om al het geschapene niet tot drie Ryken in de Natuur (gelyk als men gewoon is) maar alleen tot twee te bepalen. Zyne doorwrochte aanmerkingen over de Byën, den Honing, het Wasch, mitsgaders over de Melk der Beesten, kon ik niet leezen, zonder noch

eenige treeden verder te gaan: Melk, Honing, en Wasch sorteert die groote man ouder de planten, kruiden, en boomen, om dat ze te onrecht onder eene andere Classe gebragt worden. Toen ik dit las, meende ik grond genoeg te hebben om het Ryk der Dieren ten eenemaal te verwerpen: een Kaas noemde ik een *Arbor Loctis*, om dat ze uit Melk voortkomt: de Booter gaf ik den naam van *Herba mollis vaccarum sine soliis & radicibus:* een Paard kreeg den naam van *Quercus Quadrupes*; de Koejen bragt ik onder het geslacht der Fruitboomen, en zo voorts. Maar hier meê ging het nog veel erger, dan met myn Water-Zon. Zommigen, om hunne spotlust te voldoen, staaken levendige Katten en Honden in den grond, even gelyk men de jonge Boomen plant, om te groeien, en, gelyk zy voorgaaven, aldus derzelver geslacht voort te planten; dewyl de gewoone weg hun, na myn werk geleezen te hebben, onnatuurlyk voorkwam. Eindelyk had ik by dit werk gevoegd eene verhandeling over de *Mechanica*, en 'er eene verdeeling ingelascht over die stukken, welken *Homerus* in zyn werk (dat zyne Voorstanders willen een volmaakt begrip van alle weetenschappen te zyn) heeft overgeslagen, als over het nut der Worstpennen; over het toebereiden van wagens en Faëtons in miniatuur; item over het maken van Wapens en Wapenborden; noch over de toebereiding van Doodshoofdjes uit kley of potäard voor de Wapens; als mede over het onwaardeerbaar nut van het zogenaamde Zuinigje of Profytje. Maar, zo dra hadt men dit Hoofddeel niet geleezen, of men wist wie de Auteur daar van was, om dat ik in myne jeugd groote liefhebberye had in het maken van bordpapieren Wagentjes en Wapens, en men spotte meer met my dan immer voorheen. Dit was de vrucht van mynen arbeid! zo beantwoordde de uitkomst aan myne billyke verwachting, en groote gedachten!

Myn Collega trof geen boeter lot; hy schreef ook een Boek, en stelde het wel degelyk geleerd op:

eerst was hy van voorneemen, om het in 't klink klaar Latyn te schryven, doch, om alle zyne medeburgers nuttig te zyn, zondt hy het in simpel Nederduitsch in de Waereld: om echter een blyk van zyne groote bekwaamheid te geeven, en te toonen dat hy een man van geleerdheid, en wel onderlegd in het Latyn was, was hy van oordeel, dat men alle woorden, die een Latynschen uitgang hebben, even als in het Latyn moest buigen, en zulks hadt hy van een ervaren Dorpbarbier geleerd: by voorbeeld, daar hy handelt over de *Essentias rerum*, schryft hy met geen minder oordeel dan geleerdheid: dat eene *Essentia aquosa* bestaat ‘indien men met *aquis propriis* een *Extractum* maakt, dat met het *oleo* van het *subjecto* vermengt, en met het *aqua destillata* van het *subjecto ad consistentiam essentiae* brengt’. Wat loon ontving de man voor zynen arbeid? wat vrugt plukte hy voor zyn onverdrooten moeite, en geleerdheid! geen ander, dan dat de Geleerden hem schamper toeduwden, dat hy de man niet was, die de *prima essentia* zou uitvinden: en dat hy van onkundigen begekt wierdt. Wat heeft hy gewonnen met zyne treffelyke en naauwkeurige *definitien*? wat voordeel heeft hy gedaan met zyn geheim, dat hy zo lang verborgen hieldt, waereldkundig te maaken; *dat het zout een lichaam zy, het welk uit water en aarde bestaat*. By spotters, die geene geleerdheid bezitten als hy, heest hy zich belagchelyk gemaakt, en anderen, die de waare kracht zyner redeneeringen niet begreepen hebben, zyn 'er ongelukkig door geworden. Deeze definitie van het zout heb ik niet meer dan eens aan een' myner Vrienden voorgeleezen: maar duizendmaal heb ik my beklaagd over myne onvoorzichtigheid; want wat was het gevolg daar van? dat de man zedert dien tyd geen gerust uur heest gehad: hy ziet geen wolkje aan de lucht, of is in de grootste bekommering der waereld, verwagtende dat alles door het water in een' algemeenen Zondvloed zal verkeerd worden, om dat hy begrypt, dat alle lichaamen uit geene andere zelf-

standigheden dan water en aarde, en dus uit zout, bestaan, het geen hem de ondervinding leert, dat natuurlyk door een overvloed van water zich laat ontbinden. Als hy een mensch door den regen ziet gaan, staat hy zyne handen zamen, denkende dat zulk een onvermydelyk verlooren is. Ik heb hem van zyne dwaasheid trachten te geneezen, door pa sagien uit het zelve Boek by te brengen, en gezegd; waarlyk myn goede man, uw vrees is ydel; want wist gy, datmaar ene zekere hoeveelheid zouts in het water kan ontbonden worden, namelyk zo veel, tot dat het water met juist zo veele zoutdeelen vervuld is, als het draagen kan; *dewyl toch het water zelve uit eene hoog subtile en vloeibaare aarde bestaat*: wist gy dit, gy zoudt U zo schielyk niet bekommeren. Doch hier op geeft hy tot antwoord, dat diezelve Auteur, onderzoekende wat men onder den *naam van liquores* te verstaan hebbe, toont dat daar onder moeten begreepen worden; *alle zoutachtige vochten, die per se in de lucht gesmolten zyn. Ten tweeden, welke niet openbaar zoutachtig echter in de lucht smelten. Ten derden, als men Salia met water tot een liquorem maakt. Ten vierden ook die, als verscheide Salia, met andere zaaken, waar by iets zou achtig is, vereenigd worden*. - - Wat meent gy, myn Vriend, moet my zulk eene geleerde redeneering niet in het naau brengen, en in het vermoeden versterken, dat iemand inderdaad met zyn leeven speelt, die zich nat laat regenen? Doch genoeg hier van Zedert dat ik en myn Collega dus ongelukkig met onze geleerdheid geslaagd zyn, ben ik in twyffeling geraakt, of ik in myne jeugd ook misleid ben, en te veel geloof geslagen heb aan lieden, die de geleerdheid zo verhemelen, dan om de geleerdheid dadelyk te verwerpen en te verfoejen, kon ik niet op my zelve verkrygen; de vooroordeelen, waarmeede ik van myne jeugd af ingenoomen was, kon ik niet verzetten; ik besloot derhalven, om het treffelyke werk van *Mencke* over de Kwakzalveryë der geleerden door te leezen, en my tot onderzoek te begeeven,

of beschaavende letteren in het algemeen nuttig en voordeelig, dan schadelyk mogten weezen: best dagt ik hier in te zullen slaagen, zo ik de geschiede, nissen nasloeg, en daar uit leerde, welke voordeelen of schade de Gemeenebesten, in welken de Weetenschappen en Kunsten het meeste gebloeid hebben, van de geleerdheid getrokken hadden. In kort heb ik tot myn vreugde gezien, en door overtuiging geleerd, dat de Weetenschappen de pest zyn voor alle Maatschappyën: gelyk ik in het volgende Vertoog voorneemens ben aan te toonen.

K

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft. *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thirry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*,Sneek *R. Zeylstra*. en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 393. *Den* 9 July 1770.

[De Geleerdheid *en* Ervarenheid *in Kunsten en Weetenschappen maakt de menschen in plaats van gelukkig* ongelukkig.]

(*Vervolg van No.* 392.)

Indien de geleerdheid en uitoeffening van Weetenschappen der Maatschappye nut aanbrengt, en tot steun verstrekt van het menschelyk leeven, zo moet een Geleerde meer vermaak, voordeel, en geluk genieten, dan een onbeschaafd mensch, die zich op geene weetenschappen of volmaking der kennis toegelegd heeft: en moet een Staat of Gemeenebest, naar in het zelve de geleerdheid bloeit, en der burgeren kennis uitgestrekter is, gelukkiger zyn, en booven anderen uitmunten in gereegeldheid, goede bestiering, heilzaame wetten, en bestendigheid. Dit is ook de algemene steun van alle voorstanders der geleerdheid: doch laaten wy de zaak, met aflegging, van alle vooroordeel, en met een on verschillig oog beschouwen, ik geloof dat men, zulks doende, zal bevinden, op wat prys de geleerdheid te zetten zy, en gelyk ik, overtuigd worden, dat zy meer schade aan de menschelyke Maatschappye, dan weezenlyk nut ten allen tyde toegebragt heeft. Beschouwen wy dan een geleerden op zich zelven, leeft hy langer dan een onkundig mensch? ik geloof niet, dat iemand dwaas genoeg zal zyn om dit toe te

stemmen; want veel al ziet men dat de verstandigsten en ervarensten voor de tyd, die door de natuur tot sterven geschikt schynt, ten grave gaan. Is een Geleerde aan minder kwalen of ziekten onderheevig, dan zyne onbodreevene meedeburgers? de ondervinding, welke de beste leermeesteresse is, en meer overtuigt, dan de welsprekendste redenaar, spreekt dit volkomen tegen; want hoe veele hoort men onder de Geleerden dagelyks over inwendige ziektens klagen, welken by het gemeen en de boeren onbekend zyn; hoe vecle haalen zich door het letterblokken ongemakken op den hals, die hen tot alle werk onbekwaam maaken, en hoe weinigen vindt men onder die, welken een gezond gestel hebben, die niet voor haar dood door deeze of geene ingebeelde ziekte aangetast worden? Ook heeft een geleerde veel meer nood, om volstrekt gek te worden, dan iemand die zich met geene geleerdheid bemoeit: Doet vervolgens de geleerdheid ons smaakelyker eeten, geruster slaapen, vroolykeren genoegelyker leeven? dagelyksche voorbeelden overtuigen ons op het krachtigste van het teegendeel,. en kan het wel anders zyn, dan dat hy, wiens geest onophoudelyk werkzaam is, dikwerf door zwaare droomen bestreeden wordt, doordien de slaap ons die dingen weder vertegenwoordigt, daar wy des daags omtrent werkzaam zyn: kan het wel anders zyn, dan dat een Geleerde, aan tafel zittende, en door zyne in beeldingen weggerukt, de spys nnar de mond vergeet te voeren; dat hy, alle zaaken naauwkeuriger beschouwende, geduurig in dezelve ontdekt, het geen zyn genoegen en rust hinderlyk kan zyn: ja vindt men niet zelfs onder de geleerden, wier uitzinnigheid zo verre gaat, dat zy een korte slaap nuttiger reekenendan eene lange, en dat zy niet tot verzadiging durven te eeten? Wederom is een geleerde van zyne hartstogten meester, het geen de geleerdheid vootal diende te weeg te brengen? Dit laat ikaan allen, die hun natuurlyk verstand door de studie niet verbastert hebben, ter beslissing over: voor my, ik ben in dat gevoelen, dat, by aldien de pennen zo doodelyk waren als het zwaard, men jaarlyks meer Geleerden, dan krygslieden zoude zien sneuvelen. Eindelyk, is een Geleerde in de zaamenleeving aangenaamer dan een weetniet? Hun gedrag wederspreekt dit op de allerduidelykste wyze: men vindt hen immers in 't algemeen, boersch, ongemanierd en korfel; alle vermaaken en uitspanningen, die bekwaam zyn om het lichaam in

beweging te houden, en den geest te te vervrolyken, kryten zy voor tydverkwistingen uit, en zyn hun walgchelyk: zy by hunne boeken opgeslooten vinden geen genoegen dan in de taal van deezen of geenen ouden Filosoof, die hen dikwils zo duister spreekt, als Plato, in zyne republicq, voor myn buurman Hooggeleerd. Ja de herssenschimmen, die zy op hunne boekeryen bedenken, doen hen een last zyn voor hunne meedeburgers. Ik besluit dan billyk, dat de Geleerden, in plaats van dat geene te erlangen, waar uit het geluk der menschen bestaat, het zelve t'eenemaal uit het oog verliezen, en missen. En het geen de schrandre Rousseau omtrent de Geneeskunde aan merkt, dat zy den mensch ongelukkig maakt, om dat zy hem zyne rust (waar in die groote man zegt dat ons geluk gelegen is beneemt, houd ik staande van alle geleerdheid. Die dan gelukkig, dat is gerust, wil leven, moet 'er zich voor wagten. Maar zal men zeggen, de Geleerde beschouwt de zaken uit een gansch ander oogpunt dan onkundigen: zy bezien alles in zyn waare gesteldheid, zy zyn het die alles op waaren prys weeten te stellen; hun vlyt, bezigheeden en betrachtingen brengen de maatschappye in het algemeen een onwaardeerbaar nut aan. Dan, zo dit waar is, moeten, gelyk ik gezegd hebben, die Staaten de gelukkigste zyn, in welken de meeste weetenschappen bloeijen, en veele Geleerden gevonden worden; het geen volstrekt strydig is met de ondervinding, en de geschiedenissen, die my van myne dwaaling geneezen hebben, en het verkeerde vooroordeel voor de studiën hebben doen afleggen.

Is 'er, van 's waerelds aanbegin tot op onzetyden toe, een Gemeenebest geweest, in welk de geleerdheid uitgeoeffend is, buiten teegenspraak is het Griekenland geweest, het welk alle uitvindingen der Egyptenaaren overgenoomen, de kunsten der Chaldeen onderzogt, en de oeffeningen der Persiaansche Wyzen betracht, ja wat elders in de waereld fraai en tot de geleerdheid betrekkelyk gevonden wierdt, als op haaren akker geplant en aangekweekt heeft: maar wanneer is dit Gemeenebest gelukkig geweest? Niemand, der Geschiedkunde eenigzins ervaaren, zal, geloof ik, ontkennen, dat zulks geweest is, toen dit volk zich ten Noorden Oosten uitstrekte tot aan de Egeesche Zee, ten Zuiden door de Jonische stroomen bespoeld, en ten Westen door Epirus ingeslooten wierdt; eer de letteren hun bekend

waren, eer een Mercurius uit Egypten of Cadmus uit Fenicie overkwam; toen de naamen van Redenaar en Wysgeer nog onbekend waaren; eer een Corax of Tiresias, een Pericles of Thucydides; welken Cicero de eerste redenaars noemt, tot verderf van hun Vaderland, gebooren wierden. De Vryheid immers zat toen by hun op den troon; de oprechtheid woonde in het herte van het volk, vergenoegdheid was by elk te vinden, niemand beperkte zyne bezittingen, geen pracht, geen overdaad kon hen bekooren, groove fouten en misdaaden waren by hen onbekend. Dan, naauw was het vergif der weetenschappen en geleerdheid door Griekenland verspreid, of de zeedigheid verhuisde, de hebzucht nam de woonplaats der tevredenbeid in; de needrigheid moest voor de pracht; de maatigheid voor de overdaad; de trouw voor trouweloosheid en bedrog wyken; de geleerdheid leerde de Grieken wyn zuipen, ontuchtigheden en andere wanbedryven. *Homerus* en *Hesioaus* waren de eersten, die door fraaje uitvindingen hunne medemenschen zogten te bederven. Andere Poëten zyn hen gevolgt. Een Thales van Milesien, om twist onder het volk te zaaijen, meette ieders landen af, en leerde zyne burgers de kunst, welke hy uit Egypten gehaald hadt. Vindt men voor den Peloponneesischen oorlog van ziekten by de Grieken aangetekent? neen, maar zeedert *Hippocrates* zyn kruin vernefte, wierden veelerleie ziekten en kwaalen uitgevonden. Aan welke ondeugden heeft Griekenland zich niet schuldig gemaakt, toen de tooneeldigters *Euripides, Aristophanes* en anderen door hunne fraaje vertooningen de ondeugden het volk smakelyk maakten. Dan myn bestek laat niet toe om alles naauwkeurig nategaan, en volgens order des tyds optehalen. Ten tyde dan *Filips* den Macedonier, was Griekenland beroemd door Wysgeeren, Redenaars, Dichters, Toneelspeelders, en Geneesheeren, maar aan niet minder gebreken onderheevig. *Filips*, te Thebe opgeleid in alle weetenschappen, die een geleerd man kunnen maaken, was, gelyk *Demosthenes, Theopompus, Justinus* en *Orosius* ons verhaalen, een zamenstel van allerleie wanbedryven: de fout, zo gemeen aan veele regeerders, van niet met het zyne te vreeden te zyn, was in hem zo uitstekend, dat hy in plaats van gerust in zyn Macedonie te leeven, overal na buit zogt, en het geen hy door dapperheid niet vermogt, door geld trachtte uit te werken. Zyn Zoon *Alex-*

ander, die my meer een Strooper dan Held toeschynt, door *Aristoteles* en andere Geleerden onderweezen, hadt naauw zyne kinderschoenen uitgeschopt, of hy trok de gantsche waereld door om overwinningen en buit te behalen. De geleerdheid was hem hier toe dienstig, en de Ilias van *Homerus* strekte hem een schild. Maar waren de weetenschappen hem zo dienstig, zyne vrienden wisten zich dezelven mede te nutte te maaken, door hem van den last des leevens te verligten. Dan na ieder onder hen meer geleerdheid bezat, bragt hy, na den dood van *Alexander*, meer aan, om dien magtigen staat door verkwisting, wreedheid en tweedragt in den grond te helpen, en Griekenland was binnen kort met alle geleerdheid nergens meer te vinden. Geen beter lot heeft de Roomsche Staat ondergaan. Zo lang geene letteroeffeningen door de Romeinen behertigt wierden, waren zy gevreest by hunne nabuuren, en leefden gelukkig, met weinig zich erneerende; de Landbouw hieldt hen werksaam en verschafte hun het noodig onderhoud; de jeugd wierd in de worstelperken, door oeffeningen des lichaams, gehard om den kryg te kunnen volgen; de voornaamste Staatsmannen konden zich vergasten op gebraaden raapen, en de aarden vaaten waren hun liever dan het goud der Samniten Bloeijend was deeze Staat, zo lang geene geleerdheid den burger behaagde, de deugd woonde onder hen, oprechtheid was het anker van den Staat, grove gebreeken waren onbekend, gelyk de Naneeven ter hunner schande dikwerfhebben moeten bekennen. Dan het klatergoud der geleerdheid blonk den Romeinen zo heerlyk toe, dat zy eindelyk daar mee naar stonden: de jeugd, die voorheen op het land opgetiokken, en in den akkerbouw onderweezen werdt, moest naar Athene gezonden worden, om in de fraaje letteren onderregt te worden; en bragt van daar wederkeerende eenen grooten schat van geleerdheid meede, ten verderve van hun vaderland, en men begon zich langzaamer hand in alles na de Grieken te schikken, men begon op zyn Grieksch te leeven, te drinken, teslaapen, kortom, niets was goed dat niet *á la Grecque* was. Wysgeeren, Reedenaars, Dichters, Tooneelspeelders, Bordeelhouders kwaamen te voorschyn; de gebraade raapen begonnen te stinken, en naauw was de gantsche waereld in staat om spyzen op te leveren, die de tongen der Romeinen smaakelyk waren. Naar maate de geleerdheid meer uitgebreid wierdt,

nam de overdaad, pracht, en wellust de overhand; de burgers werden ondeugender, en vervielen tot wan bedryven; de oude eenvoudigheid en matigheid namen de vlucht. Alle Geleerden van onzen tyd (uitgenomen die, welken met den schranderen *Fomenelle* stellen, dat 'er voor onzen tyd geen geleerden geweest zyn) zullen my gaerne toestemmen, dat omtrent de tyden van *Cicero* de geleerdheid te Romen in haren grootsten bloei geweest is: maar niemand van dezelven zal, geloof ik, durven ontkennen, dat in dien zelven tyd Rome is gefoltert geworden door de snoodste oproeren, misdaaden, wanbedryven; dat de pracht en overdaad het heevigst geheerscht hebben; de meenigvuldige wetten, daar teegen gemaakt, staven dit op de overtuigendste wyze. En was de Geleerdheid toen tot haare volmaaktheid gekomen, het Roomsch Gemeenebest had meede zyn rypheid erlangd; de vrugten der beschaavende weetenschappen waren binnenlandsche oorlogen en onëenigheden; trouwloosheid en bedrog zetten den burger tegens den burger op, en Rome met haare geleerdheid werdt eerlang den Barbaaren ten prooi. Zie hier de voordeelen, welke de Geleerdheid aan de twee magtigste Staaten der waereld aangebragt heeft: en wat ons aangaat, ik kan niet bezeffen, dat de geleerdheid ons mede veel heil aangebragt heeft. Indien men de Geschiedschryveren geloof mag geeven, zyn onze Voorouderen, de Batavieren, een dapper en moedig volk geweest, het welk den Nabuuren tot schrik verstrekte, en nimmer door de, Romeinen, schoon die de gantsche wereld byna vermeestert hadden, heeft kunnen te ondergebragt worden. Deezen leefden ontbloot van kennis der weetenschappen, zodanig dat de treffelyke *Tacius* getuigt, dat de schryf kunst zelfs by hen onbekend was; by deezen scheen, dat de eenvoudigheid haar zeetel gevestigd hadt; de pragt en overdaad waren niet bekend; met de landbouw, jagt en visscherye zich erneerende, leefden zy gelukkig. Gelukkig zyn zy ook gebleven, zo lang de geleerdheid by hen in geen aanzien was. Maar zedert hunne laatere Naneeven de geleerdheid, die door de gantsche waereld byna on bekend was ge worden, uit haare asschen hebben beginnen op te delven, zyn de gebreken der Grieken en Romeinen niet minder als derzelver kunsten in deze landen groot geworden. En zo wy vroeger tyden met onze dagen vergelyken, bevinden wy, dat de Geleerdheid by ons zo hoog gesteegenis, dat zy nooit hooger-

trap beklommen heeft; maar teffens moeten wy, hoe ongaerne, ook bekennen, dat de eenvoudigheid met onze voorvaderen ten grave gelegd is; dat de pragt, overdaad, ontrouw en andere gebreeken by ons niet minder heerschen, dan weleer te Rome en Athene, toen de weetenschappen aldaar bloeiden. Wie dan voor bewyzen vatbaar is, zalovertuigd zyn, dat de Geleerdheid niet anders dan een herssenschim is, niet geschikt om een mensch in het byzonder gelukkig te maaken, veel minder om het algemeen voordeel aan te brengen.

Het ware derhalven te wensshen, dat allen, die eenig gezag en vermoogen hebben, hetzel ve wilde besteeden om de. Geleerdheid afbreuk te doen; zo zonden wy te eeniger stond die gouden eeuw, dien zaligen tyd weder beleeven, waarin onze onkundige voorouderen hun dagen zo gelukkig doorgebragt hebben. Ik heb, om het algemeen nuttig te zyn, zedert eenigen tyd myn geest reeds werkzaam gehouden, in het uitdenken van middelen, welken dienstig zouden kunnen zyn om den ondergang der geleerdheid, dat verderffelyk wangedrogt, die afgrysselyke chimere, te bewerken. Ik wilde aanstonds alle Leermeesters, van den hoogsten aftot den geringsten toe, na de eene of andere kust van America verzenden, om dus de bronnen der Geleerdheid in een reis, toetestoppen: maar wyl men oude palen niet ligt moet verzetten, en een langzaame drup eene harde kei kan doorbooren, dagt ik om den haat van het gemeen, dat tog geene nieuwigheden, als welke langzaamerhand insluipen, kan verdraagen, te ontgaan, men een veiliger weg zoude kunnen inslaan; te weeten, de Heeren Predikanten zouden in deezen van groot nut kunnen zyn, indien zy slechts de stellingen der Geleerden, als nieuw, voor het gemeen wilden, doorstryken, en hen als ketters verdagt maaken: en de onkundigsten onder hen zouden het meeste voordeel aanbrengen. Vervolgens behoorden die allen, die eenige publicque auctoriteit verkregen hebben, schoon beminnaars van kunsten, te verbieden, dat de uitvindingen tot heil van vee en menschen ontdekt, werkstellig gemaakt wierden. Ja! hoe meer kennis iemand van zodanige zaaken heeft, hoe sterker ik reeken dat hy daar toe verplicht is. De Geneesheeren zouden tot bevordering van myn project meede veel kunnen te weeg brengen, indien zy hun leiders wilden doen begrypen, dat een mensch, wien zyn gezond-

heid ter herte gaat, vooral zich dagelyks veel moet beweegen, en dat het verzumien der beweeging, en nimmer den geest te ontspannen, onvermydelyk een spoedigen dood veroorzaakt. Onze jeugd, twyffel ik niet, zou zich hier toe ligt laaten trekken, indien men haar deedt beschouwen den erbarmelyken toestand, waarin de beminnaars der geleerdheid zich storten, die men gemeenlyk van de hooge Schoolen wel voorzien van weetenschappen, maar voor hun vleesch en bloed, ja voor haare gezondheid, gekogt, ziet te huis komen: indien men de belooningen, waardoor derzelver vlyt aangespoort wordt, introk, de meesters in hunne pogingen wat teegenging, en de kinderen van de jeugd af in alle gezelschappen, zonder onderscheid wat daar verhandeld wordt, deedt aanzitten, om een smaak van de waereld te krygen. Eindelyk allen, wien de zorg der jeugd toevertrouwd is, dienden hier op uit te zyn, dat zy, in plaats van dezelve op publicque Schoolen te bestellen, dezelve reeds vroeg een voorsmaak van de vermaaken en wellusten geeven; dat zy Fransche Paedagogen, voor al geene anderen, over dezelve stelden om hen een bel-air te doen krygen: en dat zy, om het lichaam in beweeging te houden, veel werk van de dans- en schermkunst maakten: en, wyl men dog, voor zeekere jaaren bereikt te hebben, tot het een of ander onbek waam gereekend wordt, dezelve eenigen tyd na een hooge School zend, om de gesteldheid van het menschelyke lichaam, vooral dat der Vrouwen, zo in als uitwendig te leer n kennen; vermits de zelfskennis den mensch in der daad doet gelukkig zyn. Indien men dus te werk ging, zouden wy de onwaardeerbaare onkunde haast zien wederkeeren; wy zouden haast die voordeelen en gemakken wederom bekomen, waarby onze voorouders zo gelukkig geleefd hebben; wy zouden een langduuriger, geruster en gelukkiger leeven genieten.

K

De Denker.

N°. 394. *Den* 16 July 1770.

[*Hoe veel winst een Koopman voor zyne Waaren mag neemen, enz.*]

Cetera sine insidiis agere, & quoniam vendat, velle quam optime vendere.

CICERO.

Voor eenigen tyd zyn ons twee Vraagen ter beantwoordinge voorgesteld, welken den Koophandel betreffen. Voor eerst, hoe veel winst een Koopman, die eerlyk te werk gaat, voor zyne Waaren neemen mag; en, ten anderen, of een Koopman, indien hy schade lydt aan eenige Waaren, met een goed geweeten die schade herstellen mag door den prys van andere Waaren te verhoogen? Wy moeten bekennen, dat wy ons over deze voorstelling ongemeen verheugd hebben, dewyl wy het voor geen gering teken van een eerlyk gemoed in eenen Handelaar houden, wanneer hy zich over de oplossing van zulke en diergelyke

Vraagen bekommert. Wy zullen derhalve, schoon wy ons, als niet volkomen kundig in 't stuk van den Handel, niet vermeeten, de voorgestelde Vraagen volledig te beantwoorden, eenige bedenkingen in 't midden brengen, welken een' gemoedlyken Koopman behulpzaam kunnen zyn, om zelf de zaak in een helder daglicht te stellen. En, indien dit blad eenige verstandige Handelaaren in handen mogte komen, zullen zy ons verpligten, indien zy onze gedachten willen verbeteren. Het is onloochenbaar, dat deze zaak van een zeer groot gewigt is, aangezien een oneindig getal van menschen 'er by lydt, wanneer de Kooplieden te veel winst neemen. In eenen welgeregelden staat, moet de eene leevensstand zo wel bestaan, als de andere, en men mag hep voor een zeer schadelyk gebrek in een Gemeenebest achten, wanneer de eene stand zich ten koste van den anderen verrykt.

Wy onderstellen, dat een Koopman, voor 't overige, een ordenlyk en goed huishouder zy; want, indien hy een slegt leeven leidt, een Zuiper, Speeler of een Kroeglooper is, en zyne klanten te veel afneemt, om de kosten zyner schandelyke leevenswyze goed te maaken, zo mag hy met regt voor eene dubbele pest in de menschelyke Maatschappye gehouden worden. Hy is, vooreerst, een ellendige slaaf der ondeugd; hy is het, ten anderen, op kosten van andere lieden, zo dat het eene wezenlyke zegen voor 't algemeen is, wanneer zulk een bedrieger en booswigt ten gronde gaat, of, met den tyd, door zyne buitenspoorigheden, tot den bedelstaf gebragt wordt. Een Koopman, daarentegen, die een eerlyk en ordenlyk leeven leidt, is een hoognoodig en nuttig lid der Maatschappye; en 't algemeen heeft zomwylen eene oneindig grootere verpligting aan denzelven, als aan duizend andere lieden, die, naar hunne gedachten, de Handelaaren oneindig verre in rang en aanzien overtreffen. Wy zyn niet voorneemens, den lof des Koophandels op te haalen; doch een ieder redelyk mensch moet met ons bekennen, dat de Handel eenen staat magtig en gelukkig maakt; dat dezelve alle Volken des aardbodems

met elkanderen verbindt en vereenigt; dat de schatten der natuure, die de groote Schepper aller dingen aan dit of dat land in 't byzonder geschonken heeft, daar door algemeen gemaakt, en 't welzyn van het geheele Menschdom daar door bevorderd wordt. Hierom hebben reeds de oudste Volken, ter bevorderinge van eene onderlinge Commercie, allen vlyt aangewend, zo om hun eigen gemak te bevorderen, als om de genegenheid en vriendschap van andere Volken naar zich te trekken, op dat zy daar door het geene, waar aan zy gebrek hadden, uit vreemde landen zouden kunnen bekomen, en daartegen derzelver inwooners de Waaren, van welken zy overvloedig voorzien waren, mededeelen. Ten dien einde werden 'er Schepen gebouwd, waar mede men eerst langs de stranden zeilde, en naderhand den grooten Oceaan overstak. Zo dat thans de geheele waereld een groot Gastmaal schynt geworden te zyn, waarop iedereen aan de verder afzittende gasten de dingen, die voor hem staa, overreikt, en de van hem afstaande, welken hy ontbeert, met uitgestrekte handen ontvangt. Het behoeft ons nu maar eenige schreeden te kosten, om uit Oosten West-Indië, uit Astrakan en Peru, en uit alle de Gewesten des aardbodems, in een uur tyds, alles te bekomen, wat wy tot ons onderhoud, verkwikking, kleeding en wooning van nooden hebben.

Vraagt men nu, hoe veel winst een Koopman, die een goed geweeten wil behouden, neemen moge, zo is het klaar en duidelyk, dat hy zondigt, wanneer hy te veel of te weinig neemt. Neemt hy te veel, dan is hy een bedrieger, die zyne klanten schandelyk opligt; en geen openbaare Dief doet, in een zeker opzicht, zo veel kwaad, als een Koopman, die zich van de onkunde of van den nood der kooperen bedient, om 'er een onmaatig voordeel van te haalen. In tegendeel zondigt een Koopman tegen zich zelven, wanneer hy of in 't geheel geene of te weinig winst neemt. Want hy is, om zynent wille, verpligt, zyn leeven zo gelukkig te maaken als mogelyk is; hy moet voor zyn huisgezin zorgen, ten einde hetzelve van het

noodige en verkwiklyke voorzien worde; indien hy nu in 't geheel niet, of te wemig wint, zo is hy niet in staat, aan deze verpligungen te voldoen, en hy zou eerlang buiten slaat raaken, om zynen handel langer voort te zetten Een kooper moet ook een zeer onbeschaamd mensch weezen, indien hy begeert, dat de Koopman hem de Waaren zonder winst geeve, het geene niet dan in eenen allerverachtelyksten Vrek vallen kan. Leef en laat leeven, is een Zetregel, waardoor de handel en wandel in de menschelyken Maatschappye alleenlyk bestaat, en bestaan kan.

Doch de zwaarigheid is eigenlyk hier in gelegen, hoe groot de Winst weezen moet, die een Koopman mag en kan neemen, zonder zyn gewisse te krenken. 't Is ontwyfelbaar, dat een zekere Winst op den eenen tyd zeer geoorloofd, en, op den anderen tyd, onmaatig en ongeoorloofd zyn kan; voor twee, of drie honderd jaaren, by voorbeeld, zou een Koopman met eenige procenten minder te vrede hebben kunnen zyn, dan nu; maar, na dat 'er meer geld onder de menschen gekomen, de waarde van alle dingen ontzaglyk gereezen, en de hedendaagsche leevenswyze in alle opzichten kostbaarer geworden is, als in voorige tyden, zo kan een gemoedelyk Koopman zich in onze dagen onmogelyk vergenoegen met dien winst, waarmede een Koopman, ten tyde van zynen Overgrootvader, te vrede zyn moest, indien hy op eene eerlyke en geoorloofde wyze handelen wilde.

Maar, ten anderen, houden wy het voor eene ongeoorloofde zaake, indien een Koopman voor alle Waaren evenveel winst vordert. Daar zyn Koopmanschappen, die tot de nooddruft des leevens behooren, en, uit dien hoofde, onontbeerlyk zyn zo voor de ryken, als voor de armen; die, daarenboven, altoos getrokken zyn, en waar van geen voorraad in de winkelen leggen blyst. Daar zyn andere Waaren, welken de behoeftigen kunnen missen; de zodaanigen, die alleenlyk tot vermaak, tot çieraad, tot opschik, enz. dienen; die ook zo sterk niet afgaan, en waar van een Koopman een goed gedeelte kan overhouden. 't Is ze-

ker, dat hy van de laatstgemelden grooter winst moge neemen, dan van de eersten, dewyl, anderzins het grootste gedeelte van het menschelyk geslachte gebrek lyden zou, daar iemand, die de Waaren van de laatste soorte niet betaalen kan, echter gelukkig en vergenoegd kan leeven.

Indien derhalve een Koopman zyne negotie, behoudens eene goede conscientie, dryven wil, zo moet hy, vooreerst, het geld, dat hem alle de Koopmanschappen, die hy in zyn winkel of pakhuis heest, by den inkoop kosten, ten anderen de vragt en andere uitgaven. ten derde het geene aan de Waaren buiten zyne schuld verderft, of onverkogt blyft leggen, en ten vierden de renten, die hy van 't geld, dat hem de Waaren gekost hebben, naar de omstandigheden des tyds, als een verstandig rentenier zou hebben kunnen trekken; in eene somme te zamen brengen; deze somme moet hy als een capitaal aanmerken, waar van de geoorloofde interessen, naar de bovengemelde regelen, en evenredig met de verscheidene soorten zyner Waaren, gesteld, de winst zyn, die hy met een gerust geweeten neemen kan. Men kan onmogelyk bepaalen hoe veel ten honderd; maar wy gelooven, dat een Koopman eerlyk handelt, indien hy den gewoonlyken prys, waar voor de Waaren in zyn land verkogt worden, vordert. Want, dewyl de bepaaling van de waarde der dingen, met betrekkinge tot het geld, willekeurig is, zo is 'er, in de menschelyke Maatschappye, onder de Kooplieden, eene zekere dwang ingevoerd, die den Kooperen te stade komt. Wil de eene Koopman te veel winst neemen, zo zyn 'er anderen, welken, om hunne Waaren te beter aan den Man te brengen, en te meer te slyten, zich met een geringer voordeel te vrede houden. Daaren boven kan een Koopman alleenlyk eene onmaatige winst neemen, wanneer hy een' Kooper krygt, die een zot of een kind is, of die onkundig en te goed van vertrouwen is, of die een Vreemdeling is, of die iets hebben moet, het geene hy zo gemakkelyk by een' ander' niet bekomen kan, waar door hy als dan gedwongen wordt, den onredelyken eisch van den Koopman in te willigen. Indien,

derhalve, een Koopman zich niet bedient van de dwaasheid, onkunde, het goede vertrouwen of den nood eens Koopers, maar hem, om dien zelfden prys, even goede Waaren verkoopt als aan andere lieden, behoeft hy zich niet bezwaard te houden, met den gewoonen landsprys te neemen. En daarmede zullen ook alle regtschaapene Verkoopers te vrede zyn, zo wel als de Koopers; zo dat men zeggen kan, dat het Algemeen, by een stilzwygend Verdrag, deze winst den Kooplieden toegestaan hebbe. De ondervinding, derhalve, de handel en wandel zelven bepaalen de winst, naar maate de Waaren of duur, of goedkoop zyn. En om deze reden is 't, dat de Overheid nooit, dan by de uitterste noodzaaklykheid, de waarde van deze of geene Waaren bepaalt, dewyl het onmogelyk is, den Kooplieden in dezen algemeene Wetten voor te schryven, welken zy niet te buiten mogen gaan.

Wy moeten nog aanmerken, dat het ten hoogsten ongeoorloofd is, dat alle Kooplieden, in eene plaatse, welke in dezelfde Waaren handelden, eene afspraak met elkanderen maaken, om dezelven niet minder dan tot zekeren prys te verkoopen. Want, in dat geval, zal zich niemand iets laaten afdingen, en overzulks de bovengemelde heilzaame dwang ophouden, waar door zy, die zich ten koste van hunne Naasten, door onmaatige winsten zoeken te verryken, in toom gehouden worden. Diergelyke Kooplieden zouden hunne medemenschen, om zo te spreeken, onder contributiën stellen en eene zaak verrichten, die men niet anders aanmerken kan dan het bedryf van eene bende dieven, welken met elkander afspreken, hoe zy een eerlyk man besteelen zullen.

Wat de tweede Vraage betreft, wy houden het in alle opzichten geoorloofd, dat een Koopman, die, buiten zyn toedoen, aan zekere Waaren nadeel geleeden heeft, zyne schade weder inhaale, door de verhooginge van den prys van andere Koopmanschappen. 't Is even eens, als wanneer de Landslieden de waarde van het Koorn, in 't voorige jaar ingeoogst, verhoogen, zo dra het gezaaide op de landen, door onweder, of

mis gewas, nadeel lydt, en de hoope van een' aanstaanden goeden Oogst vermindert. En wie zou dit voor onrecht durven houden? Is het zonde, dat, geduurende de sterfte onder de Runderen, het Vee op een hooger prys gesteld worde? De Koopman kan onmogelyk bestaan, indien hy dusdanig nadeel alleen dragen moet. Hy is een Persoon, die oneindig veel moeite en arbeid aanwendt, om het algemeen met Waaren en Noodwendigheden te voorzien. Nu, ieder mensch is, uit hoofde van zyne eigene welvaart, verpligt, het zyne tot den bloei des Koophandels toe te brengen. By gevolg moet het Algemeen zulk eene schade van den Koopman helpen draagen. Als nu de Koopman de schade, op eenig goed geleden, behoorlyk over de waarde van andere dingen slaat, zo wordt dezelve onder zo veele persoonen verdeeld, dat ieder Kooper daar in zeer weinig komt te draagen; en hier door kan de Koopman blyven bestaan.

't Is met dit stuk eveneens gelegen als met de Assurantiën. Wanneer een Koopman, by voorbeeld, zyn Schip verzekeren laat, zo wordt de schade, ingevalle het Schip verongelukt, onder zo veelen verdeeld, dat niemand, die gewoon is voorzichtig te tekenen, daar door ten gronde gaat. Maar als een eenige die schade zou moeten draagen, zou hy gewisselyk ongelukkig worden. Men kan, derhalve, zeggen, dat alle ingezetenen van eenen staat, de winkels, of pakbuizen der Kooplieden, op eene zekere wyze, assureren; waar uit volgt, dat het hun volkomen vry en geoorloofd is, de schaade, op zekere Waaren geleden, te herstellen, door een' hoogeren prys op de anderen te zetten; mits zorg draagende, dat zy zich, in de begrootinge van de geheele massa hunner Koopmanschappen, naar den regel van redelykheid en billikheid rigten.

Indien wy, in deze verhandeling, onze onkunde in 't stuk van Commercie ten toon gesteld hebben, zo verzoeken wy verschooning Wy zouden ons in deeze zaake niet ingelaaten hebben, indien ons de gemelde Vraagen niet ter beantwoordinge waren voorgesteld. Wy

zeggen nog eens, dat het ons een groot vermaak zal zyn, daaromtrent, door verstandige Kooplieden, nader onderregt te mogen worden. Wy wenschen naar meerder licht in dit stuk. Want, gelyk een Koopman kwaalyk doet, als hy zyne klanten te veel afneemt, zo zondigt ook een regelyk Kooper, als hy den Koopman te weinig biedt, of de Waaren te naauw bedingt. Ieder Mensch, en dus ook een Koopman, dient by de middelen, die hy ter hand neemt om te winnen, en zyne bezittingen te vergrooten, wel op te letten, dat zy noch de Deugd beledigen, noch de rust des geweetens verstooren. Laage Gemoederen zyn alleen geschikt tot het pleegen van ongeregtigheden. 't Is ondertusschen te vreezen, dat het geene een zeer wys man reeds omtrent twee duizend Jaaren geleeden, gezegd heeft, niet tot beter zal veranderd zyn: ‘dat, naamelyk, de zonde of schuld tusschen verkoopen en koopen zo naauw en vast steekt, als een nagel of spyker, die tusschen de voegen der steenen ingedreeven is’.

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thirry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 395. *Den* 23 July 1770.

[Ds **** *brengt Mejuffrouw* N.N. *aan bet* dweepen; *en wat dat ten gevolge heeft gehad*.]

De Liefde is nu in praet en niet in daed gelegen:
't Geloof hangt van 't vernuft, niet van Schriftuur, zo 't pleeg;
De Godsdienst is van 't hert na 't herssenhuis gestegen;
In 't herssen huist hy nu, en 't hert, helaas! staet leêg.

J. DE DEKKER.

HEER DENKER!

Ik heb den wyzen raad myner verstandige en Godsvrugtige Ouderen, in 't aangaan van myn Huwelyk, opgevolgd, en my zelven van geene losse voorbaarigherd te beschuldigen. Boven al heb ik in agt genoomen een hoofdles, die my zo redelyk als gewigtig toefcheen, te weeten, om eene Juffrouw te kiezen van wier Godsvrugt ik alle menschelyke verzekering had, en die, kon het zo zyn, met my belydenis deedt van die Gezindte onder de Protestanten, waar toe ik behoorde.

Den tyd van zes gelukkige jaaren heb ik gesleeten met eene bevallige, geestige, verstandige en Godsdienstige Egtgenoote; in alles wat den Godsdienst betrof met my eenstemmig, Reden en Openbaaring steeds volgende, smaak vindende in Boeken die eenen redelyken Christelyken Godsdienst voorst an en inprenten. Met welk een genoegen hebben wy elkander wel onderhouden over de gewigtige en troostryke Waarheden, daar in aangekondigd Hoe menigwerf, door de ernstige beschouwing der Pligten ons voorgeschree-

ven, elkander aangezet tot derzelver getrouwe en volvaardige betragting, als de grondslag van waar genoegen in dit en van de blyde hoop op een ander leven! Hoe vereenden wy onze harten in opregte dankzeggingen aan de Opperste Goedheid, die ons zo mildlyk zegende, daar myn handel voorspoedig ging, en ons Huwelyksbedde vrugtbaar was in aangenaame spruiten, twee Zoontjes en eene Dogter, die wy der Godlyke hoede, met onze vuurigste gebeden, aanbevoolen, en steeds elkander de hand boden, om hun, naar maate hunner vatbaarheid, goede beginels in te drukken! - Ik behoef u niet meer te zeggen om u te doen begrypen, dat dusdanig eene levenswyze ten hoogsten aangenaam en voldoende was voor iemand, die den Godsdienst, als een stuk van de grootste aangelegenheid beschouwt. Wederzyds genoegen, redelyke en betaamlyke vrolykheid heerschte in ons huis.

Maar, Hemel welk eene verandering, in dit laatst verloopen half jaar; zo gelukkig als voorheen myne omstandigheden waren, zo ongelukkig en drukkende zyn ze nu geworden; alle blyde vooruitzigten verdwynen, en de droevigste doen zich op aan myn oog, wanneer ik moeds genoeg heb om te denken wat daar nog volgen kan, en waarschynlyk volgen zal - Staa my toe, Heer DENKER! dat ik by u myn hart uitschudde, u die verandering, die ongelukkige verandering met den oorsprong, waar uit ze voortkomt, verhaale, en u raad vraage, wat een eerlyk Man, een getrouw Egtgenoot, een liefhebbend Vader en een goed Christen, in myn geval, te doen staa?

't Is dan, myn Heer! ruim een half jaar geleeden, dat myne Huisvrouw van ons vierde Kind in de kraam beviel, welk Eind, tot haare en myne gevoelige droefenisse, twee weeken oud zynde, stierf. - Dit maakte haar neêrslagtig van geest. De Baakster hoorde ik nu en dan dat femelende taal voerde; doch ik liet dit geworden, vertrouwende dat de vaste redelyke beginsels myner Vrouw daar door niet aan 't wankelen zouden geraaken. Ach! had ik die beginzels

myner tegenwoordige smerten tegengestaan, en deeze fleemende Vrouwe, by tyds, myn Huis ontzeid! Myne Egtgenoote was veel met haar alleen in eenen sukkelenden toestand, deedt haar deeze Vrouwe langer dan gewoonlyk houden. 't Was op haar aanstaan, dat zekere bejaarde Juffrouw menigmaal een kopje Thee kwam drinken, somtyds vergezeld van een of twee haarer Kennissen. Tweemaalen daar een half uurtje by geweest zynde, bemerkte ik wel, dat zy van de allerernstigste soort waren, en ontdekte dit nader uit een Boekje of drie, dat ze myne Vrouw te leezen hadden gegeeven. - Ik verzuimde niet, om, zo ras ik dit bespeurde, haar te waarschouwen, haar te herinneren de redelyke beginzels, op welken tot nog toe haar Godsdienst gesteund hadt. - Zy gaf my ten antwoord, nog nimmer het stuk van dien kant insezien te hebben, als 't haar nu werdt voorgesteld, en dat het onderzoeken althans geen kwaad kon, ik was altoos een voorstander van de vryheid van onderzoek geweest. - Wat kon ik 'er tegen inbrengen? Wat anders doen, dan haar voorzigtigheid aanraaden, gelyk ik met allen mogelyken ernst deed, het gevaar der Geestdryverye vreezende.

Maar myne trouwhartigste raadgeevingen werden van allen invloed beroofd, door 't onophoudelyk aanstaan van de Baakster, ondersteund door de femeltaal der bovengemelde bejaarde Juffrouw en haare Vriendinnen, wier bezoeken vermenigvuldigden; ook vermeerderde derzelver aantal met het toenemen derkragten myner Huisvrouwe. Ik liet dit op zyn beloop in de vaste verwagting, dat zy volkomen hersteld en in haar voorig huislyk leven zynde, dit alles wel zou vergeeten, en de vrolyke gesteltenis van geest, haar eertyds eigen, doch nu geheel vervloogen, weder aanneemen.

Dit gelukkig oogenblik hoopte ik was gekomen toen zy kragts genoeg hadt om haaren Kerkgang te doen. Doch ik vond myne hoope te leur gesteld. Uit de Kerk komende, sprak ik, ouder gewoonte, met haar over de gehoorde Leerrede. Zy verklaarde 'er geenen smaak al-

toos in gehad, en ze zeer geestloos gevonden te hebben. Nooit had ik iets diergelyks van haar gehoord van eene verstandige en zedekundige Leerrede, gelyk die was, welke wy dien morgen hoorden - Ik betuigde dat het my speet haar dermaate veranderd te vinden, en vroeg naar de reden waarom die Leerrede haar niet smaakte, haar geestloos voorkwam? 't Eenig antwoord was: Zy hoopte ik zou 'er ook een beter gezigt van krygen; en van myne redeneeren e droggronden afstaan. Voor dien tyd liet ik het daar by berusten, vreezende haar, in haaren zwakken toestand, te veel te zullen vergen

Toen wy de Baakster, tot myne groote blydschap, kwyt waren, dagt ik eenen grooten stap gevorderd te zyn, om ons Huishouden in den voorgaanden stand te brengen. Te haarer opbeuringe raadde ik haar wat dikwyls de een en ander van onze wederzydsche Familie te verzoeken Zy deedt het, doch blykbaar genoeg enkel welstaanshalven en om my genoegen te geeven De kortlings gemaakte Kennissen hadden verre genoeg den voorrang, en de Baakster liet nier na haar nu en dan te komen bezoeken. Tot myn knellende zielsverdriet bemerkte ik, dat zy, door deeze bezoeken, van reis tot reis droefgeestiger wierdt

Sprak ik haar 's Zondags van mede te Kerk te gaan, gelyk voorheen, zy hadt altoos 't een of ander belet. Tot dat ze 'er door was, om op het aanraaden van Juffrouw ****, Ds. ***** te gaan hooren. Ik liet haar haare vryheid - t'Huis komende was de genoote stigting niet uit te spreeken; en zy kon zich niet begrypen zo lang den weg der waereldlingen bewandeld en 't waare geestlyke voedzel verwaarloosd te hebben. - Ik bragt 'er het myne tegen in, met alle bedaardheid, doch de uitkomst leerde, zonder vrugt Zy heeft voortaan bykans geene reis overgeslaagen om *onder 't Woord te weezen*, gelyk zy het noemt, als Ds. ***** predikt. En gaat nu en dan in weeklyksche oefeningen.

Volgens myne beginzelen van Verdraagzaamheid zou ik dit alles kunnen zien; schoon ik het hartlyk anders

wenschte. - Maar 'er zyn slimmer gevolgen aan vast, gevolgen die my zeer drukken.

Bedenk eens, myn Heer! hoe smertelyk het moet weezen, voor een liefhebbend Man; die, den tyd van zes jaaren, eene gewenschte wederliefde van zyne Vrouw genoot; en daar in zyn hoogste aardsch genoegen vondt, als hy die wederliefde mist, en met onverschilligheid, om het niet erger te noemen, wordt aangezien.

De gulhartige vriendelykheid, waar mede zy voorheen myne Vrienden, die toen ook haare Vrienden waren, bejegende, is in stuursheid verkeerd. Ik moet my dikmaals schaamen over de burske bejegeningen, die ik verneem dat zy ontvangen, als ik niet t'huis ben. Een myner Weldoeneren, aan wien ik, voor geen gering gedeelte, myn welvaaren moet dankweeten, heeft zy onlangs zo ontmoet, dat het my vrymerkelyk zou hebben kunnen benadeelen, was hy niet te verstandig geweest, om zich daar aan te kreunen. Ik heb het haar met vriendlyken ernst onder 't oog gebragt. - Doch zy doet 'er dan een mistroostig zwygen toe, 't geen myn gevoelig hart op 't diepste treft

Dat zy het huishouden verwaarloost kan ik niet zeggen; maar wel dat ze asles niet doet met dien huismoederlyken yver, welke haar voortyds bezielde. Ook klaagt zy gedurig over zwakte en eene ongestelde maag, 't welk haar den lust beneemt. Ik heb my in de voorgaande jaaren de huislyke zorgen weinig aangetrokken; maar vind my nu genoodzaakt, dit, van tyd tot tyd, meer te doen. Welk een ongewoone last voor iemand, die drukke Affaires om handen heeft, - maar wat zal ik doen?

Haare bezorgdheid voor onze lieve Kinderen, die voorbeeldlyk geweest is, neemt af; of liever, zy bepaalt zich oogschynlyk tot één van de drie, en wel tot de oudste, ons Dogtertje. Misschien verbeeldt zy zich daar in iets te zien. 't geen ze niet ontdekt in onze Zoontjes, van eenen levendiger en woeliger aart. Is 't wel mogelyk, denk ik menigmaal, met hartzeer,

by my zelven, is 't wel mogelyk, dat eenige bespiegelende begrippen, zo kragtigen indruk maaken, dat ze de tederste aandoeningen der Natuure als overweldigen?

Onze Dienstbooden, die, in vroegeren tyde, onder 't bestuur eener verstandige en minzaame Juffrouw stonden, en 't meest altoos haar naar den zin konden doen, kunnen 't zich niet verbeelden, hoe 't bykomt, dat ze nu geduurig haar werk verkeerd doen: ik hoorde ze onlangs in de Keuken, de Baakster de schuld geevende, tegen dat Vrouwmensch niet weinig onder elkander uitvaaren. Ik gaf haar in den geest gelyk.

Ziet daar, Heer DENKER! myn toestand voor u opengelegd. - Wat zal ik best doen? - Ik ben, verleegen - raadloos had ik bykans gezegd. - Ik verwagt uw antwoord, en blyf, in die verwagting,

Myn Heer!

UEDWDr.

E.J.

De omstandigheid van mynen raadvraagenden *Correspondent* is zeker 't medelyden van elk waardig Was het zo gemaklyk hem eenen goeden raad te geeven als deel te neemen in zyn onheil

Dat zyne Huisvrouw, gelyk hy schryft, voorheen gronden van eenen redelyken Godsdienst gehad hebbe, maakt in den eersten opslage, haare geneezing te bezwaarlyker Maar ik kan niet zeggen volstrekt hoopeloos. Eene omstandigheid meldt hy, die my moed geeft, te weeten dat zy klaagt over zwakheid eene ongestelde maag en daar uit voortkomende lustloosheid. Deeze klagte geeft hem grond om eenen Doctor haar aan te raaden 't 's bekend dat gesteltenis van 't lichaam eenen sterken invloed heeft op die der

ziele, en veelvuldige voorbeelden zyn 'er voorhanden, van gelukkige geneezingen der Dweeperye, door lichaamlyke hulpmiddelen volbragt: en de Heer E.J. zal my wel willen toestaan, dat dit de kwaal zyner Egtgenoote is, als men ze onbewimpeld, met den rechten naam, zal noemen. Dit durf ik hem, in goeden ernst aanraaden; en 'er byvoegen, dat hoe eer hy het te werk stelle hoe beter.

Heeft hy duslang, als een verstandig en liefhebbend Man, en Christlyk Huisvader geduld gebruikt, en vriendlykheid aangewend, dat hy daar mede voortvaare. Door zagtheid wordt de bovengemelde kwaal wel verwonnen; maar door hardheid en tegenkanting bykans nimmer.

't Is eene zwakke troost en gemeene raad zal men zeegen, als ik wil, dat hy te vergeefsch eenen Doctor gebruikende het aan den Tyd bevoolen laate, maar ik moet hier op inbrengen, dat deeze alleen, niet zelden, op 't onverwagtst, verandering te wege bragt, inzonderheid by de zodanigen, die voorheen gronden van eenen redelyken Godsdienst bezaten. - De Dweepery heeft, schoon 't bezwaarlyk, of liever onmogelyk valle te bepaalen, waar, haare hoogte boven welke zy, in een bepaald voorwerp, met klimme; eens deeze hoogte bereikt hebbende, daalt ze vry natuurlyk: en het voorheen verhuisd verstand krygt allengskens weder zo veel vermogens, dat het door de nevelen der Geestdryverye heen breekt, en de dwaasheid der begogelinge, die het voor eenigen tyd ondergaan heeft, duidelyk bemerkt: waar op dan de geneezing schielyk volgt. Mogt dit spoedig het geval weezen der Egtgenoote van den Heer E J, die ik met deernis aanzie! - Is zy, in vroegeren tyde, eene voorstandster geweest van Zedelyke Deugd, de ziel van allen Godsdienst, hunne ommegang met het slag van lieden, waar onder zy nu gaarne wil geteld zyn, zal haar misschien, eerlang ontdekken, hoe deeze veel al ontbreekt, waar zo hoogen prys gesteld wordt op gemoedelyke bevindingen; en hoe onder het veel goeds beloovend dekkleed van uitwendige

Godsvrugt veel kwaads schuile. 't Zy verre dat ik allen, die aan Dweepery vast zyn van Zedeloosheid beschuldig; doch wie ontkennen durst dat zy 'er aanleiding toegeeve, wederspreekt het gezond verstand, en wie 't onderneemt te beweeren, dat ze 'er niet mede gepaard gaat, is stout genoeg om de ondervinding in 't aangezigt tegen te spreeken.

* * *

Spoore aan de Jeugd.

Edle Jeugd, der Oud'ren hoop,
Geef, in uw begonnen loop,
Hun nooit stof tot bitt're smarte.
Kies, met welberaden zin.
De achtb're Deugd tot hartvriendin
Open haar uw oor en harte.

Wapen u door arrebeid,
Voor den strik der ledigheid.
Met den wellust naauw verbonden,
Stort ze u dikwerf, eer gy 't weet,
In een poel van 't bitterst' leet,
Daar geen einde aan wordt gevonden.

Tragt Gods macht, en wys bestuur,
In de werken der Natuur,
Met verwondering te ontdekken:
In dit uitgestrekt geheel,
Zien we zelfs het kleinste deel,
Tot des Scheppers glorie strekken.

Wordt door daaglyks onderzoek,
Wys in 't Godlyk Bybelboek.
Dit zal u den Heilweg leeren.
Wy vooral uw besten tyd
Met een nooitverflaauwde vlyt,
AAN DEN LOF EN DIENST DES HEEREN.

De Denker.
N°. 396. *Den* July 1770.
[*Reize van* Sebastiaan Schimp *door een gedeelte van ons* Land.]

Et quae tanta fuit Romam tibi causa videndi?

VIRGILIUS.

MYN HEER!

Ik houde my in uwe groote stad (*Amsterdam*) veel liever des winters, dan des, zomers op. In het eerstgenoemde jaargety zyn alle Lieden van rang, die zich, op eenen anderen tyd, op hunne Buitenplaatzen bevinden, thuis, en geeven door hunne aangenaame gezelschappen aan eenen vreemdeling, gelyk ik ben, gelegenheid om menschen te zien, en uitspanningen te vinden. In het tweede hebben de Kooplieden, de handel in den winter stil staande, en met den zomer in kragt gedreeven wordende, de handen zo vol, dat de gezelschappen stil moeten staan. Ik heb dan den laatsten winter in uwe stad voor de tweede reis willen doorbrengen, en de voornaamste gezelschappen, zo wel op eene nuttige als vermaakelyke wyze, bygewoond. Een vreemdeling zynde en veel gereisd hebbende, gelyk zy weeten, by welken ik bekend ben, heeft dat meenigmaal my aanleiding gegeeven om eenige voorvallen, my in myn omzwerven overgekomen, dan, wanneer het pas gaf, aan het gezelschap te verhaalen, en aan anderen om over de nuttigheid en aangenaamheid van reizen te spreeken. Het gebeurde my op eenen avond des laatsten winters my in een gemengeld gezelschap te bevinden, waar men ongevoelig onder het praaten op deezen Artykel kwam. Eene *Dame*, welke ik niet kende, zeide onder anderen daar van: ‘de zomer komt haast aan, dan moeten de jonge Heeren van onze vermoogende Lieden de groote *Tour* gaan doen, of ten minsten *Frankryk* en *Engeland* gaan bezoeken; maar wat nut dit doen zal, weet ik niet; de *Denker* heeft

in zyn 115 *Vertoog* ons genoeg geleerd, dat de voordeelen van zulke reizen tegen de nadeelen niet kunnen opweegen, doch het heeft niet veel ingang, wat ny ook daar van zeggen mag.'

By deeze gelegenheid, Myn Heer! heb ik kennis gekreegen aan uwe weekelykscheVertoogen, en ze daarna allen geleezen, waar uit ik uw oogmerk van schryven begrypende, de vryheid genoomen heb om de zamenspraak, onder het gemelde Gezelschap voorgevallen, aan u mede te deelen, en na deezen kleinen uitstap dus te vervolgen.

Ik kan niet begrypen, zeide daar op een zeker Heer, dat men zyne kinderen zo gereed naar andere Landen laat reizen en wanneer ze in ons Land zyn, niet verder laat gaan dan naar hunne Moeders keuke. Ik veragt de buitenlandsche Reizen niet, maar wat nut of eer geeft het, als men van *Frankryk* of *Engeland* kan zeggen, deeze stad ligt hier, de andere daar, deeze is groot, en de andere klein, enz. en intusschen kent men noch de steden van ons Vaderland, noch de plaats, waar zy liggen, noch de inwooners, noch wat 'er bedreeven wordt. Mag ik een vreemdeling zyn in 't Land myner geboorte dat ik my niet behoef te schaamen, en bekend in een afgelegen gewest, waar ik geen eenen Vriend heb, waar ik niets mede te stellen heb, en waar ik nooit meer voet denk te zetten? De reizen in onze Provintien zyn noch gevaarlyk, noch kostbaar, noch afmattend. Als ik my te *Utrecht* bevinde, kan ik, op eenen dag, naar agt en veertig steden gaan, en van drie en dertig deezer steden kan ik 'savonds weêr thuis zyn. Men verstaa my wel, ik zeg niet, dat ik op eenen dag 48 steden te gelyk kan bereizen, maar dat ik op eenen dag tot eene uit de agt en veertig kan komen, welke ik uit dat getal verkieze: en zulk een Land, waar zo veele pragtige by een liggende steden zo gemakkelyk kunnen bezien worden, duldt, dunkt my, niet, dat ik altyd in myne Moeders keuke blyf hangen. Ook meen ik, dat voor een jong Heer, die t'avond of morgen een Regent van hooger of laager rang staat te worden, niets noodiger is (ik spreek niet van jonge Lieden, die Kooplieden zullen worden, voor welke het niet min nuttig is) dan dat zy niet alleen in 't algemeen eene Natie leeren kennen, onder welke eene onverwinnelyke zucht tot de vryheid, eene vaste aankleeving aan eigen gewoonten en vaderlandsche voorregten, eene zuivere ar-

beidzaamheid om alles tot voordeel aan te leggen, een onbegrypelyke moed om alle gevaaren te tarten, als het om winst te doen is, een taai geduld om alle tegenkantingen eindelyk te overwinnen, een yverig toeleg om anderen de kans af te zien langs ondoorzogte paden, om vreemdelingen tot zich te lokken, en door het mede deelen van de zelfde wysheid en voorregten, uitheemsche konsten, fabryken en handel aan zich te trekken, en daar door den zetel van allerleien overvloed in ons klein Vaderland te stigten, altoos geheerscht heeft; maar ook dat zy het Karacter der Inwooners van elke Provintie, welk zeer veel van elkander verschilt, het byzonder belang der Steden en Provintien, den handel, landbouw, gelegenheid, rivieren, fabryken, natuurlyke Historie, enz. na te gaan: maar neen, hier van moet men niets zien noch weeten; men moet maar buiten 's Lands reizen, en thuis zynde, in zyner Moeders keuke blyven.

't Geen gy zegt, viel daarop een tweede Heer in, is de waarheid Hadden veele jonge Heeren, gelyk ik, in hunne jeugd door ons Land gereisd, zy zouden kunnen spreeken van de schoone Stad *Zeeland*, van het wateragtig *Amersfoort*, van de handeldryvende Provintie *Deventer*, van de Rivier *Groningen*, van het Dorp *Zwol*, van de Stroom *Middelburg*, en het *Haagsche* Meer: Zy zouden weeten, dat de *Frisen* excellente Hoboïsten zyn, de *Drenthenaars* de beste Fiolisten, de *Noordhollanders* goede Organisten, en de inwooners van de Stad *Zeeland* uitmuntende Fluitspeelers: zy zouden geen ander laken dragen, dan 't geen te *Scheveningen*, geene schoenen dan die op *Marken*, geene hoeden, dan die te *Assen*, geene handschoenen, dan die op *Texel* worden gemaakt: zy zouden nog een woordje in 't spel kunnen brengen van de agterhoudenheid der *Gelderschen*, van de armoede der *Zuid-* en van de hoogmoed en pragt der *Noordhollanders*, enz. Ik haal zo maar eenige dingen aan, om aan deezen Heer, die een Vreemdeling is, met één woord te toonen, wat men al niet door reizen in ons Land kan leeren; maar onze jonge styfkoppen hebben 'er geene ooren na, en worden liever gortentelders.

Myn Heer! antwoordde ik daar op (want het woord was tot my gerigt) het komt my voor, dat gy eene gegronde kennis van uw Vaderland hebt, de karacters der Inwooners zeer naauwkeurig kent, en het fyne der Fabryken door en

door verstaat: het verwondert my, dat gy een Koopman gebleeven, en geen Lid der Staaten zyt geworden, uwe talenten hadden het Vaderland veel dienst kunnen doen, die nu in de assche begraaven leggen: Ja, antwoordde hy, wat zal ik u zeggen, ieder wordt niet *geavanceerd*, gelyk hy *meriteert*. Myn Heer! hernam ik, heeft mogelyk niet geweeten, dat de HAARLEMSCHE MAATSCHAPPY der Weetenschappen voor eenigen tyd eene vraag over de natuurlyke Historie van Nederland heeft uitgeschreeven, anders hadt UEd. denkelyk daar in ook zo wel bedreeven als in de reeds bygebragte stukken, naar den prys kunnen gedongen hebben, welke, myns oordeels, u niet zou ontgaan zyn. Hy berigtte my daar op, dat hy reeds aan een Antwoord begonnen hadt, doch wagtende naar eenige ontboodene Kapellen uit *Indostan* en *Petersburg*, en niet verkrygende, hetzelve niet ten einde hadt kunnen brengen.

Daar deeze dit alles voor goede munte opnam, en de eerste zich naauwlyks van lagchen kunnende bedwingen, my aanzag, zeide ik tot hem: Myn Heer! uwe korte aanmerkingen over de nuttigheid van in zyn eigen Vaderland te reizen, doen my vraagen, of gy niet oordeelt, dat men zulke reizen voor jonge Heeren aangenaamer kon maaken, dan ze thans zyn? by voorbeeld, zeide ik, ik ben in meer dan eene Stad van uw Land geweest, en logeerende in de voornaamste Herbergen, liet ik nooit na de Kasteleins te vraagen, wat 'erfraais en aanmerkelykswaardigs in de Stad te zien ware? waarop ik doorgaans ten antwoord ontving: ‘Ja, Myn Heer! daar is hier niet veel aardigs te zien, daar is eene Kerk, die nog zo wat is, het Stadhuis is niet lelyk, enz.’ en van agteren hoorde ik met leed weezen, dat 'er verscheide merkwaardige dingen waren, waar van men my geen woord repte, en die ik by gevolg ook niet gezien heb. 't Verwonderd my, dat 'er tot nog toe niemand in dit uw Land geweest is, indien ik wel onder-rigt ben, die ondernomen heeft eene Lyst te maaken van de Oudheden, Kerken, Raadhuizen, Buitenplaatzen, Bibliotheeken, Kabinetten van natuurlyke Zeldzaam heden, Schilderyen, enz. die in de zeven Provintien gevonden worden, en voor eenen Vreemdeling beziens waardig zyn. Een jong Heer uit dit Land, een toertje willende doen, kon 'er zelfs gebruik van maaken, en al het fraaie zyns Lands dus leeren kennen en bezigtigen. Dergelyke gedrukte Lys-

ten, of *Catalogi*, heb ik in andere Landen gevonden, die my daar veel gemaks gaven, en aanstonds leerden, wat ik moest zien, en waar ik het vinden kon. Ik behoefde dan niemand iets te vraagen, en niets zag ik over 't hoofd door onweetenheid. 't Is waar by sterfgevallen raaken Bibliotheeken en andere Kabinetten verstrooid; doch zulke Lysten, die weinige stuivers zouden kosten, kon men nu en dan, wegens de voorgevallene veranderingen, eens herdrukken, en daar mede was het wel.

Daar heeft myn Heer gelyk in, riep hier op eene Dame van het gezelschap uit, die tot hier toe gezweegen hadt: ik heb mynen Zoon, die daar staat, buiten 's Lands nooit toegestaan te reizen, maar voorleeden Zomer een reisje door de zeven Provintien laaten doen, en om niets fraais over te slaan, hadt myn Broeder hem zulk een Lystje mede gegeeven. Zoon, ge hebt een fraai *Journaal* van je reis gehouden, heb je dat ook by geval by u, laat het de Heeren en Dames eens zien, my dunkt, dat het al heel wel aan de begeerte van dezen vreemden Heer zou voldoen, het kan eene schets zyn, waarna andere jonge Heeren hunne reis konnen inrigten. De Dame dit verzoek aan haaren Zoon doende, en by alle gelegenheden gaerne opgeheuveld wordende, om dat zy hem deeze reis hadt aangeraaden, werdt ten eersten gehoorzaamd. De jonge Heer, die zyn fraai *Journaal* altyd by zich draagt, gelyk ik naderhand hoorde, trok het uit zyn zak, las het aan het gezelschap voor, en mynen lof wegdragende, boodt hy'er my een afschrift van aan, het welk ik, met zyn verlof, ten nutte van anderen openbaar mag maaken. Zie hier den inhoud.

JOURNAAL eener reize gedaan door my J.... S... door de zeven Provintien van 1 May tot 6 Juny 1769.

Den 1. Mey overgevaaren met de 't Y-schuit op *Buiksloot* met een frissche koelte, de Wind Zuid-Noord, de Schipper zei, dat de Barometer laag stondt, en ik goed wêer te wagten had, want ik had hem myne voorgenoomene reis verteld. 'Er waren veele Moffen in de schuit. Als hy my niet te veel vragt heeft afgenoomen, moet men ƒ0-2-8 geeven, gelyk ik betaald heb. Te *Buikstoot arriveerende* stapte ik over in de trekschuit op *Monnikkendam*, en heb het Dorp

Broek niet willen zien, want het is maar een Dorp, maar my voort gespoed naar de gemelde stad, en van daar overgevaaren naar het Eiland *Marken*, expres om den Kousseband te zien, welken een dief, besteelende de Diaconiekas, gestoord wordende, onder het wegvlugten, verloor, en sedert aan de kopere Kroon in de Kerk gebonden is. Ik heb niet kunnen ontdekken, of dezelve van Floret, dan wel van Zyde gebreid was. Dien avond nog te rug gekeerd van 't Eiland in gemelde stad, zeer voldaan over het zien van dit Antiquiteit, en daar geslaapen.

Den 2. vertrokken met de trekschuit op *Edam*, (te *Purmerend* is niets by zonders te zien) betaald voor vragt vier stuivers, want ik zat in de roef, en een oortje aan den jager. De wind was West, gelyk ik van anderen hoorde, want buiten Amsterdam ken ik de Vaantjes niet. Dit eens voor al gezegd. Drie dagen heb ik my in gemelde stad opgehouden alleen om de Zee-meermin, welke, gelyk myn Oom my op schrift hadt gegeeven, boven eene der stads poorten stondt, met myn vergroot-glaasje naauwkeurig te begluuren, wyl alle Kronyken der oude Almanakken, die ik veel geleezen heb, daar van schryven. Zes uuren rond geloopen, eer ik ze vinden kon, want ze staat niet binnen de poort, daar ik ze zogt, maar 'er buiten. Ik geloof nu die geschiedenis

Den 6. op reis gegaan naar *Hoorn* met slegt weder, zo dat de voorspelling van den Schipper valsch was, waar over ik haast in rusie zou geraakt hebben met eenen Oostindievaarder, aan welken ik de voorzegging vertelde. In een uur tyds bezag ik die stad; maar bleef drie uuren in eene herberge, om te verneemen van den Kastelein, of de stad den naam draagt naar den hooren van eenen os of naar die van eene koe. De man was onnozel, hy wist het niet, en ik moest onvoldaan vertrekken.

Den 7. *Enkbuizen* bezien, daar niemand my het huis wist aan te wyzen, waar het nieuwsgierig *Aagje van Enkbuizen* gewoond heeft, dat my zeer speet.

Den 8. *Alkmaar* niet opgenoomen, om dat het te veel uit mynen weg lag, en niet veel, myns oordeels, zou willen zeggen, want het stondt niet op myns Ooms briefje: maar met eene chais gereden naar M*edenblik*, om te onderzoeken, of dit fraaije vaersje waaragtig ware:

Memelik† *is gemelyk*
Wie / oort 'er van wat goeds
'T ligt tussche Twist‡ *en* Labbekerk*
De Hel† *en* Opperdroes§.

Den 10. van *Enkbuizen* op *Stavoren* overgestooken. De Zee was stil, want de wind was Noord-Zuid Ik heb in de laatste Stad niets gedaan dan aan den Zeekant agt gegeeven of'er koorn groeide: de reden waarom weeten alle Liefhebbers van egte Lands Historien.

Den 11. naar *Leeuwaarden* gereisd op eenen dag, de grootste togt, die ik van myn leven gedaan heb, ik was wat bang, om dat ik zo ver van huis my bevond, en geen kind of kraai daar kende. Myn verlangen werdt daar geheel voldaan door het zien van het zwaard van *groote Pier*, dat al een stuure vent moet geweest zyn. Het wordt bewaard in een groot huis, dat 'er misschien *expres* om getimmerd is. De Stad is zo groot niet als ons *Amsterdam*. Het kwam my raar voor, dat ik veele Friesche Boeren niet kon verstaan. Ik geloof zeker, dat ze Latyn spraaken, en in die Provintie moeten dan veele geleerde Boeren zyn.

Den 14. naar *Groningen* vertrokken, 't geen in de beschryving onnaauwkeurig is beschreven, want 'er staat niet in, ten minsten heb ik het nooit gehoord, dat de Menniste boeren daar lange baarden draagen, naar smoussen gelyken, en *Tibben* geheten worden. Ik verheugde my meer over die ontdekking, dan over de stad, die een oud nest is, en my niet behaagde.

Den 15. daarom vertrokken, (want ik verlangde ook zeer naar myner Moeders keuke,) op *Zwol*, die ik zo groote Koopstad niet bevond, als 'er wel de roep van is. Men heeft 'er geene Beurs, maar wel veele Scheepen. NB. Ik heb hier boven vergeeten te zeggen, dat te *Hinlopen* de huizen van buiten zwart, en van binnen bont geverwd zyn. Of dit een goed of kwaad voorteken is, wist my niemand in *Zwol* te zeggen.

Den 18. over *Deventer* en *Zutphen* te *Arnhem* gekoomen, zonder my over die twee Steden veel te bekommeren, om

† Eigenlyk *Medenblik*.
‡ Eigenlyk *Twisk*.
* *Abbekerk*.
† De *Hel* is de naam van een Gehugt, daar by gelegen.
§ *Opperdoes*, schryft men altoos.

dat 'er Moffen woonen. Het *Loo* niet gezien, want het is maar een huis in de hei. In de laatste Stad drie dagen voor het huis van MARTEN VAN ROSSUM gewandeld om het wel as te kyken. *Rosendaal* en *Klarenbeek* niet bezogt,ik heb meer buitenplaatsen van myn leven gezien.

Den 22. op *Nymegen* gereden. Onder weg een duit aan een jongen gegeeven, om dat hy een hek op den weg voor 't rytuig opende. Die Stad is als een gek getimmerd, berg op, berg af. Men moet hier geen dansschoenen draagen.

Den 23. op de *Graaf* gereisd. Het verwonderde my, dat ik van de wallen der Stad den Wester Toorn van *Amsterdam* niet kon zien.

Den 24. in *'s Bosch* gekoomen. Niets heeft my hier meer behaagd, dan de geraamten van den Waard van *Bieleveld* met zyne drie gasten, die men op de Snykamer ziet, waar voor ik met vreugde drie stuivers betaalde.

Den 28. voorby *Gorkum* gevaaren, en de poort voor 't eerst van myn leven gezien, waar onder voorheen JAN VAN ARKEL, gelyk de Schipper vertelde, en daarom zal het wel waar zyn, de eene hand aan de poort slaande, zynen hengst, waar op hy reedt, met de kniën opligtte, en toe knypende, deedt schreeuwen. Daar zou men een dubbeltje aan verkyken, als het nog te zien was.

Den 1 Juny, my nergens onder weg opgehouden, wegens eene brandende nieuwsgierigheid om te *Loosduinen* te komen, en daar de afbeelding van 365 Kinderen, door de Gravin *van Henneberg* op eens ter waereld gebragt, te zien; vyf dagen daar doorgebragt om gerust gesteld te worden omtrent de waarheid van de gebeurtenis.

Den 6. gelukkig te *Amsterdam* gekoomen, en myne groote reis tot eer van myn geslagt voleindigd. De wind was op de vaantjes, die ik kende, Oost. Ik heb nu al gezien, wat in de waereld te zien is, en denk niet meer te reizen. Ik heb voor myne Moeder eene grooote lyst medegebragt van allerlei opschriften op uithangborden, die ik onder weg aartig heb gevonden, *Finis*.

Indien gy, Heer *Denker!* een zomertogtje door de Provintien wilt doen, hier hebje een fraai voorschrift, om uwe reis in te rigten, of aan uwe Leezers aan te pryzen. Ik heb aan myn oogmerk voldaan, en blyve

UED. Dienaar
SEBASTIANUS SCHIMP.

Amsterdam, 1 May 1770.

De Denker.

N°. 397. *Den* 6 Augustus 1770.

[*Catalogus van eenige Boeken, enz. die de Heer* V. *in de Bibliotheek van zyn Oom heeft gevonnden*]

Seria cum possim, quod delectantia malim
Scribere, tu causa es, Lectoramice, mihi.

MARTIAL.

In den gepasseerden Zomer verloor ik enen Oom, die my, onder anderen, ook Erfgenaam heeft gemaakt van zyne Boeken en Papieren. Deszelfs Liefhebbery viel meêr op fraaje en wel in orde geschikte Boeken, dan wel op ene zeer groote hoeveelheid, het geen ook de oorzaak was, dat Hy meêr ene keurige, dan uitgebreide Bibliotheek heeft nagelaten.- Onder zyne handschriften, dezelve dagelyks doorsnuffelende, ontdek ik vele geestige Werkjes, ik heb 'er vele ernstige en Satirike Vertogen onder gevonden, die der Lezing waardig zyn. Deze dag enige

zyner Papieren naziende, vond ik enen bondel met aartige en geestige Ontwerpen; Catalogen van verscheidene Zeldzaamheden; Verzameling van Spreekwoorden, en Spreuken; ene nieuwe Verklaring en Uitlegging zommiger Woorden; allerleie Verzen en Geschriften, en meêr anderen, die ik nu voorbyga. - Ik heb voorgenomen tot eene Proef aan het Gemeen medetedeelen, een gedeelte ener Catalogus van Zeldzame Boeken, Geschriften, Verzen en Aanteekeningen, die des te Zeldzamer zyn, om dat men by ieder ene korte levensbeschryving des Auteurs gevoegd vindt, die 'er de Maker van is. Alle deze Zeldzaamheden worden gezegd nagelaten te zyn door den Vermaarden Zede- History- en Geschigtschryver, mitsgaders Gedigten en Verzenmaker, den Poéet *Barnaldus Moevius* &c. &c.

Boeken in Folio.

Van N. 1-12 zyn alle Woordenboeken.

N. 12 is een Foliant, wel geconditioneerd, en in enen fraajen Franschen Band gebonden; zynde een Woordenboek van den allernieusten smaak, en van de Zeldzaamste onduitsche woorden, die voor het meest uit het Fransch zyn gecomponeerd, en te voren nog nooit in gebruik geweest, noch in enige Lexicons gevonden. Dit Boek is opgesteld door een' ervaren Comptoir-Klerk, en overgezien en verbeterd van een' jong Prokureur. Het zelve beslaat, behalven de Voorrede en het Register, juist driehonderd vyfenzestig volkomene bladzyden. De Auteur heeft zyne reden gebad, dezelve te schikken naar de dagen des Jaars, dewyl Hy ieder dag een Blad in Folio componeerde, en dus in den korten tyd van een Jaar dit gewigtig Werk ten eenemaal heeft afgeschreven - Hy was de Zeldzaamste Man onder zyne Medebroeders. Zommigen beweerden, dat hy een Griek, anderen, dat Hy een Gascon van afkomst was, althans hy is de grootste Vyand zyner Moedertaal geweest, die 'er in zyn' tyd bekend was. Zo dikwils hy aan het vulgeere, en styve Nederduitsch dagt, 't geen hy nochtans dikwils tegens wil en dank gehouden was te moe-

ten gebruiken, om zich van ongeletterden te doen verstaan, veranderde Hy altoos van gedaante; en Hy werdt paarsch en rood in zyne troni, als Hy tot Lof der Nederduitsche Taal hoorde spreken. In zyne Rede was Hy zeer langwylig. Dit gaf oorzaak, dat Hy aan vele luiden, die wat kort van ftof waren, zeer vervelend voorkwam, en zomtyds hadt men wel eens de onbeschaamdheid, om Hem in 't aangezigt te zeggen, dat Hy een verwaande Pedant was: Doch dit geschiede meest van Eenvoudige Nederduitsche menschen, die by gevolg ook, om dat ze altoos maar gewoon waren in het Nederduitsch te denken, geen' graad verstand hadden. -

In zyne Levensbeschryving vindt men van Hem aangeteekend, dat wat zyne uitwendige gedaante betrof, dezelve natuurlyk niets ongemeens inhadt: Doch Hy wist die door de kunst zo enen zwier by te zetten, dat Hy ruim voor enen halven Franschman passeren kan. Hy hadt een weinig enen moejelyken gang, even als of Hy door slyk of zwaar zand ging. Dit natuurlyk gebrek wist Hy egter door enen franschen draai aartig te verhelpen. In zyn spreken was Hy zo naukeurig, dat Hy met even zo veel distinctie sprak, als of Hy het u uit een boek voorlas. Onder het spreken maakte Hy altyd, gelyk als onder 't gaan, met zyn hoofd en rotting zeer verstandige drajingen, en zou liever nooit gesproken hebben, dan zuiver Nederduitsch alleen. - In zyn huis was het ene doodzonde enige andere Taal, dan Fransch te spreken. Om dat Hy zeer op het ongemeene gezet was, hadden weinige menschen omgang met Hem. - Hy was Moedig en Trotsch, hoewel Hy in tyd van nood zich tot den grond toe kon vernederen. Hy stierf juist, na dat dit Boek, als zyn Eersteling, een Kind van eene Monstreuze gedaante en groote, het Ligt aanschoude. Men heeft tot heden toe zynen dood toegeschreven aan de moejelyke verlossing van dezen Eersteling. Wat 'er ook van zyn moge, althans de waereld heeft zich het verlies dezes Grooten Mans nog lange te beklagen, schoon zy het zelve in zyn Boek enigzins vergoed vindt. -

Van N. 13-26 zyn Geslagtlysten, Bewyzen van Adeldom, en enige nieuwe Proeven, om zich zelven Adelyk te maken -

N. 27- Een Boek in Folio behalven het Register van 500 paginaas, tot Titel voerende. Den Waren Adeldom. De inhoud van dit Boek verdient ene betere behandeling, dan het tot hier toe gehad heeft. Het is gemaakt door den beroemden *Antonius, Balthazar, Henrikus, Gozuinus, Balbutranus*, een' Man van zeer Edel, en voortreffelyk Bloed, voortgesproten uit ene oude Adelyke Spaansche Familie, 't geen zommigen voorgeven nog uit de zonderlinge Liniamenten van zyn wezen te kunnen opmaken. Hy heeft eens enen aanvang gemaakt, om zyne Genealogie optemaken: Doch dewyl Hy van te veel Adel was voor zulk ene zware Studie, heeft Hy dat werk aan zynen Gouverneur. opgedragen, die men ook voor den Maker van dit Boek houdt, schoon 'er een Adelyke Naam op den Titel pronkt. Hy is zo ingenomen geweest met zynen Adeldom, dat Hy in zyn leven eens een Huwelyk afsloeg met een Meisje, dat honderd duizend Guldens in de waereld hadt, om dat Hy meende dat zy honderd en vyftig moest bezitten, wilde zy met zyn Adeldom gelyk staan. Hy is als een Regtschape Edelman gestorven, latende by zynen dood tien Rekeningen tegens ene Quitantie na. -

Boeken in Quarto.

Van N. 1-50 zyn alle Boeken in Fransche Banden, handelende over de Spysbereiding. -

N. 51. over de veelerleie spyzen, derzelver werking, mitsgaders over *het gulzig eten*, 1 ene lyst van spyzen, die men moet gebruiken om enen Buik van presentie te krygen. 2 ene Lyst van spyzen, zeer geschikt om ene verstandige Onderkin te maken. 3 ene Lyst van spyzen, die iemand ene ernstige gedaante byzetten. 4 Eindelyk ene Lyst van zodanige spyzen, die iemand een hard Vel en enen dikken Kop bezorgen, en geschikt zyn, om een mensch verstandig te doen schynen. - Dit

Exemplaar is van den twaalfden druk, die voor de beste wordt gehouden. Van den Auteur, die door de wandeling *Blaaskakius* genoemd werdt, vind ik niets aangeteekend, dan dat Hy enen magtigen buik, en geweldigen dikken kop hadt. Dat Hy zyn leven lang gedurende nooit den hoed in het aftigten beneden-de neus bragt, het geen Kwaadsprekende Menschen in Hem Bokagtigheid noemden. Dat Hy zo ene dikke huid ra zyne Troni had, zo dat men Hem nimmer, in wat gevallen Hy ook geraken mogt, heeft zien blozen. – Dat Hy enen slingerenden gang had, en, schoon in den aard trotsch en opgeblazen, egter de kunst van vleijen in den grond verstaan heeft. -

N. 10 ene gepaste Handleiding om ene fraaje Verzameling van Wapens en afdrukken van Cachetten te maken. - Men vindt van derzelver Auteur niets aangeteekend, om dat Hy buiten deze handleiding zyn gansche leven lang niets merkwaardigs verrigt heeft. -

Van N. 20 - 46 zyn alle geneeskundige werken, waar onder 'er enigen wel waardig zyn aangeteekend te worden. -

N. 46. Is ene beknopte Anatomische Verhandeling, leerende in ene geschikte Orde en op de kortste wyze, de allerzekerste manier om de Geldzakken te Ontleden, zynde dit Werk voornamenlyk ingerigt om jonge Medici op den weg te brengen, opgesteld door den Vermaarden Geneesheer Snoeferianus, die, om dat hem de Fortuin in het Militaire mingunstig was, zich daarom op een. Matje toeleide, dat 'er het naaste by kwam, - Van dezen Aucteur wordt gemeld, dat Hy zyne Kunst met veel Lof geoefend heeft op en aan Tantes en Oomen; Vaders en Moeders, die naar de meening hunner Erfgenamen wat al te lang leefden. Hy was daarom gemeenlyk der zulken Lyfarts, en bleef zo stipt by de Regels der Kunst, dat Hy liever twintig patienten na malkander liet sterven, dan een hair breed van de Kunst te wyken. Hy hadt ene gewoonte, die zyne Lyders veeltyds zo gerust deedt sterven, als of ze om een speelreisje gingen, met te zeggen: ‘Niemand sterft ooit voor zynen tyd. Tegens den

dood is toch geen Kruid gewassen. Dit moet u vooral troosten, en gerust doen henen gaan, dat 'er al aan u gedaan is, 't geen de Kunst vermag'. Hier mede zondt hy hen dan doorgaans op reis, of het moesten harde knapen zyn, die men naulyks met een Mookhamer dood kan krygen, welke al zyne Kunst belagtten. Hy bezat de Gaaf van Grootspreken, en men kan ligt begrypen, dat Hy onder het gemeen in aanzien was. Doch het Gild der Doodgravers hieldt Hem voor eene zoort van Godheid. Hy stierf, terwyl Hy bezig was ene Hippocratische proef op zyn eigen Lighaam te nemen. -

Van Regtsgeleerde Werken is 'er in dezelve Catalogus ook een zeer groot aantal, waarom ik 'er alleenig één enkel Nommer zal uitkippen, om nog met een woord van anderen te kunnen spreken.

N. 42. Is een Werkje over de Regten, voerende tot titel: '*Het Regt der Advokaten en Prokureurs, om de Ryken den Armen bestendig voor te trekken: Of het Regt om de onregtvaerdigste Zaak eenes Ryken aan te nemen, en de Regtvaerdigste Zaak eenes Armen en Verdrukten van de hand te wyzen.*' -

Van deszelfs Aucteur wordt gemeld, dat Hy van zyn agtste Jaar af doorslaande blyken gaf, van een voornaam Regtsgeleerde te zullen worden, om dat Hy toen al in tyd van nood, als het de zaak vereischte, zonder blozen, meesterlyk zweeren kon. - Deze gaaf nam met zyne jaren nog merkelyk toe: en die zyne hulp begeerde, diende voor af te weten, dat hy 'er geene Conscientie van maken moest, of anders waarschoude Hy de Luiden van te vooren, dat Hy by gebrek van dien voor hunne zaak niet konde of wilde instaan: doch wiens zaak Hy éénmaal op zich nam, verdedigde Hy met zo veel ernst, dat Hy 'er zelden van af zag, zo lang zyn Client nog eenen enkelen duit in den zak hadt. -

Godgeleerde Werken zyn 'er in een onbedenkelyk aantal, waarom ik bykans in beraad gestaan heb, om dit Artikel niet eens aan te roeren, en liever nog een Nommer uit eene andere Wetenschap op te geven: doch ik oordeelde naderhand, dat ik 'er toe verpligt was, om

dat het voor het gemeen wel staan zou als of de Theologanten nooit Werken geschreven hadden. Ik zal 'er nogtans maar één à twee Nommers van uitkiezen, en hier mede besluiten.

N. 36 in klein Octavo gedrukt met brevier Duitsch.

Donderslag der Toleranten en Onregtzinnigen. De inhoud van dit klein Boekje, dat maar tweehonderd Paginaas beslaat, geeft veel meer, dan de Titel belooft, dewyl de Banblixems, daar in voortkomende, de Donderslagen oneindig overtreffen. Het is intusschen een der regtzinnigste Werkjes van die natuur, en zeer geschikt om het heele Land van dwalingen en onregtzinnigheden te zuiveren, even zo goed als de Inquisitie in Italiën, om daar alles van onroomschen en Gereformeerden schoon te maken. Van deszelfs Aucteur wordt niets anders gemeld, dan dat het voor den man te beklagen is geweest, dat hy niet uit Roomsche Ouders ware voortgesproten, dewyl Hy als dan ontwyfelbaar zo geen Paus ten minsten Kardinaal zou gestorven zyn.

N. 82. Innige Hartkloppingen, en Zielzugtende Aandoeningen op de bloote aanschouwing der Waereld. Dit Boekje leert voornamenlyk, hoe een mensch behoort gesteld te zyn, en al wat Hem in de Waereld voorkomt, met een oog van veragting hebbe te beschouwen. Van deszelfs Aucteur vind ik gemeld, dat Hy een zeer vroom Man was, gelyk uit alle zyne uitwendige vertooningen genoegzaam bleek. Dat Hy ook dikwils inwendige aandoeningen en verrukkingen hadt, 't geen de Waereldlingen Geestdryvery noemden. Dat Hy in zyne Droomen, en zomtyds wel wakende, Gezigten zag. Dat Hy aan de uitwendige gedaante van iemands Opregtheid zo juist kon oordeelen, even als of Hy hem in het hart gezien hadde. Dat Hy in het openbaar stout dorst spreken, en voor een' Held werdt gehouden, om iemand, die van hem in gevoelens verscheelde, zonder aanzien des Perzoons, te durven verketteren; men zegt dat Hem deze stoutmoedigheid is bygekomen, na dat Hy den Duivel in de gedaante van een' zwarten Waterhond gezien hadt, schrikkende Hy na dien tyd nergens voor Hy hadt zeer vrome trekken in zyn wezen,

om dat Hy bleek en ernstig zag. Hy was een dood vyand om met zyne handen te werken, daarom zogt Hy al vroeg de byëenkomsten der Vromen, en ging het meeste met de Vrouwtjes om. Hy reisde jaarlyks in de Zomermaanden, om der Vromen vergaderingen by te wonen, en zelf zyne gaven te toonen en Oefeningen te houden. Nydige menschen gaven hem wel na, dat Hy die reisjes deedt, om zyne Winterprovizie te verzamelen; doch Hy hadt de gaaf om zich weinig aan agterklap te storen. - Zommige meenden dat Hy door Wormen geplaagd werdt, om dat Hy 'er ongezond uitzag, en ongemeen kouwelyk was: Dit is egter Laster geweest, dewyl men naderhand vernomen heeft, dat het alleenig aan zyne Vroomheid moest toegeschreven worden. Hy droeg altyd een Muisvaal Pruikje, zo men zeide, om dat Hy die Coleur van hair voor de Regtzinnigste hieldt. Hy ging in den Zomer zelfs gejasd, zynde natuurlyk van een koud Temperament Hy voorspelde zich niet te min enen hogen Ouderdom, om dat Hy zo Vroom en Regtzinnig was; anderen meenden, om dat het Verstand nadeelig is voor de Gezondheid, dat Hy daarom lang leeven zou: Doch de Ondervindig heeft geleerd, dat op teekens niet te vertrouwen is, dewyl hy vroeg stierf.

Indien deze Proeve in het gemeen behagen mag, zal ik in 't vervolg nog enige Nommers van Verzen en losse Pakketten uit dezelve Catalogus opgeven.

V.

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout* 's Gravenhage *J. Thirry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*. en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 398. *Den* 13 Augustus 1770.

[*Brief van* Henrietta, *eene Amsterdamsche Dame, aan haare Vriendin, op de* Veluwe.]

Democritus flebit, videat si tempora nostra;
Hoec Heraclitus rideat, ore pari.

J. DE BISSCHOP.

Het volgend Afschrift van eenen Brief, geschreeven door eene AMSTERDAMSCHE DAME aan haare Vriendin op de VELUWE, zullen de verstandigsten onder de schoone Sexe, heden, met genoegen, gelyk ik vertrouw, uit myne handen ontvangen.

WAARDSTE VRIENDIN!

Voor eenige maaanden zyn wy met traanen van elkanderen gescheiden. Met smerte zaagt gy my naar AMSTERDAM gaan, de plaats waar ik, naar uwe begrippen, in de handen der groote waereld vallen zou U zag ik op de eenzaame eenvoudige VELUWE blyven. Een hupsch Minnaar, thans een allerlieftalligst Gemaal, heeft my alleen uit uwe armen kunnen los scheuren, en myne voorheen zo beminde geboorteplaats doen verlaaten. Myne gedagten, vervuld met mededogen over uwen staat, keeren, als ik tyd heb, die my niet veel overschiet, tot u te rug; doch de uwen zullen vry meer herwaards gaan. In uwen laatsten Brief vraagt gy my, of ik hier algewend ben? of ik myne oude

levenswyze, zo ver het hier geschieden kan, behouden, dan wel dezelve veranderd hebbe en zoja, welke ik dan verkoozen hebbe? - op 't eerste kan ik u zeggen, ja; wie wordt niet schielyk gewoon aan dat geen, dat waaren en goeden smaak heeft? te vooren was ik dood, gelyk gy nog zyt, maar nu leef ik eerst. Och! dat gy eenen Minnaar hadt, die u ook uit de woestyne onder de menschen bragt. De levens-trant, die eener Vrouwe van mynen rang past, zal ze niet voor eene Moffin gehouden worden (want al wat hier van over zee komt, wordt met dien naam gedoopt, en behoudt denzelven zo lang, als 'er nog iets styfs en vreemds byblyft) verschilt zo veel van den uwen, als AMSTERDAM van de VELUWE. Ik had, even na ons volbragt Huwelyk, niet zo dra voeten in de Stad gezet, of de Vrouwen van myn Mans Familie kwamen zien, welke lompe Geldersche Moffin (dit heeft myne Kamenier my verteld) hy hadt opgedaan, met dit vriendelyk oogmerk, om, zo 'er iets goeds aan haar te doen was, haar op staande voet te bekeeren. Breedvoerig spraken zy dan met my over de verandering, die ik nu stond te ondergaan, welke myn verkreegen fatzoen medebragt, en waar van de eer van mynen Gemaal zou afhangen. Men gaf my eene schets, hoe ik my gedraagen moest, om in aanzien by de rest der Familie en de *beatu monde* te geraaken. Van een romp slomp, van eene vierkante Boerin moest ik in eene Salet-Dame hervormd worden. Veel welsprekendheids werd daar toe in verscheidene zaamenkomsten te werk gesteld, door deeze minnelyke Dames, die ik voorheen, in myne onweetendheid nog levende, Pronkepinken noemde, doch tegen welken ik nu geen spaansch woord inbragt. Dit geviel haar, en men rekende my gewonnen. Dit was eene zegepraal van haare welsprekendheid, een onfeilbaar bewys der overwinnende magt van haaren verhevenen smaak Zulk eene schielyke bekeering hadt men geenzins van eene Land - Juffer verwagt, wyl ze doorgaans, gelyk men my zeide, de oude Mossche *sentimenten* hardnekkig aankleeven. Myne goedaartige Man was nu en dan by deeze gewigtige Lessen tegenwoordig; doch, dat my verwonderde, hy liet zich in deeze dingen niet in, noch wilde hoogmoedig my de wet voorschryven, 't zy hem deeze hedendaagsche levens ma-

nier mishaagt, 't zy hy my vryheid wilde geeven om mynen zin te volgen, 't zy hy my te wys aanzag om naar den raad deezer Dames te luisteren. Zy hoorden, dat ik, van hem spreekende, hem met den naam van *lieven Man* noemde, en beduidden my daar op, dat dit te *populair* was; ik moest nooit anderen titel dan dien van *myn Heer* gebruiken, en geenen dan *Mevrouw* van hem toelaaten. Ik moest my niet te gemeenzaam met hem maaken; hy moest zyne, ik myne zaaken alleen waarneemen; hoe minder de waereld kon zien, dat wy Echtgenooten waren, hoe meer lof ik zou wegdraagen. Verkeerde ik aan ons huis, of elders, met andere Heeren, 't moest meer schynen, als of ik met hen dan met mynen Man getrouwd ware. De Geldersche manier onder den Adel, van staande agter den stoel, voor en na het middag en avondmaal, te bidden, moest in 't geheel niet meer vernoomen worden, het bidden zelf kon ook wel, zonder veel aanstoot te geeven, agter blyven. Ik moest uiten ingaan, zonder het myn Heer te zeggen, en zorgen, dat ik eene koets en bedienden voor my alleen had. Ook moest ik naar mynen Echtgenoot niet omzien, noch my aantrekken, indien hy met andere Dames wat *galantiseerde*: dus leefde de beschaafde waereld, waar in men my, zo dra ik andere sakken en *coëffures* had, zou *introduceeren*.

Ziet daar, myne beminde MARGARETA! de beginzelen myner bekeering; de groote verandering, die uit de verhuizing van de eene plaats naar de andere gebooren wierdt. Onze harten zyn nog vereenigd, zy zyn nog dezelfden, zy beminnen elkander: maar hoe veel verschillen nu niet onze uiterlyke omstandigheden? benydt gy myne heerlykheid niet? wenscht gy niet my gelyk te zyn?

Gy woont in een eenvoudig Dorp, en kent allen, van den oudsten grysaard af tot den jongsten beuling toe: dit is hier te laag, het was schande, als men hier zyne buuren kende. Toen ik my hier over eerst verwonderde, gaf men my ten antwoord: kent men de menschen niet, dan kent men ook hunne gebreeken niet, waar op ik, min voorzigtig zynde, gezegd zou hebben: dan kent men ook hunne deugden niet, of huisvesten hier meer gebreken, dan elders? doch ik weerhield my.

Gy staat zekerlyk, volgens onze oude gewoonte, voor

of met de zon op, en ziet haar met eene overheerlyke pragt uit het Oosten opkomen; maar hier hebben honderd duizenden dit dagelyksch verschynzel, dat my voorheen zo verrukte, nooit gezien, en zyn niet begeerig om hette zien; en wie is ook geschapen om zich met het begin van den dag optehouden? het is genoeg, als men weet dat hy eindigt: ook hebben hier geen levenlooze, waar onder de Zon is, maar de redelyke schepzelen, uit welke de groote waereld alleen bestaat, de waare heerlykheid alleen in pagt. Gy wandelt, in den vroegen ochtendstond, door de paden van uw hof, of de laanen van het daar agter liggend bosch; gy ademt eene frissche lucht in; noort het paard briesschen, de koeijen loeien, de schapen bleeten in de weiden, en de vrolyke vogelen den wederkeerenden morgenstond met lieflyk gezang begroeten, en gy, hier door vervrolykt, heft al mede een danklied ter eere van uwen Schepper aan, ter wyl men hier, dat onnozel werk niets agtende, onbewust is, dat het reeds dag is, tusschen vier muuren liefst gemetzeld blyft, en, in den eersten diepen slaap verzonken, nogligt te ronken, tot dat een derde van den dag voorby gevloogen is; want wie gebiedt ons der boeren gewoonte, van vroeg op te staan, te volgen? 'er moet onderscheid zyn tusschen beschaafde stedelingen, en ruuwe kinkels; - met genoegen ziet gy den noesten Landman den staalen ploeg door uwes Vaders Landen dryven, die eggen en bezaaien op eenen tyd, wanneer men hier ontbyt, en zich niet laat gelegen leggen, of het koorn in broeibakken of op de boomen wast: of denkt gy, dat men hier geenen afschrik van den naam eener *Sçavante* heeft? - na uwe wandeling in uwe wooning te rug gekeerd, geeft gy, op vaderlyken last, bevel aan elk huisbedienden, wat hy te doen hebbe; gy bestelt de spyze voor het middagmaal, en geeft op 't keuken bedryf agt: maar men is hier wel wyzer; myne oogjes gaan dan eerst open; onze meiden en knegts denken dan eerst om op te ryzen; ik wagt, tot dat zy alles gereed gemaakt hebben; nog een weinig slaapens, nog een weinig sluimerens, zeg ik; en, verlaag ik eindelyk het zagte dons, ik blyf in myn slaapvertrek, en verlaag my niet naar de keuken, daar ik alles op myn keukenmeid laat aankomen. - Gy keert, na uwe gemaakte bestellingen,

tot uwen Vader, in de hofkamer, geeft hem verslag van uw gedaan werk, vervrolykt den ouden paai met een stigtelyk gezang, of leest hem een stuk uit den DAVID van Juffrouw VAN MERKEN voor; of, heeft hy wat te doen, dan oeffent gy uin zo genoemde goede boeken: onnoozele Land Juffer! hoe laag is uw smaak? och! kende gy myn vermaak op 't zelfde uur. Ik val van de koffy-tafel in handen van eenen aankwekeling van *Monsieur* BEAUMONT, anders gezegd, (want wie kent deezen beroemden man op de VELUWE) eenen *galanten Coëffeerder*, die my het genoegen geeft, onder het vertellen van deeze en geene *Amourettes*, in de stad voorgevallen, van drie uuren lang zyne kunst met de krultang aan myn hoofd te *exerceeren*, zonder eenige *martelarizatie* my aan te doen. Uit agt en-veertig soorten van kapzels geeft hy my de keuze Heeft hy, van huis gaande, op zyn Barometer gezien (dit doet hy altoos vooraf) dat het regenen zal, dan beweegt hy my zulk een kapzel te verkiezen, dat tegen de *tempeesten* bestand is. Is het, gelyk heden, fraai weder, dan siert hy my zo netjes op als een Engelin, zeggende: Mevrouw, men zal dezen avond op het salet niet zeggen: daar is de Geldersche Boerin! kwam ik nu onder uw oog, gy zoudt my, *en verité*, niet kennen. Ik zie 'er hemelsch uit met myn nieuw kapzel, dat ik met al myne wysheid u niet beschryven kan. Och! mogt gy het eens zien: Het bestaat onder anderen, uit eenen doek, die van het hoofd over de ooren onder de kin gaat, en myne Meid, voor de eerste reis dat ziende, zo bedroog, dat ze uitriep: Och! Mevrouw, hebje deezen nagt zulk eene tandpyn gehad! wel wat smert dat my; zal ik gaauw heenen loopen, en haalen den Doctor? malle meid, antwoordde ik, zyn uwe herssenen te ligt geballast? ziet ge niet, dat ik 'er zo frisch uitzie als een hoen, my deert niets; woonje te *Amsterdam*, en kenje het nieuwst modische kapzel niet? - Laat ik, Vriendin! uwe ouderwetsche levenswyze vervolgen: voor den eeten doet gy eene kleine wandeling, of bezoekt eene kranke boerin, of doet eenig ander zo genoemd liefdewerk: ik hou my daar meede niet op; men heeft my geleerd, dat dit Doctors werk is; ik, in volle *parade* gekleed en uitgestreeken, gaa in myne zykamer zitten, want de wellevende waereld is te *geciviliseerd* om dan de

buurt rond te loopen, of te zien, welke zieken *soupe* van de tafel noodig hebben. Men komt my *visites* geeven, doch wy verslaaven ons niet om die te ontvangen. Ik gluur agter de gordyntjes, ik ben niet t'huis, en zie de Dames weder weg ryden, want haar uit de koets te laten komen, zou eene *afront* zyn: morgen gaa ik haar eene *comra-visite* geeven, maar zy zullen my niet ontvangen, en te vrede zyn, als zy uit haare zykamers op my, in de koets zittende, een oogenblikje kunnen tuuren. Ben ik moede van zitten, ik staa op, en gaa naar myne Drukpers; maar denk niet, dit woord leezende, dat myn Heer een Boekworm geworden is: neen, wy hebben die *machine* in 't klein in huis, om daar mede op kleine kaartjes onze naamen te drukken, en, als ik de bovengemelde *visites* met de koets doe, dezelven aan de huizen af te geeven, ten einde men weete, wie 'er geweest zy; of heb ik geen lust om uit te ryden, dan laat ik ze door mynen knegt maar rond brengen, zelfs by Lieden van rang, die ik nooit gezien heb, en mogelyk nooit zien zal. Ik kan dus op eenen namiddag zo veele *visites* doen, als 'er dagen in een paar maanden zyn; ik geef net zo veel kaartjes uit, als ik ontvang, en ben verzekerd, dat ik voor sommigen, die ik in Maart uitgeef, geene anderen dan in November zal te rug krygen. Wat zeg je? is dat niet een hemelsch leven? - Verveelt my dat, ik gaa in myne nieuwe *Fransche* Boeken leezen, welken my de Dames, door haaren Boekverkooper, reeds bezorgd hebben; want de *Hollandschen*, die ik medegebragt heb, zeggen zy, zyn zonder smaak; de *Engelschen*, als die van DODRIDGE, YOUNG, HERVEY, BENNET, enz. zyn te *melankoliek*; al wat in de *Franschen* is, is *divin*, is geest en leven. Myne bovengenoemde gekke meid zegt, dat zulken raad van *Dames* komt, die geene ziel hebben, of ten minsten niet denken te hebben: zoudt gy dat ook gelooven? – Als gy uw theegoed afwascht, gaa ik zon der honger aan tafel zitten, wie toch mag een vraat zyn? Brengt myn lieve Man, hou! myn Heer moet ik zeggen, Gasten t'huis, dan moet ik de *bonneurs* van het huis ophouden, tot dat het tyd wordt om naar het *salet* te gaan; dan verschynt de koets voor de deur; ik prevele eenige woorden om een gebed te vertoonen; de Gasten nemen hun afscheid; myn

Heer keert naar zyne bezigheden te rug, of gaat wat leezen in zyne *Hollandsche* en *Engelsche* Bibliotheek - Als gy, gelyk eene Moffin, linnen voor bed en tafel zit te naaien, of tegen het vallen van den avond met uwen Vader eene wandeling door de velden doet, of naar den ruimen heikant u begeeft, daar een vergezigt van dorheid uw oog kan streelen, en gy van daar den Herder met zyne schaapen te rug ziet komen; dan verschyn ik, met eene grootsche houding, als eene Princes, op 't *salet*, met de overblyfzelen van eene natuurlyke blyheid, van agteloosheid van gewaad, van straffe zoetigheid in 't gelaat, en van eerbaare vrypostigheid in myn gedrag; met de overblyfzelen zeg ik, want, wat ik doe, ik kan ze nog niet geheel overwinnen, en in derzelver plaats eene gemaakte houding, bleeke tronie en kwynende lonken vertoonen. Als ik nog twaalf voeten van 't *salet* ben, stuift de *parfuum*-geur, die de *Toilet-Apteek* my, na eenen arbeid van een paar uuren, gegeeven heeft, alreede daarin, de Dames ruiken dezelve, staan op, neigen eerbiedig, als ik inkoome, en de Heeren buigen zich voor my als knipmesjes: gezeeten zynde, tuuren wy een geheelen avond in geschilderde blaadjes (men noemt ze kaarten, zynde in uw huis onbekend) wy gelyken dan Discipelinnen van *Pythagoras* te zyn, wy zwygen, want die veel kalt, veel ontvalt, en, na onze zinnen geweldig ingespannen te hebben, keeren wy laat naar huis, *extra* voldaan over onze *charmante* byeenkomst. Dit gaat zo den eenen dag voor, en den anderen na: jammer is het maar, dat die levenswys niet eeuwig zal duuren, en wy eens moeten sterven.

Voorts, myne Waarde Vriendin! om deezen brief niet te lang uit te rekken, en eenige by zonderheden voor eenen volgenden over te laaten; na uwe avondwandeling houdt gy rekening met uwe huisbedienden, wegens de uitgiften van dien dag; gy dischi een gering *soupé* voor uwen Vader op; bidt, zo wel als des morgens, met het geheele Huisgezin, (de morssige staljonge moet 'er zelfs by zyn) leest nog iets op uwe kamer in stilte, als de slaap uwe oogen niet bevangt, dat egter zelden gebeurt; gaat met de hoenderen te bed, en laat u door den nagtegaal in slaap zingen. Dit is uwe, dit was ook myne levenswys ten tyde myner on-

beschaafde *Veluwsche* boerschheid; maar na myne oogen verlicht zyn, leef ik, gelyk gy dus verre gehoord hebt, geheel anders, en heb nu niets meer te doen, dan het verslag van de wyze, hoe ik elken dag doorbreng, te eindigen. Na myne thuiskomst dan van 't *salet*, ontkleede ik my, en zet my aan een pragtiger *soupé*, waar myn Heer my al lang gewagt heeft, wanneer gy al drie of vier uuren geslaapen hebt. Myne gedagten nog vol zynde van de winst of verlies met het kaarte-spel, peuzei ik zo wat aan tafel, en heb geen lust om veel met hem te praaten. Heeft hy vooraf de uitgiften van dien dag met de dienstbooden afgerekend, (want ik ben zo gek niet my met die dingen te bemoeien) en vertelt hy my daar van het een of het ander, ik zeg maar ja en amen, en daar mede is het uit: hierna sta ik van tafel op, laat alles maar staan, wat 'er staat, het is toch het werk der *Domestieken* alles op te ruimen, *retireer* my in myne slaapkamer, vat eene comedie by de hand, als ik geen vaak heb, of zo al, dan ontsteekt myne kamenier de nagtkaers, als de dag aankomt, en ik gaa, vergenoegd over myne gelukkige dagen, in den slaap vergeeten, dat ik op de VELUWE ben opgevoed.

Zie daar, myne beminde MARGARETA! in welken heuchelyken staat myn Huwelyk en de verandering van plaats my gebragt heeft. Neem deel in myn geluk; en wanneer gy, wat jaloers over myne bekeering, deezen staat benydt, koom schielyk over; uwe jeugd en bekoorlykheden zullen hier ligtelyk eenen Minnaar voor u opdoen, die u uitdezelfde boerschheid verlossen zal, waar uit myn Heer my verlost heeft, en wy zullen dan te zaamen een hemelsch leven leiden

Geef my een toestemmend antwoord, waar in zich ten hoogsten zal verblyden

AMSTERDAM, den 6 May, 1770. zynde Zondag, want op andere dagen heb ik geen tyd om te schryven.

UEDs. onderdaanige
Dienaares en Vriendin

HENRIETTA...

De Denker.

N°. 399. *Den* 20 Augustus 1770.

[*Antwoord van* Margareta, *eene Veluwsche Landjuffer, aan bovenstaande* Henrietta, *Amsterdamsche Dame*.]

Aura favet, juvat ire, placent loca sola, ferorque
Sole orbun, plenum fronde, videre nemus:
Exspatior, venerorque silentia sacra Dianae:
Multa mihi loquitur silva, loquuntur aves.
Pax habitat silvas, silvis scelus exulat: illic
Tranquillae pacis gaudia laetus ago.
Otia siqua putes, operosa negotia sunto:
Hic tacitus sedeo; sed mihi plura loquor.
Quanta piae menti solitia silva ministrat;
Haec, quae gustavit munera, nosse potest:
Hic saliunt fontes, secretaque gaudia viyunt:
Aula nihil laeti, quo recreamùr, habet.
Curia lite sonat; gens turbida, cura, valete:
Vita beata, tenent quam loca sola, juvat.

J. DE BISSCHOP.

Antwoord van MARGARETA ..., eene *Veluwsche* Land-Juffer aan HENRIETTA.... eene *Amsterdamsche Dame*.

MEVROUW, GELIEFDE VRIENDIN!

Kon ik myne oogen gelooven, toen ik uwen brief, met zo veele vreugde ontvangen, met zo veel drift open gerukt om uw welvaaren en geluk te verneemen, las? Was ik ooitmeer verwonderd, meer verbaasd, meer verslaagen? Een traanenvloed berstte uit myne oogen, en stortte op uwen brief neder, misschien om de ongelukkige

gevoelens myner Vriendin, te onwaardig om van myne oogen geleezen te worden, ware het mogelyk, uit te wisschen, ten minsten om u te leeren, dat dit uw geluk en myne blydschap zou uitmaaken, indien dit in uw hart geschiedde. Helaas myne HENRIETTA! gy zyt, zeide ik, niet meer dezelfde, niet meer die verstandige, die bedagtzaame, die waereldveragtende, die godvrugtige Vriendin, welke gy te vooren waart. Gy zyt gevallen, och! ware het alleenlyk voor een en korten tyd, gy zyt gevallen; ik zugtte, ik weende, myn hart bloedde 'er over, uw brief viel uit myne handen!

Hoe hard viel my uwe scheiding? met hoe veel kommer zag ik u, schoon gehuuwd aan eenen braaven Echtgenoot, onze eenzaame, min aanzienlyke, eenvoudige *Veluwe* verlaaten, en naar eene stad gaan, daar de groote waereld aanvallen op u zou doen, die wy te vooren nimmer uitgestaan hadden, en ons onbekend waren? Zyt gy dan vertrokken om schipbreuk aan uwe deugd te lyden? en dat zo schielyk, zo geweldig, zo volkomen? Zyn dan alle beginzelen van Godsvrugt, zo diep, gelyk ik vaststelde, in uw hart geworteld, op eens uitgerukt?

Gewis, meenigmaal vloogen myne gedagten, sedert uw weggaan, naar u toe. Gy bedriegt u daar niet in. Te veel jaaren wierden ze onophoudelyk op u bepaald, om lang en veel van u weg te blyven; maar voor u, dit meen ik in uwen brief geleezen te hebben, schiet niet veel tyds over om aan my te gedenken. Is dit de vervulling der gelosten, zo vaak aan my gedaan, van de oogenblikken, waar in gy aan my gedenken zoudt, uwe aangenaamsten te zullen noemen? Hoe kan uw pen *Waardste Vriendin* schryven, indien gy meer aan nietige beuzelingen dan aan my, voorheen de lust uwer oogen, gedenkt? of viel die lieve naam onbedagt uit uwe losse pen? dan, ben ik inderdaad noch uwe Vriendin, zo belge het u niet, dat ik getrouwer aan u schryf, dan gy aan uwen pligt gebleeven zyt.

Geen tong kan uitspreeken, met welke aandoeningen ik de pen opvatte, met welk een medogen ik aan

u gedenke, hoe veele traanen ik wegens u storte. Altoos schrikten wy, wanneer we, in het bosch agter myns Vaders Land-goed, een onnoosel vogeltje in de klaauwen van eenen verscheurenden Havik zagen vallen, en bejammerden deszelfs lot. U, onnoosele duif, der nieuwe verleidingen deezer waereld niet kundig, zie ik gevallen in de handen van zeden - verwoestende Vrouwen, ontaarde Nabestaanden van uwen regt geaarten Man, schaadelyker dan Havikken, feller dan Arenden. Zy moesten, ter voldoening haarer nieuwsgierigheid, u zien; zy moesten u strikken leggen, waar in gy gevangen zyt; zy moesten u beduiden, dat verandering van staat en plaats altoos verandering van zeden eischte; zy moesten u bedotten met dat listig en verfoeilyk voorwendzel, dat de eer uwes Gemaals afhing van de volkoome verzaaking uwer bekoorlyke zeden. Duure Vriendschap! die men u betoonde; gevaarlyk bezoek! dat de deugd verbande. Kondt gy in de groote waereld niet met luister en toejuiching verschynen, dan ten koste uwer zeden? och of gy altoos, met den laster van eigenzinnige Moffinsche denkbeelden beklad geworden, geweigerd hadt den eersten voet in de groote waereld te zetten, en op onze stille een voudige *Veluwe* gebleeven waart!

Toen uw lieve Man, niet *myn Heer*, of hem zo te noemen moest u telkens leeren, in zulke zaaken met hem raad te pleegen, en u ouderdaanig aan denzelven te gedraagen; toen uw lieve Man, zeg ik, 'er by tegenwoordig was, wanneet men u die lessen gaf, en daarop zweeg, begreept gy niet, dat hy u op den toets zette, en uwe standvastigheidbeproeven wilde? hy is lankmoedig, en laat u voor eenen tyd vryheid; maar gelooft gy, dat uw levenstrant hem behaagt? welke redenen 'er zyn, dat hy als nog dit hollend gedrag niet tragt te stuiten, weet ik niet; maar de een en ander trek in uwen brief verzekert my, dat gy op 't punt staat van zyne liefde te verliezen, ten minsten te zien verflaauwen, of met ernstige woorden tot uwen pligt gedrongen te worden, en hoe zal u dat smaaken? Bekoorlykste der Vrouwen! wat staat 'er op de graftombe van *Marnix van*

St. Aldegonde's Dochter, in de *Delftsche* Kerk begraaven, van ons gezien, toen wy voorheen eene reis door *Holland* deeden; 't was eene Latynsche spreuk, zo kort van woorden als fraai van zin†, u zo zeer bekoorende, dat myn Broeder die voor u vertolken moest, en gy dezelve t'huis gekoomen zynde, in uw geschreeven spreuk - boek, met eigen hand schryven wilde, of ze immer een regel van uw leven worden mogt. Slaa dat boek, dat gy gewoon waart zo dikwils te doorleezen, zoekt dezelve, lees, herlees, bloos, en verbeeter u.

Ik schrik, als ik uwe verbastering eene bekeering hoor noemen. Hoe ontheiligt gy dat heilig woord? of weet gy niet uwe zeden-verzaaking dus genoemd te hebben? waart gy by uwe zinnen, dit schryvende?

Gy berispt myn bedryf in den vroegen ochtendstond, en waar over ik my meest verwonder, is, dat gy, die mogelyk het zelve hooger dan ik geschat hebt, dat in een bespottelyk licht zoekt te plaatzen: maar intusschen hebt gy uw eigen gedrag ten duidelykste daar in gezet, en deszelfs dwaasheid allerlevendigst afgemaald. Uw afgeschooten pylen, die my niet doorboord hebben, stuiten op u te rug. Herinner u, wat gy geschreeven hebt, en erken de waarheid.

Ik duld, dat gy verder schimpt met myne voormiddagsbezigheden. Gaa maar voort, wie toch stilt op 't oogenblik een woedend voort - hollend paard? maar weet, dat gy wel meenigmaal zoetelyk en geestig met my geboert hebt, doch dat dit de eerste, reis van uw leven is, dat gy met my, en wat my dieper treft, met de deugd den spot dryft. Ik word driftig, gy dringt 'er my toe, uw wensch, dat ik uwe vermaaken mogt kennen, werde nimmer vervuld; maar vang gy, dit bidde ik, op nieuws aan tot de mynen weêr te keeren.

Kunt gy drie uuren lang uw hoofd aan de krultang eens ydelen Coëffeerders, en uw oor tot het aanhooren zyner beuzelagtige vertellingen, (Och! waren zy niet erger) leenen? - ik zou over het eerste eens

† *Virtutum satis est uni placuisse marite*,
Cum per se loquitur tans pretiosus Amer.

hartelyk lachen (want ik keure deeze ydelheid geene ernstige bestrafsing waardig) indien myn hart my van rou, en myne oogen van traanen waren. Kyk naar de uurwyzer van de *Amsterdamsche* toorens, Mevrouw! en leer 'er van de dierbaarheid van den vlugtigen tyd: want waarom zyn de cyfferletters verguld, dan om dat de tyd kostelyk is.

Ik dank u, O! Hemel, voor uwe gunstige beschikking. In 't huis myner dwaalende Vriendin is eene eenvoudige dienstmaagd, die misschien niets meer bezit dan zo veel klederen, als men in eens kan wegdraagen, maar ryker is in goede zeden, dan myn Vriendin zich thans betoont. Och! dat zy by haare onderdaanigheid vrymoedigheid voege, en ter regter tyd eene pyl in 't harte der verdoolde schiete zonder haar te beledigen! Wie weet, waar toe gy dezelve onder haar dak doet woonen?

Liefde, ryklyk overgebleevene liefde, Vriendin! drong my zo even tot Hem voor u te zugten, wien gy eertyds hebt bemind. Mogt gy myn voorbeeld regt volgen, het oog zyner godlyke ontferming zou op u, zyn doolend schaap, geslaagen, en gy gered worden. De Grooten deezer aarde hebben, en gy moogelyk ook, naast hunne slaap-vertrekken, kleine *Bidkamers* (by de algemeene zedenverandering moeten zy nu *Kabinetten* heeten), waar toe dienen dezelven, Vriendin?

Zing op hoogen toon uwe visiten, en contra-visiten, met kaartjes aan onbekende Lieden gebragt, en steek den draak met my, dat ik juist op die uuren bezoeken aan kranken geeve: zyt gy vergeeten, dat gy my niet zelden hebt berispt, wanneer ik eenen dag naliet eene arme kranke boerin te bezoeken; dat gy zo dikwils zalven voor wonden gekookt hebt; dat gy zo veele klederen voor de armen hebt genaaid; dat gy die uuren onder uwe aangenaamsten, aangenaamer dan die gy in myn gezelschap doorbragt, telde, waarin gy de bedroefde Weduwe mogt troosten, den Wees in uwe voorspraak neemen, en het neêrgeslaagen oog der kranken doen opluiken? spreek, eertyds zo weldaadige Vriendin! is hier onwaarheid ter neder gesteld?

Ik weet niet, aan welk eene verwildering van hersse-

nen ik uwe opgetogenheid over uwen opschik en *parfuimen*, als gy naar het *salet* gaat, moet toeschryven. Ik denk aan het geen wy zo dikwils gezien hebben, naamelyk, dat by ééne ziekte niet zelden eene tweede komt. Gaa naar uwen hof, op dat, wanneer gy de toepassing deezer bygebragte gelykenis niet maaken kunt, gy uit dit zinnebeeld myn oogwit moogt leeren; gaa zeg ik, naar uwen hof, en zie, of de paauw ontleende vederen draagt, of heeft ze haar eigene, kunnen die haare lelyke voeten schoon maaken? De kostbaare kledy, die uwe schoone leden bedekt, maakt uwe ongemerkte ziels-gebreken niet schoon.

Wat ik in u draagen kan, ik kan niet in u dulden, dat .... Och! hoe doorgrieft dit myn hart? hoe zal ik het u zeggen! myne pen beeft onder het schryven: ik kan in u niet dulden de versmaadelyke taal, met welke gy van den menschlievenden DODDRIDGE, van den verhevenen YOUNG, van den zieltreffenden HERVEY, van den zagtleidenden BENNET spreekt, of ten minsten anderen, ik meen uwe dwaase Gezellinnen, zo spreeken laat, indien gy onder deezen dekmantel u zelve maar niet verbergen wilt. Myne herssenen worden door den reuk uwes wierooks, aan de Fransche boeken, ik meen die van den smaak der hedendaagsche smaakelooze waereld zyn, zo mildlyk toegezwaaid, bedwelmd: maar moet ik niet geheel in droefheid wegzinken, als ik van 't prevelen uwer gebeden aan tafel leeze? als ik van 't slot uwes briefs zie, dat gy zulke stigtelyke letteren op den Zondag aan my hebt moeten schryven, om dat gy op andere dagen gebrek aan tyd hebt; dat gy my zo ernstig uitnoodigt tot eene overkomst, om hier eenen Minnaar op te doen, die my uit myne onbeschaafde boerschheid verlossen zal, en deel doen krygen aan uw hemelsch leven? - Ik heb altoos gedagt, dat onze Geldersche Taal ryk van woorden was in alle gevallen; maar nu komt zy my arm voor, of waar zal ik bekwaame vinden om myne geweldige aandoening over deeze ongelukkige gevoelens, (kan ik ze eenen zagteren naam geeven?) uit te drukken. Ach Hemel, waar toe vervalt het schepzel? waar toe myne vriendin! aan welke

myn hart met zulke vaste banden van wysheid en Godsvrugt verbonden wierdt. Zy, die ik meende zo vast te staan, ligt van haare vastigheid ter neêr gebonsd, en dat binnen zo weinig tyds, en met zulk een geweld! Bekoorlyke Vriendin! hoe afzigtig, ach! duld dat ik u dit zegge, hoe afzigtig zyn in myn oog uwe gevoelens? welke helsche Geest heeft ze in u gewrogt? is het mogelyk, dat gy ze denken kunt, dat gy ze aan my schryven durft?

Ik raak hier aan het twyfelen: ik heb u over dwaalen beschuldigd, maar misschien dwaal ik zelve. Nu ik deeze woorden: is het mogelyk, dat gy ze denken kunt, geschreeven heb, koomt, ik weet niet hoe, is het een inval des Hemels om my te troosten? komt de onwaarschynlykheid, ja de onmogelykheid uwes vals in my op, zy groeit aan, ik begin uwen smertelyken brief te herdenken, ik verstout my zelven om dich noch eens te leezen, ik twyfel meer, ik vindt 'er dinge in, die niet zaamenhangen, die tegen elkanderen stryden, ik voel 'er eenige verligting door in myne smert, en mag ik het zeggen? mag ik 'er my in verheugen? Vriendin! lieve HENRIETTA! gy hebt 'er u zelven in verraaden. Gevoelens van deugd, geheel aan u eigen, blinken hier en daar onder de afgebeelde vertooningen van ondeugd door. Gy hebt eene vreemde gedaante willen aanneemen, en u konstiglyk vermommen, maar het is u zo wel niet gelukt, of ik meen 'er thans uwen waaren deugdelyken aart onder te ontdekken. Hoe verkwikt dit myne ziel? en zeker, alle geveinsdheid kost moeite om zich wel te bedekken. Geveinsde ondeugd wordt, als men wel toeziet, zo wel als verniste Godsvrugt, in haare vermomminge betrapt; maar de driften hebben my in het begin vervoerd en verblind. Gy schryft my dan niet uwe eigen gevoelens, maar die van eene uwer nieuwe Nabestaanden, in de groote waereld verdoold, en om deeze schildery levendiger en voor my treffender te maaken, stelt gy haar onder uw persoon aan my voor, misschien op dat ik uwe en myne bewaaring tegen deeze schandelyke zeden dankbaar erkennen, en den jammerlyken toestand deezer verdwaasde Vrouwen duidelyker

zien, en hartelyk beweenen zou. Maar myne Waardeste! wat vervoerde u om daar toe deeze schildery te gebruiken? welk eene wreedheid, of spreek ik te hard? welk eene onvoorzigtigheid op deezen voet met my te handelen, en zulk eene geweldige ontroering my aan te doen? kende gy myn teder hart niet? wist gy niet, welke liefde ik u toedraag, of welke uitwerking zulk een brief op my zou hebben? Gy dagt dan niet aan de gevolgen, of meende, dat myn oog wel dra uw bedrog ontdekken zou. De liefde, plagt gy te zeggen, is niet altyd blind, maar dikwils zo scherpziende als een arend: dan hoe dagt gy, dat myn verstand door alle de gordynen, door u voor dit tooneel geschooven, aanstonds zou heenen zien! Hoe het zy, regtvaerdig uw gedrag, stil myn nog niet geheel bedaard hart, en verzeker, en verblyd my, dat ik in het slot van mynen brief beter dan in den aanvang heb gedagt: dan zal myn ziel herleven, dan zal ik gerust, dan zal ik altoos de uwe zyn.

MARGARETA.....

Op de VELUWE den 10. Mey 1770.

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thirry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 400. *Den* 27 Augustus 1770.

[*Bespiegelingen over de aangenaanheid van het Landleven*.]

Hier zingen duizend Nachtegaalen,
Ik zie 't Geboomt met vrucht bekleed.
Gods zegera druipt hier waar men treed;
Het Vee bedekt het veld, en 't Koren siert de daalen.

UIT DE LOFGEDICHTEN VOOR DE PROEVE VAN ZEDE POËZY.

Onlangs bevond ik my op het Land, in eene zeer aangenaame streek. Ik kan 'er niet aan denken, dan met nog iets te smaaken van het zelve genoegen, dat my daar omringde. De lieffelyke wildzang der Vogeltjes, schoon met kunsttelooze toonen voortgebracht, scheen my verrukken-

der dan de klanken der welluidenheid, gevormt door verscheidene speeltuigen. - Thans deelde ik in de vermaaken, die de oprechte Landlieden met hun gezin genieten, en die nergens anders gevonden worden, dan in deze verblyfplaatsen van zuiveren wellust. - In de gelukkige oorden, waar ik verkeerde, scheen de verderfengel, (wiens vernielend zwaard zo veele verwoestingen onder de kostelyke runderen heeft aangerecht,) bevel gekregen te hebben, het zwaard in de schede te steeken: althans de veldelingen zagen hun vee in gewenschten welstand op de weiden huppelen.

Welk eene frissche lucht verspreide zich alomme! de lieffelyke Levenwekkers ruischten in de zilveren Beeken, en dartelden in het schaduwgeevend geboomte.

Welk een ryke overvloed van allerleie vruchten bood zich aan om onzen disch te versieren! Hoe gunstig, dagt ik, is de Hemelsche Voorzienigheid! zy schenkt ons niet alleen dat noodzaakelyk is, maar tevens het geene dat tot verkwikking dient. ‘Zy doet het gras uitspruiten voor de beesten, en het kruid tot dienst der Menschen; doende het brood uit de Aarde voortkomen’. - De Rogge en Boekweit stonden zo aangenaam op haare halmen, dat zy veel toebrachten om de schoonheden dezer streeken te volmaaken.

Och (zuchtede ik menigwerven) och dat geen vernielende hagel haar ter neder sla! och dat de goedertierene Heer de Sluizen des Hemels gesloten houde, op dat geene verwoestende plasregenen de hoope des Landmans op dit kostelyk gewas, verydele! Hoe afhangkelyk, dagt ik, zyn wy eindige Menschen in alles van onzen grooten Maaker! - Maar hoe grootelyks ook beschonken met zyne zegeningen! Hoe menigvuldig zyn dezelve in alle de deelen des Jaars! Maar inzonderheid wanneer de zomer zich, in alle haare aanminnigheden, en ‘als een Bruid, gansch en al glorieryk in haaren opschik’ vertoond. Welke verplichtingen worden hier door op ons gelegd! Hoe dankbaar voegt het ons te zyn in het gebruiken van zo veel schepzelen, die tot ons nut het meeste geschikt zyn! Bedenkt dit gy ondankbaare Stervelingen, die daagelyks de tafel voor u ziet toegericht met keur van aangenaame spyzen; maar helaas! aan den goedgunstigen Schenker derzelven geene verschuldigde erkentenis bewyst. - Bedenkt dit gy Troetelkinderen der weelde en overdaad, voor wien de Voorspoed frissche roozen strooit, maar wienze ook doof doet zyn voor het schreijen van de Telgen der Behoeftigheid. Och kunt gy uwen Medesterveling, die met u een vormzel geweest is, in de hand van den Almachtigen Schepper, gebrek

zien lyden, daar gy u gezegend ziet van den Heere in zulk eene ryke maate, zo dat gy zelfs meer geniet, dan uw onderhoud vordert. Och dat bermhartigheid, dat mededoogen, uwe harten eens mogen inneemen!

Maar laat ik myne aangenaame beschouwingen weder hervatten: De Goedgunstigheden des HEEREN, op zo eene onbekrompene wyze ons geschonken, overdenkende, vond ik my meermaalen (al wandelende) opgewekt om met den Heiligen Veldzanger, God ter eere, te zingen:

‘Gy kroont het Jaar met uwe goedheid:
‘Het juicht, vernoegd en bly.
‘Uw voetstap druipt van loutre zoetheid,
‘Op ieder jaargety:
‘Uw voetstap druipt van vettigheden,
‘Zo ver men 't land bebouwt,
‘Men teld uw zegenryke schreden,
‘Langs velden, wei en woud.*

Hoe aangenaam was my het leven, en de bezigheid der Landlieden te zien. Dit lokte ook menigwerven myne beschouwingen uit. -

* Ps. 65. vs. 12, enz. volgens de fraaije beryming van het Kunstgenootschap *Laus Deo*, enz.

Het ryke Genoegen verzelde hunne treden, en heeft de eerste plaats aan hunne tafel. - Gestadige Arbeid, gesterkt het door gebruik der beste spyzen, die het Land geeft, eenvoudig toegemaakt, en nooit bedorven door de verbasteringen, die thans in de mode zyn, geeft hun eene frissche welvaart, en beveiligt hen tegen de pynelyke toevallen, daar anderen by herhaling mede worstelen. - Op het Veld heerscht en leeft de Natuur eenvoudig, en zonder opschik. - De tyd wordt 'er zeer wel besteed. - Luiheid is 'er genoegzaam onbekend. - Hoe bekoorlyk is het Landleeven door verscheidene Dichteren, en inzonderheid door den zoetvloeijenden POOT, beschreven. Met reden heeft die Abt *Woutsche Philomeel* gezongen:

> Hoe genoeglyk rolt het leven
> Des gerusten landmans heen,
> Die zyn zalig lot, hoe kleen,
> Om geen koningskroon zou geeven.
> Laage Rust braveert den lof
> Van het hoogste Konings hof.

Och mogt maar de Veepest alomme ophouden! och mogten uwe Kudden, ô nyvre Landlieden! op uwe hoeven weder vermeerderen, en dit verwoestend onheil van uwe beemden wyken!.

GOD vervulle onzen wensch -! Hy ver-

hoore de gebeeden der Godvruchtigen, die geduurig, ter afwending van die kwaad, worden uitgestort. doch zacht! my dunkt ik hoor eene stemme als van den Hemel de inwooneren van ons Gemenebest toeroepen: ‘staat af van uwe ongerechtigheden -. Vertoornt GOD niet meer door ondankbaarheid, en het verwerpen van 't Evangelie. - Maar houdt het geschenk van 't zelve voor den grootsten zegen: Dan zal het kostelyke Vee gespaard worden, en gylieden beveiligt tegen de onvermydelyke en zeer nadeelige gevolgen, die dit droevig oordeel anders na zich sleepen zal.

Veldzang.

Bekoorlyk oord, vermaak van 't leven!
O somber bosch! o groene dreeven!
O frissche weiden, vol van gras!
O schoone fchaapen, vette koeijen!
O zilvre beekjes, die hier vloeijen!
O overvloed van veldgewas!
Wat wellust heerscht hier allerwegen!
De grond is zacht, de lucht is frisch.
De stroomen geeven keur van visch.
O ryke vruchten van Gods zegen!

* * *

Roem vry, ô landman! 't akker leven.
Geen Stad kan dat vermaak u geeven,
Dat gy op 't vruchtbaar veld geniet.
Vry van 't gewoel der groote steden,
Verzelt de stille rust uw treden;
De stille rust, vry van verdriet.
Hier kan men nutte kennis kweeken,
De Wysgeer vint hier keur van stof,
Om uit te weiden in Gods lof,
Op 't land, in 't bosch, den hof, en beeken.

* * *

Verdryst de zon het aklig duister,
Herleeft Natuur in al haar' luister,
Dan juicht ook weêr het hupplend choor.
De landman hoort dan duizend orgels,
Gevormd door zo veel tedre gorgels
Hem lieflyk klinken in het oor.
Wie zingt dan niet op zulke klanken
Tot lof van de Oppermajesteit?
Wie tracht niet haar Goedgunstigheid,
Zo mild en uitgestrekt, te danken?

De grootheid van God.

Verhef, o Mensch! Gods Majesteit,
In al wat schepzel is verspreid,
Hoe groot zyn al Gods werken,
Uit niets gevormd naar zynen raad!
Zyn Wysheid kend geen maat,
Niets kan zyn magt beperken.
Gods Goedheid geeft geduurig stof,
Om uit te weiden in zyn lof.
Juicht God ter eere, o Hemellingen!
Hy is de Schepper aller dingen;
Wie zou dan tot zyn' roem niet zingen?
Pryst, pryst des Heeren Majesteit,
In al wat schepzel is verspreid,
Verheft vooräl het wys beleid
Der Hemelsche Voorzienigheid!

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thirry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*. en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 401. *Den* 3 September 1770.

[W^m^. Negotiant Senior *kan niet hidden, niet aandagtig zyn in de Kerk, noch op Godsdienstige zaaken behoorlyk denken*.]

Regnum Coelorum, quo non patet amplius ullum,
Cur ad tam paucos pertinet? arcta via est.

OWENUS.

Ik geloof, dat de volgende Brief, dien ik zedert eenen geruimen tyd heb ontvangen, om hem gemeen te maaken, aan de besten, onder myne Leezers, niet onaangenaam zal zyn, waarom ik denzelven hun niet langer heb willen onthouden. Dus luidt hy.

* * *

Myn Heer DENKER!

Ik heb uwe weekelyksche Blaadjes, van 't begin aan, geleezen. In eenigen had ik geen', in anderen weinig,

doch in de meesten veel smaak. Allermeest hebben my uwe ernstige Vertoogen behaagd Voor myzelven wenschte ik, dat U.E. geene andere, dan ernstige onderwerpen behandelde. Doch de smaaken verschillen. U.E. schryft voor 't gemeen. De natuur van uw Werk vordert stoffen van allerleien aart. Buiten gemeen hebben my gesmaekt uwe Vertoogen over den OPENBAAREN GODSDIENST, in het jongstvoorleden jaar uitgegeeven(*). Waar in Gy, myns oordeels, overtuiglyk en ontegenzeggelyk hebt beweezen, dat 'er eene onvermydelyke voorpligting op ons legt, om, uit Liefde en Eerbied voor onzen grooten Schepper, en goedgunstigen Weldoender, op gezette, en, dikwyls, wederkeerende tyden, te saamen te komen; om openlyk, met eenpaarige harten, onze verpligting van Dankbaarheid, Liefde, en Hoogagting, jegens onzen algemeenen Schepper en Weldoender plegtig te betuigen, en eerbiedig te kennen te geeven.

Ik ben in eene voornaame Koopstad, van ons Gemeenebest, geboren, en van Godvrugtige Ouders opgevoed. Geene kosten, of moeite, zyn aan my gespaard, om, onder den zegen van God, een eerlyk bestaan te hebben. In myne Jeugd werdt het groot belang van den Godsdienst my, van myne regt Godsdienstige Ouders steeds onder het oog gebragt, en heb alles, wat tot Deugd en Godsvrugt strekken kan, geleerd. De voornaamste Leerstukken, of Punten, van de waare Gereformeerde Religie zyn myn hart ingedrukt Den Heidelbergschen Catechismus, en de meeste Psalmen, ook eenige andere Hoofdstukken uit den Bybel heb ik in myne jonge jaaren zo wel van buiten geleerd, dat zy myn geheugen nog zyn ingedrukt. Doch de levendige indruksels van den Godsdienst die ik van jongs af had, zyn met het aanwassen myner jaaren, gaande weg, verslaauwd, en thans, by na, uitgedoofd. Ik heb geen vermaak meer myne Godsdienstige in myne Jeugd verkreegene, kundigheden, aan te kweeken. Zelfs heb ik

(*) No. 332, 333, 334, 336, 338, en 339.

geenen lust, mynen aandagt op Godsdienstige zaaken, behoorlyk, te vestigen. Ik trek, ik moet het tot myn leedweezen zeggen, geen voordeel, uit de, in myne Jeugd, opgedaane kundigheden. Ik schyn thans nergens anders toe bekwaam te zyn, dan tot de verrigting myner tydelyke zaaken, om geld te winnen, en voor het overige te eeten, te drinken, te slaapen, en, als ik op myn Comptoir, afgemat ben, my te diverteeren. Myne voorige Godsdienstigheid, de iever, de drift, de geneigdheid, die ik voorheen bezat, om op myne weezenlyke belangen, met ernst, te denken, en nuttige kundigheden aan te kweeken, is vervloosen, alles is verdweenen. Ik ben niet, zo als ik voor deezen was, en zo als ik behoor te zyn. Ik heb daar over raad van nooden, en wensch den uwen te erlangen. Dien ik hoop dat U.E. my niet zal weigeren. Verzoekende denzelven, in een uwer Vertoogen, plaats te geeven Misschien worden anderen van myn Karakter daar wyzer door, en dus kan die niet slegts voor my, maar ook voor anderen, van nut zyn

Ruim dertig jaaren heb ik genegotieerd, en een ryk bestaan gehad, zo dat ik niets en voor al niet in de laatste jaaren, tot myne Huishouding, en verscheidene Kinderen, en zelfs tot eene deftige Uitspanning, en Divertissementen, heb behoeven te ontzien Myne Zoons en Dogters heb ik alles laaten leeren, en geene kosten gespaard, om ze met fatsoen door de waereld te laaten komen, en, zo veel mogelyk is, in vlyt en naarstigheid, in myne affaires, voorgegaan, en willen grootmaaken. Maar, tot myne smert, heb ik reeds twee myner Zoonen, wegens een slegt gedrag, en zeer onbetaamelyke Conduites naar Zee moeten zenden Die beiden ook niet lang geleefd hebben. Dit heeft my, geduurende een gedeelte van myn leven, zwaar gedrukt, en doet my nog aan. Ik heb eene Vrouw, eene beminnelyke Vrouw getrouwd; maar, die zeer wonderlyk en ongestadig van humeur is, die alles, of met goedheid, of met kwaadheid, naar haaren zin

moet hebben, en niet rust, het moge kosten, wat het wil, of alles moet naar haare pypen danzen. Doch, wanneer ze bedaard is, my zekerlyk bemint, en dus schik ik ook zo veel in, als een man ter waereld kan doen: te meer, om dat ik allen morgen vroeg aan myne lastige, en sterk denkende, affaires, vallen moet. Daar zeer veele moeielykheden in voor vallen, en waar aan veel hoofdbreken vast is. Die ik echter met veel reputatie, en een eerlyk vertrouwen, heb waargenoomen, en nog, dagelyks, continueer, en denk te continueeren, tot dat ik myne, nog t'huis zynde, Zoons, daar in bekwaam moge zien, waarnaar ik zeer vuuriglyk wensche.

Des namiddags, als ik afgewerkt en vermoeid ben, ga ik naar mynen vermaakelyken Tuin, en diverteer my zo onzondig, als mogelyk is, en neem wel eens een' goeden Vriend by my; ook zyn myne overige Kinderen gaarn in myn byzyn; en ik gun hun, zo veel doenlyk is, het vermaak, om zich met my, in mynen aangenaamen Tuin, te diverteeren. Dus, zo dra my mogelyk is, zelfs des Zondags, 's morgens vroeg, in den Zomer, ben ik 'er, of alleen, of met eenige goede Vrienden, of slegts eeniglyk met myne Kinderen. En, al ben ik 'er in myne eenzaamheid, ben ik daar het meeste vergenoegd, en vind daar myne beste rust. Zo dat ik my nergens zo wel kan vergenoegen, als daarter plaatze. Ik zing wel eens, al neurende, een versje, dat my smaakt, en ik, in myne jeugd, van buiten leerde, uit myn hoofd; of zugt eens zeer zwaar, om Gods genadige vergeeving myner zonden; of, als myn brein, door overlast ontsteld is, dat God my toch wil redden en troosten. Doch ik word daar door zeer weinig gewaar. Dan ook, ik kan zelfs niet langer, of anders bidden, dan met eene zugt. Zo dra ik woorden wil gebruiken, of zelfs slegts eenige weinige oogenblikken op eene geregelde wyze, op myne behoeften, denken, en myne hartgrondige wenschen de Godheid voordraagen, komen my verscheidene gedagten invallen, die alles beletten, en mynen aandagt ge-

heel aftrekken, zo dat ik tegen myn genoegen, ten opzigte van 't Gebed, onkristelyk, of onbetaamelyk, my gedraage. De Zomer belet my eensdeels, en de veelheid der zaaken, die ik aan of in myn hoofd heb, anderdeels, om den Openbaaren Godsdienst by te woonen. Dan ook heb maar eenen Predikant in myne Stad, die ik eeniger maate met ingespannenheid kan hooren, en die my alles, als in eene schildery, vertoont, wat my tot leering en gelukzaligheid kan dienen. Die ook zelf niet dikwyls predikt, vooral niet in den Zomer; maar wegens zyne klimmende jaaren, of, mogelyk, om dat zyne Eerwaarde wat al te veel gelds heeft, en daardoor wat gemakkelyk valt, zyne beurt, door eenen Proponent, of buiten Leeraar, laat vervullen. Dus ga ik in den Winter, of 's Zomers, als het slegt weder is, die beurten maar te Kerk, als myn geliefde Predikant des morgens predikt. En dan zou ik ook niet gaarne uit de Kerk blyven, al viel 'er nog zo veel voor, maar ga dan heel vroeg, om eene goede plaats te hebben, en digt onder het gehoor te zyn. Ik bereid my zelven, zo veel als mogelyk is, om God te bidden, met de saamengevloeide meenigte, en als een Kristen te dienen, en houd myne oogen en gedagten, tot dat einde, zo ingespannen, als in myn vermogen is.

Zelfs word ik nydig, als andere Kerkgangers, door eenen al te geringen eerbied, my ontrusten, uit myne plaats dringen, voor my staan, schrikkelyk schreeuwen onder het gezang, hoesten, snuiten, of met eene stoof tegen myn lyf loopen. Dat my echter door den eerbied, en çierlyke woorden, van mynen waardigen Leeraar, niet lang kan hinderen. Dikwyls ben ik zeer aangedaan en weemoedig, en ga zeer gestigt naar myn huis, of tuin; en roem de geleerdheid, en het dierbaar prediken, van mynen geliefden Predikant, by anderen; met byvoeging, dat het te wenschen waare, dat niemant hem ooit verzuimde, dat ieder mensch onder zyn gehoor waare geweest, en mede gestigt waare geworden.

Maar, helaas! Heer Denker! eer het avond is, heb

ik byna alles, wat ik hoorde, vergeeten, en daar blyft verder niets meer van in myne gedagten, dan dat ik in de Kerk ben geweest. De indruksels, die ik onder het prediken gewaar werd, vervliegen ten eersten. Dus is myn geheugen, omtrent Godsdienstige onderwerpen, verminderd en verzwakt, door de menigvuldige dagelyksche denkingen, wegens myne affaires, en door de bekommerlyke huishoudelyke toevallen. Zelfs als ik 's morgen tydig wakker ben geworden, vereischt de pligt van een' Kristen, en byzonder van my, om den altoos weldoenden God, van wien wy alles ontvangen hebben, en van wiens ganst ons geluk, in 't toekomende, in tyd en eeuwigheid, volstrekt afhangt, voor zyne groote liefde, aan my zo wel onverdiend, als rykelyk, beweezen, te danken; en vergeeving van myne veelvuldige te kortkomingen, en overtredingen, van hem aftesmeeken; en my zyne Vaderlyke hoede, en genaderyke bescherming, met de mynen, aantebevelen; hoe zeer ik daar toe verpligt ben, en deeze myne verpligting begryp, zo worden, op die tyden, myne gedagten op het waereldsche zo gevestigd, dat ik niet meer, dan slegts den wille heb, tot deeze Godsdienstige verrigtingen. Wanneer ik 's Winters, des voormiddags, onder het gehoor van andere braave Predikanten ga, met het beste voorneemen, om den Allerhoogsten, en zynen verheerlykten Zoon, door Lofzangen, Aanbiddingen, Smeekingen, Dankbetuigingen, en het hooren Prediken, openlyk te dienen, te verheerlyken, en tot waare Godzaligheid opgewekt en aangespoord te worden ontmoet ik mede steeds hinderpaalen, om deeze daaden van Godsdienstigheid, naar eisch, te verrigten. Of ik dit heb toeteschryven aan sommige onbeschofte en onstigtelyke hoorders, en veele ongeregeldheden van Kerkbedienden, weet ik niet, maar dit weet ik, dat ik op verre na dien aandagt niet heb, die in my, geduurende die heilige, verhevene, eerwaardige en hemelsche verrigtingen,

behoorde plaats te hebben, en alle regtschapene Kristenen te bezielen.

Zie daar, Heer Denker! wat ik doe of niet, de Liefde, den Eerbied en Hoogagting, die ik mynen Schepper en Weldoender verschuldigd ben, bezit ik niet; of althans, ik ben ombekwaam, om de inwendige aandoeningen myns Gemoeds, of liever myne Overtuiging des verstands, door uitwendige blyken van waare Godsdienstigheid, (dus eigenlyk genoemd) behoorlyk te kennen te geeven. Ik verzoek uwen raad en onderregting over dit punt. Wat 's de reden, dat ik niet Godsdienstiger my gedraag. Ik behoor anders te zyn. Dit begryp ik. Vindt U.E. goed my uwe gedagten mede te deelen, het zal my ten hoogsten aangenaam zyn. Doe het in een uwer Vertoogen, om van dies te meerder nut te zyn. Ik zal niet verzuimen, uwe aanmerkingen ernstig, als ik kan, te overdenken. Behaagen zy my, ik zal ze anderen, en inzonderheid mynen Kinderen, ter aandagtige overweeging, aanpryzen.

Boven dit alles, zal ik U.E. altyd verpligt blyven, en my, tot myn sterfbed, noemen, met schuldige hoogagting.

Myn Heer DENKER!

Den 20 May 1770. Uwe stantvastige Leezer

WM. NEGOTIANT SENIOR.

* * *

By gelegenheid zal ik aan het verzoek van deezen mynen Korrespondent tragten te voldoen. Ik

geloof, met den Heer WM. NEGOTIANT SENIOR, dat zyn Ed. de eenigste niet is, onder myne Leezers, die het mangelt, van zyne gedagten ten allen tyde behoorlyk te kunnen vestigen op zulke voorwerpen, en dezelve omtrent zodanige onderwerpen werkzaam te doen zyn, die alle bedagte stervelingen, noodzakelyk, voor de allergewigtigste moeten aanzien. Hoedanige, buiten allen tegenspraak, die zyn, welke onze eeuwige belangen betreffen; waarom eenige bedenkingen, op deezen brief, mogelyk, van nut zullen kunnen zyn, voor sommige Leezers, van myne weekelyksche Blaadtjes.

DE DENKER.

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thirry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.
N°. 402. *Den* 10 September 1770.
[*Wat daar van de oorzaak zy*.]

Praeter virtutem nihil immortale tenemus;
Mens *manet &* Virtus: Coetera *mortis erunt*.

OWENUS.

De Heer WM. NEGOTIANT SENIOR, op dat ik heden, volgens myne belofte, eenige aanmerkingen, op zynen Brief, mededeel, is een mensch, zo als 'er duizenden zyn, die zyn zwak kent, en zich, *bykans*, in de onmogelykheid heeft gebragt, om 'er van geneezen te worden. Hy is niet in staat, volgens zyne bekentenis, behoorlyk op God en zynen pligt, en, daar door, op zyne weezenlyke belangen, zynen aandagt te vestigen. Hy kan, veeltyds, in de Kerk, niet aandagtig zyn. Het gaat nog onder het gehoor van zynen geliefden Leeraars; doch uit de Kerk zynde, zweeven zyne gedagten op andere zaaken; hy denkt niet meer op het geene hy hoorde. Hy begrypt, dat

hy van een hooger Weezen afhangt, ten opzigte van zyn tegen woordig en toekomend geluk; dat hy oorsprongelyk aan het zelve alles is verschuldigd, 't geene hy geniet; dat daar uit sommige pligten voortspruiten, die hy te betragten heeft; dat, overzulks, onder anderen, van hem wordt gevorderd, zyne afhangelykheid van hetzelve, door aandagtige overdenkingen, in zyne eenzaamheid, en door gebeden en smeekingen, in 't openbaar, te belyden; en zyne erkentenis voor genootene weldaaden in zyn gemoed te verlevendigen; zich dezelve geregeld voor den Geest te brengen, en by bekwaame gelegenheden openlyk, met den ingespannensten aandagt, voor heel de waereld te betuigen; doch, hoe wel van deeze zyne verpligtingen overtuigd, is hy echter onbekwaam, daar aan behoorlyk te denken; hy kan niet bidden; hy kan niet danken; kortom, hy is buiten staat, om eenige daaden van Godsdienstigheid, dus eigenlyk genoemd, om eenige verrigtingen, welke onmiddelyk opzigt op God hebben, in onderscheiding van die pligten, die wy onszelven, en den naasten zyn verschuldigd, naar eisch te verrigten.

Wat 's de reden? Waarom volgt deeze Heer de overtuiging zyns verstands niet? Hy kent in deezen zynen pligt; hy doet dien niet; hy leeft hier door in een openbaare verwaarloozing van een aanmerkelyk gedeelte van dat geene, waar toe hy zichzelven verpligt rekent. Wat 's de reden van dit ongelukkig verschynzel? De Heer WM. NEGOTIANT SENIOR heeft de goede beginsels, die hem van zyne braave Ouders waaren ingedrukt, uit zyn gemoed verbannen. Door zich dezelve niet steeds te verlevendigen; door zynen aandagt niet by aanhoudenheid, in zyne ledige uuren, op God en zynen pligt te vestigen; door de gelegenheden, welke door de goede Voorzienigheid, hem, daar toe aangeboden worden, te verwaarloozen: hier door zyn de indruksels van Godsdienstigheid, die hy in zyne jeugd verkreegen heeft, verflaauwd, gaande weg verminderd, en, eindelyk, byna geheel, in hem, uitgedoofd. Hy vindt nu geenen lust, in 't geene voor heenen zyn

vermaak was; hem walgt dat geene, waar in hy voor deezen grooten smaak vondt; hy heeft nu eenen anderen smaak, een' smaak, die hem belet, om op andere zaaken, dan die zyne dierlyke aandoeningen streelen, zynen aandagt te vestigen. Rykdom, eer en wellust zyn zyne hoofdbedoelingen. Om deeze genietingen te verkrygen, te behouden, en steeds te vermeerderen, is hy onophoudelyk bezig. Zy gunnen hem geenen tyd, om, ter regeling en bestuuring van zynen zedelyken wandel, zynen redelyken geest met gewigtiger, redelyker, en onze redelyke natuuren, eigenlyk gesprooken, alleen waardige denkbeelden, en beschouwingen, te vervullen en werkzaam te doen zyn Zyn verstand heeft eene plooi gekreegen, om nergens anders zyne gedagten op te vestigen, dan op lighaamelyke en tydelyke genietingen. Het is hem een last, zich met andere zaaken bezig te houden. Hy vindt 'er geen' smaak in. Hy heeft eene Hebbelykheid gekreegen, die niet dan ten uitersten bezwaarlyk, en met zeer groote moeite, kan nagelaaten worden. Dit 's de reden, dat WM. NEGOTIANT SENIOR zonder aandagt hoort prediken; uit de Kerk zynde, naauwelyks, en nooit met eenigen smaak, aan 't gehoorde, aan God en zynen pligt, denkt; dit 's de reden, dat hy, zich willende verledigen, om te bidden, en te danken, het zy in zyne binnenkamer, het zy in 't openbaar, in de Godsdienstige byeenkomsten, in weerwil van de overtuiginge zyns verstands, daar in geen smaak kan vinden, noch zulks met eenen ingespannen aandagt verrigten. Dit laat zich ligt betoogen.

De Gewoonte wordt onze tweede natuur. Door dezelfde dingen dikwyls te herhaalen, en geduurig voor den geest te brengen, worden die dingen ons zo eigen, dat het ons ten uitersten bezwaarlyk valt, onzen aandagt, op andere dingen, dan waarmede wy ons, eenen geruimen tyd, bezig hielden, te vestigen - Zo zyn wy gesteld. De Gewoonte veroorzaakt, dat wy de dingen, die wy dikwyls doen, zeer gaarne en greetig verrigten, en hoe langer hoe sterker, naar dezelve haaken, zelfs om geene andere redenen, dan uit

hoofde, dat wy aan dezelve gewend zyn, en ze dagelyks bedryven. Wel is waar, eene langduurige Gewoonte doet ons wel geen grooter genoegen gevoelen, zo wy ons met gewoone dingen bezig houden; integendeel, de geneuchelyke aandoeningen, die ons daar door veroorzaakt worden, neemen zelfs, door den tyd af, en worden, hoe langer, hoe flaauwer; doch zy weet onze lighaamen en geesten, eene gesteldheid by te zetten, die ons verdrietig, droefgeestig en gemelyk doet worden, zo wy ons van de dingen, waaraan wy gewend zyn, eenen geruimen tyd, of, somtyds, maar weinige oogenblikken, onthouden; en deeze lastige en verveelende gesteldheid, die hoe, langer, hoe erger wordt, doet ons op het ontbeeren der dingen, aan welke wy gewend zyn, hoe langer, hoe sterker begeerte tot dezelve krygen, en maakt het, by gevolg, ook zeer bezwaarlyk en moeielyk, ons daar van gelukkiglyk te speenen - Dit byzonder uitwerksel der Gewoonte vertoont zich zo klaar als de dag, in ontelbaare gevallen deezes levens. Het moet nergens anders, dan hier aan worden toegeschreven, dat men zo zeer aan zekeren levenstrein kan gewennen, dat men dien niet kan laaten vaaren, zonder gepynigd en ontrus te worden, door de begeerte, om hem weder aantevangen. By voorbeeld. De Heer METAPHYSICUS, aan de stilte en eenzaamheid gewend, is het lastig en verveelende groote gezelschappen by te woonen; hy schuwt het gewoel van groote byéénkomsten; terwyl de Broeders LOQUACES, gewoon, in gewoel en vermaakelyke gezelschappen, hunnen tyd te verslyten, eene gelyke afkeerigheid, voor eenzaamheid en stilte, hebben; zy kunnen Onmogelyk met vermaak en genoegen eenige uuren in stille eenzaamheid verslyten; zy worden, als van zelve, weder naar hunne geliefkoosde byéénkomsten gedreeven. - Mevrouw SPADILLE is zo verslingerd op de Kaart, dat zy zich, zonder een geweldig hartzeer, van 't spel, eenen halven dag, naauwlyks kan onthouden; zy zou liever een' geheelen dag vasten, dan zulks te ondergaan; zy is verdrietig en droefgeestig, wanneer zy, op de gewoone uuren, zich daar van onthouden moet. – De Heer CAPTATOR is bekend.

Die anderzins braave man, heeft zich aan kyven, knorren en bedillen, zo zeer is gewend, dat hy niet in eenen regt vermaakelyken luim is, of hy moet zich, tot verdriet van zyne huisgenooten, daar mede bezighouden. – Monsieur BIBAX is in zyne nugtere buien ten uitersten onvergenoegd, en gevoelt eene allerlastigste aandoening, die hem wederom naar den drank doet haaken. – Op dezelfde wyze is 't gelegen in duizend andere gevallen. Indien wy aan eenige, het zy goede, het zy kwaade, dingen zyn gewend, zy worden ons zo eigen, dat zo ons, ingevalle wy 'er ons van zoeken te ontdoen, eene lastige en verveelende gesteltenis berokkenen; die dan, vervolgens, veroorzaakt, dat wy ze niet, dan met zeer veel moeite, en grooten tegenzin, kunnen vermyden; en zulks, om geene andere redenen, dan om dat het Gewoonten zyn.

Hier komt nog by, dat wy allen zodanig zyn gesteld, dat onze aandoeningen en gevoel, door den tyd, verminderen en al langzaamerhand flaauwer worden, naar mate wy de aandoeningen meerder gevoelen. Zaaken, by voorbeeld, door wier bespiegeling wy eerst, in verwondering, werden opgetoogen, kunnen wy, indien ons dezelve dikwyls voorkomen, eindelyk zonder eene byzondere aandoening beschouwen. De pragtigste gebouwen, en vermaakelykste lusthoven, zullen op verre na zo vermaakelyk niet toeschynen, aan derzelver bezitters, die zich dagelyks in derzelver genot en beschouwing verlustigen, dan aan hen, die dezelve, by geval, beschouwen. Het zelfde heeft plaats in 't pleegen van eenige onbetaamelykheden. Die zich nog niet in dezelve verliepen, komen de zaaken nog in haare natuurlyke en waare gedaante voor. Zy bemerken, in 't eerst, de laagheid en dwaasheid van dezelve. Zy gewennen 'er aan. Zy gevoelen niet meer derzelver steeken. Zy letten niet op de gevolgen hunner dwaasheid. Zy worden daar door beroofd van een der sterkste spooren, om hunne gewoone levenswyze te veranderen. Zy gaan ongevoelig voort. Waar door het des te moeielyker wordt, eene langduurige Gewoonte natelaaten. Immers indien onze aandoeningen levendiger en sterker worden, door dezelve zelden te gevoelen, zo volgt ook onwederspreekelyk, dat het verdriet en

hartzeer, het welk de menschen gewaar worden, om hunne neigingen te bedwingen, allengskens sterker moet worden, naarmate zy hetzelve, door die beteugeling, zelden gevoelen. Wanneer de menschen zich, maar nu en dan eens door hunne driften laaten verleiden, en voor het overige dikwys hunne lusten bestryden, dan is het hartzeer, dat zy daar door gewaar worden, nog niet fel, of treffend; doch hoe meer zy hunne hartstogten den teugel vieren, en hoe minder zy hunne begeerlykheden bedwingen, hoe de tegenstand, die zy daar in ontmoe en, ook sterker zal worden, en hen gevoeliger treffen. Hoe moeielyk en verdrietig moet hun het bestryden van hunne lusten dan niet vallen, wanneer zy zich eens eene langduurige Gewoonte, van hunnen pligt te verzuimen, eigen gemaakt, en geduurende eenen langen tyd, met aandagtig op hunne waare belangen te letten, en dezelve te bevorderen, niet bekommerd hebben.

Daarenboven leert de ondervinding, dat 's menschen vermogens en bekwaamheden, door derzelver gebruik, hoe langer, hoe vlugger, vaerdiger, en kragtiger, worden; doch integendeel ruwer, onbeschaafder, traager en zwakker, naarmate wy dezelve weinig gebruiken. Indien wy ons dagelyks op deeze of geene zaaken uitleggen, on daar van eene gewoonte maaken, zo groeit onze bekwaamheid, om ze op de beste wyze te verrigten, en tot de grootste volmaaktheid te brengen, van dag tot dag aan; terwyl wy, daar toe hoe langer, hoe ongeschikter en onbekwaamer worden, indien wy ons zelden, of nooit daarmede bezig houden. Dus gaat het met alle onze kragten en bekwaamheden, in 't algemeen: dus gaat het met de edele vermogens van onzen redelyken geest in 't byzonder. Indien de menschen eene gewoonte hebben om hunnen aandagt op enkele lighaamelyke genietingen steeds te vestigen, en zich schier nergens anders mede, dan met zinnelyke vermaaken, bezig houden, zo worden zy door het verwaarloozen van hunne redelyke vermogens hoe langer, hoe onbekwaamer, en ongeschikter, om dezelve wel te gebruiken. Niet

gewoon zynde, om over de waare natuur der zaaken, en derzelver wezenlyke en eigenaartige gevolgen, te redekavelen, zo stellen zy zich ook, hoe langer, hoe meerder, buiten het bereik tot zodanige overdenkingen; en geene gewoonte hebbende, om de bekwaamheden van hunnen geest aan te wenden, tot eene verstandige bestuuring van hun gedrag, en eene ernstige overdenking hunner waare en weezenlyke belangen, worden zy daar toe ook hoe langer, hoe ongeschikter, en eindelyk, bykans, tot die allergewigtigste verrigten, ten eenemaal, onbekwaam.

De langduurige Gewoonte derhalven, die de Heer WM. NEGOTIANT SENIOR hadde, van zynen aandagt op zinnelyke vermaaken, by aanhoudenheid, te vestigen, en zich niet te verledigen, om steeds eenigen tyd te besteden, in het overdenken, en bevorderen, van zyne eeuwige belangen, heeft veroorzaakt, dat hy buiten staat is, zich in deezen zodanig te gedraagen als het gezond verstand van hem vordert. Hadt hy zich by aanhoudenheid gewend, om God en zynen pligt steeds voor oogen te houden; hadt hy zich verledigd, om dagelyks zich in den Gebede tot God te vervoegen, en derzelver weldaaden en gunst-bewyzen zich voorden Geest te brengen; hadt hy geene geschikte gelegenheid laaten voorbygaan, om de Openbaare Godsdienstige byéénkomsten, tot eer en verheerlyking des Allerhoogsten, by te woonen, en, door dit alles, behoorlyk zorg gedraagen, om op zyne waare belangen, bestendig, te letten, en zynen schuldigen pligt, zo veel in zyn vermogen was, getrouwelyk, natekomen; hadt deeze Heer zulks bestendig in agt genomen, hy zou thans, des ben ik verzekerd, met lust en vermaak God in 't Openbaar, met de saamengevloeide meenigte, door Lofzangen, Aanbiddingen, Smeekingen, en Dankbetuigingen, kunnen verheerlyken hy zou, ten allen tyde, met aandagt kunnen bidden; en met aandoeningen, eener waare dankbaare erkentenis, den goeddoenden Vader des Heelals, looven en danken, voor zyn onophoudelyk weldoen. En deeze verrigtingen zouden

voor hem de aangenaamste en zielverrukkenste zyn, waar mede een redelyk Schepsel, aan deeze zyde der Eeuwigheid, zich kan bezig houden.

De Raad dien ik den Heer WM. NEGOTIANT SENIOR, in zyne tegenwoordige omstandigheid, kan geeven, begrypen, vertrouw ik, nu reeds, myne verstandige Leezers. Hy verledige zich dikwyls, zyne voorige dwaasheid te overdenken; hy overweege, by aanhoudenheid, het belang van den Godsdienst, en de noodzaakelykheid om dien, in opregtheid des harten, te beleeven; hy brenge zich, menigmaal, zyne afhangelykheid van God, voor den geest; en erinnere zich, hoe zeer hy het altoos goeddoend Opperweezen, voor deszelfs menigvuldige Gunsten en Zegeninge, verpligt is; hy verledige zich, om alle daagden van Godsdienstigheid, zo goed als hy kan, te betragten; en alle gelegenheden getrouwelyk waarteneemen, die hem tot Deugd en Godsvrugt kunnen wekken. Langs deeze weg, zo ooit, zal hy eerlang kunnen worden, dien hy wenscht te zyn. Niemand is noodzaakelyk Ongodsdienstig; en niemand kan verwagten, Godsdienstig te zullen worden, zonder dat hy, van zynen kant, zyne vermogens, die hy, van God, ontvangen heeft, getrouwelyk, ten goede, zoekt aanteleggen Godsdienstig te leeven is eene kunst, die men door dagelyksche oeffening leert; gelyk men gaande weg ondeugender wordt, door steeds de Ondeugd, greetig, te bedryven.

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfjen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrect *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thirry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 403. *Den* 17 September 1770.

[*Nadere overwegingen over dat punt; waarin getoond wordt, dat niet* God, *of onze* aangeboorene Natuur, *maar de* menschen *zelven, door hunne welvermydelyke* Verkeertheid *daar van de oorzaak zyn*.]

Ultra posse nemo obligatur.

AXIOMA JURIDICUM.

'**D**e Brief van den Heer WM. N E G O T I A N T SENIOR, den 3den deezer, in den *Denker* geplaatst(*)', hoorde ik, in die zelfde week, in de Jaagschuit van Amsterdam op Utrecht vaarende, van zekeren Heer, dien ik niet kende, zeggen: die Brief bevestigt my myn gevoelen, dat ik reeds van overlang had, wegens 's menschen *vryheid*, in tegenstelling der geenen, die meenen, dat wy meester zyn van onze daaden, zo als zeker Schryver van eenige Brieven, voor eenen geruimen tyd, heeft zoeken te beweeren; die de Denker heeft

(*) No. 401.

kunnen goedvinden, eene plaats in zyn werk te geven(†)’., De Heer WM. NEGOTIANT SENIOR toont ons in zyn persoon, dat wy allen ih diervoege gesteld zyn, dat wy binnen korten aan zekere handelingen en levenswyze gewennen, welke gewoonte voorts gaande weg aangroeit, en wel haast zulk een vermogen verkrygt, dat ze zich van alle neigingen en begeerten der menschen meester weet te maaken, en ons, onvermydelyk, en, als tegen onzen wille en dank, aanvoert tot dat geene, waartoe onze driften, neigingen en zinnelykheden ons aanspoorden; 't welk dan duidelyk toont, dat wy menschen geenzins meester zyn over ons gedrag, en geene de minste vryheid kunnen oeffenen, maar, integendeel, door de kragt van onze dikwils ingevolgde begeerten, en hebbelykheden, noodzaakelyk, tot werken worden aangezet.’

Ik liet hem spreeken, zonder my met hem intelaaten. Myn jongst voorleden vertoog, ter beantwoording des Briefs van den Heer WM. N E G O T I A N T SENIOR, toen reeds, aan de Uitgeevers myner weekelyksche Blaadjes, gezonden, en op zulk eene aanmerking, by gelegenheid van dien Brief, niet gedagt hebbende, vond ik goed, t'huis komende, myne aanmerkingen, die ik, tegen de bedenkingen, van deezen, my onbekenden, Heer, had, op 't papier te brengen; besluitende, dezelve, ter beoordeling myner Leezeren, eene plaats onder myne Vertoogen te geeven; en te gelyk eens te beproeven, of men goede redenen heeft, om te denken: zo als deeze Heer schynt te willen: dat verouderde gewoonten, en dikwyls ingevolgde hartstogten, van die natuur zyn, dat ze, ten eenigen tyde, een zo sterk vermogen op de menschen verkrygen kunnen, dat het hen noodzaakelyk, tot het geene zy verrigten, aanvoert, en zy hetzelve, by mogelykheid, niet kunnen wederstaan. Waar toe ik heden, 't geen ik deswege optekende, en, vervolgens, tot eene proeve ontwierp, myn weekelyks Papier geschikt heb.

(†) No. 227. 243. 266. 290. 291. en 292.

Ik denk, dat de tegenwerping van deezen Heer, tegens 's menschen vryheid, ontleend uit de kragt van dikwyls ingevoegde neigingen, en langdurige gewoonten, ten eenemaal ongegrond, kragteloos en allerongelukkigst is. Laat hy slegts het volgende overweegen, om zelf te oordeelen, of ik geene goede reden heb, my dus sterk uittedrukken. Eens gesteld zynde, dat zulke heerschende driften en ingewortelde hebbelykheden den menschen alle vryheid beneemen, en onmogelyk overwonnen kunnen worden; zou daar uit met regt kunnen getrokken worden, dat de menschen in 't geheel geene vryheid bezitten? zou zulks kunnen toonen, dat de menschen in andere opzigten, en omstandigheden, waar in zy aan geene gewoonte verslaafd zyn, ook geene vryheid kunnen oeffenen? zou zulks eindelyk bewyzen, dat, eer zy zodanige gewoonten verkreegen hebben, zy nooit vry geweest zyn, in hunne bepaalingen en bedryven? welk eene wonderbaare redekaveling! Ik handel thans in eenige gevallen, uit kragt van myne gewoonten, die ik my van tyd tot tyd eigen gemaakt heb, noodzaakelyk, derhalven ga ik ook in alle andere opzigten, in alle daaden en bedryven myns levens, noodzaakelyk te werk. Ik heb thans door het geduurig involgen van myne driften, geene vryheid, bygevolg was ik ook geen meester van myne daaden, eer ik nog zo verre gekomen was. Dit is eene redeneering, by wyze van gevolg, waar in echter geen gevolg altoos te vinden is, en die by elk verstandig mensch, van zelve, moet vervallen, - Van welk een vermogen, of kragt, derhalven, ingevolgde neigingen, en langduurige gewoonten, ook mogen zyn al wilde men vooronderstellen, dat zy, ten eenigen tyde, ons van onze vryheid in eenige opzigten beroven, nooit kan men 'er wettig uit opmaken, dat wy nimmer meester waaren van onze daaden, noch met dat edel vermogen van onzen goeden Schepper begiftigd, om onze daaden en bedryven naar welgevallen in te richten.

Tot nog toe vooronderstelde ik, of redeneerde op die vooronderstelling, dat verouderde gewoonten, en dikwyls ingevolgde hartstogten, ons zomwylen zo vervoeren kunnen, dat wy geen gebied hebben over ons zelven, maar noodzaakelyk worden aangevoerd tot dat geene, het welk wy verrigten. Doch ik meen in staat te zyn, aantetoonen, dat deeze vooronderstelling zonder grond is, dat ingevolgde neigingen, en langduurige gewoonten, nimmer van zulk eene kragt zyn, dat zy ons noodzaakelyk tot de zonde aanvoeren. Laat ik eens beproeven, of ik daar toe in staat ben.

De gewoonte veroorzaakt wel, dat onze vryheid eenigermate bepaald wordt, en dat wy niet zulk een vrymagtig gebied, over onze neigingen, als voorheenen, kunnen oeffenen, dewylze kan te wege brengen, dat wy ons niet, dan ten uitersten bezwaarlyk, van gewoone dingen ontbouden kunnen; waar van wy eenige voorbeelden, in ons voorig Vertoog(*), gaaven, en door de ondervinding, in duizend gevallen, bewaarheid wordt. Doch welk een vermogen langduurige gewoonten ook, door den tyd, op ons gedrag verkrygen, derzelver kragt kan men echter nog altyd wederstaan en overwinnen, indien men dezelve maar met alle omzigtigheid, en met alle zyne vermogens, die de goede Voorzienigheid ons verleent, en steeds in ons onderhoudt, wil te keer gaan. - Om ons hier van te overtuigen, onderzoeke men, of langduurige ondeugende gewoonten: omtrent deeze is de vraag: of die den mensch ooit die vermogens wel geheel beneemen kunnen, die *volstrekt* noodzaakelyk zyn, om hem in staat te stellen, van eenige hervorming, in zyne zeden en levenswyze, te wege te brengen. Om hier toe bekwaam te blyven, is 'er niets anders *volstrekt* noodzaakelyk, dan dat de mensch zyne Reden en Vryheid niet geheelyk, en in alle opzigten, door ondeugende hebbelykheden, verlieze. Indien die vermogens maar behouden blyven, en niet, ten eenemaal, vernietigd worden, hoe weinig gebruik men 'er tegenwoordig ook van maaken mag, zo moet men de ver-

(*) No. 402

betering van zyne zeden, uit dien hoofde, ook mogelyk agten. Immers oeffent een mensch, aan kwaade geneugten overgegeeven, in eenige gevallen zyne vryheid, is hy, in eenige opzigten, meester van zyn gedrag, en kan hy, somtyds, zyne handelingen naar welgevallen rigten, zo zal het gewisselyk tevens in zyn vermogen wezen, om de pogingen van de hervorming zyner zeden werkstellig te maaken, en ter uitvoer te brengen, indien hy, voor het overige, maar zo verre kan komen, dat hy van de redenloosheid zyns gedrags overtuigd worde, indien hy maar een duidelyk begrip kan krygen van de ongelukkige en elendige gevolgen van zynen tegenwoordigen staat, en van de volstrekte noodzaakelykheid van zyne kwaade gewoonte te moeten afleggen, om beide hier, en in de andere waereld, gelukkig te leeven. Van dit alles nu waarlyk en weezenlyk overtuigd te worden, blyft voor een mensch, niettegenstaande het vermogen van zyne hebbelykheden nog altyd, ten striksten genoomen, mogelyk, ten waare dezelve hem van zyn Verstand, en Reden, geheel en al berooven. Want, behoudt hy zyne Reden in eenige opzigten, of, (om het met andere woorden uittedrukken,) is hy nog vatbaar voor Redekaveling, kan hy zich nog met redelyke bespiegelingen bezig houden, kan hy nog denkbeelden van zaaken vormen, dezelve met anderen vergelyken, en daar uit gevolgen afleiden; 't welk eigenlyk Redeneeren heeft: zo blyft hy, daar door, ook tevens vatbaar voor eene redelyke en gegronde overtuiging van de verkeerdheid en schadedelykheid van zyn gedrag, en van het overgroot geluk, het welk aan de verbetering van het zelve verknogt is. - Daar is derhalven, om de waarheid van deeze stelling te doen blyken, niets anders te doen, dan te toonen dat kwaade hebbelykheden, en gewoonten, niet in staat zyn, om den mensch geheel en al van zyne Reden en Vryheid te berooven; het welk, zekerlyk, niemand, met regt, kan tegenspreeken. - Schoon eene langduurige gewoonte van ondeugende daaden te pleegen, en steeds greetig te bedryven, de Reden en het Verstand, geweldig kan verzwakken

zo kan ze echter deeze vermogens niet geheel versmooren en vernietigen. Zulks wordt men op het duidelykste gewaar, uit het verstandig en vernuftig Oordeel, het welk aan de ondeugd verslaafde menschen dikwyls vellen over zaaken, die, ten aanzien van hunne begeerten, onverschillig zyn; als mede uit hunne behendigheid, loosheid en doortraptheid, in 't uitkippen en aanwenden van de geschikste en bekwaamste middelen, om hunne ondeugende oogmerken te bereiken. - Op gelyke wyze, schoon een mensch, aan de ondeugd overgegeeven, door eene langduurige gewoonte van kwaad te doen, en averegts te handelen, wel, grootelyks, der ongeregtigheid dienstbaar gemaakt wordt, en in slavernye gefaakt, zo verliest hy echter, daar door, zyne Vryheid niet geheel en al. Dit is zeer klaar, en duidelyk, te bemerken, wanneer hy zich bepaalt omtrent zaaken, die op zyn zedelyk gedrag geenen invloed hebben. - Ook is een mensch nooit dermate aan de ondeugd verslaafd, of hy zal zich echter nu en dan van zyne gewoone geliefkoosde ondeugden onthouden, en zyne begeerte tot dezelve wederstaan; het zy, om zich de ongunst van sommige menschen, van welke hy afhangt, en aan wier gunst hem, grootelyks, geleegen legt, niet op den hals te haalen; het zy, om tydelyke straffen te ontgaan; of om eenige dergelyke redenen. Het welk duidelyk toont niet alleen, dat aan de ondeugd verslaafde menschen hunne Vryheid nog bezitten, maar ook tevens, datze deeze hunne Vryheid kunnen gebruiken, om de kragt van hunne gewoonten te wederstaan. - Uit al het welk, te saamen genoomen, dan onbetwistbaar volgt, dat ondeugende en kwaade hebbelykheden nimmer een onweerstaanbaar vermogen kunnen verkrygen, waar door wy volstrekt onbekwaam zouden worden, om 'er ons, door den tyd, van te ontdoen. Want door de Reden zyn de menschen nog altyd vatbaar voor redelyke overdenkingen, aangaande de dwaasheid, en heillooze gevolgen, van hun ondeugend en verkeerd gedrag, en aangaande de noodzaakelykheid van het zelve voor eene loffelyke en deugdlievende levenswyze te ver-

wisselen. En, nog vrye Schepzels zynde, is het voor hun mogelyk, deeze hunne overtuiging, en de daar uit van zelve voortspruitende begeerte, en trek, om zich te beteren, op te volgen, en daadelyk ter uitvoer te brengen.

Deeze stelling, dat ingevolgde neigingen, en langduurige gewoonten, nimmer van zulk eene kragt zyn, dat ze ons noodzaakelyk tot de zonde aanvoeren, en, by mogelykheid niet te verbeteren zyn, zal allen, die Eerbied voor Gods Openbaaringen hebben, en dezelve, met ons voor de grootste Gave, die ooit van den Hemel is geschonken, houden, aan zulken zal deeze stelling te gegronder voorkomen, wanneer men zich te binnen brengt, dat de inwoonders der eerste Waereld, kort voor de Zondvloed; vervolgens, op verscheidene tyden, de Israëliten, geduurende de Joodsche bedeeling; en eindelyk, ten tyde van onzen Zaligmaaaker en zyne Apostelen, Jooden en Heidenen beide, in 't algemeen menschen waren, in veelvuldige opzigten, ten uitersten bedorven; menschen, die zich aan de snoodste gebreken, en Hemeltergende wanbedryven, door eene langduurige gewoonte, verslaafd hadden, en daar door eene hebbelykheid van ondeugd zich eigen gemaakt. Van deeze menschenwordt afstand, van hunne ondeugende, en wel, door de gewoonte, eigen gemaakte hebbelykheden, gevorderd, hen wordt gepredikt, onder de gestrengste bedreiginge, dat ze hun ondeugend gedrag, voor eene deugdzaame levenswyze, hadden te verwissen. Waar uit baarblykelyk volgt, dat zy, hoe bezwaarlyk ook, echter in staat waaren, zich van hunnne ondeugende, verouderde, en ingekankerde hebbelykheden, te ontdoen, naardien men niet vooronderstellen kan, zonder de opperste Wysheid, en Regtvaerdigheid, inderdaad, van Dwaasheid en Onregtvaerdigheid te verdenken, dat Deeze onmogelyke dingen van zyne Schepselen zou vorderen, op bedreiging van zyne ongenade: het welk echter zou geschied zyn, indien het, volstrekt, buiten het bereik, en vermogen, van hebbelyke zondaaren is, zich van hunne ondeugende gewoonten te ontdoen, hoedanig buiten allen tegenspraak deeze zyn geweest, van welke zulks gevordert is.

De gewyde geschiedenissen, als ook de dagelyksche ondervinding, daarenboven leveren ons veelvuldige voorbeelden, dat hebbelyke zondaars van hunne kwaade geneugten afstand deeden, tot een nieuw bewys, dat zulks, hoe bezwaarlyk ook, echter mogelyk is; en, by gevolg, dat ingevolgde neigingen en langduurige gewoonten, nimmer van zulk eene kragt zyn, dat zy ons noodzaakelyk tot de zonde aanvoeren en het, door haar, buiten ons bereik is, dezelve te vermyden Niemand derhalven is noodzaakelyk boos; en niemand volhart in zyne boosheid, dan door zyne eigene wel vermydelyke verkeerdheid.

Dat WM. NEGOTIANT SENIOR, derhalven, zo ongodsdienstig leeft, is zyne eigene schuld. Zo hy zich niet betert, hy heeft de gevolgen, die zyne levenswyze, dus voortgaande, na zich zullen sleepen, zichzelven te wyten. Hy moet van gedrag veranderen. Dit wordt van hem gevorderd. Valt het moeielyk, door zyne eigene dwaasheid, het is en blyft echter mogelyk, indien myne Redekaveling, die ik in dit myn Vertoog, ter beoordeeling van 't gemeen, hieldt, den toets van 't gezond verstand kan doorstaan.

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thirry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.
N°. 404. *Den* 24 September 1770.
[*Reize naar en door de* Planeeten.]

Π*ράττε άμεταμε῾λητα.*

PROVERBIUM.

AAN DEN DENKER.

MYN HEER!

Ik heb onlangs een' zeldzaamen droom gehad, welken ik u eens zal mededeelen, vermits dezelve mogelyk voor uw weeklyks blaadtje van eenigen dienst zoude kunnen zyn. Vooraf dien ik u te zeggen, dat ik een Liefhebber van de Natuurkunde ben, en uit dien hoofde was het, dat ik onderdaags, op een avond laat, in een Natuurkundig werk, eenige byzonderheden las, over het bekende, en reeds van meest alle geleerden aangenomen,

en door de ondervindinge goedkeurde *Waereld Stelzel* van den vermaarden COPERNICUS. Die Geleerde Sterrekundige en hondert anderen, na zyn' tyd, stellen vast, dat de *Zon* het middelpunt van ons *Waereld-stelzel*, of laat ik liever zeggen, van ons *Planeetgestel* is, rondom welke de bekende *Planeeten*, elk in een' bepaalden tyd rond lopen, te weten, eerst *Mercurius* dan *Venus*, vervolgens onze *Aarde* met haare Maan, *Mars, Jupiter* met vier Maanen en *Saturnus* met zyn' Ring en vyf Maanen Waar uit nu volgt, dat onze *Aarde* ook als een *Planeet*, of als een *Star*, aangemerkt wordt, die benevens de genoemde *Planeeten* haar ligt en warmte van de *Zon*, als haren middelpunt van beweeging, ontvangen, en duistere lighamen op zig zelven zyn; zommigen van gemelde *Planeeten* worden van de Sterrekundigen veel grooter in hunnen omtrek geschat, dan onze Aarde; anderen weder kleiner. De Beroemde HUIGENS en andere Geleerden met hem, stellen zelfs, (doch echter volgens hoogst waarschynlyke gissingen) dat de andere *Planeeten* zo wel als onze *Aarde*, van redelyke en onredelyke Schepzelen bewoond worden. De *Maan*, welke digst by ons is, neemt men, door waarneming met goede Verrekykers, dat veel overeenkomst met onze *Aarde* heeft, vermits Bergen en Dalen zig, volgens den uiterlyken schyn, in dezelve vertoonen. Deze en meer andere byzonderheden dan gelezen en met een verlangend gepeins, om eens te mogen weeten, hoe het toch in die *Planeeten* gesteld mogte zyn, overwogen hebbende, ging ik te Bed en raakte vol van allerleie vreemde gedagten over die zaak, eindelyk in slaap, doch naaulyks de oogen geslooten hebbende, werd ik in den Droom een' jongeling gewaar welke zulk eene bevallige, vriendelyke en lieflyke gedaante hadt, als ik nog ooit gezien heb. Hy naderde my met langzame schreden, en sprak my op de volgende wyze aan. ‘Vriend *zeide hy*, de Liefde tot U, heeft ‘my bewogen myn gelukzalige verblyfplaats te verlaaten, om uwe groote Nieuwsgierigheid te vol-

doen, en U, die Waerelden, of *Planeeten*, te toonen, welke gy zo begeerig zyt te zien. De Zonnestraalen zullen de Wagen zyn op welke wy willen ryden; wy zullen door behulp van dezelve, binnen 8 Minuuten, 24000 halve Aardtkloots-Middellynen afleggen, en ik hoop alzoo, dat ons de tyd niet lang zal vallen.' Het duurde geen ogenblik; of wy vloogen door de lucht met zulk eene ongelooflyke snelheid, dat ik 'er van ysde; het werdt my groen en blaauw voor de oogen, en de haairen reezen my van schrik te bergen; en eer adem kon scheppen, om te spreeken, waren wy reeds boven in de Hemelsche Lucht, welke my zeer aangenaam voorkwam, uit hoofde van haaren lieflyken geur, die als een zagt windtje voorby my heen streek. Wy naderden allengskens aan de Zon, die hoe digter wy by dezelve kwamen, hoe langer hoe grooter werdt; tot dat wy na verloop van 8 Minuuten digt by dezelve kwamen. Afschuwelyke vlammen, en vervaarlyke damp, en geheele Zeën van gesmolten Goud waren het, die ik daar vernam. 'Ontstel U niet over dit Yslyk en Vervaarlyk Schouwspel, *zeide myn Hemelsche Lydsman tegen my*, ik heb 'er reeds voor gezorgd, dat de vlammen U geen merkelyke hinder zullen toebrengen' Myn God! riep ik luidkeels uit, gy hebt my in de Hel gevoerd. O hoe jammeren my die ongelukkige Schepzelen, welke hier in gesmolten goud rond kruipen, en hoe is het mogelyk, oneindig Opperwezen! dat de volmaakste Liefde met zulk eene onuitspreekelyke en grouzame Onbermhartigheid, gepaard kan gaan? 'Gy doolt, Sterveling, *sprak myn Leidsman*, de Zon, welke gy hier ziet, is geen Hemel, noch Hel, maar zy is de *Ziel van U Waereld* of *Planeetgestel;* de Ziel, welke alle Planeeten levendig maakt en ze met haaren glans verkwikt. De Schepzelen, welke gy hier in het gesmolten goud ziet rondzwemmen, zyn daar in even zo vergenoegd, en te vreden als de Visschen in het water; wyl dit met hunne natuur en eigenschappen overeen-

komstig is. Bovendien zyn zy voortreffelyke Sterrekundigen, welke het *Copernicaansche Waereldstelzel* niet lang voor den tyd van *Copernicus* gehad hebben De rede daar van is, om dat zy alle de Planeeten rondom de Zon zien loopen, en zy kunnen die kleine misslagen ligt verbeteren, welke het omdraaijen der Zonne in hare verschynzelen veroorzaakt.' Ik had gaarne met myn' Leidsman verder willen redeneeren, over andere byzonderheden der Zonne, maar de onverdraaglyke hette derzelve, (niet-tegenstaande ik voor het verbranden der straalen wel bevryd was,) bewoog my echter, om mynen Leidsman te verzoeken, dat wy verder onze reize voortzetteden. Dit geschiedde ook, en in een ogenblik waren wy in de Planeet *Mercurius*. Men kon zeer duidelyk zien, dat hy om zyn as draaide, het welk men hier op onze Aarde nog niet heeft waargenomen; en eindelyk ontdekten wy ook deszelfs inwooners. Het is my onmogelyk hunne gedaante te beschryven. Men moet zelfs droomen, wanneer men zig die verbeelden wil. In de koudste gewesten groeiden die gewassen, welke wy uit *Oost-Indien* bekomen. De heele streek echter was woest; en van niemand dan van enige wilde Dieren bewoond. De inwoners van *Mercurius* schenen my allen stapel gek te zyn, en zy verrigteden alle hunne bezigheden, met de grootste hevigheid en drift: hun leven was van korten duur, en zy stierven gemeenlyk aan de heete Koortzen. Bovendien zagen zy'er zo zwart uit, dat men 'er voorschrikte. 'Gy zyt bevreesd, *zeide myn Leidsman*, en dit verwondert my niet, want de inwoners van *Mercurius* hebben een andere manier van denken, als de inwoners der Aarde. En zo uwe Philosophen dit wisten, dan zouden zy buiten twyffel *Mercurius* het *Dolhuis* van de gantsche Waereld noemen. Intusschen hebben zy echter veele dingen met de Menschen gemeen, en alleen, om hunne bygeloovigheidswille, zoudt gy hen voor uwe medebroeders erkennen. Alle die zotte gebaarden, welke gy hen ziet maken, zyn

Gebeden, welke zy U opofferen, om dat zy U voor een' Geest aanzien, doch wy willen die Gekken aan hun Noodlot overlaaten. Verkwik U intusschen met de Vrugten van han Land, op dat gy kragten moogt verkrygen, om de reize verder met my voort te zetten.' Naauwlyks hadt hy dit gezegd, of wy waren in de Planeet *Venus*. Hier behaagde het my beter dan in *Mercurius*. De hitte was verdraaglyker, de Inwoners waren van eene fraaije gestalte en schoonheid, doch zy hadden niets minder dan eene Menschelyke gedaante. Zy waren Vrolyk en schenen niet zo gek te zyn als die in *Mercurius*, en de *Liefde* was hun grootste zwakheid. In plaats van Water, troffen wy daar geheele Rivieren en Zeën van Wynen aan, welke zo aangenaam van smaak waren, als de beste *Hongaarsche* Wynen. Ik zag daar, dat vele verliefde Persoonen zig uit wanhoop in die Rivieren en Zeën storteden, om een' zoeten dood te sterven. In plaatze van Gras groeiden 'er louter Wynranken, en eene groote menigte bergen, die zig daar vertoonden, waren met Bosschadien bedekt, welke zulken aangenamen en balzemagtigen reuk van zig verspreidden, dat ik niet weet, waar by ik denzelven zal vergelyken. Verwonderd over dit aangenaam en bekoorlyk gezigt, riep ik uit; O hoe benydenswaardig is uwe Gelukzaligheid, gy Inwooners van deze aangename Gewesten! gy leeft, zonder te werken, in overvloed, en hebt niet nodig de vermaakelykheden te zoeken, welke zig by U van zelve aanbieden! Laat ons hier blyven, Hemelsche Leidsman! laat ons hier blyven, en de aangename zoetigheden smaaken, welke de Natuur aan de Inwooners der Aarde misgund heeft.

Nadat ik zulks gezegt had, greep my myn Leidsman by de hand, en sprak: 'Zie, zo is het met het menschelyk hart gesteld; nooit is de mensch met zyn' toestand te vrede, niet tegenstaande by de

gelukkigste is, maar zyne hartstogten verdubbelen zig by vreemde Goederen, ongevoelig voor het tegenwoordige, haakt hy naar het toekomende. Dit Gebrek van het Menschelyk hart heeft zynen Oorsprong uit een zeker gebrek des verstands, waar uit ontstaat, dat gy slegts vermogende zyt, de zaaken van éénen kant te beschouwen. Gy ziet niets dan goeds, of niets dan kwaads daar aan. Een volmaakter Verstand ziet de eindige dingen altoos met derzelver uiterste grensen te gelyk, in plaatze dat Uw kort gezigt veroorzaakt, dat Gy eene vlakte, waar op gy staat, of voor oneindig lang aanziet, of alleen deszelfs grensen kennen leert, wanneer gy rondom dezelve gaat. Om U nu te overtuigen noe weinig reden gy hebt de burgers deze Planeet te benyden; zo kom met my, en leer hen op de andere zyde van die Planeet kennen, welke gy nog niet gezien hebt'. Wy gingen alzoo beide, door een aangenaame Allée, en myn Leidsman verhaalde my onderweegs verscheidene dingen, aangaande de zeden en gewoonten dier Inwooners. 'De meeste bewooners van deze Planeet, *zeide hy*, zyn de Afgodery toegedaan, en vereenen den God des Wyns, benevens de Godin der Liefde. Hunne Priesters zyn alle Poëten, die zeker soort van Liedtjes maaken welke zy *Anacreonsche Oden* noemen. Een van uwe Poëten heeft eenige Liederen van die soort laaten drukken, van welke men verzekeren wil, dat hy dezelve hier uit den Tempel gestolen heeft. Wat de Regeeringsvorm aanbelangt: zo kunnen zo wel Persoonen, van het Vrouwelyk als Mannelyk Geslagt, den Troon beklimmen, doch men ziet daar niet op de Afkomst, nog op de Deugd of Verstand, maar enkel en alleen op de Schoonheid, en daarom gebeurd het dikwils, dat de Regenten afgezet en andere in hunne plaats gesteld worden. Van Oorlogen weet men daar in het geheel niets, uitgezonderd dat de Vrouw-

lieden elkander zomtyds in den haairen zitten, wegens hunne Minnaars. Hun grootste Ongeluk is de Overvloed van Vermaakelykheden; want deze Overvloed maakt hen dezelve niet alleen walgelyk, maar zy verkort ook hun leven, en stort hen in de afschuwelykste ziekten'. Onder dit Gesprek kwamen wy aan een groot Gebouw; myn Leidsman opende de deur van hetzelve en sprak: 'Zie, zo gaat het met de Inwooners van deze Planeet; hebt gy nog lust by hen te blyven'? By het openen van de deur kwam my zulken vervaarlyken stank te gemoet, dat ik vreesde te zullen bezwyken. Een jammerlyk gekerm vervulde de lucht en ik werd by het flaauw licht van een zwarte lamp de uitgeteerde en magere gezigten der Inwooners gewaar. Eenigen liepen het speekzel en de kwyl onophoudelyk uit hunnen mond, en de tanden vielen hen uit denzelven; anderen zaten in heete badstoven; zommigen waren de neus ingevallen, en konden naauwelyks spreeken; en een groot getal was met de Teering en Waterzugt behebt

O laat ons deze plaatzen verlaaten, beminde Leidsman! zeide ik tegen hem, en naar de Aarde te rug keeren. 'Neen, *antwoorde hy*, ik moet U nog een vertrek van dit Gebouw aanwyzen, om U te toonen dat de Inwooners zo gelukkig niet zyn als gy U wel verbeeld hebt'. Met eens opende hy de deur, en ik zag daar eene alleryzelykste vertooning van mannen en vrouwen, die op eene barbaarsche wyze gepynigd werden, het was eene levendige afbeelding van de *Martelaars Spiegel* van *Jan Luiken*. Myn God! zeide ik, wat hebben deze menschen gedaan, deze zyn loutere uitwerkselen van eene buitenspoorige en ongeoorloofde Liefde, antwoorde myn Leidsman; want zommige mannen hebben hunne vrouwen en zommige vrouwen hunne mannen vermoord, of vergeven, om met andere te kunnen boeleeren; eenigen hebben zig aan Sodo-

mitery schuldig gemaakt; anderen wederom aan andere onnatuurlyke Liefdensdriften. Ik verschrikte door deze naare vertooning, en het jammerlyk gekerm dier ongelukkigen, zodanig, dat ik van benauwdheid wakker wierd, en blyd was; dat het slegts een droom was, zonder eene weezendlyke gebeurtenis.

Het vervolg hier na.

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thirry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.
N°. 405. *Den* 1 October 1770.
[*Reize naar en door de* Planeeten.]

Π*ράττε άμεταμε῾λητα.*

PROVERBIUM.

AAN DEN DENKER.

MYN HEER!

(*Vervolg van No.* 404.)

Nu zal ik U het vervolg van mynen droom mededeelen. Na dat ik dan van schrik door de laatste yzelyke vertooning in de Planeet *Venus* wakker was geworden, kwamen my allerleie vreemde denkbeelden in 't hoofd, wegens de Planeeten. Het onderscheid tusschen ons en de inwooners der Maan, dagt ik by myzelven, kan zo groot juist niet weezen, dewyl zy onze naaste Buuren zyn, en de gansche af-

stand naaulyks 60 halve Aardkloots Middellynen bedraagt. Hierby schooten my de gedagten van den vermaarden Heer FONTENELLE te binnen, te weeten, dat het wel mogelyk zyn konde, om eene scheepvaart met een luchtschip derwaarts te onderneemen, maar als ik weder by my zelven overwoog, dat men te vooren de kunst leeren moeste van zonder lucht te leeven, en zo lang te hongeren, dan verdweenen alle zoete inbeeldingen weder op eenmaal. Met deze gedagte geraakte ik weder in den slaap, en had het genoegen van mynen getrouwen en Hemelschen Leidsman weder te ontmoeten, met welken ik de reize naar de *Zon, Mercurius* en *Venus* gedaan hadde. ‘Uw gelukkig noodlot, *sprak hy tegen my*, wil dat alle uwe wenschingen verhoord worden, alhoewel het niet altoos op dien tyd geschiedt, als gy het hebben wilt. Bedenk u slegts eens, of ik niet de waarheid gesproken hebbe. Zo even wenschte gy eene Reize naar de Maan te mogen doen; en zie, ik ben bereid, u derwaarts te verzellen’. In een oogenblik vertrokken wy van dezen Aartkloot, welken ik, op eenen zekeren afstand gekomen zynde, in dezelfde gedaante beschouwde, als de Maan, wanneer zy zig in haar eerste Quartier aan ons vertoont. Naar maate nu dat wy op onze reize naar de *Maan* vorderden, vertoonde de Aarde zig aan ons, hoe langer hoe kleiner, en in integendeel zagen wy de Maan, hoe langer hoe grooter worden, gelyk ook natuurlyker wyze, naar de regelen der Gezigtkunde moest gebeuren, vermits alle lighamen zig van naby grooter dan van verre vertoonen. Kortom wy kwamen eindelyk in de Maan, op eenen hoogen berg, te lande. Ik bevond, dat de lugt van den dampkring der Maan veel dunner was dan die van onze Aarde. Het Ademhaalen viel my in 't eerst zeer bezwaarlyk, tot dat ik het eindelyk gewend was. Wy vonden de inwooners der Maan yverig bezig met oogsten. By onze eerste aankomst verschrikten zy over myne Reuzige gestalte,

want wyl het lighaam der Maan veertigmaal kleiner dan onze Aarde is, zo zyn de inwoners, naar evenredigheid derzelve, ook veertigmaal kleiner dan wy; doch na dat myn Leidsman hun gezegt had, dat ik een inwooner van den *Aardkloot* was, toen ontvingen zy ons zeer minzaam, en met veel hoogagting. Zy presenteerden ons verscheidene verversingen, doch niets was zo aangenaam en voortreffelyk by hen, als hun water, dat veel zuiverder en doorzigtiger was, dan het onze, en in smaak alle onze Wynen overtrof; doch evenwel zonder eenige bedwelming in het hoofd te verwekken, het welk ik van het water in *Venus* bespeurt hadde; maar integendeel werden de denkbeelden, door het Maanwater, vermeerderd en opgeklaard. Hoe gaarne ik ook de Gedaante van de Inwooners der Maan beschryven wilde, zo onmogelyk is my zulks; want zy behooren onder die dingen, welke ik weet, maar niet zeggen kan; gelyk 'er ook eene andere soort van zaaken is, welke men wel zeggen kan, en niet weet. Zo veel evenwel kan ik zeggen, dat zy met de Inwooners der Aarde meer gelykheid en overeenkomst hadden, dan die ik te vooren in de andere Planeeten gezien heb, en dat een grootdeel derzelve onze Aarde aanbaden, gelyk de *Hottentotten* de Maan. Ik geraakte met eenige geleerde Maanburgers in gesprek, en ondervond, dat de Maan-Philosophie niet *Aristotelisch*, niet *Cartesiaansch*, niet *Wolfiaansch*, noch *Newtoniaansch* was. Hoe zeer zy zig ook van dit alles onderscheidden, zo hadden zy echter in de Sterrekunde veel grooter dwaalingen dan de Inwooners der Zon. Tot bewys hiervan wil ik een gesprek aanhaalen, welk ik met eenen geleerden Maanburger over deze stoffe gehouden heb, terwyl myn Leidsman myn Tolk tevens was. ‘Nooit had ik gedagt, *zeide hy*, dat een yuurig lighaam, gelyk de Aarde is, bewoond konde zyn, zo uwe tegenwoordigheid my daarvan niet overtuigde. Doch het kan wel zyn, dat de donkere vlakken op de Aar-

de U tot wooning dienen, waarop gy het vuur op de heldere plaatsen ontgaat'. Het is regt het tegendeel, antwoorde ik; de heldere plaatsen zyn het vaste land, daar op wy woonen, en de donkere zyn het water. Doch hy bleef by zyne meening, en beweerde, dat de Aarde enkel om de Maans wille geschapen zyn moest. 'Want, *zeide hy*, 14 dagen schynt voor ons de Zon, en zo dra zy ons verlaat, begint de heldere schyf der Aarde te blinken. Eerst hadt zy een rysvormige gedaante, maar haar licht neemt des te meer toe, naar maate de Zon ons verlaat. Regt midden in onze veertiendagige Nagt schynt zy met volle glans, en met de aannadering der Zon neemt het licht weder af, even eens als of zy het licht der Zon schuwde. Onze groote Wysgeeren houden daarom met regt de Aarde voor een' Dienaar der Zon, welke voor ons zorgen moet, als de Zon ons verlaat. Zy heb. ben daar uit een besluit opgemaakt, dat de Aarde alleen om onzent wille geschapen is. Want uit het nut maakt men natuurlyker wyze een gevolgtrekking op het oogmerk. Door grooten vlyt hebben wy ontdekt, dat de Aarde rondom de Zon loopt, en om haare eigene as draait; 't welk een nieuw bewys is, dat dezelve om onzent wille is geschapen, en nog voorhanden is. Doch in haare beweeging vertoonen zig zo veele onregelmatigheden, dat onze voornaamste Sterrekundigen, nog tot op deze uure niet wys daar uit kunnen worden, weshalven wy de Aarde de *Ongeregelde Planeet* noemen. De Zon en alle andere Planeeten loopen desgelyks binnen bepaalde tyden rondom ons, en wy geloven deswegen billyker wyze, dat dit alles zodanig om onzent wille geschapen is. Dewyl wy nu groote Liefhebbers der Sterrekunde zyn, zo hebben wy ten dien einde voor ons, aan de andere zyde van de Maan een *Observatorium* gebouwd; want wyl de Aarde daar nooit schynt, of dat gedeelte

met haaren glans verlicht, zo kan men de Sterren daar des te beter beschouwen, anders zouden wy met de bewooners van dat gewest der Maan misschien in 't geheel geene gemeenschap houden, uit hoofde dat zy veragtelyk in onze oogen zyn, wyl zy als de katten by nagt en by dag zien kunnen, alhoewel dit nu zo verre een geluk voor hun te noemen is, om dat hunlieders nagt 14 dagen duurt, daar wy eigenlyk in 't geheel geene nagt hebben, wyl ik gezegt heb, dat de Aarde begint te schynen zo dra de Zon verdwynt. Het gepeupel aan den anderen kant der *Maan* verhaalt ons veele raare dingen van eene Planeet, die zy *Saturnus* noemen, welke wy echter nooit zien kunnen. Doch zy hebben dergelyke zotheden meer; kortom zy zyn Heksen en Tovenaars, en ik raad u als een goedvriend, dat gy u niet naar hen toe begeeft'. Hier op zag ik myn' Leidsman eens aan, en hy wenkte my, dat ik hem volgen zoude. 'Stoor u niet aan de praatjes van dezen Maanburger, *zeide hy tegen my*. De een Ezel zal altoos den anderen voor eenen Pakkendrager uitschelden, gelyk de pot den ketel verwyt dat hy zwart is. Misschien zyn de inwoners van de donkere zyde beter dan die, welke naar de Aarde gekeerd staan. Die de waarheid zien wil moet de menschen den rug toekeeren. Wy zullen buiten twyffel daar iets byzonders aantreffen'. Wy kwamen dan vervolgens ook op de andere zyde der Maan, en moesten, wegens de groote duisterheid, vlambouwen opsteken om den weg te vinden. Doch wy waren niet verre gekomen, of wy hadden niet meer noodig om ons van dat licht te bedienen, want de inwooners kwamen ons by menigten te gemoet, en hadden eene zekere soort van Vissen op hunne schoenen gebonden, die zo helder als vlambouwen verlichteden. Zy ontvingen ons met groote vreugde, zo dra zy verstonden dat ik een inwooner van de Aarde was. Een oude *Maanbewooner* omhelsde my zelfs tederlyk, en

zeide, ‘wees welkom beminde Broeder, want zo gy 'er niet geweest was, zouden wy 'er ook niet geweest zyn’. Ik verzogt hem, dat hy zig, over dit gezegde duidelyker moest verklaaren, waar op hy antwoorde, ‘dat dit terstond zoude geschieden, zo dra hy my in de Stads *Archief* zoude gebragt hebben’. Hierop opende hy eene yzere deur, en zogt onder veele verouderde Schriften een, welk hy my vertoonde en het volgende daar uit voorlas. ‘Wy Keizer XRS maaken alle onze Onderdaanen hier door bekend, en beveelen hun dit Narigt te vereeuwigen, en voor altoos te bewaaren, namelyk dat in het jaar XZV, toen de Aarde begon om haare As te draaijen, een groote klomp Aarde daar van is losgescheurd, waar uit onze Maan is ontstaan, welke als een deel der Aarde aan te merken is, en daarom tot betuiging haarer afhanglykheid van dezelve genoodzaakt is, zo lang rondom haar te loopen, tot dat zy in haar spiraallyn zodanig aan de Aarde zal naderen, dat ze daarmede eindelyk weder vereenigd wordt. Een geruimen tyd daarna zal de Aarde naar de Zon te rug keeren’. Zie daar sprak de oude Maanburger, ‘dit gebod is opgevolgd, en wyl wy u beminnen, zo verheugen wy ons al vooruit tot dien tyd, als onze Planeet met uwe Aarde weder zal vereenigd worden’. Ik ging toen in de naastby gelegene Kamer, en werd een groote menigte Vlesjes gewaar, en myne nieuwsgierigheid gaf my aanleiding om te vraagen, of dat eene Apotheek was? ‘Neen, *zeide hy*, myn Heer! Apotheeken gebruiken wy hier niet, wyl wy zelden ziek worden, en wanneer dat gebeurdt, dan verkrygen wy onze gezondheid weder, zo dra wy maar onze neiging volgen, wyl wy ons gevoel en de gewaarwordingen voor de beste Raadgevers houden, en niet geloven kunnen, dat de Ontdekking van den omloop des bloeds en van de Elementen den lighaamen tot onze gezondheid veel bybrengen kan. Maar deeze Vlessen, welke gy hier ziet in ryën

naast elkander staan, zyn, het geen nog het aanmerkelykst is, vol verstands, het welk de *Theologanten*, door het onnut redentwisten over geheimenissen, welke door het Natuurlyk verstand nooit kunnen begreepen worden, verlooren hebben. In de tweede rey Vlessen treft gy het verstand der Regtsgeleerden aan, welk door hen is verlooren geworden, zo dra zy begonnen hebben de Wetten te volgen, zonder op de Billykheid te letten. In de derde reeks Vlessen bevindt zig het verstand der Artzen, welk zy gemist hebben, na dat zy hebben begonnen de Ziekten, volgens de Wetten van aaneenkleving te verklaaren. De vierde Reeks eindelyk, welke voor de eerste in het geheel niet behoeft te wyken, is met het verstand der Philosophen opgevuld, dat zy met hunne Grillen van alle tyden herwaarts te zoek gebragt hebben. En hier, myn Heer! *zeide hy*, zig naar my toekeerende, heb ik de Eere van u een Vlesje met verstand te toonen, hetwelk gy zelfs hebt verlooren. Wy hoopen dat dit glaasje binnen kort mag vol worden, wyl gy uwe droomen in druk zult willen hebben'. Het verstrekt my tot eene byzondere Eere, antwoorde ik, hier de blyken van myne dwaasheden te vinden, en daar door in het gezelschap der beroemde Mannen te geraaken, wier naamen ik op de Vlesjes gewaar word. Dat aan myne maat nog zo veel ontbreekt, mag wel daar uit ontflaan, wyl ik in lang niets geschreven heb. Intusschen zal my dit tot eene leere verstrekken, om naderhand voorzigtiger te werk te gaan. Ik wilde verder voortvaaren om met den Maanburger over die Vlesjes te redeneeren, doch, de inwendige spyt, die ik by my gevoelde, van daar reeds zo veel

verstands verlooren te hebben, deedt my op het onverwagtste wakker worden, en toen werd ik wederom blyd, dat ik myn verstand nog niet geheelyk verlooren hadde.

Het vervolg hier na.

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thirry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*. en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.
N°. 406. *Den* 8 October 1770.
[*Reize naar en door de* Planeeten.]

Π*ράττι άμεταμε῾λητα*.

PROVERBIUM.

AAN DEN DENKER.

MYN HEER!

(*Vervolg van No.* 405, *en Slot*.)

Zie daar het verder vervolg en slot van myn' droom. Ik mymerde nog een' tyd lang over dat Vlesje, welk ik in de *Archief* by de Maanburgeren gezien hadde, en geraakte toen in den slaap, waar op myn Leidsman weder by my verscheen, en my bevool, dat ik my zoude gereed maaken, om een reisje naar de Planeet *Mars* te doen. Wy reisden ook kort daarna weg, en naderden dien roodkleurigen Waereldbol. uit welken alle Vermaakelykheden des levens verbannen scheenen te zyn. Alle steden al-

daar waren op hooge onvrugtbaare rotzen gebouwd. Het voorkomen der Inwooners was woest en grouwzaam; hunne spraak geleek veel naar het brullen der Leeuwen: de Velden waren verwoest, de Dorpen afgebrand en eene menigte naakte Kinderen schreeuwden van honger, om voedzel, zonder dat iemant zig daar over bekommerde Men zag daar geen' Manspersoon, als met den blooten degen in de Vuist; en het geene my het yzelykste voorkwam was dat men het bloed van de vermoorde Lighaamen uit derzelver Bekkeneelen of Harsenpannen dronk, om daar door Couragie te verkryger. Wy hadden intusschen veel moeite en groote zwaarigheden om in eene hunner steden ingelaaten te worden Want alhoewel het licht dag was, waaren echter alle hunne poorten gesloten, niet om dat zy voor eene overrompeling bevreesd waaren maar om dat zy midden in Vreedes tyden Oorlogzugtig denken, en ook zo te handelen gewoon zyn. Na oneindige vraagen, wie wy waaren, werden wy eindelyk door de poort gelaaten waarna ons eene sterke Wagt met bloote degens naar den Commandaat geleidde. Die Krygsman voer tegen ons uit, en graauwde ons toe, als of hy ons verscheuren wilde; maar myn Leidsman greep my by de hand en luisterde my in 't oor; ‘vrees niet, dit brengt hunne Landspraak zo mede, want in plaatze dat men op onze Aarde zegt, *vaar wel*, zo zegt men hier, *loop naar den D....l*’. Dat kan alles wel waar zyn, gaf ik ten antwoord, intusschen klinkt my zulks zeer hard in de ooren en wyl my dit zeer tegen de borst stuit, zoudt gy my groot plaisier doen zo gy hoe eerder hoe liever met my van hier wilde vertrekken, want ik ontmoet hier niet anders dan akelige en naare omstandigheden daar een tedergevoelig hart, als 't myne is, van zoude schrikken. Naauwlyks had ik mynen Leidsman dit verzoek gedaan of hy toonde zig bereid, om mynen wil op te volgen. Wy namen alzo schielyk ons vertrek van daar en zetteden onze reize verder voort naar *Jupiter*. Hoe meer wy nu deze Planeet nader-

den, hoe schoonder en majestieuzer zy ons voor oogen kwam. Dezelve was van vier Maanen omringd, welke bestendig, gelyk onze Maan om onze Aarde, rond liepen, en hem overal verzelden. Kortom wy kwamen eindelyk op die Planeet. Het land aldaar werdt eenige duizend mylen met water overstroomd; men zeide my dat dergelyke overstromingen daar zeer dikwyls voorvielen doch dat men daar weinig erg in hadt, wyl de Inwooners van *Jupiter* even zo gemakkelyk in het water als in de lucht konden leeven. Hunne lighaams gestalte was ongemeen groot, want ieder stan, die zy deeden, was bykans hondert voeten lang. Zy verwonderden zig, dat ik zo klein was, en vereerden my als eene *Rariteit*, of als een *dwergje*, aan hunnen Koning welke er een groot vermaak in schepte, my op den Palm van zyne handen te zien heen en weder wandelen. Ik gaf op alle zyne redeneeringen zo naauwkeurig agt, dat ik, binnen weinige dagen, de Landstaal magtig werd, en genoegzaam alles verstaan en nastamelen konde. Men was 'er ongemeen over verheugd, als zy zulks van my gewaar werden: en daar uit besloten zy, dat ik een Schepzel was, dat eenig verstand moest hebben. Myne hoogagting voor de Inwooners van *Jupiter* werdt van dag tot dag grooter, naar maate ik hunne Inzigten en edelmoedige gezindheid kennen leerde. Zy hoorden myne verhaalen, van de gesteldheid onzer Aarde, en derzelver bewooners, met veel oplettendheid aan en toonden my integendeel alles, wat in *Jupiter* merkwaardig was Overal zag men de pragtigste gebouwen van eene geheel vervaarlyke hoogte. De steenen waar van dezelve gebouwd zyn waaren doorzigtig, en van de schoonste kleuren De Gewassen waren even zo als de Inwooners, van eene vervaarlyke grootte, en groeiden ver boven het water, alschoon ook eene overstroming volgde Doch 'er waren ook kleiner gewassen, die onder het water groeiden, zo dat men geheele Bosschadien onder het water aantrof. Alhoewel nu het water in *Jupiter*, wegens zyn' verren Afstand van de Zon, zeer koud is, zo bevriest het echter nooit. Van

ziekten weet men in *Jupiter* in het geheel niet; en men beklaagt den vroegtydigen dood van eenen Inwooner, die 1000 jaaren geleefd heeft. Egte lieden op die planeet brengen zelden meer dan twee kinderen ter Waereld, vermits 'er anders te veel Inwooners zouden gebooren worden, die van honger zouden moeten sterven; want, wyl hunne lighaamen zo groot zyn, kan men ligtelyk nagaan, dat zy zeer veel voedzel gebruiken: en daarom (met verlof) zyn hunne kleinste Secreeten door gaans grooter dan de grootste Gebouwen op onze Aarde. Onder de *Linie*, daar de Residentie des Keizers is heeft men 5 uuren dag en 5 uuren nagt. De nagt kwam my nog veel aangenaamer voor, dan de dag, want het was ongemeen verrukkelyk te zien, dat eenige van *Jupiters* Maanen opgingen, en de andere weder onder de Kimmen daalden. Wyl de Inwoohers van die planeet zeer veel van weetenschappen hielden zo hadden zy zig ook, onder anderen, op de *Astronomie* toegelegd, doch zy wisten niets van *Mercurius* of *Venns*. Onze *Aarde* hadden zy slegts onlangs door lange Verrekykers leeren kennen. Een Inwooner van *Jupiter* toonde my onze *Aarde* door eenen Verrekyker, en zeide ‘Zie, klein Schepzeltje! dat is die kleine Star daar gy van daan gekomen zyt’. Ik liet niet blyken, hoe zeer het my verdroot, dat men zo veragtelyk van onze *Aarde* sprak, en hoede my zeer te zeggen, dat men by ons geloofde, dat *Jupiter* om des Menschen wille was geschapen geworden, want ik vreesde al myn Crediet daar door weder te zullen verliezen, het welk ik door de gegeevene proeven van myn verstand verworven hadde. Doch wyl my de Menschelykheid nog zodanig aankleefde, zo heeft my het verdriet over de geringe agting van onze *Aarde* eene ziekte op den hals gehaald. Ik klaagde, dat ik my niet wel bevond. Een der inwooners van *Jupiter* die my ongemeen beminde, en my op zyne hand deed zitten; zeide tegen my. ‘Zyt gy niet wel myn lieve kleine Aardburger? O! hoe jammert het my; ik zoude my nooit gerust kunnen stellen, zo gy in myne hand mogt komen te

sterven'. Hier op liet hy eene traan vallen uit zyn oog, die zo groot was, dat dezelve myn gantsche lighaam bedekte; het was even eens, als of my een paar emmeren Waters over het hoofd gegoten werden, en ik zoude daar van byna verstikt hebben. Hy wilde my te hulp komen, en de nattigheid van my af veegen, maar zyne vingers waren zo groot, en hy taste my zo hard aan, dat my de ribben in het lyf begonnen te kraaken, waar door ik van schrik wakker werd, en zeer blyd was, dat ik van dien *Jupiteriaan* verlost was geworden. Ik overdagt toen eenen tyd lang myn' wonderlyken droom, en geraakte eindelyk weder in den slaap. Het duurde niet lang, of myn Leidsman kwam wel haast weder by my. 'Ik heb U, *zeide hy*, in *Jupiter* gelaaten, want ik wist dat gy in goede handen waart' Ja in al te goede handen, antwoorde ik, want men hadt my uit groote Vriendschap byna plat gedrukt; en het hadt met my ligt gaan kunnen, als met den Man in de Fabel, die eenen Leeuw by zich hadt, welke hem zeer getrouw was; want als deze man eens in den slaap geraakt was, en een vlieg op zyn voorhoofd ging zitten, zo nam de Leeuw zeer zagtjes eenen groten steen, wierp dien, met groot geweld, naar de vlieg, en zeide stilletjes, by zigzelven: jou beestje, ik zalje leeren, mynen Heer en Meester te byten: doch deze welmeenende dienst koste dien goeden Man het leven. 'Vrees niet, *sprak myn Leidsman*, ik zal U niet weder verlaaten, wy hebben nu nog maar eene Planeet in het Waereldstelzel overig, welke wy ook eens bezien moeten, en deze wordt *Saturnus* genaamd. Wy hebben derwaarts nog eenen verren weg, maak U maar vaardig'. Is de weg nog verder, zeide ik, dan naar de Zon? 'Ja antwoorde hy; want *Saturnus* staat nog verder van *Jupiter* af, en zo hy nader stondt, dan zoude *Jupiter* hem lang onder zyne heerschappy gebragt hebben. Hy zoude hem naar zig getrokken en gedwongen hebben, rondom hem

te loopen; want dat is zo onder de Planeeten de mode; even gelyk een Lienstbode zynen Heer en Meester verzelt, overal, werwaarts hy hem hebben wil. Deswegen loopen ook alle Planeeten rondom de Zon, wyl zy de Beheerscherin van het Planeetgestel is. Daarom loopt ook de Maan rondom de Aarde, daarom loopen vier Maanen om *Jupiter*, en vyf om *Saturnus*. Wat *Mars* aanbelangt, hy is eertyds een Metgezel van de *Aarde* geweest, doch hy heeft een *Middel* gevonden, zig daar van af te, scheuren, en sedert dien tyd heeft hy de eere een *Hoofd Planeet* te zyn, daar hy te vooren slegts een *by Planeet* of *Maan* was' Ik wilde toen mynen Leidsman vraagen, welk middel dat geweest was; doch ik werd den Ring van *Saturnus* gewaar, wanneer ik vol verwondering uitriep: wat heeft dat te beduiden? Deze ring, *zeide hy*, heeft eertyds tot den *Saturnus* behoord, wanneer hy nog vloeibaar was, doch zo dra dezelve om zyne As begon te draaijen, zo is die daar van af gescheurd, en hangt nu in de vrye lucht, zonder door eene andere kragt, dan deszelfs zwaarte, tege *Saturnus* in een evenwigt gehouden te worden'. Wy gingen op dezen Ring rond, wyl wy echter behalven eenige wilde dieren niet veel merkwaardigs daar aantroffen, zo begaven wy ons weder op *Saturnus* zelven. De koude was daar vervaarlyk groot, en de Zon scheen ons niet zo groot als onze *Maan* te zyn; ik zag daar geene bewooners, maar myn Leidsman berigte my, dat zy zig in groote holen, onder de Aarde, verborgen hielden, welke door het onderaardsche Vuur zo warm gemaakt werden, dat men niet alleen bekwaam daar in woonen konde, maar dat 'er ook vrugten genoeg tot hun onderhoud groeiden. Wy begaven ons in een dergelyk hol; doch ik kan niet zeggen, dat het my daar in veel behaagde Wy vonden de Inwooners zeer bygelovig, en morzig; zy bezwaarden zig over het licht, welk wy droegen, wyl zy daar door verblind werden, om dat zy best

in 't donker zien konden. Wy gingen weder uit dit Hol, en troffen eenige bewooners aan, die in geene hoolen leefden. By de grootste koude, die ik gewaar werd, zeiden zy, dat het een buitengemeene warme dag was. Terstond daarna bragt men eenige persoonen te voorschyn, die aan handen en voeten gebonden waaren. Ik vroeg wat deze lieden gedaan hadden? ‘Het zyn *Ketters, antwoorden zy*, welke beweeren, dat 'er eene Star is die men de *Aarde* noemt. Wyl dit nu openbaar tegen de Leere van onze Voorvaderen strydig is, zo zyn dezelve veroordeeld, om levendig verbrand te worden’. Waarom dan juist verbrand, vroeg ik? ‘Wyl wy het voor onregtmatig houden, *zeiden zy*, hun bloed te vergieten’ Het zoude te wydloopig vallen, zo ik alles verhaalen wilde, welke merkwaardige dingen ik op de Maanen van *Jupiter* en *Saturnus* waargenomen hebbe. Intusschen echter moet ik dit nog zeggen, dat het my nergens beter is bevallen, dan op die Maan, welke het digste by *Jupiter* was. De *Planeet Jupiter* vertoonde zig op dien afstand ongemeen pragtig en majestieus, en het schielyk omdraaijen, om zyne As, verschafte aan de oogen eene geduurige verandering van voorwerpen. In alle deelen trof men daar de schoonste order aan, en men leefde in overvloed, zonder verkwistend te zyn ‘Weet gy wel, zeide myn Leidsman, aan wien deze Schepselen hun Geluk te danken hebben? Alles wat gy hier ziet zyn werken der Wysheid, en van het teder hart hunnes Beheerschers’. Ik zag dien Monarch, en werd door zyn lieflyk aanschyn zodanig verrukt, dat ik wenschte, dat ons verblyf aldaar wat langer geduurd hadde ‘Gy hebt nu het gantsche Planeet-Gestel gezien, *verv lgde myn Leidsman*, doch beeldt U niet in, dat uw Planeetgestel de gantsche Waereld uitmaakt. Het is een onbegrypelyk klein deel van het geene gy nu gezien hebt. Onnoemelyke Zonnen met Waerelden of Planeeten, die rondom

haar loopen, zyn 'er door het Geheelal verspreid. De waereld is gelyk een Groot Foliant Boek, waarvan ik U slegts eene enkele letter aan gewezen heb'. Ik schrikte voor de oneindige Almagt van het Goddelyk Opperwezen, en werd met verbaasdheid wakker.

De eerste jeugd.

De altoos huppelende vreugd,
Volgt uw treedjes tedre *Jeugd*.
Gy leeft vry van bittre zorgen;
Slaapt gerust tot aan den morgen;
Kwellingvoedend Zielsverdriet,
Nyd, of baatzugt kent gy niet.
* * *
Welvaart heerscht in uw gelaat.
't Purper van den dageraad,
Blinkt op uwe schoone kaakjes.
ô Wat streelende vermaakjes
Als gy speelt vernoegd, en bly,
Leeven, zweeven aan uw zy!
* * *
't Kaartenhuis, en 't houten paard,
Acht ge uw' aandacht dubbeld waard.
Nu vermaakt gy u met zingen;
Morgen weêr met vrolyk springen;
Met verschiet van poppengoed,
Word daar na uw lust geboet!
* * *
Maar hoe schielyk zal de tyd,
Dien gy zo vermaaklyk slyt,
Lieve Telgies u begeeven:
Wisselvallig is ons leeven;
Onbestendig uw geluk;
Met de Jaaren komt uw druk.

De Denker.

N°. 407. *Den* 15 October 1770.

[N.N. *wordt te onregt beschuldigd zynen Buurman om het leven te hebben gebragt*.]

Satius est impunitum manere facinus nocentis,
quam innocentem damnare.

TRAJANUS in L. 5. ff. de poenis.

Onder de regering van *Elisabeth* werdt voor den *Lord Dyer*, Opperregter van het Hof van gemeene zaken, een Engelschman aangeklaagd, zynen Buurman te hebben vermoord. De bewyzen van het schelmstuk waren niet voldoenende, maar de *presumptien* zeer sterk en waarschynelyk. De eerste der getuigen tegens den beschuldigden verklaarde, dat hy twee dagen geleden in den vroegen ochtendstond door een veld gaande, een weinig bezyden het voetpad was gewaar geworden een' man op de aarde uitgestrekt, die dood of dronken scheen; dat hy 'er

by gekomen zynde, hem dood vondt, de borst op twee plaatsen doorstooken, en zyne klederen en hemd geheel bebloed; dat hy vervolgens uit de beschouwing van die twee wonden hadt opgemaakt, dat die met eene gaffel aan den neergeslagen waren toegebragt, en dat hy eindelyk zyn oog rondom het doode lighaam hebbende laten gaan, eene gaffel hadt gezien, getekend met de eerste letters van den naam van den beschuldigden; ter zelven tyd bragt de getuige de gaffel te voorschyn, die de beschuldigde voor de zyne erkende.

De verklaring van den tweeden getuige was van meer gewigts: hy zeide, dat hy des morgens van den zelven dag van den dood van dien Buurman, zeer vroeg opgestaan zynde, met voornemen om naar een naburig Dorp te gaan, den beschuldigden haat gezien, aanhebbende een' lakensen rok; dat hy niet kunnende vertrekken, en van den eersten getuigen hebbende gehoord, dat hy hunnen Buurman versmoord hadt gevonden, en de gaffel naast hem, zy te zamen den Moordenaar hadden gaan vatten, en naar den Vredenregter gebragt.

Die tweede getuige voegde 'er by, dat hy dien man nader hebbende beschouwd, tewyl hy vermoord werdt, gewaar was geworden, dat hy het zelve kleed niet aanhadt, waar mede hy hem des morgens voor den moord hadt gezien; dat deze omstandigheid hem sterk hebbende getroffen, en zeer verwonderd zynde over de verlegenheid en ontkentenissen van den beschuldigden, hy, uit last van den Regter, in het huis van denzelven was geweest, alwaar hy na lang te hebben gezogt, eindelyk denzelven rok, dewelke de beschuldigde eenige oogenblikken voor den moord aanhadt, geheel bebloed in het beddestroo hadt gevonden.

De derde getuige verzekerde, dat hy eenige dagen voor den moord, den gevangenen aan den ongelukkigen, wiens Moordenaar vervolgd werdt, hadt hooren bedreigen. - Deze verklaringen waren zeer sterk, en de verontschuldiging van den beschuldig-

den was niet in staat om dezelve kragteloos te maken. Hy vergenoegde zig met bezadigdheid, even als booswichten, aan de schelmstukken gewoon, te zeggen, *dat het waarheid was, dat 'er eene hevige twist was ontstaan tusschen hem en den man, welke naderhand vermoord was, dat zy twee velden hadden, zo kort by den anderen dat men in het een niet kon komen zonder door het andere te gaan; op den dag van zyn' dood*, voegde hy 'er by, *ging ik 's morgens vroeg met myne gaffel nae myn veld; - eenige schreden van myn voetpad ontdekte ik eenen man onbeweeglyk ter aarde liggende, even of hy dood of dronken was; - myn geweten verpligtte my te naderen om hem hulp aan te hieden, - ik naderde ook met 'er daad, en ik sidderde op het gezigt van mynen stervenden Buurman, zwemmende in zyn bloed, het welk uit twee ysselyke wonden liep, die hy in zyne horst hadt, - ik ligtte hem op, tragte hem te helpen, betuigde hem de smert en aandoening, welke ik gevoelde, en verzogt hem, dat hy my zyne bespringers zoude noemen, hy scheen gevoelig aan het deel, 't geen ik in zynen elendigen toestand nam, hy wilde spreken, maar kon geen een woord uitbrengen, om kort te zyn, na eenige oogenblikken met den dood geworsteld te hebben, gaf hy eenen ysselyken gil, wierp eenen stroom bloeds uit den mond over myne klederen, en stierf. Ik voorzag*, vervolgde de beschuldigde, *dat het vermoeden op my zoude vallen, dewyl ik wist, dat noch onze oude twist, noch onze bedreigingen over en weder onbekend waren. Met dat denkbeeld vervuld, verwyderde ik my zo schielyk, als of ik zelf de Moor der was, en door de verlegenheid, waarin my dat doodelyk geval bragt, nam ik zyne gaffel voor de myne, die ik by het doode lighaam liet. Genoodzaakt zynde om het overige van den dag in myn veld te blyven, keerde ik schielyk naar huis om een ander kleed aan te doen, uit vreze dat het bloed, waarmede ik besmet was, tegen my zoude getuigen, en ik verberg dat kleed in het stroo van myn bed. Ik ontkende naderhand voor den Vredenregter, dien dag een ander kleed gedragen te hebben, als ik aanhadt, wanneer ik gevangen werdt, maar die ontkentenis was de uitwerking van die zelfde vrees, welke*

my de bebloede klederen hadt doen uittrekken, zodanig is de waarheid, eindigde dè beschuldigde, *zodanig is de waarheid in alle de omstandigheden van het geen ten mynen opzigte den dag van dat droevig schouwspel gebeurd is. - Ik zeg niets onwaaragtigs, en ondertusschen moet ik zelf bekennen niets te kunnen bewyzen van het geene ik zeg*: *- schuldig in schyn, onschuldig met 'er daad, heb ik geene andere getuigen dan God en myn geweten*.

Die twee agtbare getuigen voldoen niet, als de bewyzen zo sterk zyn als in dit geval. - De allergoddelooste Moordenaar zelf is in staat om de waarschynelykheid van zyn schelmstuk te verbloemen, en om zyne leugenen kracht by te zetten, roept hy God en zyn geweten tot getuigen.

De Opperregter was weinig geraakt door deze verontschuldiging, en integendeel verzwarende de schrikkelykheid van het schelmstuk en de godloosheid van den Moordenaar, zeide hy tot de Gezworens, dat hy geene de minste zwarigheid vondt om naar de uiterste strengheid een' man te oordeelen, wiens schelmstuk meer dan genoeg bewezen was.

In Engeland zyn de Pairs(*) de Gezworens en de Regters in *crimineele* zaken; in zo een geval moeten zy een getal van twaalf uitmaken, wil een beschuldigde, wettig veroordeeld, en het vonnis ten uitvoer gebragt worden. Zy moeten ook allen van een gevoelen zyn: een eenige, die niet mede toestemt, stremt het vonnis van alle de overigen.

De Opperregter vertrok om hun te laten vonnissen; zy stemden van 's morgens tot 's avonds negen

(*) *Pairs* betekent het zelve als *Pares* of *die van gelyken staat zyn*, om dat in ENGELAND een gevange of misdadige altyd door Luiden van den zelfden staat, moet geoordeeld worden, by voorbeeld een Edelman door Edellieden van denzelven rang, een Koopman door Kooplieden, een Ambagtsman door Ambagtslieden van het zelve beroep of gilden, en een Boer door Boeren.

uuren; deze traagheid om te vonnissen verwonderde den Opperregter; hy liet de Gezworens vragen waarom zy nog niet gescheiden waren, en welke beweegredenen hun belette het eens te zyn; zy deden hem antwoorde, dat zy allen, van dien morgen af, reeds van een gevoelen waren, behalven de eerste Gezwore, die van andere gedagten was, en dat hy die met eene onverwinnelyke halstarrigheid staande hieldt. Terwyl men dit antwoord aan den Opperregter ging brengen, stonden de elf Gezworens tegen den twaalfden op; zy hielden met yver by hem aan om zig aan hun gevoelen over te geven, en gelyk zy, den beschuldigden ter dood te veroordeelen: die Regter bleef onbewogen en zo standvastig, dat de anderen, vrezende den gehelen nagt tot de beslissing van die zaak te moeten doorbrengen, liever van hunne eigen gedagten wilden afgaan, als wagten, tot dat hun Medebroeder tot hunne gedagten overkwam. De Opperregter, over zodanig vonnis verontwaardigd, verweet hun hevig hunne onregtvaerdigheid, en hun hunnen pligt voorschryvende, zondt hy ze te rug met last om zo lang opgesloten te blyven, tot dat zy allen van een en dezelfde gedagten zyn zouden.

Zy bleven dan voor de tweede reis vergaderd, en stelden alles, wat mogelyk was, in het werk, om den gezworen, wiens gevoelen tegen het hunne streedt, daar toe overtehalen, en overlaaden hem met verwytingen; maar noch scheldwoorden, noch gebeden, noch bedreigingen konden iets baten, hy bleef onverzettelyk, en zeide rond uit, liever het leven te willen verliezen dan van gevoelen te veranderen. Dus werdt deze nagt met vrugteloos te twisten door-gebragt; met een woord zy waren genoodzaakt den beschuldigden onschuldig te verklaren, dewyl een van hun 'er zig tegen kante om hem als schuldig te veroordelen. De Opperregter van dit vonnis onderrigt zynde, werdt door gramschap vervoerd, deedt hun de aller-bitterde verwytingen, en door de westen genood-

zaakt zynde het vonnis te onderschryven, zeide hy het bloed van den vermoorden voor hunne rekening te laten.

De beschuldigde dit vonnis hebbende hooren uitspreken, wierp zig aan de voeten van zyne Regters, dankte de Voorzienigheid; en zig na den Opregter wendende, *gy ziet het*, zeide hy, Milord! *gy ziet het, God en een goed geweten zyn de beste en zekerste getuigen*. Deze woorden op eene vrymoedige en onverschrokke wyze uitgesproken, maakten indruk op het gemoed van den Regter, en zig hebbende laten onderrigten omtrent de Zeden van den gezwooren, die, door eene zoort van hoofdigheid, het leven aan den beschuldigden hadt gespaard, twyffelde hy niet meer aan zyne opregtheid; maar de verklaringen der getuigen de nieuwsgierigheid van den Regter meer en meer opwekkende liet hy dien gezworen by zig ontbieden en haalde hem over, om hem de reden te vertrouwen, die hem hadden doen besluiten om den Moordenaar genade te bewyzen.

Dewyl gy myn vertrouwen verzoekt Milord! hervatte de gezwore, *zo zal ik U myne beweegreden ontdekken, indien gy my op uwe Vroomheid wilt verzekeren, dat gy nimmer voor mynen dood gemeen zult maaken; het geen ik U ga te kennen geven*. - *De man, dien ik heb doen vryspreeken, is de Moorder van zynen buurman niet*, - *ik heb hem gedood. Moest ik derhalven dien, welken men met den moord betigt heeft, aan de straf ten prooi geven? De man, welken men dood heeft gevonden*, vervolgde hy, *zamelde de tiende in myne wyk op; hy was van een hard, geweldig, en oplopend* Karakter, *eenige uuren voor zynen dood was hy op mynen Akker geweest, en hadt veel meer tarwe genomen dan hem toekwam; ik ging ndar hem toe, en zonder hem eenigsins te mishandelen, hield ik hem Zyne onregtvaerdigheid voor Oogen; hy antwoorde my door eenen vloed van scheldwoorden, en door myn stilzwygen meer en meer boosaartig wordende, viel hy met zyne*

gaffel op my aan, en bragt my verscheide slagen toe, daar ik langen tyd de tekens van zal dragen, zie ze zelf: Milord!

Ik was zonder wapenen, en onder de handen van eenen woedenden; ik moest my verweren of goedmoeds onder zyne slagen doodblyven, ik wierp my op hem, om hem zyne gaffel te ontweldigen, 't geen my gelukte; hy wilde die weder hebben, waar door ik hem kwetsté en veel zwaarder dan ik wilde en wenschte; - hy is van deze wonden gestorven. - Gy weet alles Milord! *met opzigt tot dezen ongelukkigen, den welken gy steeds schuldig hebt geagt. - Gy ziet nu wat ik gedaan heb om hem het leven te behouden. Ik was by my zelven wel verzekerd, dat myne Onschuld en de wettigheid myner verantwoording my tegen de strengheid der straf zoude beveiligen, maar het zoude my myne gansche bezïtting en die myner kinderen hebben gekost, om den onwilligen doodslag te herstellen. Ik moest egter dodelyke angsten uitstaan over dien genen, welken men in myne plaats hadt gevangen. - Byaldien ik 'er niets anders op had kunnen uitvinden zoude ik alles te kennen hebben gegeven; maar door kracht van* Sollicitatien, *kuiperyen, en geld, heb ik het eindelyk zo ver gebragt dat ik tot hoofd van de gezworenen in deze* Procedure *benoemd werd, - ik heb van de andere zyde ook zorg gedragen, dat noch aan de gevangenen, noch aan deszelfs huisgezin iets ontbrak. - Gy weet het overige. - Ik beroep my op uwe vroomheid*.

De opperregter heeft dit geval niet eer geopenbaard dan na den dood van den gezworen, gelyk hy beloofd hadt.

* * *

Uit deze menigte van omstandigheden, zo nadelig voor den Ongelukkigen, die met het schelmstuk werdt betigd, moeten natuurlyk deze twee aanmerkingen volgen; in de eerste plaats, dat de onschuld en een onbevlekt geweten magtige getuigen zyn,

ten anderen dat het egter kan gebeuren, dat Regters, alleen de billykheid in het Oog houdende, eenen onschuldigen veroordeelen; terwyl ondertusschen dezelfde omstandigheden, die hem voor schuldig doen doorgaan, den boosdoender, welken de wet straffen wil; voor alle straf beveiligt.

Gy allen derhalven, aan wien het Zwaerd tot handhaving van de Goddelyke en Menschelyke wetten is toevertrouwd, laat altoos de voorzigtigheid de eerste plaats in uwe Regtbanken bekleden; gedenkt met Schrik en Vrees, dat gy gedurig bloot staat om den onschuldigen te veroordelen, - bidt God om wysheid, zyt traag in het veroordelen, wanneer 'er eenige bedenkelykheid overblyft, en doet steeds de billykheid hulde; dan zal ons Nederland, overal geroemd door de billykheid zyner Regtbanken, dien naam altoos behouden en vereeuwigen.

J.L.

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thirry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 408. *Den* 22 October 1770.

[*Vervolg* van No. 356, *over de* Kermissen, *door* Justus Antispot.]

Zy zien u met betoverde oogen,
Als goed en schoon,
Maer vinden u, in 't eind bedroogen,
Een moeder zonder mededogen,
Een heerscheresse zonder kroon.
Vlucht onbedachten voor haar lonken,
Die dood'lyk zyn!
De Nectar wordt u ingeschonken;
Maer ach! hebt gy die ingedronken,
Zo strekt ze uw ziel tot wreed fenyn.

W. H. SELS, Brieven en Bespiegelingen.

MYN HEER DENKER!

Ik heb voorleden jaar zeer lang, en in 't tegenwoordige meer dan drie weeken gewagt, dat gy volgens uwe belofte, in uw 356 Vertoog gedaan, ter Kermis zoudt nodigen, na dat gy uwen slaap

geëindigd hadt, de geenen, die door u vergeeten waaren. Tot nog toe verneem ik niets van uwe beloften. Zyt gy die vergeeten? of duurt uw slaap nog? Ik weet niet, of gy in dat Vertoog van onze Amsterdamsche Kermis ernstig of spottende geschreeven hebt; maar dat is gewis, dat ik 'er al vry wat tegen in te brengen heb, vooral zo men uw Vertoog voor louter schimptaal moet opneemen, gelyk een myner Vrienden beweert.

Laaten de Kermissen onzer Voorouders geweest zyn, wat zy willen: ik meen te mogen staande houden, dat zy geene bloote jaarmarkten moeten zyn, maar met alle mogelyke vrolykheid gepaard moeten gaan.

Meer dan één, op de Kermis komende, en veel fraais ziende, wordt ligtelyk verlokt om meer te koopen, dan hy waarlyk noodig heest. Zo gaat het, al waaren onze Kermissen geene Kermissen, maar eenvoudige jaarmarkten. Ziet men daar na die buidels na, en is 'er al te veel gevloogen, men kniest over de onvoorzigtige uitgaaven, en dat verdriet is niet te verzetten, dan door de algemeene vrolykheid, die op onze Kermissen moet gevonden worden. Als myne buurvrouw haaren Man toegrauwt, wanneer hy met armen vol goeds van de Kermis komt, ontdoet hy 'er zich zeer schielyk van; en zegt: wat praat je van niet te koopen, wegens den slegten tyd, dit verdrietig onthael ten mynen eigen huize zal ik deezen avond eens gaan afspoelen; goeden avond wyfje! ik gaa naar de Herberg.

Wat hebt gy 'er tegen, myn Heer! dat 'er veele Engelsche en Fransche Kraamen met nieuw-modisch goed voor onze Dames en Heeren, ja zelfs voor onze gemeene Burgers, zyn. Is dat niet eene blyk van de Heerlykheid onzes Vaderlands, dat by onze Nabuuren zo hoog in agting gereezen is, dat men zich zo diep vernedert van hunne Manufactuuren en Galanteriën, op welker uitvinding hunne herssenen zich byna stomp gedagt hebben, aan ons, Hollandertjes! te komen aanbieden? Gewis myne glorie zwelt op dit gezigt. Denkt gy anders, dat dit naamelyk alleen geschiedt om ons van den huig te lichten, waarlyk! gy denkt vry laag. De eersten hebben duiten genoegd, en de laatsten zyn te edelmoedig om dit te beoogen.

Dat men daar Kraamen, opgepropt met allerleie koopgoederen, behoorende, aan onze eigene Ingezetenen, aantreft, zult gy immers niet veroordeelen? Ik weer wel, gy zulk zeegen, 'er was niets aangelegen, daar van veel te koopen, was dat maar inlandsch en niet van buiten ontbooden goed, waar door onze gelden niet in 't Land blyven, maar naar buiten gaan: maar geloof je, dat onze Ingezetenen meer werks maaken om vreemd dan eigen goed inteslaan? ik niet. Onze Lieden zyn wyzer, zy staan hun Land voor.

Ziet men dan volle Kraamen; ik keur dat zeer goed. Myn oog verlustigt zich dan in den grooten overvloed des Lands

van allerleie goederen, waar van men hier maar een klein gedeelte beschouwt. 't Is waar, men kan op andere tyden het zelfde in onze winkels vinden: maar 't is vry moeilyk ver te loopen, als men iets noodig heeft; nu vindt men alles by een. Daarenboven, aanzien doet gedenken. Veele menschen vergeeten te koopen, dat zy noodig hebben, en nu brengt 't gezigt van allerleie Koopwaaren hun te binnen, wat zy nog moeten hebben.

Sommigen vaaren geweldig uit, dat het gemeene Volk, ten deezen tyde, door anderen verlokt, zich aan de ledigheid overgeeft, en zo lang het Kermis is, niet werken wil. Dit mag in andere Steden over het geheel waarachtig zyn, 't is het hier maar ten deele. En in alle geval, wie zegt ons, dat alleen maar de Dames en Heeren moeten ledig zyn? Zyn veelen onder deezen altoos buiten werk, nergens meer mede geballast, dan met ledigen tyd; mogen dan onze gemeene Lieden niet eens eenige weeken, ten minsten eenige dagen, ter uitspanninge genieten? Die inbrengt, dat zo doende veel gelds verteerd en niets gewonnen wordt tegen een en kwaaden winter, is een mensch, die onder de geenen behoort, welke altyd een *Atlas* zyn, of kwaade nooten kraaken, Niet elendig voor den tyd, zegt het spreekwoord.

Oud en jong moet thans te voorschyn koomen met het beste pakje, en zich in 't openbaar ver-

toonen: yder een moet opgeschikt zyn, en door de kraamen zwieren, zo spreeken zy die willen, dat men altyd oude klederen draage, en de besten agter het slot vermuffen zullen: doch wat heeft men aan een best kleed, als de geheele waereld het niet ziet? men maakt het immers niet voor zich zelven, maar voor anderen? ook is 't een teken van eerbewys voor mynen naasten, als ik, my in plegtgewaad voor hem vertoon. De ryken doen dit dagelyks, zonder dat egter te bedoelen omtrent de geringen en waarom zullen niet de gemeene Lieden, zo niet voor de ryken, ten minsten dat voor elkanderen doen?

Behoort gy ook onder de geenen, die zo geweldig schreeuwen tegen herbergen, speelhuizen, &c. daar alles eenen geheelen nagt voor de fiool opspringt: mag dan de gemeene man, wiens Leden door veel zitten verstamd zyn, niet eens ophuppelen, om de volkoome verstyving te voorkomen? wat geschiedt 'er anders dan op de danspartyen der Grooten? en mogen die in 't klein niet nagevolgd worden?

Ik hoorde laatst een Vriend zeggen; dat men nooit van eenen tyd grooter vrugtbaarheid te wagten hadt, dan van den tegenwoordigen, en dat wanneer meiden en knegts met elkander veel te kermis gaan, gelyk nu geschiedt, men eenige maanden daarna de Maatschappy met eenige kinderen vergroot ziet worden. Ik geloof, dat dit niet onmooglyk is. De staat heeft ook altyd volk van doen, en het verschil tusschen

een egt of onegt kind, rekent men thans alleen hier in te bestaan, dat *egt* twee letters minder heeft dan *onegt*, en zich daarom geen grooteren voorrang behoeft aan te maatigen. De beschuldiging, dat men ook nimmer dan eenige maanden na deezen tyd zo veele vermoffelde jonggebooren kinderen vindt, kan niet doorgaan; want deezen worden het geheele jaar door ontdekt, en het is by veele Moeders dezelfde zaak, of men die voor of na de Kermis verdoet. Gy moogt my hierin gelooven, ik spelle u niets op de mouw.

Gy hebt voorleden jaar geschrobd op de Heeren *Friseurs*, doch ten onregt; want uw voorstel is hun niet alleen aangenaam geweest, maar zy hebben ook in de daad u gehoorzaamd, en sedert verscheide nieuwe kapzels verzonnen, waar onder eenige vierkanten, zo dat men algemeen getuidt, dat de Paryssche *Coëssures* 'er voor onder moeten doen. Zie daar, Myn Heer! de vrugtbaare geest der uitvinding herleeven; zie de Dames met getoornde hoofden, gelykvormig aan de steene hoogten, die men nog op oude bolwerken ziet staan. Een myner Vrienden, een schilder van zyn ambagt, vreezende, dat men haast anderen zal verzinnen, heeft reeds eenigen op doek gebragt om dezelve voor onze kinderen tot in 't twaalfde geslagt te bewaaren, en door dit gedenkstuk den hedendaagschen schranderen geest der uitvindingen aan de nakomelingschap na te laaten.

Ik zou UE. nog al meer schryven, maar juist word ik ook verzogt, om eens op de Kermis te gaan wandelen, deezen avond by goede Vrienden og een *superbe collation* te komen, en vervolgens eene Tover - lantaarne te zien. De Man, die men aangenoomen heeft deeze te vertoonen, is, zo ik hoor, een zeer hupsch man, die zich naar de geheele waereld weet te schikken; want toen hy: besteld werdt om ten 12. uuren te komen, vraagde hy, of hy de gewoone Toverlantaarne moest medebrengen, dan wel zulke vertooningen, waar op men meest in bordeelhuizen gesteld is. Welke men verkoozen heeft, weet ik niet; ik denk van beide, want de gewoone is oud, en men leeft hedendaagsch by wat nieuws. Ook is men geen vyand van wat lachjes. De Dames hebben waaiers, om voor de oogen te houden, als zy wat vreemds zien, dat buiten de kerf gaat. Onze jonge Heeren zien haar gaarne bloozen, dit vermeerdert derzelver schoonheid. Ook is eene Toverlantaarne niets wezenlyks. 't Is maar eene vlugtige vertooning, die geene kwaade denkbeelden overlaat. In deezer voege denk ik my dan deezen avond te *diverteeren*. Slaap dan maar, ik zal U niet noodigen. Gy zoudt somtyds te veel zien, en stof voor nieuwe vertoogen vinden. Houdt u maar binnen uwe kamer, wy zullen zonder u wel Kermis houden.

Ik blyve met veel haast, want myn *Friseur*

wagt my, en ik heb genoeg te doen met my netjes op te schikken.

MYN HEER DENKER!

Amst. 10 October 1770.

UED. Dienaar

JUSTUS ANTISPOT.

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thirry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrech *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*. en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 409. *Den* 29 October 1770.

[Susanna Honette *en* Sara Penning *schryven aan den* Denker; de eerste *over sommige* Advertissementen *in de* Couranten, *de laatste over het* uitverkoopen der Winkeliers.]

- - Pudet haec opprobria nobis
Etdic potuisse, et non potuisse refelli.

OVIDIUS.

MYN HEER!

Ik ben eene Weduwe en sedert eenigen tyd, om dat ik Fransch, de Geographie, en alle jufferlyke Handwerken verstaa, als ook in de Zedekunde niet onbedreeven ben, tot *Mademoiselle* in een aanzienlyk Huis aangenomen, waar ik drie jonge juffers onder myn bestier heb. Mevrouw, derzelver Moeder, wil, dat ik myne *Eleves* dagelyks de Courant zal laaten leezen, en by die gelegenheid lessen in de Geographie geeven. Dit volg ik op, en als zy, by voorbeeld, een Artykel uit *Weenen, Londen*, enz. leezen, vraag ik: waar ligt die Stad? wie regeert

dezelve? welken Godsdienst belydt zy? enz. Dit gaat al vry wel, en myne Juffers maaken daar in vry goede vorderingen: maar zy willen dit deel der Courant niet alleen lezen en gevraagd worden; maar begeeren ook op haare beurt my te vraagen, en hebben zelfs lust om de zogenoemde schorteldoek of Vrouwe-Courant te leezen om de raare Bekendmakingen, die 'er somtyds in staan, welke haar dikwils stof tot lagchen geeven. Niet lang geleden vraagden zy my: hoe komt het, *Mamesel*, dat 'er nog eenige menschen sterven, daar zo veele geneesmiddelen in de Courant te koop staan, en voor *onfeilbaar* opgegeewen worden? waarom moeten onze meiden alle dag uitloopen om *mostaerd*, daar zulke excellente fyne *mostard* in de Courant te koop *gepresenteerd* wordt, die Mama met haare winter-*provisie*, in 't najaer, voor een geheel Jaar kon opdoen? hoe komt het, dat wy noch muizen in ons huis hebben, daar wy gisteren van *muisen-banket*, 't welk alle die dieren doodt, lazen? hier hebben we weder een remedietje tegen de *likdoorns*, doch wat zyn dat voor dingen? en soortgelyke vraagen meer; waar op ik haar een antwoord geef, dat haar leerzaam is, en tevens vervrolykt. Dit gaat dan nog al zo heen; maar laatst wierpen zy my over staag, en bragten my in geene kleine verlegenheid. *Mamesel*, zeide de jongste, daar heb ik een raar Artykel in de Courant gevonden, waar over ik u al eens meer heb willen vraagen: wat zyn toch *Venus-Kwalen*, waar tegen men zo veel raad weet? Ik veinsde eerst niet te hooren, en dagt haar daar mede aftezetten; doch terwyl zy naar myn antwoord wagtte, zeide de tweede: dat weet ik wel, dat zyn kwaalen, die men op Vrydag krygt, want *Mamesel* heeft ons geleerd, dat het woord Vrydag komt van *Venus*, eene Godin van de Heidenen, die geëerd werdt van die menschen, en naar welke onze zesde dag genoemd is, gelyk de tweede dag, onze Maandag, zo geheeten is van *la Lune*, de Maam. Loop zottin, zeide de jongste, dat kan niet zyn, wie heeft van al zyn leven meer gehoord, dat men op sommige dagen byzondere ziekten zou krygen, en nooit op andere

tyden? Dat is maar beuzelpraat, zeide daarop de oudste, op dat Artykel zou men nog wel wat anders kunnen vinden; maar in deeze Courant staat nog een ander, welk, ik wedde, dat wy geen van drieën kunnen oplossen. Het is al een heele mondvol Latyn of Engelsch, wat weet ik het. Daar staat, dat 'er te koop is een *Harcanum Antiphrosicum Culemburgo Hallensi*. Wel zeide de jongste, is dat zo wonderlyk om te raaden, het zal zeker een *Monster* zyn, dat met het hooge water: dat men in de Stad *Kuilenburg* gehad heeft: daar is komen aandryven, en nu te koop geveild wordt om het op Kermissen te laaten zien. Loop, malle meid, voerde de tweede haar toe, hoe komt dat in je hoofd, ik wil wedden, dat het een stuk vleesch is, misschien wel van een wild Varken, dat in de *Hal* te koop is, daar staat immers duidelyk *Hallensi*, en wat zou het anders zyn? De derde, haare Susters over die misselyke uitlegging belagchende, beweerde dat het een boek was, dat over de *Oceaanen* schreef, om dat 'er *Harcanum* voor aan stondt. Waar over de anderen op haare beurt niet weinig den spot dreeven. Ik liet, zonder iets te zeggen, haar daar over disputeeren, hoopende dat zy 't eindelyk moede wordende, de zaak zouden laaten vaaren: maar neen, toen zy 't oneens bleeven, riepen zy my tot scheisvrouw, en wilden, dat ik zou zeggen, wie gelyk hadt. Benard met de zaak, wist ik 'er niets beter op dan te zeggen, dat het Latyn was, en ik, die taal niet verstaande, geen beslissend vonnis daar over kon geeven. Hier mede was het gedaan, maar zy niet te vreden: dan moeten wy, was 't antwoord, t'avond aan myn Heer S.... vraagen, die komt by ons eeten, en verstaat Latyn, dat weeten we wel, en dan zullen we zien, wie gelyk heeft. Hier in zouden ze ook haar woord gehouden hebben, want afraaden durfde ik niet, uit vreeze dat het olie in 't vuur zou zyn; doch vreemde Gasten aan onze tafel gekomen zynde, en de Heer S.... wat ver afzittende, werden zy dien avond in hun voornemen verhinderd.

Wat nu te doen, Heer Denker! in dit geval, waar in zy by toeval, door de drift van disputeeren, haare nieuwsgierigheid om dat geneesmiddel te kennen, zeer vergroot en aangezet hebben? zal ik aan Mevrouw het gebeurde vertellen, en haar verzoeken voortaan myne *Eleves* de Courant te onthouden? zal ik, die voorheen een' Apotheker tot mynen Man hadt, en zo menigmaal van dat *Arcanum* en die ziekte heb hooren spreeken, daar van eene uitlegging geeven? het eerste zal argwaan verwekken, en dit laatste verbieden de kuischheid en voorzigtigheid. Geef my hier in raad, en zeg my tevens, hoe het toch bykoome, dan men zulke *Advertissementen* in onze tegenwoordige publieke Nieuwspapieren vindt. Ik heb onlangs eenige zeer oude Couranten in handen gehad, maar niets van dien aart 'er in gevonden. Moet ik dan nu denken, dat we in dit stuk veel van onze oude Nederlandsche zedigheid hebben afgelegd, of dat de Natie zo algemeen met die kwaale besmet is, dat men de hulpmiddelen daar tegen jaar in jaar uit publiek moet aanpryzen? Gelooft ge niet, dat zulke openbaare berigten meer aanleiding tot losbandigheid aan de Jeugd geeven? Doen zy haar niet denken: als my iets overkomt, ik weet waar ik geholpen kan worden? Hoe het zy, my heugt nog zeer wel, dat myn overleden Man dit dikwils gehoord heeft uit den mond van jonge Lieden, welke zyne hulp noodig hadden.

My dunkt, dat dit stuk, waar op niemands aandagt, zo veel ik weet, gevallen is, uwer overweginge niet alleen waardig is, maar zelfs noodzaakelyk verdiendt. 't Is u overvloedig bekend, wat men hedendaagsch niet al zoekt te beschaaven. Men geeft agt op alles, wat de zeden betreft, maar mogen sommige papieren geene hervorming ondergaan? My dunkt van ja; en ik geloof gy staat met my in dezelfde gedagten. Ik kan anders geene reden uitvinden, waarom gy den brief van Juffrouw DEUGDLIEF over de Almanakken in uw 370 en 371 Vertoog hebt uitgegeeven. Is het de liefde voor den lydenden naasten, of eigenbaat, die zulke *Advertissementen* in de Courant brengt? Kunnen

onze Doctoren die krankheden niet meer genezen? moeten hunne geneesmiddelen zwigten voor de geenen, daar men zo geweldig hoog van opgeeft, en altoos eene onfeilbaare remedie noemt? maakt de Natie zich niet bespottelyk, met het oor meer te leenen aan pogchende kwakzalvers dan aan zedige en voorzigtige Geneesheeren? Wat moeten vreemdelingen van onze onbeschaafde Nieuwspapieren denken, die de Natie schynen te verraden, en haar afschilderen, als of de bovengenoemde *Advertissementen* haar zo noodzaakelyk waren, als het brood by den Bakker? met een woord, Heer Denker! weetje geene kans om te maaken, dat myne *Eleves* in 't vervolg de Courant kunnen leezen, zonder dergelyke *passages* te ontmoeten, en de hoon, onze Natie aangedaan, weg te, neemen? Ik mag wel lyden dat gy over het laatste publiek schryft; doch verzoeke, indien gy geene kans ziet gemelde berigten uit de Courant te weeren, my in 't particulier te zeggen (ten welken einde myn adres hier by gaat) hoe ik my in 't opgegeeven geval omtrent myne *Eleves* zal gedraagen. Na verzekering van myne *sincer*e *affectie* voor Nederlands Zedemeester, ondertekene ik my

Amsterdam den 7 April 1770.

UED. nedrige Dienaares

SUSANNA HONNETTE.

Een tweeden ontvangen brief zal ik hier laaten volgen.

MYN HEER!

Ik ben eene Moeder van negen kinderen, waar uit gy genoeg kunt besluiten, dat 'er dagelyks van alles in myn Huishouden noodig is. Groot geld heb ik niet, en de winsten van mynen man zyn ook niet excessief: maar zuinigheid en goed overleg maaken by my veel goed. De jonge kinderen laat ik de klederen

der ouden, zo wat opgeflikt en verhanseld zynde, draagen, en dan staan ze hun zo net aan het lyf, als of ze nieuw waren. Als 'er ergens een koopje te doen is, ben ik 'er niet lui by. Veele ontsnappen my egter, om dat ik over al niet kan omzwerven, en de voordeeligsten de myne maaken. Eene vrouw in den staat, waar in ik ben, heeft wel wat anders te doen, als overal omzwieren, en de nieuwtjes op te scheppen. Myne bezigheden houden my veel t'huis, en daar vaart myn huishouden wel van. Dat zie ik, en dat ziet myn braave Man, die 'er my te liever om heeft, ook. Onlangs bragt hy my aan, dat zeker huis een bordje hadt uitgestooken, waar op stondt: *Deeze Winkel verkoopt uit.* Zo dra myne moeder zaliger dat hoorde, plagt zy 'er op uit te snuiven; en heeft my wel verteld, dan meenig koopje gedaan te hebben. Ik heb dit voor heen nu en dan ook gepractiseerd, en 'er my niet kwalyk by bevonden. Hier aan denkende, en wyl het na den winter gaat, het een en ander noodig hebbende, zo ben ik 'er mede op uit gegaan, doch vond 'er alles zo hoog van prys, dat ik 'er niet kon te regt raaken. Gisteren zeide my myne oudste Dogter. Moeder daar is weer een Stoffewinkel die uitverkoopt, en wy hadden wel iets van doen. Ik wat omhanden hebbende, daar ik niet van af kon, zeide: gaat 'er eens heen, en koop van dat en dat zo veel ellen, gy weet omtrent den prys, dien men 'er anders voor geeft. Zy deedt dit, en bragt my het goed t'huis, en het my laatende zien, zeide zy, Moeder, ik weet niet, of ik myne zaaken wel heb gedaan, my dunkt, die menschen zyn duur. Alles bezien hebbende en den prys gevraagd, antwoorde ik: Dogter je zyt bedroogen, voor dien prys kan ik alles uit eenen vollen Winkel koopen, men behoorde het u ten minste twee of drie stuivers op de elle minder gegeeven te hebben. Die *Winkel koopt immers uit*, Dogter! Ja, zeide zy, ik heb het Bordje duidelyk gezien en geleezen. Wel nu, was myn woord, ik zal 'er zelve eens naar toe gaan, en spreeken de menschen. Dit deed ik, en daar komende, vraagde

ik: heeft myne Dogter dat en dat hier niet gehaald? als het uwe Dogter is, die een paar uuren geleden hier was, en zo en zo er uit zag, dan moeten we ja zeggen, was hun antwoord. Wel, voerde ik daarop hun toe: hoe komt het dan, dat je haar het gekogte goed zo duur hebt aangesmeerd? schaamje u niet? wel neen, kreeg ik te rug, waarom zouden wy ons schamen, dat is de gewoone prys, gy zult het geen duit minder in de heele Stad krygen. Dat kan zo zyn, hernam ik, als ik in een' vollen winkel te markt gaa, maar de uwe *koopt immers uit?* Ja zeide men, onze en alle winkels koopen uit, daar is geen onderscheid in, wy slaan niets in, om het op zolder te laaten liggen, en het voor onze kinds kinderen te bewaaren: alles is veil voor den komenden en gaanden man. Zo, antwoorde ik, op myn neus kykende, dat is wat anders, maar ik dagt, dat een Winkel, die *uitverkogt*, alles twee of drie stuivers op de elle minder verkogt, dat plag ten minste zo te zyn. Wat gy dagt, was het woord, weeten we niet, maar dat wy ons goed niet minder geeven, noch te grabbele willen werpen, dat weeten wy, en dat is onze zaak; en wat plagt te zyn, raakt ons niet: het is nu zo by ons, als wy je zeggen: hadt je Dogter het niet willen hebben, hadt zy het ons niet moeten laaten afsnyden, en dit is al wat wy je te zeggen hebben. Met dit impertinent antwoord, Heer Denker! kreeg ik myn afzet, en ziende, dat 'er niets aan te doen was, ging ik heen, en moest patientie neemen; maar nu vraag ik u, of dit gepermitteerd is in een vry land? als de Winkels zo handelen tegen de oude gewoonte, zullen zy, door het uitsteken van zulke Bordjes, duizend onnozele menschen bedriegen, en als zy allen beginnen Bordjes uit te steeken, om zo veel meer klandisie te hebben, dan zullen de straaten zo vol Bordjes worden, als 'er eertyds uithangborden geweest zyn, zo dat men 'er niet meer door zien kan. Ik heb gedagt, dat ik u van deeze bedrieglyke handel wyze ten eersten moest kennis geeven, om 'er anderen voor te waarschuwen; ik blyve Rotterdam, den
3 October 1770.

UED Dienaares
SARA PENNING.

Advertissement, betrekkelyk tot het 387 Vertoog.

De Intekening op 't werk, geheten *Historische, Geographische, Natuurkundige en Oudheidkundige Verhandelingen over den oorsprong, opkomst, lotgevallen, en geheimzinnige beduidenis der Stokken, welke de oude en hedendaagsche Barbiers uit hunne huizen steeken*, enz. Door den Heer SCRIVERIUS ANTIQUARIUS *cum suis*, heeft de eer van het genoegen der Natie weg te draagen, en zulk eene goedkeuring onder de Baardscheerende Mannen en Vrouwen gevonden, dat men eerstdaags met drukken denkt te beginnen, weshalven de geenen, die nog niet ingetekend hebben, verzogt worden, zulks ten eersten te doen, eer de Intekening geslooten, en zy beroofd worden van deeze gunstige gelegenheid om dit *important* Werk goedkoop magtig te worden. Den dag der sluiting zal nader aan het *Publiek* worden bekend gemaakt.

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thirry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 410. *Den* 5 November 1770.

[*Wat men in 't* Zintwisten *over, en 't yveren voor* de Waarheid, *hebbe in agt te neemen*.]

Betragt de waarheid in liefde.

PAULUS.

Wanneer wy onzen aandacht op de Schepselen vestigen zullen wy ras gewaar worden, dat 'er een zeer groot onderscheid onder dezelve plaats heeft. De gelyksoortige Schepzels verschillen zelfs van elkanderen. Geene twee bladeren zyn 'er, volgens aanmerkingen van Natuurkundigen, op éénen boom, die elkander in alles juist gelyk zyn. 't Schynt dat de groote Schepper, door deeze verscheidenheid zyne Magt en Wysheid des te heerlyker ten toon heeft willen spreiden voor de opmerkinge van zyne Redenmagtige Schepselen.

Doch, 't gene ik hier vooral wilde opgemerkt hebben, is, dat dit groote onderscheid zich niet minder onder het geslachte der Menschen, dan onder de andere schepselen der aarde vertoont.

De Menschen zelfs, schoon uit eenen bloede gesprooten, verschillen niet allen in gestalte en houding, in gedaante en wezenstrekken, in gebaarden en stemmen, maar ook ten aanzien van hun oordeel en verstand.

Deeze groote verscheidenheid, van de verstandelyke vermogens der Menschen, is ook, in 't algemeen, het gewrocht van den Grooten Schepper aller dingen. Dan, deeze groote verscheidenheid der verstandelyke vermogens, schynt de voornaame oorzaak te zyn, van de verschillige wyze van denken, van de verscheidene zelfsstrydige beoordeelingen der dingen, en van de menigvuldige en zeer verschillende begrippen en gevoelens, welke onder de Menschen plaats hebben: schoon ook veel andere zaaken en omstandigheden, in welke de Mensch, in 't algemeen, lydelyk is, hier toe kragtdaadig medewerken.

Dus vertoont zich de Mensch, ook in dit opzichte, als een afhanglyk schepsel. Dus mogen zy, die maar weinig verstand en oordeel bezitten, in den onafhanglyken wille, van hunnen vrymagtigen Maaker berusten, en zich met zyne onverplichte bedeeling vergenoegen. Zy die in hunne begrippen doolen, die verkeerde denkbeelden van sommige dingen hebben, waarvan, waarschynlyk, niemant geheel vry is, kunnen niet beschuldigd worden, terwylze in deezen doen wat zy kunnen. Zulken zelfs, die in het stuk van den Godsdienst dwaalen, daar het hun echter in ernst om de waarheid te doen is, (en wie durft zich hier ook vry kennen?) behoeven om deeze hunne onwillige dwaalingen, voor geen het minste ongenoegen van God, schoon hy de God der waarheid is, te duchten, Dus ook, zy die boven anderen in verstand

en oordeel uitmunten, hebben geene reden zich op hunne bekwaamheden te verhovaardigen, en min bedeelden met verachtinge aan te zien. Wat hebben zy datze niet ontvangen hebben, en indien ze alles ontvangen hebben, wat roemen zy, als of ze niets ontvangen hadden? Zodanige roem is ydel. Zo mede, die meemt dat hy rechtmaatige denkbeelden en rechtzinnige begrippen heeft, (en wie meent dat niet?) moet anderen, die hy denkt dat doolen, veel eer met medelyden beschouwen en beklaagen, dan beschimpen en onheusch behandelen. Ja, dat de Rechtzinnige zich met een harte overvloeiënde van dankbaarheid tot God verheuge en zich toelegge zoo veel in hem is, de doolenden met den geest der zagtmoedigheid te recht te brengen en te verlichten.

Dan, daar niemant meent te doolen, daar elk zich verbeelt op den weg der waarheid te zyn, en hen, die van hem verschillen, als doolenden beschouwt, staat het niet alleen elk vry, maar het is ook elks plicht, zo hy anders de vereischte bekwaamheden en genoegzaame gelegenheid heeft, zyne byzondere begrippen, die hy meent waar, van belang, en noodzaaklyk of nuttig te zyn, voort te planten, te verdeedigen, en de strydige gevoelens te keer te gaan en te wederleggen. Daar niemant onfeilbaar is, moet niemant, hoe hoog gezeten, zich verbeelden, dat hy alleen recht heeft, zyne begrippen, als waarheden, te handhaven, en die van anderen te beoordeelen, zonder dat iemant daar tegen zoude mogen kikken. Niemant, wie hy zy, hoe geleerd, met welke waardigheden bekleed, door welke eertytels onderscheiden, moet het eenen anderen, hoe onkundig en gering ook, kwalyk neemen, dat hy zich met mond of pen te-

gens zyne begrippen verzet, anderzins geeft hy zeker doorslaande blyken van zondigen hoogmoed en verfoeilyke verwaandheid. Hier heeft elk dezelfde en evenveel vryheid. Elk heeft evenveel recht, en al wie kan, is verplicht voor de belangens van waarheid, of 't gene hy voor waarheid houdt, te yveren. Dit is eene vryheid, die niemant aan eenen anderen mag afstaan. En hy, die anderen van deeze vryheid zoude willen beroven, zoude zich een recht willen aanmaatigen, nooit van God noch menschen aan eenig sterveling opgedraagen.

Dan, men moet voor de waarheid met verstand yveren. Men moet, voor de waarheid yverende, de liefde niet vergeeten. In alles overeen te stemmen, is, gelyk uit het boven gezegde blykt, onmogelyk. Dus zyn verschillen noodzaaklyk, en het zintwisten niet wel te vermyden. Maar, 't is niet onmogelyk elkander te verdraagen. 't Is niet onmogelyk, elkander, niet tegenstaande de verschillen, lief te hebben. 't Is niet onmogelyk, in het zintwisten, anderen zo te behandelen, als men zelf, in zulk een geval, gaarne gehandeld ware.

Werdt dit altoos bedacht en in acht genomen, de verscheidenheid van oordeel, begrippen en gevoelens, zouden geene onheilen in het geheel veroorzaaken.

't Is ook niet onmogelyk, 't is zelfs niet moeilyk, de Regels op te maaken, naar welke zich elk, op dat de liefde niet verbroken, de verdraagzaamheid niet geschonden, en de rust niet verstoort worden, in het zintwisten hebbe te gedraagen. Elk kan die Regels zeer gemaklyk by zichzelven opmaaken, indien hy zichzelven maar afvraagt, hoe hy gaarne van zyne Party behandeld wilde weezen. By voorbeeld.

Zal iemant, die met een' anderen zintwist, begeeren, dat zyne Party, den staat des geschils, ten zynen nadeele, verduistere, verdraaie, met andere dingen, die 'er niet toebehooren, vermenge, of geheel achter wege laate, en als uit het oog verlieze? Immers neen.

Zal hy begeeren, dat het verschil grooter en van meerder belang, of erger dan het is, vertoond worde? Neen.

Zal hy wel willen toestaan, dat men haatlyke gevolgen uit zyn gevoelen afleide, die 'er niet in liggen: of, dat men de haatlyke gevolgen, die 'er rechtmaatig uit kunnen getrokken worden, doch die hy ontkent, omdatze zyn verbysterd oordeel, of kleen verstand ontsnappen, voor zyn gevoelen houde? Geenzins.

Zal elk, die het om de waarheid te doen is, niet wenschen, dat zyne bewyzen onpartydig worden naargegaan, en met bedaardheid beschouwd? Zekerlyk ja.

Zal iemant gaerne om zyne doolingen, of kleen verstand, of onkunde, of misslagen, aan de kaak gesteld, of openlyk befpot worden? Vooral niet.

Zal hy gaarne van zyne Party op een' meesterachtigen trant en als een schooljongen worden behandeld? Almede niet.

Zal hy gezet zyn op hoonende Bynaamen, en schimpschooten, die hem onteeren en verguizen? Neen zeker.

Zal iemant, die zintwist, wel gaarne van zyne Party onvriendelyk, onbeleefd, verachtelyk en scherp worden bejegend? Ook niet.

Zal hy wenschen kunnen, dat zyn tegenspreeker of schryver, den staat des geschils niet slechts laate vaaren, maar van persooneliteiten spreeke,

en dingen behandele, die niet alleen niets ter zaake doen, maar die zelfs nergens anders toe dienen kunnen, dan om hem gehaat, en aan moeilykheden, ware het mogelyk, onderhevig te maaken? Niets minder.

Zulke en dergelyke vraagen heeft men maar aan zichzelven te doen, om te weeten hoe men zich in het zintwisten hebbe te gedragen. Handelt men in het zintwisten, strydig met de opgegeevene en dergelyke Regels, men gaat niet als een redelyk wezen, niet als een verstandig man, en nog minder als een begenadigd Christen te werk.

Inzonderheid voegt het Godgeleerden deeze en dergelyke Regels in het zintwisten in acht te neemen. Of zou het verstandig en Christelyk konnen gerekend worden, op eene ongodsdienstige wyze over den Godsdienst te zintwisten? Verbeeld u eens dat iemant met eenen anderen redentwist ter verdeediging van de Christelyke Openbaaring, dat hy zyne Party van derzelver noodzaaklykheid en Godlykheid tracht te overtuigen, maar met verwaarloozing der boven gemelde Regels, hoe fraai zal dit uitkomen! De verdeediger van den Christelyken Godsdienst zal daar door toonen, dien Godsdienst zelf niet recht te kennen, of geenen waaren eerbied voor dien Godsdienst te bezitten, of dat hy zich door hoogmoed of wraakzucht, buiten de paalen van zynen hem welbewusten en erkenden plicht, ongelukkig laat vervoeren. Welk eene Geleerdheid en Beleezenheid zulk een in zyne Schriften ook vertoont, hy zal den waaren Christen bedroeven, die de Zedenleer van Christus door hem geschonden ziet. Hy zal van elk onpartydig, bedaard, en waarlyk

verstandig man, voor een mensch van weinig oordeel, of van zeer groote verwaandheid, of van ongemeene sterke driften, waar van hy zich ten slaave maakt, niet zonder reden worden gehouden.

Waren de Heidensche Godgeleerden de Waarzeggers of Priesters dier volken, en geenszins hunne Dichters, schoon ervarene Oudheidkenners, dit laatste verzekeren, zo zyn ook onze Godgeleerden meest al Priesters des Heeren, openbaare Leeraars des Volks: Deeze, derhalven, dienen ons in alles, zo ook in hunne twistredenen, met een goed voorbeeld voor te gaan, en zich geenszins gelyk te stellen met dat slag van volk, 't welk gewoon is, elkander in het twisten, alles wat zy by een kunnen haalen te verwyten, den huid vol te schelden, en met geweld tot zwygen te dwingen.

Dat dan al wie waare achting voor den Christelyken Goddienst en oprechte liefde voor Godzaligheid en Deugd heeft, dit asles wel ernstig ter harte neeme.

Zyn wy zodanig gesteld, en in zulke onderscheidene omstandigheden geplaatst, dat het niet wel anders zyn kan, of wy moeten in veele zaaken, den Godsdienst zelfs niet uitgezonderd, van elkanderen verschillen: Vloeiën uit deeze verschillen wederom de zin - en redentwisten onvermydelyk voort, geen nood. Laaten wy zin- en redentwisten. Maar laat het ons niet te doen zyn om elkander te verbitteren, maar te verbeteren. Laat het ons te doen zyn om elkander te onderwyzen niet te verwyzen. Laaten wy de Dooling niet gevaarlyker achten en meerder tegen gaan dan de Zonde. Laaten wy de Waarheid niet ten kos-

te van de Deugd verdedigen. Laaten we op het papierenveld, met eene Zwaaneveêr, tegen elkander ten stryde treden, maar met een harte vol van liefde tot den naasten, zelfs tot de vyanden. Zulk. twisten zal de Samenleving niet ontrusten. Zulk twisten strydt zelfs niet met de verdraagzaamheid. Het zin- en redentwisten is op zichzelve onverschillig, maar wordt goed of kwaad, naar het onderwerp is, waar over men twist, en naar dat de partyën zich gedraagen Laaten zy, die tegen elkander in het Strydperk treeden, hun gemoed vooraf behoorlyk bereiden, op dat zy als Christenen stryden, en by alle braaven eer en, roem behaalen mogen. Laaten wy redentwisten. 't Is elk toch om de waarheid te doen, die elk aan zyne zyde meent te hebben. Maar zyn wy waare Christenen, laaten wy dan toonen overtuigd te zyn, dat men, ook in dit byzondere geval van Redentwisten, de les van Christus nimmer moet vergeeten: *Al wat gy wilt dat u de menschen zullen doen, doet gy ook hun alzo*.

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thirry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*. en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.
N°. 411. *Den* 12 November 1770.
[*Waarin de kunst bestaat om gelukkig te leeven*.]

Μέτρον ἄριςον.

CLEOBULUS.

Plato, een der grootste Wysgeeren van Griekenland, zegt te regte, dat de Kunst, om waarlyk ryk te worden, niet bestaat in de vermeerdering der tydelyke goederen, maar in 't bepaalen der hebzucht en onverzaadlykheid. Op denzelfden grond, mag men, met reden, zeggen, dat de Kunst, om zig in dit leven gelukkig te maaken, niet bestaat in de geduurige najaaging van eere, schatten of vermaaklykheden, maar in 't verminderen van onze begeerten naar dezelven, of in eene vergenoegdheid met de maate, die onder ons bereik is. Tydelyke goederen maaken ons niet gelukkig, dan voor zo verre wy die met een vrolyk en vergenoegd harte genieten. Al bezit men nog zo veel, 't is en blyft altoos mogelyk, dat men meer konde hebben. Indien wy, derhalve, onze begeerte naar 't geld geen' paal noch perk zetten, zo zal onze onverzaadlykheid ons onrustig maaken, en wy zullen, midden in 't genot van onze goederen, een verdrietig en armoedig leven leiden. Daar de vergenoegde altyd genoeg heeft, en te vreden is, met het gene hy of door zynen eerlyken arbeid verkreegen heeft, of 't geene hem van zyne ouderen en nabestaanden aangekomen is, de zorg voor 't toekomende, aan de wyze en goede Voorzienigheid o-

verlaatende, daar zyn de eer- en geldgierigen, en die zig in onbepaalde wellusten toegeeven, steeds onophoudelyk aan 't ploegen en zwoegen, om hunne onverzaadlyke verlangens te voldoen, die altoos even onverzaadlyk blyven, en zelden nalaaten, hunne najaagers ongelukkig te maaken.

Is de Eergierige zyn eigen Beul niet? De konst om beroemd, geëerd en geacht te worden, bestaat niet daar in, dat men onophoudelyk naar hooger eerampten tragte, dat men zig zelven steeds boven anderen zoeke te verheffen, maar daar in, dat men de begeerte naar roem maatige en bepaale. Wy willen hier niet eens spreeken van de zulken, die alleenlyk naar eene bloote schynëere tragten, en zelfs door ongeoorloofde middelen en wegen; want 't is ontegenspreekelyk, dat zulke onzinnigen nooit gelukkig kunnen zyn, of eenige rust in hun gemoed hebben. Maar wy willen eenen eergierigen beschouwen, die alleenlyk naar de waare eere, door den weg van weezenlyke verdiensten, maar met eene onbepaalde drift, streeft. Zulk een Eergierige wordt te jammerlyk vervoerd, door de raazende begeerte, om zyne verdiensten by alle menschen bekend te maaken; hy wil, dat ieder, die hem kent, hem eere bewyze; ja, hy wil, dat de geheele waereld hem kenne, en hulde betoone. Is 't nu wel mogelyk, dat iemand, die zulk eene gemoedsgesteldheid heeft, het waare geluk en vergenoegen geniete, om welker wille men alleen, op eene redelyke wyze, de eere en den roem zoeken moet? Al heeft een Mensch nog zo veel vereerers, daar wordt nogthans een oneindig grooter getal gevonden, die hem niet eens by den naam kennen, of iets van zyne groote verdiensten weeten. Daarenboven, hy, die zo eer-

gierig is, en van alle menschen geacht en gepreezen wil worden, is dikwyls genoodzaakt, zig, zelfs tegens wille en dank, op zaaken toe te leggen, waar door hy zig verbeeldt, eenen onsterflyken naam te zullen verwerven, zig streelende met de hoope, dat hy in iedereen, en zelfs in de laate nakomelingschap, een' vereerer zal vinden. Maar, wat gebeurt 'er? weinigen, zeer weinigen laaten zig iets aan zyne daaden en verrigtingen gelegen leggen, en hy ondervindt, met verdriet, dat het getal zyner aanbidderen, daar door, niet vermeerderd is. Dit kwelt, dit smert hem; te meer als hy ontdekt, dat hy, door alle zyne poogingen, weinig vordert. Indien hy slegts begreep, dat de oorzaak zyner te leurstellinge by hem zelven gezocht moest worden, zou hy dra zien, dat hy anderen t'onregt beschuldigt, wegens het gebrek van achting, welke hy zig verbeeldt, dat hem, uit hoofde zyner loflyke hoedanigheden, van de gansche waereld behoorde beweezen te worden. 't Is de onmaatigheid zyner begeerte naar roem, die hem het leven onaangenaam maakt. De eere, die hy zoekt, is de grootste hinderpaal van zyn geluk, om dat hyze op eene onmaatige wyze zoekt.

Zulk een Eergierige doet, dat meer is, dagelyks ontdekkingen, die hem smerte veroorzaaken; want iemand mag zo eerwaardig zyn, als mogelyk is, 'er worden, egter, lieden in overvloed gevonden, die, uit onweetenheid, nyd, haat of boosheid, deszelfs verdiensten loochenen, en zelfs niet schroomen, hem het voorwerp hunner verachtinge te maaken, wegens hoedaanigheden en verrichtingen, welke eigenaartig geschikt waren, om hem eere en achting te verwerven. Kan nu iemand, die onophoudelyk, en zonder maate, naar eere

streeft, nalaaten, onder de menschen, welken hy tot zyne verwonderaars zoekt te maaken, een groot getal van lieden te ontdekken, die hem verachten, lasteren en kwalyk van hem spreeken? en moet zulk eene ontdekking hem niet in 't hart treffen? moet hy niet denken, dat hy meer afgunstigen en vyanden heeft, dan vrienden en welmeenenden? ja, is de beschouwing van die droevige waarheid niet genoeg, om de aangenaame gewaarwording van de achting, die hem daadelyk beweezen wordt, te onderdrukken? en is hy, in zulk een geval, wel beter 'er aan, als iemand, die onder eene algemeene verachting ligt?

Men voege hier by, dat het den Eergierigen niet genoeg is, te ontdekken, dat men hem eere bewyze; maar hy onderzoekt tevens op 't zorgvuldigste, of zulks wel op de behoorlyke wyze, en naar de maate zyner verbeeldinge geschiede; en hier in moet hy ongetwyfeld ook eenige ontdekkingen doen, die hem geweldig beroeren. Want, dan neemen zyne verwonderaars de gelegenheden niet genoeg in acht, om zynen lof uit te trompetten; dan doen ze het niet in gepaste bewoordingen; dan hapert het hier, dan daar aan; kortom, altoos ontbreekt 'er iets, het geen, naar zyne gedachten, behoorde gedaan te zyn. Kan hy, derhalven, wel nalaaten, zig te ergeren over de waereld, die zo blind is, dat zy zyne verdiensten niet op den behoorlyken prys weet te stellen? en kan de Eere, die hy werkelyk geniet, ooit wel toereikende zyn, om zyn waar geluk en de rust van zyn gemoed, inderdaad te bevorderen?

Waar in bestaat dan de Kunst, om waarlyk beroemd, en, daar door, gelukkig te worden? alleenlyk hier in, wanneer men alle zyne poogingen inspant, om, in al wat loflyk en pryzens waardig is,

naar de volmaaktheid te streeven, en daar by tevens zyne begeerte naar roem en achting behoorlyk paal en perk stelt, niet verlangende van iedereen gepreezen, en van niemant bespot, veracht en gelasterd te worden. Een man van verdiensten, die dus zyne eerzucht vermindert, zal, altoos, zelfs naar zyn eigen oordeel, vereerers genoeg hebben, en in de achting, die hem door deugd - en wysheidlievenden, uit een ongeveinsd harte, toegebragt wordt, meer vergenoegen gewaar worden, als een Eergierige zig nimmer voorstellen kan, wanneer hy, naar eenen roem tragt, dien hy nooit erlangen zal.

Even eens is het gelegen met de Schatten en Rykdommen. Men moet erkennen, dat armoede en behoeftigheid drukkende kwaalen zyn, naardien zy, meestal, verzeld gaan met al wat op deeze waereld onaangenaam en verdrietig is, en daarenboven, dikwyls, eenen hinderpaal van geestelyke en eeuwige goederen worden. Men kan het derhalven, geen' redelyk mensch kwaalyk neemen, wanneer hy pogingen doet, om ryk, of, dewyl dit woord dikwyls eene kwaade betekenis heeft, welgesteld te worden. De Kunst om ryk te worden is, uit dien hoofde, eene voortreflyke kunst, waarop ieder mensch verplicht is, zig toe te leggen. Men kan ook, in zekere opzichten, staande houden, dat geene Kunst of Weetenschap zo sterk geoefend wordt, als die, om ryk te worden; jammer is 't, dat de minsten de waare grondregels van deze kunst verstaan.

Onder de menschen heerscht nog eene algemeene dwaaling, uit krachte van welke zy gelooven, dat de Kunst van ryk te worden bestaat in 't onophoudelyk vermeerderen van hunne goederen, geld en inkomsten. Het schynt, als of een' der

helsche geesten het menschelyk geslacht met deeze dwaaling betooverd hebbe, om hetzelve in eene oneindige onrust in te wikkelen, en in eene altoosduurende elende te houden. Doch, de eindelooze poogingen, zorgen en bekommeringen, om zyne schatten te vergrooten, zyn waarlyk de regte wegen niet, om ryk te worden. Zy onderhouden steeds in den mensche een bestendig gevoel van zyn gebrek, en maaken, dat hy zig altoos als arm en behoeftig beschouwt. Een mensch mag zo veel bezitten, als mogelyk is; het geene hy egter niet bezit, is oneindig meer dan het zyne; heeft hy nu een hebzuchtig en onverzaadlyk gemoed, zo zal hy nimmer genoeg hebben; hy zal zig nooit de grootte zyner goederen voor oogen stellen, en daar by begrypen, dat dezelven allezins toereikende zyn, om hem het noodige en verkwiklyke van dit leven te bezorgen; maar zyn hart zal steeds gevestigd zyn op het geene hy niet bezit, en echter, ging het naar zyne begeerte, bezitten kon. Al bezit hy, derhalven, nog zoo veele goederen, hy wordt, egter, te gelyk gedreven, door de vervloekte eigenbaat, die hem, zelfs in zyne eigene oogen, arm maakt, en hem onophoudelyk doet denken, en, met eene onverzaadlyke begeerte, uitzien naar 't geene hy niet bezit. Zo onmoogelyk is het, enkel door de vermeerdering zyner goederen, ryk te worden.

Een mensch is niet eerder ryk, voor dat hy zyn geld, ter bevordering van zyn wezenlyk geluk, met een vergenoegd en dankbaar harte, werkelyk geniet. Hy, daarentegen, die altoos bezig is, met geld op geld, schatten op schatten te verzamelen, zonder een behoorlyk gebruik daar van te maaken, geniet zelfs het geene hy bezit

niet met die gerustheid des gemoeds, welke ons het leven zo aangenaam maakt. Zyne wyze om ryk te worden maakt hem gierig en inhaalig; zy vervult hem met gestaadige bekommeringen, en stort hem in een' poel van onrusten; zorgen, slaapelooze nachten, moeilyke onderneemingen zyn 'er zo vast aan verknocht, dat menze onmogelyk 'er van kan scheiden. Doch, die niet onverzaadlyk is in zyne begeerte naar geld, en zyne hebzucht paal en perk weet te stellen, kan ten allen tyde ryk zyn. Hy onderzoekt, hoe veel hy, jaarlyks, op eene eerlyke wyze verdienen, of, indien hy met goederen gezegend is, hoe veel hy verteeren kan. Hy rekent uit hoe veel nuts en vergenoegens zyne inkomsten hem kunnen opleveren; hy stelt zyne teering naar zyne neering; is zyne beurs niet toereikende, om zyden klederen te draagen, zo begeert hy geene anderen, dan die van wol gemaakt zyn; hy zou zelfs met minder te vrede zyn, dan hy daadelyk bezit; ja, naar zyne eigene gedachten, heeft hy altoos meer dan hy noodig heeft; zulk een mensch mag inderdaad ryk genoemd worden, naardien hy niets meer begeert, dan het geene hem van regts wege toekomt, of dat hy, langs regtmaatige wegen, verkrygen kan. Is het, derhalve, indien men de zaak op deeze wyze beschouwt, gelyk men zekerlyk doen moet, niet in de magt van een mensch gesteld, om ryk te worden?

Op dezelfde wyze zouden wy over het greetiglyk najaagen van wellusten en vermaaklykheden kunnen redeneeren; doch wy hoopen genoeg gezegd te hebben, om onze Leezers te overtuigen, dat de waare weg tot een gelukkig leven alleenlyk bestaat in een vergenoegd harte, en in

het maatigen en bepaalen van zyne begeerlykheden. Dit begreep de Dichter HORATIUS, wiens eerste Hekeldicht ingericht is, om de menschen de vergenoegdheid met hunnen staat, op het krachtigste, aan te pryzen. Zie hier, ten besluite van dit vertoog, hoe hy zig, volgens de uitmuntende vertaaling van den Heere *Huydecoper*, over dat onderwerp laat hooren.

Wat is u toch een schat van goud of zilver waard,
Dienge, als een dief, bevreesd, verborgen hebt in de aard?
Gebruiktge uw geld, zo vreestge uw' rykdom te verslinden:
Maar, zo ge 't niet gebruikt, wat kunt ge 'er schoons in vinden?
Schoon 't kooren, dat gy maait, het gansche land kan voên,
Wat heeft toch uwe maag meer dan de myn van doen?
Gy zyt den slaaf gelyk, die hygen gaat en zweeten,
En bukken onder 't jok van brood en ander eeten,
Waarvan hy evenwel, hoe hem die moeite plaagt,
Niet meer genots heeft, dan zyn makker, die niets draagt.
Maar 'k bid u, zeg my eens; wat kan het hun toch scheelen,
Die eeten, als 't hun lust, en noit met drooge keelen,
Verlangen naar een' dronk van water, of van wyn,
Of zy tien morgen lands, of duizend meester zyn?
Ik weet het wel, het is vermaakelyk voor oogen
En handen, in het goud tot aan zyne elleboogen
Te tasten, schoon men maar een' stuiver heeft van doen.
Maar wyl myn middelmaat my al zo wel kan voên,
Als u uw overvloed; waarom is 't aangenaamer,
Uit ruime schuuren, dan slechts uit eene enge kamer,
Of kelder, 't noodige te haalen? Alsge in 't veld,
Vermoeid door 't gaan, van dorst en hitte werdt gekweld,
Zoudt gy een kleine beek voorbygaan, en u pressen,
Om in een' grooten stroom, uw' dorst te mogen lesschen?
Ja: dit is de oorzaak, dat zo menig, die begeert
Meer, dan hy noodig heeft, of zyn natuur ontbeert,
Met oever, land en al, in eenen draaikolk zinken,
En in den woënden stroom elendig moet verdrinken:
Daar hy, die niet meer neemt, dan 't geen hy noodig heeft,
Noch troebel water drinkt, noch in het water sneeft.
DE M...S.

De Denker.

N°. 412. *Den* 19 November 1770.

[*Betrekkelyk tot* No. 378. of *Brief van* V.D.M. *waarin bewezen wordt, dat het* Jus Naturae *in de* Praktyk der Regten *niet te pas komt*.]

- - Tametsi bella quiescunt,
non periit virtus, licet exercere togatae.
Munera militiae, licet & sine sanguinis haustu.
Mitra legitime sub Judice bella movere.

LUCANUS.

Ik zoude reeds aan hetverzoek van den Heer VULTURIUS. (Zie 't Vertoog No. 378.) hebben voldaan, zo niet de tegenwerpingen van deszelfs Neef tegen de algemene loffelyke *praktyk* reeds ingebragt, en die, welke daar tegen nog ingebragt zouden kunnen worden, my eenige moeilykheid hadden veroorzaakt. Doch naar alles wel gewikten gewogen te hebben, verbeeld ik my nu eindelyk in staat te zyn, om tot overtuiging en verbetering van den Neef van den Heer VULTURIUS en de weinigen, die met hem dezelfde gevoelens aankleven, voor deezen dag een overredend Vertoog te kunnen schryven.

Voor af moet ik aanmerken, dat de Heer VULTU-

RIUS my te regt den eertitel van *Advocaat* toeschryft; - een beroep, 't welk by de oude Romeinen wel eenigzins aanzienlyk was, doch in onze meer verlichte tyden alle eere waardig, en met den Adeldom gelyk te stellen is. Thans wordt de eertrap van *Advocaat*, even zo wel als de Titel van *Baron, Graaf* &c. voor geld gekogt. Gelyk ryke burgers in edellieden worden herschapen, zonder dat zy immer hun land met verstand en dapperheid ten dienst hebben gestaan, of daar toe zelfs het voornemen hebben, zo wordt insgelyks aan eenen vrolyk levenden Jongeling, die de Studie voor suffende geesten overlaat, een Doctoraat in de regten verkogt, schoon hy vooraf wel zal willen zweeren, de praktyk nimmer te zullen oeffenen. Dus mag men met regt zeggen, dat de titel van *Juris utriusque Doctor* gelyk moet gesteld worden met dien van *Baron* of *Graaf*, en dat die lieden, als een onfeilbaar gevolg daar van, door onedele en ongeletterde lieden, die zo veel gelds niet bezitten, moeten geëerbiedigd worden; en het is dit zoort van Advocaten, welke myn voorganger de Engelfche Spectator *Vreedzame* noemt, want hy onderscheid dezelve in *Strydende*, en *Vreedzame*.

Tot de zaak zelve komende, moet ik my met den Heer VULTURIOS beklagen, dat zich hier en daar doch zeer zelden.wel eens een Advocaat opdoet, die onder den naam van *Conscientieus* te zyn en eerlyke gevoelens te bezitten, even als de Neef van dien Heer, verscheidene oude en bestendige gewoontens uit de praktyk zoekt te bannen; doch de grote hoop van brave, geleerde, doorslepene, kundige en spitsvinnige regtsgeleerden hebben hun zulks altyd onmogelyk gemaakt. 'T is wel waar, dat zommige van die ongelovige Advocaten (indien ik my zo uitdrukken mag) zich hier en daar by dezen en genen man van verstand

als eene buitengewone en ongemeene zaak hebben weten voor te doen, en derzelver agting te winnen; doch by het grootste gedeelte van het volk ishun roem zeer gering geweest.

Het zeggen van den Neef van den Heer VULTURIUS ‘dat het de pligt van een braaf en eerlyk Advocaat is onder twistenden vrede te maken, of zo zulks niet kan geschieden, de zaak zo spoedig mogelyk en op de minst kostbaarste wyze ten einde te brengen’, is doorgaans de hoeksteen van het gebouw, 't welk zy uit hunne hersenschimmen zoeken op te trekken. Dit zeggen heeft wel eenigen schyn, maar bewyst niet veel, nergens in het *Corpus Juris* zal men dit vinden, en buiten het zelve is een Advocaat niet gebonden; dit is alleen zyn Voorschrift en daar moet hy na te werk gaan.

My dunkt, ik hoor onze partyen hier reeds tegens invoeren; al wilde men dit eens tegen de waarheid aanstellen, dan is het nog mis; want al wat het *Corpus Juris* niet *expresse* verbiedt, is daarom niet geoorlofd; het *Corpus Juris* is gegrond op de natuurwetten, die wel degelyk eenen Advocaat het aanraden van Vrede aan de twistenden gebieden, en de langwylige en kostbare *Procedures*, voor zo ver die onnodig zyn, verbieden, en de Kristelyke Godsdienst dringt deeze pligten nog vaster aan.

De bedenking van dit *argument* heeft my zodanig benauwd, dat ik byna tot de noodzakelykheid gebragt was, om van gevoelen te veranderen, of om my te behelpen met de *subtile distinctie* van den Heer RABENER, namelyk tusschen een' Advocaat, en een' eerlyk man. Tot het eerste kon ik niet komen, dewyl ik reeds te lang de praktyk heb geoeffend, en dus daar in als gehard ben, en het laatste vond ik niet raadzaam,

en dat zulks mogelyk aanstoot zoude geeven aan die geenen, welke de subtiliteit van deeze en andere diergelyke *distinctien* niet kunnen beämen; doch eindelyk heb ik middel gevonden om dit pak van onze Schouders te schuiven door dit *argument* op de volgende wyze tegen onze partyen te gebruiken. ‘Nimmer kan men bewyzen, dat het *Corpus Juris* met even zo veel woorden eenen Advocaat gebiedt om iemand de processen af te raden, en de zaak te accorderen; ten minsten ik vind het in myn *Corpus Juris* niet, en staat het in anderen, dan is het 'er *abusivelyk* ingeslopen, gelyk ik in geval van noodzakelykheid zal tragten te bewyzen’. Dit dus nu ontegenzeggelyk zynde, zo moet het volgende *argument* myne wederstrevers verstomd doen staan, ‘is het *Corpus Juris* op de natuurwetten gegrond, en worden die door den Kristelyken Godsdienst aangedrongen, dan is het zeker, dat het *Corpus Juris* de gansche leer van het regt der natuur en van den Kristelyken Godsdienst in zich behelst. Nu heb ik myns bedunkens klaar betoogt, dat de zaak, waar over wy twisten, in het *Corpus Juris* ten voordeele van onze partye niet gedecideerd wordt gevonden, of zo het in eenige wordt gevonden, dat het dan drukfeilen zyn, en dus is het een onbetwistbaar gevolg, dat en de natuurwetten, en de Kristelyke Godsdienst even zo min als het *Corpus Juris* tegen de aangenomene algemeene praktyk stryden. Lieden weinig ervaren in de *subtiliteiten* van het Roomsche regt, zullen mogelyk de kragt van dit *argument* niet begrypen, en het zelve voor *Sophistisch* willen doen doorgaan; maar tegen zodanigen verklaar ik rond uit, dat het een goed *argument* is, het welk de *Sustenue* van den Heer VULTURIUS en alle brave Advocaten tegen alle aanvallen dekt, en

dat ik alle verdere tegenwerpingen hier gerust op, durf af laten stuiten: want by aldien dit *argument* verviel, zoude ik de aangehaalde tegenwerping niet weten te *Solvéren* en op te lossen'.

Tot dus verre had ik dit Vertoog in gereedheid, wanneer my een Vriend van buiten de Stad kwam bezoeken; ik liet hem den brief van den Heer VULTURIUS leezen, en wy raakten daar door ongevoelig aan het praten over de natuurwetten, wanneer ik onder de hand een *questie* opperde, welke ik dagt my in het opstellen van dit Vertoog van nut te kunnen maken. Ik vraagde hem dan, of een Advocaat zich aan het *Corpus Juris* of aan het *Jus Naturae* moet houden? het antwoord was, 'de eerste en voornaamste studie van eenen Advocaat is het *Jus Natura*; hier van moet hy eene grondige kennis hebben, dewyl alle billyke regten en *statuten* hier op gegrond moeten zyn, en wil hy de Voorschriften van het zelve volgen, dan zal hy voor alle zyne Medeburgers een raadgevend Vriend zyn, hy zal hun den onderlingen vrede en eensgezindheid aanraden; de langwyligheid en kostbaarheid der processen zal hy vermyden, en alle slinksche wegen zullen hem ten gruwel zyn; maar dewyl ons verstand niet volmaakt is, en wy dus dikwerf dwalen in het uitleggen der natuurwetten; want zelfs de beste en schranderste Schryvers verschillen hier in van den anderen; zo is het noodzaakelyk, dat men in de regtspleging altoos een vast *Systema* volge. Onze Vaderlandsche wetten zyn niet zo uitgebreid, dat zy alle voorkomende gevallen zouden, bevatten en bepalen, derhalven moeten wy onze, toevlucht elders neemen, en wel tot zodanig een zamenstel van Wetten meest overeenkomstig met het *Jus Naturae*. Tot nog toe is ten dien opzigte

geene betere verzameling bekend, als het *Corpus Juris*, 't geen hier en daar, doch zeer zelden; wel eens van her *Jus Naturae* afwykt, maar meest altoos daar mede overeenkomt. Wilde men in ons Vaderland, wanneer 's Lands Wetten zwygen, altoos het *Jus Naturae* volgen, zonder zich aan zekere bepalingen te binden, dan zoude in eene en dezelfde zaak verscheidene vonnissen vallen, dewyl verscheidene regters verscheidene wyzenvan denken bezitten, en dies zoude het regt niet anders zyn als *aequitas cerebrina*, en van de byzondere wyzen van denken van de regters afhangen. Dieswegens moet een Advocaat, wil hy vrugten van zynen arbeid zien, zich mede bevlytigen tot de kennis van de Roomsche Werten'.

Meer andere redenen nog bragt myn Vriend by, om te toonen, dat een Advocaat vooral eene grondige kennis van het *Jus Naturae* moet bezitten; doch die waren van minder klem dan de voorgaande, die wel eenigen grond heeft; doch ik laat my even zo min als andere braave Advocaten door redenen overtuigen. Ik wil, en zal altoos in spyt van alle Wysneuzen de algemeene praktyk voorstaan en blyven aankleven, en rond uit zeggen, dat een Advocaat geen Natuur, maar Roomsche Wetten moet weeten. Ik durf thans ruiterlyk voor den dag komen om mede iets tot de volkome neerlaag van het regt der natuur toe te brengen, 't welk byna den laatsten snik heeft gegeeven, zinds zeker eerwaardig *Zeloot* van de *Orthodoxie*, door een' geestelyken yver gedreeven, alle beyveraars van de natuurwetten heeft beginnen te verketteren. Ik zeide mynen vriend egter niet, dat ik voornemens was een vertoog voor den Heer VULTURIUS te schryven, dewyl hy de

party van dien Heer sterk scheen te trekken, want na het leezen van dat vertoog, voegde hy daar nog tot, eene toepassing by; ‘wenschelyk was het, dat alle Advocaten met de gevoelens van dien Neef waren bezield, dan zouden zy met regt bestempeld worden met de agtingswaardige namen van Priesters der geregtigheid, voorstanders van onschuld, beschermers van weduwen en wezen, heil en troost der onderdrukten, en handhavers van het regt’.

Myn vriend hadt goed praten, want ik sprak hem niet tegen, dewyl ik niet gaarn met hem aan het *disputéren* raak; noch ik heb te voren reeds aangetoond, hoe verkeerd myn Vriend redeneert, en derhalven zal ik hier dit zyn zeggen in 't byzonder niet wederleggen, maar dit vertoog met eenige aanmerkingen sluiten.

Agtbare mannen! zonen van *Themis*! wien het regt der natuur geheel vreemd, en alleen een oppervlakkige kennis van de Roomsche wetten te beurt gevallen is; maar aan wien alle de streeken, *chicanes* en *subtiliteiten* van de *Practyk* grondig bekend zyn, wykt niet af van uwe oude gewoonten: weest voorspraken in alle zaken, 't zy voor ofte tegen: daar zult gy eere mede verwerven: rekt de processen tot in het oneindige: daar is geld mede te verdienen: bedient de magtigen der aarde tegen de veragte armoed: daar mede zult gy u vermogende vrienden maken. Maar wilt gy integendeel, aan het grootste gedeelte van die u komen raad vragen, uwen bystand ontzeggen, dan zult gy by het gemeen voor onkundig worden versleten; wilt gy de processen in hunne geboorte smoren, of ten eersten ten einde brengen, dan zult gy u nimmer aardsche schatten vergaderen; wilt gy de armen tegen de mag-

tigen beschermen, dan zult gy u vermogende vyanden verwekken; by sommigen zult gy dan alleen geagt; en eerst hier NAMAALS beloond worden.

Tot besluit zal ik hier een zeer bekend, doch fraai vaersje ter navolging onderstellen.

Een Advocaat had aan zyn' Zoon, tot huwlyksgoed,
Een zeer verward proces, in plaats van geld, gegeeven,
Het welk hy schielyk won: hy hier door wel gemoed,
Zegt: Vader, zie hoe 'k in de regten ben bedreven,
Met eens te pleiten is het gansche werk verrigt!
Weg, sprak de Vader, weg, vertrek uit myn gezigt,
Gy kunt myn' Zoon niet zyn, 'k zal u niets meer vertrouwen,
Dat ik verward heb, gek, ontwind gy voor 't geregt.
Uw Grootvaar gaf aan my dit schoon proces ten Echt,
Waar van ik twintig jaar heb eerlyk huis gehouwen.

D.V.M.

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thirry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*. en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 413. *Den* 26 November 1770.

[*Over de bevordering der Heeren Studenten tot* Juris Utriusque Doctor, enz.]

Hoc Juvenem egregium praestanti munere donat.

VIRGILIUS.

MYN HEER!

Zo dra ik den brief van mynen Oom VULTURIUS, waar by hy zo bitter over myn gedrag klaagt, in uwe weekelyksche Vertogen had geleezen, vleide ik my het antwoord op denzelven in 't kort daar in mede te zullen vinden; doch niet voor voorleedene week werdt myne verwagting vervuld. Ten eersten zond ik het met een klein briefje naar het huis van mynen Oom, by wien ik, na het geval in zynen brief vermeld, niet aan huis ben geweest, om dat wy altoos overhoop leggen, door dien onze wyze van denken hemelschbreedte van elkander verschillen; en ik dus mogelyk t'eeniger tyd eens den eerbied, aan hem als Oom verschuldigd, zoude kunnen te buiten gaan.

Ik was zeer verwonderd, dat hy my omtrent een half uur naderhand by hem liet ontbieden; maar nog meer was ik verwonderd, wanneer ik, by hem gekomen zynde, merkte, dat hy uw antwoord op zynen brief voor gerede munt aannam, en niet begreep, dat zyne handelwyze op eenen spottenden trant werdt gehekeld.

Ik wilde hem doen begrypen, dat uw Vertoog, in 't geheel niet naar de letter moest verstaan worden, maar in eenen tegengestelden zin; doch alles vrugteloos. Dewyl 'er nog meer lieden zouden kunnen zyn, die in het zelve begrip met mynen Oom vallen, zo neem niet kwalyk, dat ik U aanrade, om byaldien gy in het vervolg diergelyken schryftrant weder gebruikt, ten minsten uwe Leezers te waarschouwen, dat uw schryven gansch geen ernst is.

Den man, om den welken *pro Deo* te bedienen, ik my, volgens het schryven van mynen Oom, had aangeboden, heb ik geholpen; zyn partye heeft hem, volgens het vonnissen van den regter, zyn erf moeten te rug geeven, en is in alle de kosten verweezen. Het is waar, ik heb my dien Heer en zyne gansche *familie*, welke lieden van vermogen zyn, tot vyanden gemaakt, maar de lof en goede gunst van eerlyke lieden, de dank baarheid van dien ongelukkigen en zyn huisgezin, welke ik weder in het bezit van hun vaderlyk erfgoed heb gesteld, en voor al het vergenoegen, het welk ik daar door innerlyk by my zelven geniet, kunnen ligt tegen die vyandschap opwegen.

Ik blyve met agting,

UEDs. D.W. Dienaar.

JUSTINIAAN EERLYK.

Gelyk ieder liefst wil gelooven, 't geen met zyne hoope en verwagting overeenkomt, en met zyne gemoedsneiging best strookt, zo komt het my ook niet vreemd voor, dat de Heer VULTURIUS het vertoog, dienende tot antwoord op zynen brief, naar de letter heeft opgevat; dewyl hy in eene vaste verwagting was, dat ik, op zyn verzoek, den Heer EERLYK eens schoon over den hekel zoude haalen; maar niemand anders zal waarschynlyk in die zelve gedagten zyn gevallen. Ik ben altyd, zo wel als myne Voorgangeren, van gedagten geweest, dat het menschdom meer van schertzende dan ernstige bestraffingen houdt; schoon dit wel enigzins als een gebrek kan aangemerkt worden, is egter een zedekundige Schryver, wil hy hoope hebben, dat zyn arbeid niet vrugteloos zyn zal, verpligt, zich daar na te voegen; ik ben verzekerd, dat, waren alle myne Vertogen op eene deftige en ernstige wyze ingerigt, de drukker my wegens gebrek aan kopers reeds voorlang de zak zoude hebben gegeven. Om egter den Heer VULTURIUS uit zyne dooling te reden, moet ik hem regt uit verklaren, dat ik het met hem gansch niet eens ben, en dat ik hem ernstig rade, om het loflyk voorbeeld, en de goede lessen van zynen Neef te volgen.

Het Vertoog, het welk dien Heer zo kittelde, was ingerigt tegen alle getabberde Roofharpyen, de welke onder het schynheilig voorwendsel van iemands regten te beschermen, zich toeleggen, om, was het mogelyk, zich deszelfs gansche bezitting toe te eigenen, en dewelke ten dien einde alle geoorloofde en ongeoorloofde middelen in het werk stellen, en het zich niet kreunen, al wordt 'er in het vonnis eens bygevoegd; *dat de Advocaat ten laste van zynen Meester niet zalmogen* declareren. My is ten

dien opzigte meer dan eens verhaald, dat zeker Advocaat, zyne zaak niet anders kunnen de goed maken, de onbeschaamdheid hadt, zich onder het pleiten op eene Wet te beroepen, welke in het geheel *Corpus Juris* niet te vinden was, en zelfs die aan de Regters voor te leezen; dat hy, wanneer zyne tegenpartye verklaarde de zaak te willen verliezen, byaldien die, Wet in het *Corpus Juris* stondt, met eene groote bedaardheid ziende, *wel indien zy 'er niet in staat, behoorde zy 'er in te staan*. Of zodanige handel wyze nu als eene geoorloofde aardigheid en loopje, of als eene schaamtelooze bedriegerye moet aangemerkt worden, is ligt op te maken.

Vergelykt men veele der tegenswoordige Advocaten eens by de eerste Advocaten der Romeinen, welke van de voortreffelykste geslagten waren, en van zodanige bekende kundigheden, dat hunne antwoorden voor beslissende uitspraken gehouden werden, dan moet men uitroepen *ô Tempora! ô Mores!* Doch in latere tyden gingen de Advocaten te Romen, al aan dien zelven euvel mank, waar mede de onze hedendaagsch zo besmet zyn, want Keizer JUSTINIANUS was genoodzaakt om, onder straf van valsheid, die Heeren te gebieden, alleen de wetten te volgen, en aan dezelven geene uitleggingen te geeven.

Het misbruik, dat veele van de regtsgeleerdheid maken, belet egter niet, dat ons Land vry het hoofd op mag steeken, trots op zo veele uitmuntende Regtsgeleerden, welke het zelve heeft voortgebragt, en nog steeds in zynen schoot koestert; Mannen die de Onregtvaardigheid als eenen gemeenen vyand hebben tegen gestaan, en als nog te keer gaan, en by wien het regt en de wetten heilig zyn, en ongeschonden bewaard worden.

Indien men alle de hoge Scholen van ons land

nagaat, zal men bevinden, dat het getal der *Studenten* in de regten, dat van alle andere *faculteiten* ver overtreft; maar indien men hunne levenswyze met een opmerkzaam oog gade slaat, zal men gewaar worden, dat weinige zich der Studie beyveren. Het is wel waar, dat verre de meesten zich eenigen tyd naar de Hooge School begeven, alleen om de waereld te leeren kennen, en den titel van meester in de beide regten te bekomen: maar het grootste getal nog van die genen, welke aldaar gezonden worden, ten einde naderhand de practyk te oeffenen, en daardoor een eerlyk middel van bestaan te vinden, is over al, behalven op de Collegien en derzelvers kamers, te vinden. Voor beide deze zoorten van zogenaamde *Studenten* is het onverantwoordelyk den altyd vliedenden en nimmer wederkerenden tyd in de lente hunner Jeugd, voornaamelyk tot het oeffenen van den geest geschikt, te verwaarlozen; maar boven dien is het voor de laatsten onvergeeflyk, de verwagting van hunne ouders en voogden te leur te stellen, en het geld, tot hunne studie en bevordering geschikt, in nuttelooze en strafbare verkwistingen te verteeren. Wanneer iemand maar zo veel latyn kan, dat hy eenige van buiten geleerde woorden ten naasten by zonder fout kan uitspreken, dan is het genoeg om tot *Juris utriusque Doctor* te worden *gepromoveerd*. Geen bepaalde tyd wordt 'er vereischt, welke iemand op de *Academie* moet doorgebragt hebben; het is genoeg indien hy 'er maar zo lang is om zyne les van buiten te leren, welke in eenige weinige *definitien* bestaat, want het *expliceren* van wetten en het maken van een *dispuut* laat men voor geld doen. Ten einde de tegenwerpingen, by het *promoveren* gemaakt

worden, op te lossen, wordt in het *Corpus Juris* van dien geenen, welke moet *gepromoveerd* worden, ('t welk hy zomtyds moet leenen,) by yder wet, welke hem zal tegengeworpen worden, een stukje papier geplakt, waar op de oplossing is geschreven, 't welk hy dus maar behoeft voor te lezen, en om dat hy geene wet in het *Corpus Juris* kan vinden, wordt by ieder derzelven een vouwtje gelegd. Op deeze wyze wordt het grootste deel der *Studenten* in de regten *gepromoveerd*.

Wie moet zich dan niet verwonderen, wanneer hem voor oogen komt het loflyk getuigschrift van zodanige *promotie*, vervat in een groot vel parkement, heel net beschreven, waaraan een groot Zegel hangt voor den alvernielenden tyd in eene kopere of blikke doos besloten? maar de cierlyke en loffelyke inhoud overtreft ver die uiterlyke deftigheid. Dezelve komt hier op uit.

'*Dat de zeer voortreffelyke en zeer geleerde Heer N.N. zich versheide Jaren zeer yverig en neerstig op de Regten toegelegd en verzogt hebbende, dat hy met den Academischen Titel, met zyne geleerdheid overeenkomende, mogte worden vereerd, zy* (te weten de Professoren, welke dat getuigschrift, om de waarheid en egtheid daarvan ontwyffelbaar te maken, hebben ondertekend) *niet hebben kunnen afzyn, om aan dat zeer eerlyk en zeer billyk verzoek te voldoen*; *dat zy denzelven eerst nauwkeurig over het gansche Regt hebben onderzogt, en hem verscheide Stellingen tegen der Professoren tegenwerpingen waardig hebben hooren staande houden, en dat dewyl hy in al het voorgemelde zyne voortreffelyke geleerdheid en kundigheid in de regten, gepaard met zedigheid, hem overvloedig heeft doen blyken, zy gaarn aan hem heb-*

ben willen geven de eer, aan deugd en eerbare Studien verschuldigd. Dat zy om die redenen dan voorsz. N.N. verklaren Meester in de beide Regten, en hem de magt geven om in de Regten te onderwyzen, over dezelve te antwoorden, raad te geven en de praktyk te oeffenen, &c.'

Leest nu iemand zodanig een getuigschrift, zo moet hy den persoon, de welke daar mede is voorzien, voor een zeer kundigen Regtsgeleerden houden, die Jaren agter een zich neerstig op de *Studie* der regten heeft toegelegt; maar vraagt hem iemand, welke hem in den tyd zyner studie heeft gekend, hoe lang is hy op de Academie geweest? wat voor Collegien hoorde hy? hoe veel uuren bragt hy daags met studeren door? dan moet hy antwoorden zeer korten tyd, (zomtyds nog geen veertien dagen) Coffyhuis, Billard, de Stalmeester waren zyne Collegien, die hy trouw waarnam; de Professoren waren hem niet als by naam bekend; hy studeerde nooit; de boekekas, die hy op zyne kamer hadt, was zyne wynkelder, de flessen stonden daarin veel sierlyker dan de boeken, om dat de laatste niet alle van een hoogte zyn, gelyk de eerste.

Om dat men nu uit den promotiebrief niet kan zien, of iemand *ex gratia* is gepromoveerd, of wel dat hy den lof, daarin vervat, waardig is, en 'er egter dikwerf veel aan gelegen kan zyn om zulks te weeten; zo heb ik eindelyk door lang te denken daartoe een middel uitgevonden, alleen uit het *dispuut*, zonder den man zelfs te spreken. Uit den inhoud kan men het zelve zien, om dat het door kundige lieden wordt gemaakt; maar ik meen drie merktekenen te hebben ontdekt, dewelke indien zy te zamen lopen, een onfeilbaar bewys uit-

leveren, dat de geen, wiens naam voor het dispuut staat, de maker niet is, maar by een ander te markt geweest. Het eerste merkteken is, wanneer het dispuut met een groote letter is gedrukt, en 'er zo weinig regels, als met fatsoen kan geschieden, op een blad staan. Het tweede, wanneer drie of vier *Theses* agter staan, waar van de eerste en derfde, tegens dewelke gemeenlyk wordt *geopponeerd*, weinig of niets om het lyf hebben, en van de zogenaamde huurpaarden zyn. En het derde is, wanneer'er veele vaerzen agter staan. Ja, ik durf verzekeren, dat het bewys mathematisch zeker is, wanneer men in die vaerzen eenige deezer spreekwyzen vindt.

Themis daalt om laag, om u als haren Zoon of VOEDSTERHEER *te begroeten*.
Gy zult blinken aan den Regtsgeleerden Starrenhemel.
De Zon ryst zo helder door blydschap, enz.
Gy hebt nagt en dag in de boeken doorgebragt.
De Ondeugd zal zidderen alleen op het horen van uwen naam.

En meer andere diergelyke loftuigingen, welke ik tot eene nadere gelegenheid, wanneer ik alleen over deeze zoort van vaerzen denk te handelen, zal besparen.

D.V.M.

De Denker.
N°. 414 *Den* 3 December 1770.
[*Over het geeven van* fooitjes *aan de* Meiden *enz.*]

Dona mihi non sunt, inquam, quae tradere possim,
Nec tutum ancillis considere talibus. -

M. PALINGENIUS.

MYN HEER!

Wie het allereerst uitgevonden en ingevoerd heeft foytjes aan meiden en knegten te geeven, als men ergens huisvest, te gast gaat, ter gewoone tafel geweest is, of wanneer zy eene rekening uit last hunner Heeren of Vrouwen komen betaalen, weet ik niet, noch het lust my die zaak, als van klein belang, thans te onderzoeken. Zeker gaat het, dat die mode vry sterk toeneemt, en zodanig de maat te buiten begint te gaan, dat men 'er het bedryf der hedendaagsche weelderige Domestiken grotendeels aan toe moet schryven. Hunne inkomsten zyn thans in huizen, daar men, gelyk men zegt, veele menschen ziet, verboven hunne huur gesteegen. Men kan dit algemeen aan de pragt der meiden, en de knegten, die geen liverei draagen, hoewel 'er thans weinigen van dat soort zyn, zien. En wat kan verder gaan, dan dat de Heerenknegten in den Haag en elders gouden horologien op zak hebben, daar het oudstyds al wat groots was, wanneer hunne Heeren zilveren droegen. Hier van daan is het, dat verscheide Heeren, die anders van dat volkje

niet veel in kledy verschillen, beslooten hebben, ter onderscheiding, voortaan zilveren te gebruiken, en dit ook met 'er daad thans doen. Myner Zusters meid, haar onlangs de huur opzeggende, en naar redenen gevraagd, gaften antwoord: hier is zo weinig verval, dat ik het met myne huur voor myne klederen niet kan goed maaken: ik gaa daarom in eene andere huur, daar meer is. Een myner Geldersche Vrienden heeft onlangs aan zyne Hollandsche kennissen, tot hunne smerte, verklaard, dat hy nooit meer by hen zal koomen logeeren; want, zeide hy, aan eenen anderen Vriend de kost myner Vrienden te moeten betaalen aan de Domestiken, en *obligatie* daar by te geeven aan den Heer van het huis, gevalt my niet; ik gaa voortaan in een Logement myn optrek neemen, daar betaal ik niets meer, somtyds nog minder, daar bem ik een vry man, en kryg geen zuur gezigt van de dienstbooden, wanneer ik by myn vertrek hun te weinig geeve. Zyne Vrouw is van het zelfde gevoelen. Blyft zy eenige weeken in Holland, en gaat ze voormiddags eene visite geeven aan een Dame van fatsoen, waar ze niets meer dan een kopje koffy of chocolaad gebruikt, de Kamenier kykt met donkere oogen, als zy haar geen gulden in de hand stopt. Dit heet, *nota bene*, zyn fatsoen ophouden by Domestiken.

Wat my betreft, ik vind het zeker al vry raar, dat ik te gast genoodigd, de grootere onkosten van spys en drank, die de Heer van het huis gemaakt heeft, aan de Dienstbooden moet betaalen. Ik verwagt eerstdaags, dat dit volkje een ordonnantie in 't licht zal geeven, en een' tax ons opleggen, hoe veel wy hun voortaan zullen moeten betaalen. Myne meiden rammelen 'er somtyds al van, en laatst vond ik in myn keuken een briefje, waar op men reeds een plan ge-

maakt hadt, hoe alles te schikken. Mogelyk dat 'er reeds eene heimelyke vergaderinge belegd is, waar in zy haare *calculatie* moeten opgeeven, ten welken einde zy reeds dit volgende opstelletje gemaakt hadden.

> ‘Als iemand onverwagt 's middags ten eeten komt, en niets meer dan de gewoone pot is klaar gemaakt, zal betaalen drie sesthalven.
> ‘Als dit's avonds gebeurt, kan hy volstaan met tweete geeven, waarop men zeggen zal: ik bedankje myn Heer of Mevrouw.
> ‘Als iemand's middags te gast verzogt is, en men heeft twee of drie schotelen meer gereed gemaakt, moet hy ten minsten vyf sesthalven geeven.
> ‘Zo dit des avonds gebeurt, dan drie.
> ‘Als'er behalven roode en witte wyn, fyne wynen, als Champagne of Bourgogne-wyn op 't desert gedronken worden, zal hy 's middags een daaler, en voor's avonds vier sesthalven betaalen.
> ‘Blyft men 's middags ên 's avonds eeten, zal men zich vergenoegen met twee guldens te ontvangen, gemerkt de tegenwoordige duure tyd.
> ‘Als ienmand eenen nagt logeert, zal...’

Dit onvoltooid Plan leezende, werd ik half raasend van boosheid: zyn myne meiden met de kop gebruid, zeide ik, of wat scheelt haar? is 't ernst of spotterny? ik moet hier meer van weeten, en myne Vrouw zal ik verzqeken haare gangen na te gaan, om het zekere hier van te ontdekken.

Dan wat zal men zeggen van eene andere mode. Als men ergens komt, waar op kaarten wordt gespeeld, mag men zyn gewonnen geld niet op sak steeken, dat zou droevig mis zyn: men moet het, zo men den edelen naam zal voeren van zynen waereld te verstaan, het geld op de speeltafeltjes laten liggen voor

de Domestiken. En zeker daar is een gewigtige reden voor. Die arme menschjes zyn nu door sommige gierige Heeren en Vrouwen geweldig beknibbeld, en gedwongen voortaan de kaarten zelve te bekostigen, dus moeten de speelers, die gratie genoeg krygen, als zy eenen avond in een *charmant divertissement* doorbrengen, gelyk elk een kan begrypen dat het speelen op de kaart zodanig is, zelve de kaarten tien dubbel vergoeden.

Thans ben ik gewoon tot myne beurs te zeggen, als het Nieuw-jaar komt: staa vast, men zal u van den huig ligten. Alle myne uitstaande rekeningen, en daar onder die 5 of 6 jaaren oud zyn, (verscheidene onder de Grooten, om zich van 't gemeen te onderscheiden, wagten toch zo lang met betaalen; dit is *honneur* genoeg voor den armen Winkelier of Koopman,) zullen voldaan worden, en hoewel myn geld een jaar lang is weg geweest, en ik niet meer dan eene eerlyke winst gerekend heb, moet ik nog een vette foy aan de dienstbooden geeven, en dat *nota bene*, als ik myn eigen geld thuis kryg.

My is onlangs iets wedervaren dat nog verder gaat. Ik had twaalf honderd guldens aan een goed Vriend voor zekeren tyd geleend zonder *interest* daar voor te begeeren. Den bepaalden tyd verstreeken zynde, kwam myn geld niet. Ik maande hem dan heuschelyk, doch dit holp niet. Ik klopte dan nog al eens aan met sterker woorden, en eindelyk, toen dat niet baatte, met eene zagte bedreiging. Hierop bragt zyne meid my het geld. Ik, die het zelve zo lang gemist had, geen *interest* 'er van genooten had, met bedreiging had moeten afperssen, rekende my ongehouden een vervalletje aan de meid te geeven, en dagt haar met een bedankje te laaten gaan: doch ik bedagt my, en gaf haar, wyl zy'er geene schuld aan

hadt, een paar sesthalven. De preutsche meid twee zesthalven ziende, bekeek dezelve zo naauwkeurig met een zuure trony, als of zy die munt van haar leven nooit meer gezien hadt, 't geen my drong te zeggen: wat scheelt 'er aan Meisje? 't antwoord was: maar twee zesthalven, myn Heer! voor al dat geld t'huis brengen? ja zeide ik, Kind! dat is, dunkt my, al heel wel voor t'huis gebragt geleend geld, en is u dat niet genoeg, geef het my maar weêr, ik denk u niet meer te geeven. Hier op, dagt ik, zullen de sesthalven ras in de tas glijen; maar neen, de onvergenoegde deern gaf ze my inderdaad te rug, en ging heen, en ik knaphandig 'er by, stak ze in myn' zak, eer de trotsche meid zich nader bedagt.

Een myner Vrienden, onlangs by zekeren Heer, 's middags gegeeten hebbende, stak in het weggaan den knegt twee sesthalven in de hand; doch de inhaalige vent hadt onbeschaamdheids genoeg van te zeggen: ik ben gewoon een gulden te krygen van die geenen, welken 's middags aan *ons* huis eeten.

Dan deeze ingekankerde mode blyft niet by de Domestiken alleen: wy hebben de eer, dat ze zich verder uitbreidt, zelfs onder de Schippers. Ik zou onlangs over eene rivier onzes Lands vaaren, en wyl ik alleen was, betaalde ik, volgens de Ordonnantie onzer Overheid, zo veel als anders drie persoonen geeven, meenende dat ik my zeer wel uitsloofde met te voldoen aan de wet van den Souverain; maar eer ik het vaartuig uitstapte, kwam de Schipper met styve kaaken vraagen, of'er niet een foytje voor hem overschoot. De Beurtlieden, die 's avonds over de Zuider Zee steeken, en hunne vyf zinnen wel behoorden by een te hebben om uit 't Y, by donker weder, zonder ongelukken te raaken, neemen, byna alle, een slokje tegen de kwaade Zeedampen, eer zy afvaaren,

zo dat zy buiten den boom zynde meer de Kooy noddig hebben, dan het roer weeten te houden; des al het werk op de knegten blyft dryven, en de passagiers niet zelden, zo zy iets daar van weeten, hand aan 't werk moeten slaan, en den geheelen nagt dikwils gedwongen zyn, zal alles in de regt gaan, op 't dek te blyen: niettemin geeft 's morgens de ontnugterde Schipper zich de eer, om behalven de vragt, nog een degelyk foytje van hun te eisschen. En waarom niet? De Schipper is geen zier minder dan een domestiek. Deeze zeeheld, die zo stout is van te slaapen, hoe zeer het waait, heeft door zyne gerustheid den reizende Lieden de vrees voor de Zee willen beneemen, en dat hy al niet deedt, hebben zyne knegten gedaan, daar voor moet hy beloond worden boven vragt en al.

Wat dunkt u van dit alles? Heer DENKER, gebeuren alle deeze dingen onder uw oog, zonder dit stuk eens aan te roeren, of behoort het onder dat geene daar geen raad vooris?- De beteugeling van onbeschaamde, weelderige en brooddronkene dienstbooden, is een onderwerp, dat meer in aanmerking diende genoomen te worden. Zy hebben een onbezorgd leven in deeze tegen woordige duurte, en vraagen niet, voor hunne Heeren of vrouwen ter markt gaande, wat kost het? 't is maar, dat moet ik hebben. Zuinigheid wordt onder hen weinig gekend, men tast alles maar rykelyk aan, een ander moet het betaalen. De zwier is ook hoog in top by hen gereezen, ver boven 't geen zy eertyds plagt te zyn, en om die vol te houden, moeten vreemden de handen in den zak hebben, om hun foytjes te geeven. De knegt laat zich de titel van myn Heer, de Kamenier dien van Mevrouw, de meid die van Juffrouw, zonder eenig bedenken, aanleunen. Kan nu dat alles langer door den beugel?

weet je hier geen middel tegen? zo ja, laat het ons hooren. Ik blyve

Myn Heer!

UE. Dienstwilligen Dienaar,
BERNARDUS HERVORMER.

Antwoord.

MYN HEER!

Voor lang heb ik de onverdragelyke grootschheid, dartelheid en inhaligheid der Domestiken gezien, en dat deeze verder voortslaat tot andere menschen, is niet vreemd. Bederf in de zeden is gelyk eene aanstekende ziekte, die niet schielyk en door felwerkende middelen gestuit zynde, van den eenen voortgaat tot den anderen. Hadt men eene dartele levenswyze niet ingevoerd, en gastmaalen nagelaaten, wanneer men maar weinige Vrienden ontvangt, die men oudstyds op de gewoone portie plagt te onthaalen, men hadt de Domestiken niet behoeven te beloonen voor hunne by zulke gelegenheden *extraordinaire* moeite, gelyk men spreek, in 't toebereiden der spyze, oppassen aan tafel, bedienen der gasten, enz. Hadden de Hollanders de gewoonte der Gelderschen behouden, of wilden zy die wederom invoeren, van hunne Vrienden na den maaltyd, of by hun vertrek zelve ten deure uitteleiden, zonder daar toe meid of knegt van agteren te roepen, om de deur *quasi* open te doen, niemand zou over het foytjes geeven klaagen, en onze Domestiken zouden het zo wel gewend worden niets te ontvangen, als de Gelderschen. Zy mogen in 't begin 'er wat over schrollen, maar dat zal 't al zyn. Voert men dat over al in, niemand zal vertrekken om elders grooter verval te hebben. Maar wie zal de eerste hier in zyn? wie durft het invoeren? niemand, en

by gevolg moeten de zaaken maar blyven zo als ze zyn, en de ryken moeten zich maar van hunne minderen laaten ringelooren, en hunne beste Vrienden naar Logementen zien gaan. Dit zy de straf op hunne verkeerde inwilliging, die men niet dorst tegen gaan. Ik ben dan ook ontslagen om meer middelen tot stuiting deezes kwaads op te geeven, die ik anders weete. Zo lang menschen geen verdriet in de straf krygen, zyn zy in dit stuk niet te geneezen. En met dienstboden, meest al onhandelbaar, houden wy ons voor ditmaal niet op; maar wyzen hen alleen naar hunne getrouwde makkers, onder welken de meesten door sober bestaan, en duuren tyd ongemeen wel geneezen worden van hunne onbeschaamdheid, dartelheid en brood dronkenheid. Dat ze van deezen leeren, hoe weinig het smaakt uit een huis daar men 't vol op hadt, en naauwlyks brokken wilde eeten, thans op een vlieringje of in een keldertje te woonen, kinderen op te zien springen naar een brokje brood, en somtyds niet te hebben om het hun te geeven, by Mevrouw met hangende pootjes te komen bedelen om een oudjakje of lapje voor de kinderen, want alles komt nu te pas, nu weet men het goed te waarderen, nu zyn de oogen open. Deeze School, Domestiken! is u noodig en nuttig ter leeringe. Een ander, die u lessen geeft, is een partydig mensch, naar wien men niet wil hooren en die niet weet, wat een Dienstboô toekomt maar daar, myne Vrienden! daar ter schoole, waar gy de proeve op onze lessen vinden zult.

De Denker.

N°. 415. *Den* 10 December 1770.

[*Over het* Illumineeren, enz. *by gelegentheid der Geboorte van eene* PRINSES.]

Exsolve frontem. Festa dies tibi
Exorta, amice, est alite prospero,
Precesque secum & vota ducit,
Quae parili renovamus ore.

D. HOOGSTRATANUS.

De diepverborgene uitsteekende wegen der goddelyke Voorzienigheid, ten deezen tyde op 't groot tooneel van Europa vertoond, mag myn geest niet doorgranden, noch derzelver einden vinden; het lust my egter dikwils dezelven met aandagt, verwondering en verbaazing te beschouwen.

Thans tot omzwerven en bespiegelingen genegen, en wie wraakt dat doen, welk onze ziel leeren, ontzetten en met eerbied jegens den hoogen en wyzen Albestierder vervullen kan? zweefden myne gedagten eerst door 't verlicht, beschaafd en gelukkig Europa, en keerden naar veele omdoolingen in myn Vaderland eindelyk te rug. Nabuurig Engeland! zeide ik, uwe burgertwisten, zo lang geduurd, zo fel

voortgezet, en nog niet geëindigd, slaapen mogelyk maar eenige maanden, terwyl de gerugten van kleine beledigingen, van buiten u toegebragt, uwe zinnen aftrekken van 't burgerlyk-twistvuur, om u tegen grooter verongelykingen aan te noopen: uwe lotgevallen zyn dan niet de aangenaamsten! - Onvoorzigtig Bevelhebber van 't spaansch America! een kleine uitstap, tegen één Eiland gedaan, kan een teêr gevoelig volk op eens uit den slaap wekken, en binnen weinige weeken magtige oorlogs-vlooten tegen uwen Vorst in Zee jaagen, die, tot uwe schaade en smert, in veele jaaren niet thuis zullen keeren: Uw koophandel, Colonien, Steden en wat al meer kunnen 'er een doodelyk gevoel van hebben: leerde dan de waereld met eige bezittingen te vrede te zyn! - Nog juichend Frankryk over 't huwelyk van uwes vredelievenden Konings Kleinzoone! wat helpt eene kostbaare vreugd, wanneer 's Lands ledige schatkisten de bron van veele buitenen binnenlandsche klagten worden? - Beklemd Duitschland! dat aan alle kanten verschillende kermtaal hoort opgaan; terwyl een regtvaardig God de Russen, als een geessel in zyne hand, gebruikt, om de Turken, die voorheen zo veele schoone Provintien van uw Keizerryk gescheurd en den Kristelyken Godsdienst meest daar in verwoest hebben, op zynen tvd te kastyden, en te vernederen; terwyl een blinde yver tegen eenen lang verdrukten Godsdienst, met andere staatkundige redenen doormengeld, in het nabuurig Polen, burger tegen burger, Vader tegen Zoon, broeder tegen broeder in 't harnas gejaagd heeft, en uwe vrugtbaare Koornvelden met dierbaar menschenbloed drenkt; terwyl de jammervolle tydingen eener geweldige pestilentie, (het gedugst oordeel, waar mede een Land bezogt kan worden,) dag aan dag van uwe nabuur overkomen, en u allereerst met gelyke verwoestingen dreigen. - Andere kleinere Landen zitten met u in de bange vreeze, of deelen in mindere rampen; maar gy, myn lieve Vaderland! gy ziet als nog alleen dat

kwaad van verre, gy waakt, en ik hoop ook, gy weent over uwe schulden, en bidt. Lang hebt gy gevoeld, en voeld nog zagtere oordeelen; eene veepest, die maar een weinig bedaard is in verscheiden oorden; eene toeneemende duurte in alle dingen; eenen binnen- en buitenlandsche vervallenden handel; en wat al niet meer! Dan woonen 'er oordeelen in uw midden, oude en nieuwe zegeningen houden aan den anderen kant onder u nog niet op. Zie en erken uwe voorregten boven anderen. Zo gewoon het is aan veelen onzer allergereedst te zyn tot klagen en kermen over onheilen, zo gemeen is het op 't goedertieren oogmerk der rampen niet te letten, en ten eigen voordeele die aan te leggen, of de nieuwe byzondere weldaaden onagtzaam over het hoofd te zien.

Medogen met de Koninglyke Princes van Pruissen, Oranje's dierbaare Gemaalin; de berooving van eenen Prins in 't tydstip, dat we dien dagten te verkrygen; en de smert van Nederland, algemeen, van groot en klein daar over gevoeld, perste my, den derden April des voorleden jaars, een vertoog af, waar in ik mynen Landgenooten aanleiding tragtte te geeven tot zedelyke bedenkingen over dit rouwgeval, en ondernam zelfs te belooven, dat, volgde men onzen welmeenenden raad, in 't tegenwoordige, de straaten weergalmen zouden van 't bly gejuich: *een ander Prins is 'er gebooren!* en zie thans, geliefde Vaderlanders, wat 'er van geworden is. Wy hoopten eenen Prins; dan de Voorzienigheid, die van haare daaden niet antwoort, en best weet, wat in onderscheiden' tyden nuttigst is, heeft het leven aan eene Princes gegeeven, en moet nu onze blydschap minder zyn?

Juich met ons daarover, O! Nederland; doch denk tevens, dat de verbeteringen uwer zeden, zo sterk u aangeraaden, van weinigen flaauw, van 't grootste gros niet behartigd, geene oorzaak van dit heil zyn. Onteer thans de goedheid van den hoogen God niet; schryf niet aan u, maar schryf dit

geschenk alleen aan deszelfs onverdiende goedheid toe. Wat twyfelt gy, is Hy niet over ons zeer lankmoedig, en groot van goedertierenheid?

Het mag ons dan thans gebeuren, deeze roemwaardige Vorstin eene blyde Moeder geworden te zien. De Vorst is met Haar verheugd; onze Overheden deelen in het genoegen deezer doorluchtige Personaadien; het Vaderland juicht met zo veel regts over deeze spoedige gelukkige bevalling, en zal ik, die voorleden jaar anderen aanspoorde tot stilzwygenheid door Gods ondoorgrondelyke wegen tot vernieuwing van gebeden voor 't algemeen heil, tot gevoel van rouw, nu zelf stil zyn? Neen, het stilzwygen by groote zegeningen, en het agterhouden van betamelyke vreugd is ondankbaarheid! eene schandvlek der Natien, die ons niet moet besmetten.

Schort eenen dag uwer zugten over uwe tegenwoordige rampen en die uwer Nabuuren op, en juich over den nieuwen zegen, heden voor u gebooren. Het doorluchtig Huis van Oranje heeft eenen nieuwen steun gekreegen: eene blyde gift, myn Vaderland! is u ditmaal geschonken.

Blies, in 't afgeloopen jaar, de alregeerende Voorzienigheid, in de algemeene verwagting op 't punt dat ze in vreugde stondt uit te breeken; werden onze wenschen, de vuurige wenschen van zo veele maanden, in een oogenblik afgesneeden; verdween alle onze hoop, toen wy, onbedagtzaam niet dagten op dat geen, welk kon, en men by zo veele Moeders dikwils ziet gebeuren; hoogheid van Geboorte was toch hier tegen niet beveiligd: en zyn wy dan nu wyzer geworden? werden onze verwagtingen van den mensch afgetrokken, en ons vertrouwen geheel op Hem gesteld, wiens, wenk de gansche Natuur bestiert; zeker dan heeft dat treurgeval de gewenschte en van ons bedoelde oogmerken ten gevolge gehad. God heeft ons door bittere lessen moeten leeren, wyl 'er geene andere wys van leeren overschoot.

Aanbidt dan O! zeven vereenigde Gewesten, nu onze smerten vergeeten zyn, aanbidt het goedertieren en wys Opperwezen, dat hier in uw Leeraar was. Valt Hem, die den wensch der zagtmoedigen hoort, te voet, en vereer Hem met uwen lof. Neem aan met dankbaarheid het hemelsch geschenk in uwen schoot gebooren, op dat het by u blyve. Denk niet meer aan het voorig ongeval, dan in zo verte het nodig is, om u steeds wys en omzigtig te maaken. Zet nu de Vreugde geen oogenblik uit uwe zinnen, en vier haar den geoorloofden ruimen teugel.

Zal deeze thans bestaan in de weidsche vertooning uwer *Illuminatien, Decoratien*, Vuurwerken enz. moet ze volstrekt naar buiten in 't oog der waereld uitschitteren? is dit de waare vreugd? eene vreugd van weinige uuren, die met zwakke en onvermogende kragten den donkeren nagt in eenen flaauwen dag tragt te herscheppen, en geen anderen der zinnen als alleen het gezigt te streelen? Dool niet, juichende Schaaren! hier aan kent men de waare vreugde niet. Een ondankbaar mensch, die dit hemelsch geschenk niets agt, kan, alleen om zynen naasten te misleiden, zyne ongevoeligheid te bedekken, zyne trotsheid te toonen, en misschien ook door den waan van den regten Patriot te verbeelden, en met oogmerk om Oranje's gunst daar door te winnen, (zo laag toch denken laffe zielen van den edelmoedigen Vorst,) zyn huis van boven tot beneden *illumineren*, en in uiterlyke vertooningen voor niemand zwigten. Is hy dan de dankbaarste, die tien duizenden lampions in plaats van tien Kaarssen brandt? - Onze Voorouders waren in hunne vertooningen eenvoudiger, doch niet minder wel gezind. Wanneer eens Prins WILLEM DE III. des avonds in eene voornaame Stad, ten duurste aan hem verpligt, stondt aan te koomen, meende de Overheid al heel wel te zullen *illumineren*, wanneer zy der burgerye geboodt aan elk huis eene brandende lantaarn te hangen. Niemand stoote zich aan dit gezegde: ik ben niet eigenzinnig en grilziek, of een vyand van een onzondig vreugden bedryf. Ik wil

het gebruik der *illuminatien*, hoe hoog in top gereedzen, niet geheel afschaffen, of den gemeenen volke eenen vrolyken avond betwisten: dan 't uiterste, dat altoos in onverschillige dingen kwaad wordt, wil ik, met eenige lichten uit te blaazen, tegen gaan.

De Leden van den achtbaren Magistraat eener voornaame Stad onzes Lands kwamen voorheen met my hier in over een, en gingen hunne burgers met een pryzenswaardig voorbeeld voor, illuminerende zo eenvoudig, als men bedenken kon. 't Geen ik ten hoogsten prees, zy waren des avonds met hunne Familien vrolyk by elkanderen aan tafel, en wenschten, onder het drinken van een matig glas wyns, Nederlands Erfstadhouder geluk met de aanvaarding van dien hoogen post, en naderhand allerlei heil met deszelfs Huwelyk. En wie kon dit bedillen? Aan veeltyds uitspattende Lieden een goed voorbeeld in alles te geeven, doet ons het edel hart onzer Overheden voor hunne Ingezetenen regt kennen, en moet ons dankbaar liefdevuur altoos voor haar in volle vlam zetten. Smoor dan,verheugde Nederlanders! smoor uwe regtmaatige blydschap niet; wy dulden ze, wy pryzen ze zelfs aan; maar ze gaa, wat 't uiterlyke betreft, niet boven uwen staat of de goede orde. Voornaamelyk bidde ik, dat gy ze in dankbetuigingen door heilige lofzangen en gebeden, in 't eenzaam bidvertrek, voor Gods throon openbaart, 't geen thans zo zeer te staade komt, en voorts in goede wenschen laat eindigen. De eerste soort van vreugde betoont men als burgers, deze als Kristenen. Maanden lang hebt gy met uwe Leeraars in 't openbaar en in 't verborgen gebeeden om dat geen, 't welk u nu gegeeven is, en zal men thans geenen avond tot dankzegging voor deeze verhooring besteeden, noch voortgaan het goede te bidden voor 't heil der beminnelyke Spruite?

De gebooren Princes, hoe hoog van staat, is gelykvormig aan het kind der laagste Moeder. Zy is in eene waereld gekomen om 'er, gelyk anderen, uit te gaan, en weet niet, dat ze leeft of sterven kan. Zy

heeft eenen Vader, en eene Moeder, maar kent ze niet. Geene hooge geboorte stuiten kinderlyke traanen, geen uitgezogt voedzel weeren alle zwakheden af, de tederste en zorgvuldigste oppassing kunnen het zuigeling tegen droevige ongevallen niet beschutten. De hand des Almagtigen vermag dit alleen. Hy, die de jonge ravens hoort, wanneer zy roepen, hoort het kinderlyk geschrei, en wil 'er zich over ontsermen. De *agtentwintigste November* is in de Historien vermaard door de geboorte van groote Vorsten; maar die dag beveiligt hen daarom niet tegen de ongevallen des levens. Hoe weinig dagt toch het teder Dochtertje van PERSES, Koning van MACEDONIE; dat de agtentwintigste November een der droevigste dagen voor eene Macedonische Princes zou zyn? En wekken dan zulke voorbeelden ons niet op om te bidden, dat deeze *agtentwintigste* een dag, van duizende zegeningen gevolgd, voor onze jonge Vorstin mag zyn?

Zy is verscheenen in eene waereld vol van strikken; of zyn Hoven, de geschikste Hoven der deugdzaamste Vorsten daar van vry? klimt 'er de verzoenking nooit ten vensteren in? is het hart van eene Konings Dochter anders gesteld dan dat van een kind, door eene gemeene vrouw van den allerlaagsten staat ter waereld gebragt? moet het niet, door eene Godlyke hand bestierd, ten goede bekwaam gemaakt, en daarin bewaard worden? -- Onbeschryflyken invloed hebben de zeden der Grooten op die der minderen. De waereld bespiedt derzelver gangen met arends oogen, en verheugt zich, als zy waant iets verkeerds 'er in te zien, meenende, dat zulks meer oorlof aan haare gebreken vergunt. - Zondigen is menschelyk. De bekwaamste Gouvernante voert niets uit, als God het onderwys niet zegent, of komt niet de Deugd en Godsvrugt, ook by Vorsten en Vorstinnen, van God? - Is dat zo, wie wenscht dan niet, dat deeze tedere zuigeling ter eere des Allerhoogsten, tot roem van haar door-doorluchtig Geslagt, ten stigtelyken voorbeelde van

haare Sexe, ter beschaaming van booze zeden, ter bestraffing van ydele pragt, en tot heil des Vaderlands gebooren zy, en in de ontfermingen van 't genadig Opperwezen tot deeze heerlyke oogmerken opgroeie? wie bidt dan niet, dat derzelver teder hart al vroeg hier toe gevormd worde? wie hoopt dan niet, dat zy den tederen staat der kindsheid spoedig en gelukkig doorworstele, als eene veel beloovende plant welig opschiete, en een zegen zy voor 't Geslagt, dat nog niet gebooren is? Dit is, zo ik my niet geheel bedrieg, waare dankbaarheid, een pryswaardig gevolg der regte vreugde.

Zyn dan deeze de algemeene wenschen der braaven? staan zy met my in deeze gevoelens? willen zy edelmoedig onzen raad volgen, ik en duizenden met my zullen zich verheugen, dat 'er nog zulke steunzels voor 't algemeen welzyn in onzen Lande zyn, en, onder het bidden voor onze jonge Vorstin, en haare Doorluchtige Ouders, onder het weerspreeken der zondige zeden onzes Lands, onder het verbeteren van ons zelven, hoope scheppen, dat de tegenwoordige duistere en bekommerlyke tyden opklaaren zullen, en gevolgd worden van voorspoedige tyden. Onze jonge Princes beleeve met ons dezelven, en verheuge zich, dat men, ten tyde haarer geboorte, zulke Denkers en Voorbidders in het Vaderland gehad hebbe!

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfjen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thirry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 416. *Den* 17 December 1770.

[*De Heer* R *toont, dat Zedeschryvers op geene* verbetering *hebben te hoopen, hoe bondig hunne voorstellen ook mogen zyn*.]

Obsequium amicos, veritas odium parit.

TERENTIUS.

MYN HEER, DE DENKER!

Ik meen my met zeer gegronde reden te mogen verwonderen, hoe zich de Zedeschryvers zo veel moeite kunnen geven in het toestellen van geheele Boekdeelen, om daar door de kwade gewoontens, en bedorven Zeden der menschen te verbeteren; daar ze door de bevinding en de uitkomst der zaken tog genoeg geleerd worden, dat alle hunne pogingen niet anders zyn, dan de Moreaan schueren. De Engelsche Zedemeester *R. Steele* is de Voorganger geweest in dat zoort van schriften, waar van men zedert zynen tyd in ons gewest zoo veel werk heeft gemaakt, en de vermaarde *van Essen* heeft hem op het spoor gevolgd, voorwaar niet ongelukkig, maar met grooten Roem. Zedert heeft het by ons van zulk zoort van schriften gekrield. Tot uwen Lof zal ik niets zeggen, uw eigen werk mag het doen. Dan dit wilde ik maar aangemerkt hebben, hoe weinig verbetering men onder de Zeden onzer natie bespeurd neeft, schoon men de kwade gewoontens door zo veele schriften op allerlei wyze met al den ernst van regtschapen Zedemeesters betreden heeft. - Ik twyfel niet of Gy zult edelmoedig genoeg zyn, van te bekennen, dat myn gezegde maar al te Waaragtig is. - Zeer wel is het my bekend, dat wanneer men uw Werk, en dat van andere Zedeschryveren doorbladerd, men in de

zelve hier en daar eenige brieven vind van Lieden, die bekennen door het Dezen uwer schrfiten, eenig gebrek of in 't oog lopende fout verbeterd te hebben. - Maar, behalven dat het niet zeker is, of zulke brieven niet veel eer van den Schryver zelven zyn opgesteld, dan dat ze hem van buiten zyn toegezonden, hoe ligt vleid de mensch zich zelven dikwils met de uitvoering van de een of andere pryswaardige verrigting, schoon ze nog niet eens ten halven is uitgevoerd? Hoe dikwils roept men niet triomph, voor de stryd nog maar nauw ten halven gestreden is? en ging men eens dagelyks met die menschen om, men zou donk ik niet gelden bevinden, dat ze nog slaafagtig die gebreken dienstbaar waren, welke zy meenden reeds overwonnen, en tot den wortel toe uitgeroid te hebben. - Dan die menschen waren eens bekeerd, en van een enkele fout verbeterd; dat zyn enkele gevallen, waarlyk witte ravens, behalven dat ze dan nog vol andere gebreken blyven kunnen; want waant gy ergens zulke menschen te zullen aantreffen, die elk gebrek, dat zy bezitten, en door u, of anderen afgeschilderd vinden, op zich zelven zullen toepassen, om hunne bedorven zeden langs dien weg te verbeteren? Waant gy iemand edelmoedig genoeg te zullen vinden, van een hatelyk afgeteekend karacter op zich zelven toe te passen, al geleek het zyn gansche Perzoon, als twee droppels water! Het scheelt 'er zeer veel van myn goejen Heer! Ieder weet het afgeschest karacter wel by zyn buerman thuis te brengen. Daarenboven een Zedeschrvver mag nog al niet te perzoneel handelen. Hy moet zyne karacters schilderen, dat zy op velen te gelyk kunnen toegepast worden: Maar myn waarde Heer! wilde men iets uitwerken, men moet direct op den man aangaan, en dan zou het mogelyk nog maar weinig zeggen willen. Meent gy dat ik het mis hebbe? raadpleeg dan de dagelykshe bevinding, die zal het genoeg bevestigen. Elk weet zyn man en draagt wel zorg om een karacter, dat hatelyk is, afgebeeld, buiten zyne eigen deur te sluiten.

Dan ik meen nog een gewigtiger reden te kunnen

opgeven waar van daan het komt, dat de menschen zo moejelyk, of liever onmogelyk van hunne kwade gewoontens zyn af te trekken; mogelyk zal ze zonderling genoeg zyn om uwe attentie te verdienen. -

Naar myn begrip beweegt zich ieder mensch in eenen zekeren kring, hem aleen eigen, even gelyk de Hemelsche Lighamen, die elk hunne byzondere kringen hebben binnen welke zy zich wenden, drainen en bewegen. Mogelyk komt u deze stelling wat duister voor: Dog een weinig geduld myn Heer, ik zal me nader verklaren; die alleen voor af nog aanmerkende, 't geen ik me vlei dat door u gereedelyk zal toegestemd worden; namentlyk dat het *Redelyke* maar een zeer klein getal menschen toekomt, waaruit ik dan besluite, dat het grootste deel der menschen geene zielen bezit om dat het Redelyke altoos aan eene Geestelyke Zelfstandigheid, en nimmer aan iets Stoffelyks word toegekend. - Hoe vreemd deze stelling ook moge schynen, ze is met te min Waaragtig, dewyl de meeste menschen alleen Mechanisch bewogen worden, 't geen onmogelyk zou zyn, bezaten zy een *Redelyk Grondbeginzel*. - Op dezen grond nu zal ik myne eerste Stelling bouwen, en bewyzen dat de mensch buiten zyn eigen kring geplaast, niets meer dan eene roerlooze Machine is.

Verbeel u den Perzoon eenes Gierigaards, en stel tegens hem over eenen verkwister, beiden zyn ze volgens myne stelling niets meer dan *onbezielde, redelooze Wezens*, die alleen Mechanisch bewogen worden, de een binnen den kring van *Gierigheid* de ander binnen dien van *verkwisting*. De eerste is zo veel als de dampkring voor den *Gierigaard*, en de laaste voor hem die alles doorbrengt. Handel vry met deze twee naar uw welgevallen, maak de *Gierigheid* uit, vooral wat leelyk is. Ga maar direkt op den man aan, en brengt hem vor 't gezigt een Wangedrogt, dat 'er afschuwelyk uitziet. Leef op de eigen wys met den *Verkwister*; hang voor zyn gezigt een schildery op; waar in gy de verkwisting berooid, en met verscheurde kleederen in eenen erharmelyken staat hebt afgeschilderd. - Denkt gy

deze twee knapen te bekeeren -? O dan misleid gy u deerlyk. De uitkomst zal doen zien, dat alle uwe pogingen vrugteloos zyn zullen. - Een Kwaadspreker, een Lasteraar is buiten zyn kring een roerelooze Machine. - De Trotschaard, die van hoogmoed schynt te barsten, maakt binnen zynen kring de grappigste bewegingen, die men zich verbeelden kan: maar buiten den zelven gaat hy over tot een *non Ens*. -

Ik heb een Neef die heeft veertig Jaren zo als ik by overlevering ontvangen heb op en neêr geloopen zonder den eenen dag iets anders te verrigten als den anderen; binnen dien kring kan hy oud worden, en nog gemakkelyk veertig jaar doorbrengen zonder in die tagtig jaren iets meêr verrigt te hebben, dan een Uurwerk dat men op zyn ryd opwint, om zynen Kring van vierentwintig uuren rond te loopen; Want ik verbeel my hem niet anders dan een Uurwerk, dat men alle morgen opwind om dag voor dag dezelve Werking te verrigten. Zo Gy nu myn Neef buiten zyn Kring bragt, was Hy even gelyk een Horlogie, dat van zyn stel is, hy stondt stil, en was volmaakt zonder beweging. Myn Oom, die een mooije stuiver geld bezit, is om die reden ook van oordeel, dat Hy van al de Weereld moet ontzien worden. Hy is kregel van aart en verdraagt geen enkel woord van iemand. 't Is ligt te begrypen hoe Lastig in vele gevallen zyn omgang zyn moet, voor die 'er dagelyks gedrongen is mêe om te gaan, om dat hy zïch verbeeld dat niemand van zyne Familie hem een enkel woord mag tegenspreken, terwyl hem ondertusschen het regt toekomt, om elk te zeggen, wat hem Lust. Onlangs vondt hy me zitten schryven: wat doet Gy vroeg hy aan my? ik dorst hem de Waarheit niet te verbergen: Ik schryf Oom eenige moralen gaf ik hem ten antwoord, waar in ik de gebreken der menschen doorstryk - Malle Jonge, voer Hy heftig tegens my uit, wat begint, Gy, Schryf een Vertoog over uwe eigen gebreken, daar Gy tot aan uw keel toe van vol zit. Ik meende van spyt te barsten, nogtans dorst ik Hem geen woord antwoorden, uit vrees voor de gevolgen die 'er uit mog-

ten ontstaan. Indien hy nu niemand heeft, daar hy zyn ongenoegen tegen kan toonen, is hy zonder geest of Leven, en derhalven Hem buiten zyn Kring te brengen, was bykans zo veel als een manslag te begaan.

Ik heb nog een derde reden, mogelyk zo wigtig als de twee voorgaande wanneer ik oordeel, dat de gebreken der menschen onverbetelyk zyn, en die is, dat niemand de Waarheid wil gezeid weezen. De Gemeene man kent de waardy van de Waarheid niet, en de groote Weereld, Lieden van de *Bonton*, die volgens hunne eigen gevoelens verligte geesten zyn, vergenoegen zich met de bloote Klanken, en lagchen elk uit, die nog Conscientie maakt, om van dezelve af te wyken. - Dan 't geen de zaak is die ik eigentlyk poog te beweren, is dat nog de gemeene man, noch de Lieden van de Groote weereld de waarheid verdragen kunnen. Hebt gy zulks in eigen perzoon niet dikwils ondervonden? ik meen dat ik het uit uwen Denker genoeg bewyzen kan; want om U eens op eene ouwerwetsche wyze rond uit de waarheid te zeggen: voor de meeste menschen zyt Gy in de zamenleving een ondragelyk man, en 'er is geen beroep of Professie waar onder Gy geene Vyanden hebt, en dat nog wel het slimste van allen is, by de Geestelyken staat Gy in een zeer slegt blaadje, dat komt van in uwe Schriften onbewimpeld de waarheid te spreken, hoe zou het dierhalven mogelyk zyn, om een eenig mensch van zyne kwade gewoontens en bedorven Zeden af te trekken, daar ze niet verdragen kunnen dat men ze hun onder het oog brengt? men noemt U ouwerwetsch, iemand die zyn Weereld niet verstaat. - Wanneer men dierhalven bemerkt, dat de waarheid nergens meêr aan den man wil, zou men dan niet wel 't veiligst doen, dezelve maar te laten dryven? wy leven tog in de Weereld, om met onze mede menschen in vrede en vriendschap te verkeeren, doet men dan niet 't best, als men anders tog dat groot oogmerk niet bereiken kan, de waarheid te verlaten, en zich naar de gevallen te schikken, zo als ze ons in den mond loopen? ik voor my meen ja, en heb 'er gewigtige reden voor -.

Als ik me stipt altyd aan de waarheit moest verbin-

den leefde ik met myn familie dagelyks in de grootste twist en tweedragt. Onder anderen heb ik 'er Drie onder myne Vrienden, van onderscheiden Professie, by welken, zo de menschen nog iets met de Waareid op hadden, dezelve vooral moest gevonden worden. Met deze Drie ben ik genoodzaakt veel te moeten omgaan; Dan de slegte behandeling, die ik ten faveur van de Waarheid geleden heb, heeft me wel genoodzaakt, als een dood Vyand van alle moeijelykheden de waarheid vaar wel te zeggen, en my naar de zwakheden myner Vrienden te schikken, dit heeft tot gevolg gehad, dat 'er zedert nooit verschil meêr tusschen ons ontstaan is.

Een dezer Drie is een Predikant. de tweede een Regtsgeleerde, en de derde een Medicus. Alle drie bewegen zy zich in een en denzelven Kring, 't zyn alle drie Pedanten. Ik zou me omtrent hun zo opentlyk niet durven uitlaten, wist ik niet, dat zy geen van Driën den Denker lezen. Waarom de Dnus. uwe schriften nooit inziet, maar zyne gemeente wel eens vermaand voor de schadelykheid van zulk soort van schriften zich te wagten, zal onnodig zyn u te zeggen - De Regtsgeleerde en de Doctor maken den Denker uit voor al wat leelyk is. Hy zegt kwanzuis elk de waarheid; dog zyn Blaadjes zyn geen lezens waardig, zeggen zy, oordeelende het ver beneden hun verstand in dezelve immer het oog te slaan. - Met twee of drie woorden zal ik u een kort verhaal meêdeelen, van 't geen my met deze drie wedervaren is. -

De Dnus. van 't Academie komende, bragt van daar, gelyk dat wel meer in Jongelingen van die Studie valt, ruim zo groot eene Dosis verwaandheid, als geleerd, heid mede. Met zyn Professor stont hy in geleerdheid, volgens zyne eigen nederige gedagten, ten minsten egaal, en by was stout genoeg, om alles wat hem tegenstondt, ronduit voor kettery te verklaren. Hy hadt een vaste stokregel, om zelfs de hooeste Waardigheden, nog de gelukkigste Verstanden niet te ontzien, om, zo ze met hem in gevoelens verscheiden, van dezelve met de grootste verontwaardiging te spre-

ken. Ondertusschen gaf hem dit zo eenen grooten naam, dat hy schielyk een plaats kreeg, die hy dra tegens een tweede, en deze weêr tegens eep derde verwisselde, terwyl 'er een naam van hem uitging, als of hy naulyks weerga hadt. Dog zyne schielyke bevordering was tevens zulk eene ryke bron voor zyne verwaantheid, dat zyn omgang eindelyk schier ondragelyk is geworden. - Ik heb éénmaal de vryheid genomen het hem onbewimpeld, echter met veel bescheidenheid, te zeggen, hem onder het oog brengende, dat zulk eene *Verwaandheid*, als hy in allen opzigte vertoonde, het karacter van eenen Wel Eerw. oneer aandeedt. - Hoe meent Gy, dat hy myne zagte vermaning opnam? als bewyzen van liefde en achting? - 't Was 'er zo ver van daan. Nooit hebt Gy eene veragting kunnen zien met meêr verontwaardiging. De waarheid kon hy niet verdragen, en het koste my zeer veele moeite om weêr met hem te verzoenen.

De Regtsgeleerde, die een wandelend register van uitheemsche woorden, en de zonderlingste minnaar van het ongemeene is, beweegt zich op zoo eene grappige wyze binnen zynen kring, dat hy aller oogen naar zich trekt. Mogelyk bezit hy eenige hoedanigheden, die lof zouden verdienen, maakte hy 'er een nedrig gebruik van; maar nu hy 'er ongehoord trotsch op is, maakt hy 'er zich zelven by al de waereld belaggelyk door. - Dit zei ik hem eens in het vriendelyke, met byvoeging, dat hy nimmer in zyn spreken eene ongehoorde verwaandheid moest vertoonen; dat hy altoos wel als een geleerd man moest denken, maar nooit anders spreken dan als een gemeen man. Dog ik meende dat hy my van kwaadheid op het lyf vloog, en zelfs, schoon we naderhand weêr verzoend zyn, is 'er egter tusschen ons nooit die hartelyke vriendschap weêr gekomen als te voren. -

Myn Neef de Medicus is een Pedante charletan, en naarzyne jaren vry onkundig, waar van de ongelukkige proeven, die hy gedaan heeft, tot bewyzen strekken. Ondertusschen sneuveld geen mensch onder zyne handen, dan naar de strikste regels der kunst. -

Hy hezit de gaaf van grootspreken, en kan volmaekt wel zwetzen - Nimmer spreekt hy zonder in zyne reden eene menigte woorden van de kunst in te vlegten, verkiezende daar toe gewonelyk de zulken, die op *a* uitgaan, wat hoog klinken, of van eenen Griekschen oorsprongzyn als *Alexipharmaca, Spargyrica, Antidota Spasmatica, Anticaptica*, enz. By het onkundig gemeen passeert hy voor zeer geleerd: Dog Luiden die verstand genoeg hebben, om over zyne bekwaamheden te oordeelen, getuigen eenparig, dat hy in de geneeskunde mager geleerd is, en durven met hem opentlyk den spot wel eens steken, - Dit bewoog my op eenen zekeren tyd tegens hem te zeggen: waarlyk Neefje gy zyt al te Pedant voor zo eene geringe geleerdheid, en zyt te weinig ervaren om 'er trotschop te zyn. - Hy meende dat het groot aantal zyner Patienten ten waarborge zyner kundigheid strekte. Dog ik gaf hem in bedenking of het gemeene Volk niet te onkundig was, om over bekwaamheden te oordeelen, ten bewyze hier van zeide ik kan strekken de toeloop, die onkundige Kwakzalvers doorgaans gewoon zyn te hebben. - Deze tegenwerping wist hy niet op te lossen: dan alleen met te zeggen, dat ik in het vervolg gerust kon thuis blyven, als ik geene andere boodschappen te verrigten hadt, my ontslaande van de moeite om hem met meer van myne vermaningen lastig te vallen. - Ik heb in het vervolg myn gedrag tegens hem ten eenemaal verschikt, en wy zyn weêr vrinden als voren. -

Meêr zou ik hier kunnen byvoegen, vreesde ik niet, dat de uitgestrektheid van dezen brief uw geduld reeds te veel gevergd heeft. - Vint gy ondertusschen goed denzelven in uw weeklyksch blad te plaatzen, ik mag het heel wel lyden, en zal 'er door bevestigd worden, dat gy waarlyk tot schryven door edelmoedige sentimenten alleen bewogen wordt, zelfs niet ontziende gebruik te maken, van eenen brief, die uwe eige liefde weinig vleit.

Ik ben

Uw getrouwe Lezer
K.

De Denker.

N°. 417. *Den* 24 December 1770.

[*Overdenking van een' der Herderen onder het zoeken en begroeten van 's Waerelds Heilland te* Bethlehem, Digtstukje.]

Overdenking
Van een der Herderen onder het zoeken en begroeten van 's Waerelds Heilland te Bethlehem.

Descendit coelo Deus, & mortalia membra
Induit, & nasci paupere gaudet humo.

Pet: Franc:
Elegia 5. lib: Eleg: V.

ô **S**tad van *David*, noit dan met ontzag te naaken,
ô Bethlehem, o wieg van Jesse's jongsten Zoon!
De trotsche Nabuur moge uw nedrig aanzien laaken,
Toch zegepraalt ge op dien en op voorleeden hoon:

Gy voert, op dat iets groots uw' naam den dood ontwringe,
Geen' trotschen dwingeland in uw' gewyden schoot;
Geen' heerscher die, terwyl Hy aarde en zee bedwingen,
Niet Zegepraalen kan op d'onverwinbren Dood.
Gy draagt der Vorsten Vorst... God zelv' in uwe muuren,
Wiens tegenwoordigheid den schaam'len stal ontgloeit,
Als blaakten voor dien Prins zyne eige vreugde vuuren,
Terwyl de Olyf van vrede in uwe beemden bloeit,
Daar *Gabriel*, omringd door ongeschapen Zoonen,
Gewyde Seraphs, uit een eeuwig vuur geteeld,
Ons herdren zocht, om ons d'aertsherder aan te toonen,
Dien *Davids* nanicht kust, en *Davids* naneef streelt.
ô Bethlehem, zyt gy uit duizenden verkooren,
Zyt gy het, die zo wel aan 't Godlyk oog beviel,
Dat Zions Koning werde in uwen schoot geboren?...
Hoe nederig erkent en looft u myne Ziel!
Hoe wordt ze op U verliefd, en monstert dit genoegen,
Als de Eer der driften, van alle andere driften uit,
Om zich by haaren God, in uwen schoot, te voegen,
En dus dien bruidegom te omhelzen als zyn bruid,

Die, aan Hem ondertrouwd door voorbeeld, woord en eeden,
Zyn bloed ten Zegel wacht van onverbreekbren echt,
Zo dra Hy op den kop de helsche slang zal treeden,
Dien Hy reeds mannelyk, hoe jong hy zy, bevecht.
'T zy haar vergunt, den stal eerbiedig te begroeten,
Eer ze onder 't nedrig dak, daar God op 't harte let,
Den wensch voor uitvoere en de waggelende voeten,
Van aarde en zondig stof geheel ontbonden, zett'.
Zyt duizendmaal gegroet, geëerbiedigd stille wooning,
Gewyde herberg, Hut, die zo veel goeds getuigt,
Waar in myn Heilland slaapt, waar in myn Heere en Koning,
De kuissche borsten van de schoonste moeder zuigt.
Wat schade!... zo u tyd en toeval in deedt storten,
En wegvoerde uit het oog van 't volgend nageslacht!
Dit zou de Hoop - den Troost- 't bewyzend licht verkorten,
Waarop het fyn vernuft der volgende eeuwen wacht;
En echter eenmaal zultge, al waart ge uit steen geklonken,
(Te meer dierhalven nu ge uit riet en bint bestaat)

Neêrvallen in het stof en niet meer nedrig pronken
   Voor het nieuwsgierig ooge als aller Toeverlaat.
Des zal ik, om die schade aan my en elk te ontrukken,
   Een juiste schildery van uw gedaante, ô stal,
En woonplaats van myn' Heere in myn geheugen drukken,
   Waar uit noch Tyd-noch Dood haar eenmaal rukken zal.
Indien we, na den dood, 't geen stoflyk is bedenken,
   Indien we al 't geen ons hier, in ruste of hoogen nood,
In alles, wat ons streelde, of ons vermaak kost krenken,
   Herdenken kunnen na het woeden van den dood.
'k Zal u, zo dra ik keere om ieder te verhaalen,
   Wat luister ons omringde en hier verscheenen is,
Myn maagschap en myn kroost des stals gedaante maalen,
   En prenten die gedaante in elks geheugenis;
Dit zal haar eenigzins de sterflykheid onttrekken:
   Zo gingen ook voor heen de Aerts vaderen te werk,
Toen ze, om aan 't nageslacht 't begin des tyds te ontdekken,
   't Verhaal daar van betrouwde aan de eerste en tweede kerk,
En dus zult gy, ô stal, zo Goddelyk geheiligd,
   Zo ryk doordrongen van den schoonsten Zonneschyn,

Voor tyd en toeval en 't geweld des tyds beveiligd,
Een sieraad in het oog der volgende eeuwen zyn....
Nu treede ik, vol ontzag, al nader en al nader....
Maar ... welk een vreemde schroom treft myn vermetelheid!
Ik beeve!.. Al goede God!.. Ik beev'!.. Geduchte Vader!..
Hoe!.. moet het siddring zyn, die my ter hutte leidt,
Op dat ze aan 't hoopend hart den doortogt fier betwiste!
Zyn angst en vreeze dan de Wachten dezer hut,
Die my bekommren,... my, die noit van kommer wiste,
Zo lange ik in den beemd het blaetend vee beschut,!
En moedig heb gedekt voor hongerige dieren,
Gewoon te roov' te gaan in 't afgaan van den nacht;
Voele ik, noit bang of schuw voor 't woên dier woestynieren,
Nu kommer, nu ik 't hoogste en 't eeuwig heil verwacht!
Wat moge de oorzaak zyn?.. wat maakt me zo verlegen?..
Wat doet my aarselen en angstig stille staan?
Ik adem niets dan heil, wat heil hiet komt me tegen,
En myne broeders zyn reeds in den stal gegaan,
Daar zien zy hunnen borg... daar knielen ze en onthaalen

Hunne opgebeurde ziel op een volmaakt gezicht...
Enik, ik beeve en vreeze... iet Heiligs doet me draalen;
Wat valt hem 't onderzoek, die van geen' schroom weet, ligt!
Myn God!... maar ô myn ziel!.. wat zal u overkomen!
Een Engel, God gelyk, grypt myne rechte hand.....
Nu merke ik wat my deerde... uit eerbied leerde ik schroomen,
Uit eerbied en ontzag stortte ik in misverstand.
Wat zien myne oogen, nu ik 't waage om in te stappen!..
Een knechtken! lagchende aan de moederlyke borst,
Een knechtken! vol van God en Godlyke eigenschappen,
Een knechtken! aller Heere en aller Vorsten Vorst....
Myn broeders knielen.. 't past me om nevens hun te knielen.
Ik buig me ô Hemelvorst voor uwe Hoogheid neêr.
Verneder u, die 't heil bezit van alle zielen,
Verneder u, my eens te aanschouwen Hemel Heer!
Zyt gy het, die in all' de oraklen opgeslooten,
In Koning David leefde en, slaapende in den nacht
Van zyn gewyde heupe, uit Koningen gesprooten,
U zelv' en in u zelv' ons heil ter waereld bragt!
Gy zyt het, heilig Kind! hoe zullen we u ontmoeten,

Die, aan de Englen hulde en Godlyke eer gewoon,
't Gebrek der herdren ziet, die u als menschen groeten,
En voor Maria's schoot, als uw' gewyden troon,
Zich buigen!.. laat u onze onächtbre dienst niet stooren.
Wy kwamen nimmermeer by Koningen ten hoov'.
d'Aartsherder neeme ons aan als herdren, die te vooren:
Noit Vorsten zagen... niets dan 't Vaderlyk geloof
Omhelsden, en het vee in beemden en valeien,
Waar de afgejaagde beek verdoolt en dwaalt en vloeit,
In stilte weidden en nog onbekommerd weiën,
Wat onweer door de Kerk- en Burgerstaaten loeit.
Groei, te onzer hoope, als mensch, groei te onzer hoope, ô Heilig,
Nu hooge Godheid dekke uw menschheid dag aan dag;
Zy blyve in schaduw van haar eige schaduw veilig,
En baan' zich zelve een' weg door dat geducht ontzag,
Waar door zy de englen eens, die, stout en onberaaden,
En voor haare oppermacht noch nedrig noch beducht,
Ten oorlog' toegerust in 't Godlyk strydperk traden,
Neer donderde uit Gods ryk en de opperhemel lucht!

Zy leeve, om door den dood in eeuwigheid te leeven,
  En voere ons door haar zweet en bloed ten hemel in!
Dit voorrecht zal ons meer dan Caesars luister geeven,
  Dit leeven is het onze en 't sterven ons gewin.
Waak ô Maria, waak ô Joseph, waakt gy beide
  Voor dit geliefde pand!... beschermt het dierbaar kind,
Zo lang de kindsheid duure, en wacht, voor dit geleide,
  Geleide op uwe beurt van dezen, die 't bewind
Van alles voeren zal, hem door geen magt te ontrooven.
  Komt Herders, laaten wy, zo wonderlyk voldaan,
Zo ryk gezegend, God in onze beemden looven,
  En, op dat elk dit heil moog' weeten, elders gaan!

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thirry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 418. *Den* 31 December 1770.

[*De Denker aan zyne Leezers*.]

- - Sic abeunt dies,
Citisque devecti quadrigis
Diffugiunt, velut aura velox.
Sic ver & aestas, sic variant vices
Autumnus atque immitis hyems suas:
Tempusque dilapsum fefellit
Spes hominum male providorum.
Humana sic sunt, nubila candidis
Et mista laetis tristia, nil datum est
Mortale firmum. cuncta passim
Intereunt celeri ruina.

D. HOOGSTRATANUS.

De Denker aan zyne Leezers.

Zal ik heden, in myn laatste Vertoog dezes jaars, aan eene gewoonte, by veele Schryvers aangenoomen, voldoen, dan mag ik thans op de gebreken myner Landgenooten niet letten, maar ben gehouden myne aanspraak eerbiedig tot U te rigten, geliefde en hooggeagte Leezers myner schriften! van welken rang of

staat gy moogt zyn. Gy, edele vernuften! waardige hoogschatters van treffelyke pennevrugten! Lieden van zuiveren smaak! die niet, gelyk veelen uwer natuurgenooten, als de mollen in de donkere aarde wroeten, en het licht vlieden, maar door hoogen geest gedreeven, vlytig doorsnuffelen, wat de drukpers dit geheele jaar heeft afgeleverd; gy uitneemende verstanden verdient thans alleen, dat ik, die tot U, als Leezers myner weekelyksche Papieren, sedert lang de grootste betrekking gekreegen heb, deeze myne reden eerbiedigst toewye! Overweeg ik, dat gy tweeënvyftig weeken lang my verwaardigd hebt de vrugten van mynen Geest met eene ongemeene graagte te ontvangen, en dezelve met eene onverzaade leeslust te vereeren denk ik aan de agting en liefde, waar mede gy zelfs de geringste myner schriften hebt gelieven te koesteren: gaa ik na de spoedige trek, waar door het van alle kanten is gezogt, en alom in alle Gewesten onzes Lands verspreid is geworden, het geen ik niet aan derzelver innige waardye: (want ik denk nedrig van myne herssenvrugten, en kenne derzelver gebreken) maar aan uwe liefderyke en gulle aanpryzinge, die u zo meenigmaal tot anderen doet zeggen: *hebje heden den Denker wel geleezen?*) geheel moet toeschryven: bedenk ik, dat 'er onder u zo veelen zyn, dien ik met den aangenaamen en hooggeschatten naam van myne Correspondenten onderdaanigst mag groeten, wyl ik de uitsteekendste onder myne Vertoogen aan U dank heb te weeten: beschouw ik, dat uw leeslust na het omvangen van 417 Vertoogen geen grein verminderd is, en Gy my meenigmaal door brieven bidt myne laatste woorden niet uittespreeken, maar rustig en lustig myn begonnen taak voort te zetten, en het groot overschietend werk geheel af te weeven: eindelyk bezef ik uwe onverdiende edelmoedige aanbieding van hulpe om my by te springen; wanneer ik myne vermoeide herssenen en afgesloofd lighaam eenige zomer- uitspanning geeven wil, en de pen voor eenige weeken neer leggen: dan gevoel ik, hoogst geëerde

Leezers! hoe veele millioenen ponden verpligtings, ponden die ik nooit of nooit betaalen kan, gy op my gelegd hebt, en ik zie voor uit, Gy zult dat ontelbaar aantal in volgende tyden nog al meer vergrooten, zo dat ik ten laatsten onder de onbetaalbaare schuld zal wegzinken, of een allerschandelykst bankeroet moeten maaken. Terwyl deeze kommerlyke gedagten voor mynen geest zweeven, en zelfs dikwils myne nagtrust stooren, hebt Gylieden edelmoedigheid genoeg om my in deeze myne angstige verlegenheid by te springen, ja wat zeg ik, geheel 'er uit te verlossen. Gy tragt my door duizend verzekeringen gerust te stellen, dat ik nooit op de betaaling myner schulden behoef te denken, en gy nooit eene pen vaardiger ter hand neemt, dan om die door te haalen. Is dat zo? myne Vrienden! ja voorzeker, het is zo, ik mag 'er my op verlaaten. Een *seconde* tyds 'er aan te twyfelen, zou niet anders zyn dan U schandelyk te hoonen, en zou dat in my opkomen? - Gelukkig uur dan, waar in ik begonnen heb myne geringe pen op duurzaam papier te zetten! Nederlandsche Jaarboeken, Schryvers van *Memoires*, en al wat de zwaanen - schagt voert, vereeuwig dat kostelyk tydstip, en bewaar de Naamen myner Leezers, die de onsterfelykheid waardig zyn, tegen alle vergetenheid en vernietiging: schryf met gouden letteren de Naamen en Toenaamen myner Begunstigers op marmere posten, en verbiedt den verwoestenden tyd 'er immer zyne klaauwen aan te slaan. - Zal ik deeze dank- en lofreden, die in 't begin nog al draaglyk viel, doch op 't einde zekerlyk voor myne Lezeren waglyk werdt, vervolgen, om het fraaie beeld van sommige Schryvers, dus gewoon te schryven, in my zelven te schetzen? Dan 't kan nu wel gaan, dunkt my, ze hebben een klein ruuw tekeningetje van zich gezien, laaten zy het ontbrekende voltooien, wen het hun lust, en zien, hoe fraai zulk schryven staat in eene afscheidsreden. My verdriet, den aandagt myner waarde Leezers, in dit laatste vertoog deezes jaars, op deezen voet gaande te houden,

of laat ik liever zeggen af te matten, en hun reden te geeven, dat ze aan den haard zittende, zich gereed vinden myn papier met tang en vuur te begroeten. Een ander afscheid wil ik heden van hen neemen. Ik nam voorheen de pen niet op om U een verveelend papier in de handen te stoppen of sommiger losse zinnen met eenige kiugten te vermaaken. Die van my verwagt hebben, dat ik den staatelyken Godsdienst zou aanranden, de Achtbaare Overheid onteeren, de Leeraars door de spitsroede jaagen, deugd in een valsch, en ondeugd in een aangenaam licht stellen, hebben zich bedroogen gevonden. Hebbe ik aan allen niet behaagt; sommigen zich beledigd gevonden, en toepassingen, waar op wy nooit dagten, gemaakt, dit legt voor hunne rekening; maar dit kwaad is on mydelyk. Diergelyk venyn, plagt een myner Voorgangeren te schryven, kan zo wel uit de stigtelykste Predikaatsien, als uit myne geringe lessen gezogen worden. Sommigen hebben ons, by het invlegten van de eene of andere gebeurtenis, die eene Zedeles in kragtiger licht zette, van valschheden beschuldigd; maar zy hebben hier door hunne eige onweetendheid aan den dag gebragt, en het ware hun loffelyker geweest zelve eerst de zaak te onderzoeken, dan dat verhaal te verdenken. Anderen hebben 'er op eene andere wyze mede omgesprongen, waar op wy het onze ter eige verdediging zouden kunnen zeggen, indien wy een lastig verweerschrift hadden gedagt te schryven; maar geen ander oogmerk hebbende dan de verbetering der zeden myner lieve Landgenooten, weet ik niet op eenen anderen voet voort te moeten gaan. Wy willen dan met het aanstaande jaar onzen taak op nieuw met frisschen moed opvatten om de snoode zeden onzer verdorve eeuwe te bestryden, ongeregeldheden in een bespottelyk licht te zetten of met ernstige taal te bestryden, de heilige deugd en Godsvrugt in eene aanvallige gedaante te vertoonen, en dus al het onze toebrengen, om de laatste over de eerste te doen zegepraalen, en onze Leezers te stigten. Waren onze lieve Vaderlanders door de billyke wetten onzer Overheden, door 't getrouw vermaanen van braave Leeraa-

ren, door de inspraaken van hun eige geweeten, door onze pogingen of door de bedenking van den steeds veranderenden en voortrollenden tyd verbeterd geworden, of konden we dit op vaster grond thans verwagten te zullen gebeuren, hoe aangenaam zou deeze loon op geener of onzen arbeid, hoe gelukkig dit werk voor hun zelven zyn? Indien 'er dan dit jaar een zaadje van deugd of verbetering, door zulk een algemeene welmeenende vereeniging ten tydelyken en eeuwigen gelukke der Natie, in het hart van onzen Leezers gevallen is, dat de overdenking van het afloopend jaar, zo wel geschikt tot ernstige overwegingen, het zelve nu vrugtbaar maake. Begochelde mensch! wat is toch de prediking ter deugd, indien gy ze u niet aantrekt? wat de waereld voor u, indien gy ze niet aanmerkt als eene plaats, u ter herberge eerst verleend om uw tydelyk en eeuwig geluk 'er in uit te werken, en na al dien gewichtigen arbeid afgesloofd, als dan in het graf te rusten? wat de tyd, indien gy niet bezeft, hoe schadelyk of voordeelig, hoe verdrietig of aangenaam, hoe bitter of zoet gy den zelven voor u maaken kunt. Al wat leeft, leeft in den tyd, en gebruikt den tyd; maar van hoe weinigen wordt dezelve regt gekend? Die verwonderlyke voortrolling valt misschien nooit onder uwe, zeldzaam onder de verwondering van anderen Dat men gewoon is, hoe verbazend in zich zelve, schynt zyne waardy te verliezen, en minst bedagt te worden. Maar verliest de tyd een grein door uwe kleinagting? Roept den voorledenen te rug, doet den tegenwoordigen blyven, en gebiedt den volgenden te komen, wat kunt gy magteloos schepzel? wat stelt gy des avonds te werk om eenen nieuwen dag voort te brengen, of welke zyn uwe pogingen by dage om den avond te doen vallen, den nagt te doen komen? Hy, die alles schiep, bragt alleen den verwonderlyken tyd te voorschyn, en zet ook thans alleen deszelfs loop voort. En merkt gy dan niet, dat die tyd een godlyk werk is, 't geen gy moet eerbiedigen, of aanbidt gy Hem niet, die deezen wrogt, en u ten gebruike gaf? Zie den geschaapen

tyd voortrollen, en weet, dat hy, om dat hy deezer waereld is, eenmaal zyn perk zal vinden, daar gestuit worden, en ophouden. Het groote waereldgebouw zal hem het langste genieten, en deszelfs einde niet zien, voor dat ze met hem in den grondeloozen afgrond der vernietiging gebonsd wordt, of liever niet vernietigd, maar door de onbegrensde almagt des Allerhoogsten geheel hervormd, en van 't schuim der zonde volkomen gezuiverd, eene nieuwe waereld vertoonen, waarin geen tyd zal voortsnellen, maar door de eeuwigheid met geregtigheid bewoond worden. Doch gy, die nu leeft, zult den tyd voor u vroeger zien eindigen, gelyk gy aan zo veelen uwer natuurgenooten niet dit Jaar alleen, maar geduurende uw geheel leven hebt gezien. Geen traan wil ik over U storten, hoe zeer ik U beminne; indien gy van den tegenwoordigen het waar gebruik gemaakt hebt. Gy moogt dan deezen, die ons en u nog zo kostelyk is verliezen, gy doet geen verlies. Die iets bestendigs erft, en wat is bestendiger dan een eeuwig geluk, weet niet wat verliezen maar wel wat winnen is. En zou ik weenen over uw, geluk en winst, daar winst alleen het oogmerk van ons schry ven is. Traanen heb ik voor u overig, die nooit denkt: de dag is voorbygevloogen, het jaar is ten einde, de tyd snelt voorby, de grenzen der eeuwigheid zyn maar eenen stap ver. Want bedenken zy, die den tyd niet hoog schatten, wat 'er op den tyd zal volgen, of bereiden zy zich voor de eeuwigheid? Maar al waren myne gestorte traanen, gelyk eene volle zee, ze zouden myne smerte eeuwen lang kunnen maaken, maar uw verlies niet boeten, u geen een winstje kunnen aanvoeren. Myn tegenwoordige raad is oneindig nutter dan myne toekomende traanen. Laat ik, laaten uwe Vrienden, en wat meer is, laat uwe eige ziel juichen, wanneer gy sterft, en niet wy met weenende harten uwe dwaasheid nadenken tot onzen dood toe. Onrustige, bezig volle, woelende, zorgelooze mensch! zult gy nimmer leeren agt slaan op den voorthollenden tyd, van u alleen te koste gelegd voor het geen deezer waereld is! is het dan wel, wanneer

met uwe zorgen het leven eindigt? valt 'er in 't graf tyd te koopen om zeden te verbeteren, de deugd te leeren, en de genade van God te zoeken, waar op het Evangelie u thans zo sterk dringt met woorden, die magtiger zyn, dan wy kunnen uitvinden? Vermogen onze laatste pogingen iets meer op u dan onze voorige? wy zullen ons zelven, en nog veel meer u, geluk wenschen: Een oogenblik tyds bidden wy alleen om dit regt te overdenken, en dat kan geschikt zyn om u te leeren dit stuk in 't vervolg ernstig ter harte te neemen. En gebeurt dit, zal dan het verlies van één oogenblik, indien ik het dus noemen mag, niet genoeg vergoed zyn? Met een punt des tyds zult gy toch, is het u ernst, de eeuwigheid gewonnen hebben, ten minsten zal 'er de gewigtigste grondslag in gelegd kunnen worden om ze te winnen: Laat ik, in het einde des jaars, dit plegtig afscheid van u neemen, en hoe gelukkig zult gy het eindigen, indien ik u dus verre gewonnen heb om uw hoog belang voortaan in kragt uit te werken door dien God, die het willen en het werken naar zyn welbehaagen verleent? - Geliefde Leezers! die met my hierin zamenstemt, de kortheid des tyds kent, en dikwils overweegt, de eeuwigheid als eene ontzagchelyke zaak beschouwt, en de dingen des tyds dienstbaar maakt om u tot dezelve voor te bereiden; ontallyke smerten zyt gy heden ontworsteld, droefenissen van veeler leien aart te boven gekomen, en een jaar nader aan de toekomende waereld, waar in men geenen tyd zal kennen, noch de smerten deezer Eeuwe proeven. Geducht einde onzes levens! wy vreezen u niet: gy zyt het begin van ons leven. Droefenissen, die nog voor het zelve ons bestormen zult! wy schroomen u niet, wy hebben veelen van uwe soort gekend, en zyn 'er niet onder bezweeken. Koning der Verschrikkingen! uwe pylen, die gy ons van verre doet zien, beweegen ons niet van onze hoope. Het Evangelie is ons wapen, waarop ze verstompt, zonder ons te kwetzen, neervallen. De Verlosser der Waereld, dien wy beminnen, breekt derzelver kragt, als ze afgeslooken zyn,

in de vlugt. Op zyne geloften staan wy pal, en wagten niet alleen ons, maar het einde aller dingen. Eindig dan, ô! jaaren; daag op, ô! Eeuwigheid, wy wagten u; zet uwe wyde deuren open, op dat wy ingaan en nooit wederom uitgaan. Eindig, ô! jaaren; daag op, ô! Eeuwigheid, in u is ons geluk beschooren!

Deeze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfjen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thirry*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H. A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.